

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**KOSOVA'DA MELAMİLİK ÜZERİNE BİR
İNCELEME: ŞEYH JUNUS SABRİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

BUTRINT MORINA

İstanbul, 2023

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**KOSOVA'DA MELAMİLİK ÜZERİNE BİR
İNCELEME: ŞEYH JUNUS SABRİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

BUTRINT MORINA

Danışman: PROF. DR. DİLAVER SELVİ

İstanbul, 2023

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı: Butrint Morina

Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Dilaver Selvi

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans, 2023.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Tasavvuf, Melâmîlik, Tekke, Şeyh Junus Sabri, Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta, Şiir Mecmûası.

ÖZET

KOSOVA'DA MELAMİLİK ÜZERİNE BİR İNCELEME: ŞEYH JUNUS SABRİ ÖRNEĞİ

19. Yüzyılda Kosova'da Kâdiriyye, Rifâiyye, Şâzeliyye, Sa'diyye, Bektaşîyye, Nakşibendiyye, Halvetiyye ve Sinâniyye Tarikatları yerleşik, örgütlü bir şekle girmiş durumdadır. 19. Yüzyılın ortalarında Kosova yeni bir tasavvufî hareketin ortaya çıkıp geliştiği bir yer teşkil etmektedir. Tasavvufî hareket adı ile kastedilen Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Melâmîlik ismindeki Tarikatıdır. Kahire'de doğan, ancak Üsküp, Prizren gibi Kosova Vilayetinin önemli merkezlerinde yaşayan ve tarikatını yayan Muhammed Nûrû'-Arabî melâmet neşvesini ilmî ve kısmen örgütlenmiş bir hale sokmuştur. Etkin öğretici metoduyla Kosova'da tesirlerini göstermiş, tasavvuf kültürüne zenginlik katmıştır. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Kosova'daki halifeleri Abdurrahim Fedâî, Recep Hulûsî, Hızır Süleyman, Maksud Hulûsî, Junus Sabri yaşadıkları yerde tekkelerini kurup, ilmî ve irşâdî faaliyetlerine devam etmiştir. Kosova'da Melâmî Tarikatı kendine has usûlü ile diğer tarikatlardan farklılık göstermiştir. Bursa'dan Eskişehir'den tâ İşkodra'ya, Bosna'ya aynı dönemde uzanan bir coğrafyada Melâmîler, siyâsî, içtimâî ve kültürel gelişme ve değişimlerin getirdiği yeni dönemin tasavvuf açısından problemlerini öngörme gayretinde olmuşlardır. Dolayısıyla devir 'kevnî kerâmet' devri değil, 'ilmî kerâmet' devridir diye itikat ederek sâlikleri hem tarikat seyrüsülûkü bakımından hem de tarikat dersi dışında dâimâ sohbetle irfâna yöneltmişlerdir.

Junus Sabri, Prokuple'de doğmuş, İstanbul'da yüksek tahsîl görmüş, Üsküp'te Melâmî hilafeti almış, Mitroviça'nın Suhodol köyünde vefat etmiştir. Junus Sabri, yüksek ilim ve irfana

sahip bir şeyh olarak Kosova’da Melâmîlik Tarîkatının önemli bir temsilcisi durumundadır. İki tekke, bir mektep kurmuş, manzûm eserler vermiş, kendisinden sonrasına bir aile ve manevî evlâd saydığı Hafız Veysel Mikulovçi’yi halife olarak bırakmıştır.

Junus Sabri Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta, Arnavutça ve Türkçe Şiir Mecmûası adlı manzum eserleri ile tasavvuf anlayışını ortaya koymuştur. Tezde tasavvuf anlayışının otuz kavram ve görüş altında sıralanmıştır. Ayrıca eserleri günümüze ulaşan Süleyman Hetemi nüshasından transkripsiyon edilmiştir. Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta ve Arnavutça Mecmûası Türkçe’ye tercüme edilmiştir.

Tez, Kosova Melâmîliğinin tarihçesini, tekkelerini, şeyhlerini, tasavvuf literatürünü, usûl ve erkânını bilimsel seviyede kayda geçirmeyi ve Junus Sabri’nin eserlerini günümüz harflerine aktarmayı, tercüme etmeyi hedeflemektedir.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname: Butrint Morina

Field: Basic Islamic Sciences

Supervisor: Prof. Dilaver Selvi

Degree Awarded and Date: Master, 2023.

Keywords: Kosovo, Tasavvuf, Melâmiyya, Lodge, Sheikh Junus Sabri, Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta, Poetry Collection.

ABSTRACT

A STUDY ON MELAMISM IN KOSOVO: THE EXAMPLE OF SHEIKH JUNUS SABRI

In 19th century Kosovo, Qādiriyya, Rifāiyya, Shāzaliyye, Sa'diyya, Bektashiyya, Naqshbandiyya, Khalwatiyya, and Sināniyya Tariqas have become established and organized. In the mid-19th century, Kosovo was a place where a new Sūfī movement emerged and developed. What is meant by the name Sūfī movement is Muhammed Nūrū'l-Arabī's tariqa called Melâmiyya. Muhammed Nūrul-Arabī, who was born in Cairo but lived in important centers of the Kosovo Province such as Skopje and Prizren and spread his tariqa, made the idea of melamet scientific and partially organized. He showed his influence in Kosovo with his effective teaching method and enriched the Sūfī culture. Muhammed Nūrul-Arabī's sūfī caliphs in Kosovo, Abdurrahim Fedâî, Recep Hulûsî, Hızır Süleyman, Maksud Hulûsî, Junus Sabri, established their lodges where they lived and continued their scientific and spiritual activities. The Melami sūfī tariqa in Kosovo differed from other tariqas with its unique method. In a geography extending from Bursa and Eskişehir to Shkodra and Bosnia in the same period, Melamis tried to foresee the problems of the new era in terms of Sūfism brought about by political, social and cultural developments and changes. Therefore, they claimed that the era was not the era of 'cosmic miracles', but 'scientific miracles', and always directed the followers to wisdom through conversation, both in terms of the course of the tariqa and outside of the tariqa course.

Junus Sabri was born in Prokuple, received higher education in Istanbul, received the Melami sūfī caliphate in Skopje, and died in the Suhodol village of Mitrovica. Junus Sabri, is an

important representative of the Melami tariqa in Kosovo as a sheikh with high knowledge and wisdom. He founded two lodges and a school, produced verse works, and left behind a family and Hafiz Veysel Mikulovçi, whom he considered his spiritual son, as sûfî caliph.

Junus Sabri explained the thought of Sûfîsm with his verse works called Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta, Albanian and Turkish Poetry. In the thesis, Sûfî thoughts were listed under thirty concepts and ideas. In addition, his works were transcribed from the only surviving copy of Süleyman Hetemi. Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta and Albanian Poetry were translated into Turkish.

The thesis aims to record the history of Kosovo Melamism, its lodges, sheikhs, Sûfî literature, methods and customs at a scientific level, and to transfer and translate Junus Sabri's works into today's letters.

ÖNSÖZ

Kosova coğrafyasıyla sınırlı bu çalışmada tarikatlar tarihi ve kültürü açısından önemli bir yere sahip bulunan Üçüncü Devre Melamiliğin Kosova Vilayetinde doğup nasıl teşekkül ettiğini bütüncül bir biçimde tespit etmeye çalıştık. Üçüncü Devre Melâmîlerin kurucusu Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin 19. yüzyılını kapsayan dönemde tasvufî ve ilmî konumunun yüksek olduğu bellidir. Kosova'daki güçlü tesirleri bu çalışmada görünecektir. O, kendisiyle tanışanları hayran bırakıp kısa zamanda irşad ederek, müntesip ve halifeleriyle geriye güzel bir manevî miras bırakmıştır. Onun yetiştirmiş olduğu Abdurrahîm Fedâî, Recep Hulûsî, Hızır Süleyman, Maksûd Hulûsî ve Junus Sabri bunun örnekleridir.

Junus Sabri üzerinde yoğunlaşan bu çalışmamızda onun kısa ömrüne rağmen hareketli, renkli ve verimli bir hayat yaşadığı tespit edilmiştir. O, ilmî ve tasavvufî birikimli üstün kişiliğiyle tahsil görmemiş insanları etkilediği gibi, eğitilmiş şahısları da etkileyip irşad halkasına dahil etmiştir. Bu çalışmamızda, Türkiye Akademisinde bilinmeyen bu tasavvufî şahsiyetin kendisini ve eserlerini akademik anlamda tanıtmayı hedefledik. Arnavutça yazılan Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta ve diğer Arnavutça ve Türkçe şiirlerinde öne çıkan temalardan hareketle Junus Sabri'nin 'Tasavvuf Anlayışı' da bu çalışma vesilesiyle 30 başlıkta tespit edilmeye çalışılmıştır. Risâle-i Nokta'da, bekabillah olarak adlandırılan melâmet seyrüsülûk dersleri özgün bir biçimde anlatıldığından dolayı eserin takdîre şayan olduğunu düşünüyoruz. Çalışmanın Kosova Melâmîliği sahasında bir kılavuz kitap niteliğinde olacağını ümit ediyoruz.

Tezin yazımı süresince sıcak rehberliği, önemli tavsiyeleri ve kaynak temini ile beni destekleyen Danışman Hocam Prof. Dr. Dilaver Selvi'ye teşekkür ediyorum. Tez savunma jürisinde bulunan ve aynı zamanda ders dönemleri süresince akademik yöntem ve üslup becerisi kazanma noktasında emeği olan Doç. Dr. Ercan Alkan Hocama, jüri üyesi Doç. Dr. Mehmet Ayhan Hocama ve diğer ders hocalarıma teşekkür ediyorum. Çalışmada kullanılan nüsha ile tanışmama vesile olan Burak Anılır Beye teşekkür ediyorum. Tezin hazırlanmasında, ana kaynaklara ulaşma hususunda ve kendisiyle yapmış olduğum mülakat neticesinde doğrudan doğruya katkısı olan Mitroviçalı Selim Buzolli Efendi'ye çok teşekkür ediyorum. Aynı zamanda tez konusu dolayısıyla kendileriyle görüştüğüm bireylere, özellikle Faik Ymeri, Mülaim Shehu Efendilere teşekkür ediyorum. Tezimi okuyarak dil yönünden daha iyi bir hale gelmesine destek veren Yusuf Kağıt Dostuma ve tüm dostlarıma teşekkür ediyorum. Son olarak böylesi bir süreçte kalbiyle yanımda olan anneme, ağabeyim ve kardeşime teşekkür ediyorum.

Butrint Morina

İstanbul, 2023

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER	I
ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ.....	1
1. KOSOVA'DA MELÂMÎLİK	9
1.1. Tasavvuf İlminde Bir Tasavvufî İstilah, Makam ve Tarikat Olarak Melâmet	9
1.1.1. Birinci Devre Melâmîlik.....	14
1.1.2. İkinci Devre Melâmîlik.....	15
1.1.3. Üçüncü Devre Melâmîlik	15
1.1.3.1. Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Hayatı.....	18
1.2. Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Kosova'daki Etkisi ve Halifeleri	21
1.2.1. 19. ve 20. Yüzyılları Kosova'ya Genel Bir Bakış	22
1.2.2. Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Kosova'daki Halifeleri: Hayatları, İrşad Faaliyetleri	25
1.2.2.1. Abdurrahim Fedâî.....	25
1.2.2.2. Recep Hulûsî Topal	27
1.2.2.2.1. Abdûlmâlik Hilmî (Şeyh Mala)	28
1.2.2.3. Süleyman Hızır Baba	29
1.2.2.3.1. Ömer Lütfî Paçarizi	30
1.2.2.4. Maksud Hulûsî.....	31
1.2.3. Kosova'da Üçüncü Devre Melâmîlerin Başlıca Özellikleri	32
2. YUNUS SABRİ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE İRŞAD FAALİYETLERİ	39

2.1.	Ailesi ve Doğumu	39
2.2.	Tahsil Hayatı	39
2.3.	Tasavvufî ve Millî Şahsiyeti	40
2.4.	Vefatı.....	45
2.5.	Eserleri	46
2.5.1.	Risâle-i Elif.....	46
2.5.2.	Risâle-i Nokta	46
2.5.3.	Şiir Mecnûası.....	47
2.6.	Yunus Sabri'nin İrşad Faaliyetleri: Halifesi ve Sonraki Şeyhler	47
2.6.1.	Halifesi: Hacı Hafız Veysel Mikulovçi	47
2.6.1.1.	Hafız Veysel'in Halifesi Hamit Saraçi ve Hayatı	49
2.6.1.2.	Hafız Veysel'in İkinci Halifesi: Hafız Halil Mripa ve Hayatı	50
2.6.1.2.1.	Halil Mripa Suhodol Tekkesi (1967 Yılından Günümüze Kadar)	
	52	
3.	TASAVVUF ANLAYIŞI	54
3.1.	Tevhîd-i Ef'âl	54
3.2.	Tevhîd-i Sıfât	56
3.3.	Tevhîd-i Zât.....	57
3.4.	Makâm-ı Cem'	58
3.5.	Makâm-ı Hazretü'l- Cem	60
3.6.	Makâm-ı Cemü'l-Cem	63
3.7.	Makâm-ı Ehadiyyet.....	64
3.8.	Mürşid	65
3.9.	Sâlik-Derviş.....	67
3.10.	Mücâhede-Riyâzât.....	69
3.11.	Hizmet	71
3.12.	Zikir.....	73
3.13.	Tevbe.....	77

3.14.	İbâdet.....	78
3.15.	İhlâs	81
3.16.	Aşk-Muhabbet-Şevk	83
3.17.	Tefekkür	84
3.18.	Zâhir-Bâtın	87
3.19.	İlim-İrfân	89
3.20.	Nûr-i Muhammedî.....	91
3.21.	İnsân-Âdem	96
3.22.	Şeytân.....	100
3.23.	Nefis	102
3.24.	Dünyâ	107
3.25.	Gaflet.....	109
3.26.	Zâhid	112
3.27.	İhtiyâr-ı Mevt	116
3.28.	Kalp-Gönül.....	118
3.29.	Celâl-Cemâl.....	123
3.30.	Müşâhede	126
4.	YUNUS SABRİ’NİN ESER MECMÛASI: NÜSHA, NEŞİR, TERCÜME	131
4.1.	Nüsha ve Neşir Yöntemi	131
4.2.	Metin Tercüme Yöntemi	132
4.3.	Çeviri Yazı	133
4.4.	Tercüme Metni	187
	SONUÇ	222
	EKLER	225
	KAYNAKÇA.....	259

KISALTMALAR

A.g.e : Adı geçen eser
A.g.m : Adı geçen makale
A.g.t : Adı geçen tez
AİBÜ : Abant İzzet Baysal Üniversitesi
b. : bin
Bk. : Bakınız
BTK : Bashkësia e Tarikateve të Kosovës
C. : Cilt
çev. : çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed. : Editör
h. : Hicrî
H.M. : Halil Mripa
Hz. : Hazreti
hzl. : hazırlayan
m. : Milâdî
M. : Metin
nr. : numara
nşr. : neşreden
ö. : ölüm
s. : sayfa
S. : Sayı
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
ss. : sayfa sayısı
TAE: Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü
Tahk: Tahkik eden

GİRİŞ

Konu ve Kapsam

Kosova, Balkan yarımadasında dinî ve tasavvufî hayat bakımından önemli bir yer teşkil etmektedir. Yüzde doksanın üstünde olan müslüman nüfusa sahip Kosova, tarihte çok sayıda tarikata ev sahipliği yapmış, tekke ve zaviyeler kurulmuştur. Hâlihazırda bazı tarikatlar aktif olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu tarikatlar arasında Kâdirîlik, Rifâîlik, Şâzilîlik, Halvetîlik, Bektaşîlik, Saadîlik, Nakşîlik, Sinanîlik bulunmaktadır. Mezkûr tarikatlar dışında Melâmî Tarikatını da eklemek gerekmektedir. Melâmet ve Melâmîlik, tasavvufta hem tarikat hem de bir meşrebin adını ifade eder. Dolayısıyla tezimizde tarikatlar tarihi açısından farklı bir yapı ve dinamiğine sahip bulunan Melâmîlik Tarikatının Kosova'daki seyir ve Tasavvuf ilmi ve kültürü sahasında ürettikleri birikim incelenmeye çalışılmıştır.

Bilindiği gibi Melâmîlik üç ana döneme ayrılır. Bu ayrım 19. yüzyıl Osmanlı müelliflerinden olan Harîrîzâde'nin (ö. 1882) *Tibyânü'l-Vesâil*¹ adlı eserindeki Melâmiyye ile ilgili yapmış olduğu tasnife dayanmaktadır. Eserde Melâmî tarikatı, Hamdûn Kassâr'la (ö.271/884) başlayan Kassâriyye, Ömer Sikkîni'yle (ö. 880/1475) başlayan Melâmiyye-i Bayramiyye ve Muhammed Muhammed Nûrî'l-Arabî (ö. 1305/1888) ile başlayan Melâmiyye-i Nûriyye olmak üzere üç devrede ele alınmıştır. Melâmiyye tasnifi Hüseyin Vassâf², Sâdık Vîcdânî³ ve Abdûlbaki Gölpınarlı⁴ tarafından devam ettirilmiştir. Tezimizin kapsam ve sınırları ise 19. yüzyıl Osmanlı Devleti döneminde Rumeli ve İstanbul'da ortaya çıkıp gelişen kurucu pir olan Muhammed Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin tarikatı olan Üçüncü Devre Melâmîlik ile ilgilidir. Coğrafya sınırlamamız ise Kosova'dır. Başka bir deyişle çalışmamızda Kosova'daki Üçüncü Devre Melâmîlik üzerine araştırma yapılacaktır.

Son dönem Osmanlı tasavvuf tarihinde Üçüncü Devre Melâmîliğinin önemli bir etkinliği vardır. Muhammed Nûrî'l-Arabî İstanbul seyahatleri ile payitahtta şöhret bulmuş, müderris, şeyh, siyaset ricalinden takdir toplamış bir kişidir. Zâhirî ve bâtinî ilimlere vukûfla etkin öğretici metodu ile insanları etkilemiş, özellikle eğitilmiş şahıslar arasından halifelerinin sayısı fazla olmuştur. Örneğin damadı olan baş halifesi Abdurrahim Fedâî (ö. 1304/1886), Üsküp

¹ Harîrîzâde, *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyânı Selâsili't-Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, III, vr. 140b-148a.

² Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, (Hazırlayan: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz) 3/119-129, İstanbul: Kitabevi, 2006.

³ Sâdık Vîcdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye Melâmîlik*, (Hzl. İsmail Güleç) İstanbul: İz Yayıncılık, 2022.

⁴ Gölpınarlı, Abdûlbakî, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.

medresesi müderrislerindendir. *Tibyân* eseri ve çok sayıdaki eserin müellifi Harîrîzâde onun halifelerindendir. Harîrîzâde'nin müridi Bursalı Mehmed Tâhir (ö. 1344/1925) Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin icazet verdiği bir şahıs olup başta Osmanlı Müellifleri isimli eseriyle ünlü ve birçok eserin sahibidir. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin halifesi Ali Örfî (ö. 1305/1887) sayılı bir âlim ve tüccâr olup, çok sayıda eserleri vardır. Mürefteli Abdullah Hulûsî (ö. 1302/1884) Fatih'te Kadı Çeşmesi Medrese müderrislerinden, eserleri olan muteber bir kişidir. Ahmed Sâfî (ö. 1310/1892), Muhammed Nûrû'l-Arabî ile tanışmazdan önce İstanbul'da bir Rifâî tekkesi şeyhi idi. Benzer şekilde Eskişehir Mevlevîhanesi şeyhi Mevlevî ve Kâdirî Şeyhi Hacı Hasan Dede (ö. 1325/1909) ile halifesi Tire Mevlevîhanesi Şeyhi Hayrullah Dede (ö. 1347/1928) örnek gösterilebilir. Müderris ve şeyhler dışında Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin tesir ettiği Üsküp valileri Hıfzı Paşa (ö. 1277/1860) ve Selîm Mehmed Paşa (ö. 1289/1872), eski Bosna valisi Topal Osman Paşa ve Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa (ö. 1294/1877) gibi rütbeli bürokrat şahıslar vardır.

Muhammed Nûrû'l-Arabî irşadî ve ilmî faaliyetlerini büyük oranda Balkanlar'da yapmıştır. Kosova vilayeti, Osmanlı döneminde Balkanlar'da büyük ve önemli bir yer teşkil ettiğinden burada yetiştirdiği bazı şahıslar öne çıkmaktadır. Aralarında müellifler olan bu şeyhler yeteri kadar tanıtılmamış, incelenmemiş, literatürde eksik bırakılmıştır. Şeyhleri ile beraber Kosova Melâmî Tekkeleri tanıtılacak olursa, günümüzde Kuzey Makedonya'nın başkenti olmasına rağmen, Osmanlı zamanında Kosova Vilayeti'nin içinde bulunan ve zaman zaman da başkenti mesabesinde olan Üsküb'ü dikkate almazsak Kosova'da tarihte toplam altı Melâmî Tekkesi kurulmuştur. Bunlardan birincisi Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin halifesi Recep Hulûsî tarafından kurulan Prizren Melâmî Tekkesi. İkincisi Yakova'da Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin halifesi Hafız Hızır Suleyman (Baba Sul) tarafından kurulan Yakova Melâmî Tekkesi. Üçüncü ve dördüncüsü Vuçiterna şehrinde ve Mitroviça'nın Suhodol köyünde Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin halifesi olan Yunus Sabri⁵ (ö. 1325/1909) tarafından kurulan Vuçiterna ve Suhodol Melâmî Tekkeleridir. Bunlardan Vuçiterna Tekkesi yıkılmıştır. Prizrenli Recep Hulûsî'nin halifesi olan Rahovçalı Abdülmâlîk Hilmî tarafından Rahovça'da kurulan Rahovça Melâmî Tekkesi ve sonuncusu Suhodol Tekkesinin son Melâmî Şeyhi olan Hafız Halil Mripa'nın vefatından sonra Suhodol'da ihvanları tarafından kurulan Halil Mripa Melâmî Tekkesi olmak üzere toplam altı tane tekke vardır. Bunlardan Prizren ve Suhodol Halil Mripa Melâmî tekkeleri faaliyetlerine devam etmektedirler. Zikredilen şeyhlerden bazılarının eserleri mevcuttur. Recep Hulûsî'nin kayıp bir divanı olduğu belirtilmektedir. Yunus Sabri'nin de Arnavutça ve Türkçe manzum

⁵ Tez '*Kosova'da Melamilik Üzerine Bir İnceleme: Şeyh Yunus Sabri Örneği*' adlı olup başlıkta Yunus Sabri'nin Yunus isminin yazılışı Türkçe'de **Y** harfine tekabül eden Arnavutça **J** harfi ile **Junus Sabri** olarak kodlanmıştır. Tezin içeriğinde ise adı **Yunus Sabri** olarak yazılmıştır.

eserleri bulunmaktadır. Abdülmâlik Hilmî'nin de iki divanı, manzum şeklinde Tespihnâme eseri, üç tane eser tercümesi ve çeşitli risaleleri bulunmaktadır. Prizren Melâmî tekkesinin şeyhlerinden olan Ömer Lütî Paçarizi'nin çok sayıda Türkçe, Arapça ve Farsça eseri bulunmaktadır. Priştineli olup da oradan Türkiye'ye göç eden Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin halifesi Maksud Hulûsî'nin de eserleri vardır.

Tez çalışması Giriş ile üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde melâmet düşüncesinin muhtevası, yapısı, uğradığı değişimleri, bir meşreb ve tarikatın ayırıcı unsuru olması hasebiyle Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye kadarki süreç hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin hayatı, seyahatleri, melâmet anlayışının özellikleri tespit edilip ardından Kosova'nın tarihine açıklık getirmek için, Tanzimat dönemindeki vilayetlerin siyasî, coğrafi, sosyokültürel durumları ile Kosova Vilayeti'nin konumu, önemi, bazı şehirlerin kaybedilmesine ilişkin mecbur göçleri, Osmanlı Devleti sonrası Sırp işgalinden Kosova'nın bağımsızlığına kadar süreç hakkında bilgi verilip süreçlerin tarikat ve müntesiplerine etki derecesi gösterilmeye çalışılmıştır. Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Kosova'daki etkisi, yetiştirdiği halifelerin biyografileri, eserleri, ikinci ve üçüncü kuşak halifelerin hayatları, eserleri sırasıyla verilerek, tarihten günümüze kadar geçirdikleri gelişmeleri ve seyirleri gösterilmeye amaçlanmıştır. Bölümün sonunda Kosova'daki Melâmîlerin düşünce ve tavır dünyâlarının temel özellikleri, sûfî ve alimlerle olan ilişkilerin niteliği ele alınmıştır. Bu bölümün amacı Melâmî Tarikatının Kosova topraklarına intikalinin ve bu bölgedeki faaliyetlerinin daha net bir şekilde anlaşılmasına imkan sağlamasıdır.

Tezin ikinci bölümde Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Halifesi Yunus Sabri'nin hayatı, şahsiyeti, eserleri, irşad faaliyetleri çerçevesinde kurmuş olduğu tekke, mektebi, halifesinin biyografisi ve ondan sonraki şeyhlerin hayatları ele alınmıştır. Yunus Sabri üzerinde yoğunlaştığımız tez, Yunus Sabri'nin biyografi ve ansiklopedik eserleri içerisinde yer alınmaması, bilinmemesi dolayısıyla kendisi ve eserleri hakkında akademik çalışma yapıp literatürde eksikliğin giderilmesi amaçlanmaktadır. Hayatı ve şahsiyeti hakkındaki kaleme alınan az sayıdaki materyalleri okumakla ve yapılan mülakatlar sayesinde Arnavut araştırmacılar tarafından çizilen Yunus Sabri'nin millî portresi objektif bir şekilde değerlendirilip eleştirel bir bakıştan da geçilmiştir. Sonunda günümüzde Mitroviça'da Melâmî dervişleri, ve Hafız Halil Mripa Suhodol Tekkesinin faaliyetleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde herhangi bir akademik çalışmaya konu olmayan Şeyh Yunus Sabri'nin manzum eserlerinden hareketle tasavvuf anlayışı tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserlerinde sadece tasavvufî konuları ihtiva etmesi dolayısıyla bir sûfî şairinin düşüncelerinin, şeyhi olan

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin tasavvuf düşüncesine uygunluk ve benzerlik derecesinin tespiti de araştırmaya konu olmuştur. Bundandır ki eserlerinden çıkardığımız tasavvufî temalarından otuzunun yedisi Melâmet seyrüsülûk mertebeleri ve makamâtı hakkındadır. Seyrüsülûk kavramlarını yorumlarken Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Risâlelerinden istifade edilmiştir. Diğer kavramlara giriş yaparken Uludağ ve Cebecioğlu'nun Tasavvuf Terimleri sözlüklerinden⁶, Muhammed Nûrû'l-Arabî dışında az da olsa Harguşî⁷, Kuşeyrî⁸, Hücvirî⁹, İbnü'l-Arabî¹⁰, Neseffî¹¹, Sühreverdi¹² gibi temel kaynaklardan istifade edilmiştir.

Dördüncü bölümde Yunus Sabri'nin *Risâle-i Elif*, *Risâle-i Nokta* adlı manzum eserleri, nazım şeklinde *Münâcâtı* ve diğer şiirlerini içeren Süleyman Hetem Hoca'nın çoğaltma el yazmasında Osmanlı alfabesiyle yazılmış eserlerinin transkripsiyonu ve ardından Arnavutça olanlarının Türkçe'ye çevirileri yer almaktadır.

Kaynakların Tanıtımı

Tezin konusunun seçilmesinde belirleyici unsur Yunus Sabri'nin kendi eserleridir. Yunus Sabri'nin eserlerini istinsâh eden Süleyman Hetemi Hoca'nın yazmasından istifade edilmiştir. Yazma eser Suhodol Melâmî dervişlerinden Selim Buzolli'nin özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu yazma eserden başka bir yazma eser bulunmamaktadır. Yunus Sabri'nin torunu Jonuz Jonuzi, dedesinin eserleri ve kütüphanesinin son savaşta yakılıp yok edildiği bilgisini verdi. Suhodol'un her iki tekkesinde de hiçbir yazma eser mevcut değildir. Hetemi'nin el yazması seksen dokuz sayfadan oluşmaktadır. Yunus Sabri'nin eserleri haricinde nüshanın başlangıcında Bayrâmî-Melâmî Şeyhi Tahir Cakova'nın (Boşniyaku) Arnavutça 'Vehbiyye'¹³ eseri yer almaktadır. 'Vehbiyye'den sonra Yunus Sabri'nin yirmi dokuz harf ile alakalı Risâle-i Elif, nokta ve yazım işaretlemeleri ile alakalı Risâle-i Nokta, dokuz Arnavutça şiiri, Arnavutça Münâcâtı ve on bir Türkçe şiiri yer almaktadır.

⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları, 2020.

⁷ Harguşî, Abdülmelik b. Sa'd, *Tehzibü'l-Esrar* (tahk. Bessam, Muhammed, Bârud), Ebû Dabi, 1999.

⁸ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi: Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2022.

⁹ Hücvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, (hızl. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.

¹⁰ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye-Aşk Risalesi*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.

¹¹ Azidüddin Neseffî, *Tasavvufta İnsan Meselesi-İnsan-ı Kamil*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.

¹² Sühreverdi, Ebû Hafs Ömer, *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l-Maârif*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.

¹³ Vehbiyye eseri hakkında bilgi için bakınız: Idris Ajeti, *Pamje Historike e Ligjërimet Shqip të Gjakovës në Fillim të Shek. XIX*, Prishtinë: Rilindja, 1960.

Tezde ikinci derecede önemli başvurulacak kaynak Halil Mripa Suhodol Tekkesi Melâmî Dervîşi Jonuz Halil Mripa'nın basılmamış daktilo eseridir. ‘*Edukata mbi Qenmërinë e Perendisë, ‘Jeta, Personaliteti- Eset e Sejtidyl Melami Muhammed Nûryl Arabisë’ dhe disa prej Pasardhësve të Tij në Rumeli-Kosovë*¹⁴/ ‘*Vahdet-i Vücûd Terbiyesi- Seyyid Melâmî Muhammed Nûru’l-Arabî’nin Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Rumeli/Kosova’da Bazı Halifeleri*’ adını verdiği bu kitapta Yusuf Ziya İnan’ın kitaplarını kendi eklemeleriyle birlikte tercüme ettiğini belirtmiştir. Kitabın hazırlanmasında istifade ettiği kitapları basım yeri ve yılı ile şunları zikretmiştir: Yusuf Ziya İnan, *Seyyidü’l-Melâmî Muhammed Nûru’l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti*, İstanbul, 1971¹⁵. Yusuf Ziya İnan, *Melamet*, İstanbul, 1975¹⁶. Mahmut Bilginer, *Mısrî Niyâzî Divanı Şerhi- Seyyid Muhammed Nûru’l-Arabî*, İstanbul, 1976¹⁷. Mahmut Bilginer, *Allah ve İnsan*, İstanbul, 1977¹⁸. Yunus Sabri, *Noktatü’l-Beyân. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Erkân-ı Hâce ve İlham-i Kâbe*, İzmir, 1976¹⁹. Abdülmâlik Hilmi Divânî.²⁰ Muhamet Pirraku’nun Kosova’da Arap Alfabesi Edebiyatı Araştırmaları ve başta Hafız İshak Ramaciku ve Jahja Mripa olmak üzere H.M. Suhodol Tekkesindeki dervişlerin hatıraları.

Jonuz Halil Mripa’nın eseri beş bölümden oluşur. Çevirmiş olduğu Ziya İnan’ın *Seyyidü’l-Melâmî Muhammed Nûru’l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti* eserindeki bölümler gibi birinci bölümde Muhammed Nûru’l-Arabî’nin hayatı anlatılmaktadır; İkinci bölümde Melâmî Tarikatı ve Muhammed Nûru’l-Arabî’nin içtihat ettiği Tevhit Mertebeleri ve Makamatı anlatılmaktadır; Üçüncü bölümde Muhammed Nûru’l-Arabî’nin eserleri tanıtılmıştır; Dördüncü bölümde ise Muhammed Nûru’l-Arabî’nin tesiri, dolayısıyla Hacı Maksud Efendi’nin hayatını içermektedir. Buraya kadarki kısım daha çok çeviriden oluşurken beşinci bölümde ise Jonuz Mripa, Muhammed Nûru’l-Arabî’nin Kosova’daki bazı halifelerinin ve Melâmî Şeyhlerinin hayatlarını kaydetmektedir. Biyografiler sırasıyla şunlardır: Abdurrahim Fedâî, Yunus Sabri, Ömer Lütfi Paçarizi, Abdülmâlik Hilmi, Tahir Cakova (Boşniyaku), Şeyh Süleyman, Hacı Hafız Veysel, Prizrenli Nûri Efendi, Hamit Saraçi, Hafız Halil Mripa, Hafız İshak Ramaciku Mripa. Bunlardan Tahir Cakova ‘Vehbiyye’ eseri sahibi Bayrâmî Melâmî Şeyhidir. Şeyh Süleyman ise

¹⁴ Jonuz Halil Mripa, ‘*Edukata mbi Qenmërinë e Perendisë, ‘Jeta, Personaliteti- Eset e Sejtidyl Melami Muhammed Nûryl Arabisë’ dhe disa prej Pasardhësve të Tij në Rumeli-Kosovë*’, Mitrovica: (Basılmamış Daktilo Eser), 1980.

¹⁵ Yusuf Ziya İnan, *Seyyidü’l-Melâmî Muhammed Nûru’l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971.

¹⁶ İnan, *İslam Işığında Yeni Bir İnsancıl Felsefe: Melamet*, İstanbul: Çankaya Matbaası, 1975.

¹⁷ *Seyyid Muhammed Nûr, Edebî Tasavvufî Mısrî Niyâzî Divânı Şerhi*, (hızl. Mustafa Varlı-Mahmut Sadettin Bilginer), İstanbul: Esmâ Yayınları, 2016.

¹⁸ Mahmut Bilginer, *Allah ve İnsan*, İstanbul: Esmâ Yayınları, 1991.

¹⁹ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu (hızl), *Prizrenli Hacı Ömer Lütfî Efendi: Erkân-ı Hac ve İlham-ı Kâbe*, İzmir: Hasan Fehmi Yayınevi, 1976.

²⁰ Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, Üsküp: Logos-A Yayınları, 2014.

Rahovça'da Halvetî Tekkesinin kurucusu olup Mripa'nın Yakova'daki Hızır Hafız Süleyman ile karıştırmış olduğu görünmektedir.

Tezde Yunus Sabri'nin biyografisi hazırlanırken başvuru ana kaynak Mripa'nın zikredilen eseridir. Kitapta ayrıntılı bir şekilde Yunus Sabri'nin hayatı, tahsili, mizacı, tesiri ve rivayet edilen kerâmetleri yazılmaktadır.

Yunus Sabri'nin hayatı ile alakalı diğer bilgiler Selim Buzolli'den alınmıştır. Selim Buzolli'nin '*Jetepershkrimi i Jonuz Sabrise: Personaliteti dhe Vepra*' / '*Yunus Sabri'nin Hayatı Şahsiyeti Eserleri*' basılmamış çalışmasında yer alan veriler tezimize eklenmiştir. Ayrıca yazıya geçirilmeyen şifâhî olarak görüşmelerden alınan Yunus Sabri'nin hayatı ve kerametleri ile alakalı tamamlayıcı bilgiler de tezde kayda alınmıştır. Yunus Sabri'nin hayatı, eserleri, tekkesi hakkındaki malumat başta Selim Buzolli'den alınmakla tezin tümünü kapsayan konularla alakalı bilgileri toplamak için birkaç kişiyle görüşülmüştür. Tezde genel olarak mülakat verilerine yer verilmiştir.

Görüşülen kişiler:

Selim Buzolli (Mitroviçalı Melâmî Dervîşi)

Faik Jonuzi, (H.M. Suhodol Melâmî Tekkesi Şeyhi)

Jonuz Jonuzi (Yunus Sabri'nin Torunu)

Faik Sivriköz Ymeri (Pristine'de Melâmî Şeyhi)

Fehim Derguti (Rahovçalı Melâmî Dervîşi)

Mulaim Shehu (Hızır Süleyman Baba'nın torunlarından, Libya'da Arap Dili ve Edebiyatı Mezunu)

Ali Sylâ (Cakovalı Melâmî Şeyhi)

Abdullah Krasniqi (Cakova'da imam-hatip ve yazar, araştırmacı)

Tezde melâmîlik devreleri ile alakalı tasnifini Harîrîzâde'den ödünç almakla birlikte melâmet kavramı hakkında açıklamalar getirmesi, İkinci ve Üçüncü Devre Melâmîlerin melâmet anlayışlarını eleştirel bir süzgeçinden geçirmesi hasebiyle Sâdık Vicdânî'nin *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye*²¹ adlı eserinden de istifade edilmiştir. Söz konusu eserde Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin melâmet tavrının tartışılması sebebiyle tezde ayrıca Sühreverdî'nin Sûfî-Melâmî arasındaki ihlas kavramı çerçevesinde tartışmasından hareketle Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin melâmet

²¹ Sâdık Vicdânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye Melâmîlik*, (hızl. İsmail Güleç), İstanbul: İz Yayıncılık, 2022.

anlayışının ilk devre Melâmetîlerin melâmet anlayışlarından farklılık gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmış, bu konuda Sühreverdî'nin *Avârîfû'l-Maârif*²² eserinden de istifade edilmiştir.

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin hayatı, fikirleri ve tesirlerini anlatmak için şu kitaplardan istifade edilmiştir: Bursalı Mehmed Tâhir'in *Menâkıb-ı Şeyh Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî ve Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*²³ adlı eseri temel kaynaklardan olmasının yanında, kitapta kaydedilen Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Arnavaüt ihtilali hakkındaki beyanı ve müntesiplerine olan nasihatının, okurlara geniş bir bakış açısı sağlayabilmesi adına Yunus Sabri'nin millî kişiliğinin karakterinin anlaşılmasına yardımcı olduğu kanaatindeyiz.

Ali Bolat'ın *Muhammed Nûru'l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*²⁴ kitabından daha çok Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin melâmet anlayışı tespit edilmiştir.

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin eserlerinden yapılan alıntılar, Hasan Fehmi Kumanlıoğlu'nun *Hız. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri*²⁵ kitabından yapılmıştır.

Tezde çokça başvurulmuş eserlerden biri de Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Niyâzî Mısırî'nin Divânı Şerhidir.²⁶ Bu eserden daha çok Yunus Sabri'nin 'Tasavvuf Anlayışı' bölümünde Yunus Sabri'nin nazımla anlatmak istediği fikirlerini, yine manzum eser olan Niyâzî Mısırî Divânına şerh getiren Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin fikirleriyle benzerlik oranı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin halifelerinin biyografilerini çıkarmak için başta Gölpınarlı'nın *Melâmîlik ve Melâmîler*²⁷ kitabından istifade edilmiştir. Ardından yukarıda belirtilen bazı eserlerin yanında ayrıca Jahja Hondozi'nin *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*²⁸, 'Şeyh Hilmi Malik ve Divânı; Raif Vırmiça'nın *Hacı Ömer Lutfi Hayatı, Divanı ve Diğer Eserleri Bestelenmiş ve Derlenmiş İlahileri*²⁹; Hüseyin Özcan'ın *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve*

²² Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf Avârîfû'l-Maârif*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.

²³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, (hızl. Mustafa Tacı-Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2016.

²⁴ Ali Bolat, *Muhammed Nûr'l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: H Yayınları, 2015.

²⁵ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *Hız. Pîr Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufî Görüşleri*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1995.

²⁶ Seyyid Muhammed Nûr. *Edebî ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Divânı Şerhi*, (hızl. Mustafa Varlı-Mahmut Sadettin Bilginer), İstanbul: Esmâ Yayınları, 2016.

²⁷ Abdülbâkî Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.

²⁸ Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, Üsküp: Logos-A Yayınları, 2014.

²⁹ Raif Vırmiça, *Hacı Ömer Lutfi: Hayatı, Divanı ve Diğer Eserleri Bestelenmiş ve Derlenmiş İlahileri*, Prizren: Kosova Türk Araştırmacıları Derneği Kitap Yayınları, 2021.

*Şiirleri*³⁰; Mexhid Yveysi'nin *101 Personalitetet Fetare, Atdhetare Kulturore-Letrare*³¹ (Yüzbir *Dînî Millî Kültürel-Edebî Şahıslar*); Oğuz Yılmaz, Burak Anılır ve Ender Doğan'ın hazırladığı *Prizrenli Abdürrahim Fedâî Külliyyâtı ve Bestelenmiş İlâhileri*.³²

Kosova'da Melâmîlerin temel özellikleri, diğerleriyle olan ilişkileri ve temayüz ettikleri özelliklerini tespit etmek için şu eserlerden istifade edilmiştir: Jashar Rexhepagiqi'nin *Dervishet Dhe Teqete ne Kosove, ne Sanxhak Dhe ne Rajonet Tjera Perreth, (Kosova, Sancak ve Etrafındaki Bölgelerdeki Dervişler ve Tekkeler)*³³, adlı eseri; Aleksandre Popovic, *Balkanlarda İslâm*³⁴ adlı eseri; Mexhid Yveysi'nin *Hafizet e Gjakese-Krenaria e Kosoves* adlı eseri; Haki Kasumi'nin *Bashkesite Fetare Ne Kosove 1945-1980*³⁵, (*Kosova'da Dînî Kurumları-Birlikleri 1945-1980* adlı eseri; Raif Vırmiça, '*Kosova'da Üçüncü Devre Melâmîliğin Yayılmasında Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Faaliyetleri ve Halifeleri*'³⁶ adlı bildirisinden istifade edilmiştir.

³⁰ Hüseyin Özcan, *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, Ankara: 1994.

³¹ Mexhid Yveysi, *101 Personalitete Fetare-Atdhetare: Kulturore-Letrare*, Prishtine: İnstituti Per Shkenca Humane İbn Sina, 2013.

³² Abdurrahim Fedâî, *Prizrenli Abdürrahim Fedâî Külliyyâtı ve Bestelenmiş İlâhileri*, (hızl. Oğuz Yılmaz, Burak Anılır ve Ender Doğan) İstanbul: H Yayınları, 2021.

³³ Jashar Rexhepagiqi, *Dervishet Dhe Teqete*, Peje: Dukagjini, 2003.

³⁴ Alexander Popović, *Balkanlarda İslam*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.

³⁵ Haki Kasumi, *Bashkesite Fetare Ne Kosove 1945-1980*, Priştine: Kosova Tarih Enstitüsü Özel Yayınları, 1988.

³⁶ Raif Vırmiça, '*Kosova'da Üçüncü Devre Melâmîliğin Yayılmasında Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Faaliyetleri ve Halifeleri*'', (Editör. Rıdvan Yıldırım), Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri içinde (135-153), Antalya: Tika Kültür Yayınları, 2016.

1. KOSOVA'DA MELÂMÎLİK

1.1. Tasavvuf İlminde Bir Tasavvufî İstilah, Makam ve Tarikat Olarak

Melâmet

Kınamak, ayıplamak, rüsvaylık anlamlarına gelen melâmet, tasavvuf terminolojisinde sâlikin ucub sıfatına düşmemesi, riyaya girmemesi için mücadele etmek anlamında kendini ayıplamak, ayıplanmaya maruz kalıp buna aldırış etmemek, ihlâsa ermek maksadıyla insanların ayıplamalarını uyandıracak davranışlarda bulunmasını içeren bir tasavvufî terim ve düşüncedir. Melâmet terimi şu iki ayete dayandırılmıştır: *‘Ey müminler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah yakında öyle bir topluluk getirecektir ki O onları sever, onlar da O’nu severler. Onlar müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve şiddetlidirler. Allah yolunda cihad ederler, kınayanın kınamasından korkmazlar. Bu Allah’ın bir lutfudur, onu dilediğine verir. Allah’ın lutfu geniştir. O her şeyi en iyi bilendir’* Mâide Sûresi 54. ayetinde geçen *‘...kınayanın kınamasından korkmazlar’*³⁷ ile *‘Kendini kınayan nefse yemin ederim.’* Kıyâme Sûresi 2. ayetinde geçen ‘nefsi levmetmek’ anlamlarıyla ilişkilidir.³⁸

Sosyolojik bir olgu olarak, 2. ve 3. hicri asırlarında müslüman toplumda avamdan farklı bir biçimde ortaya çıkıp gittikçe gelişen şekilsel çeşitli unsurlara sahip, tekke, yün elbise ve benzeri kıyafetlerle ayrılan sûfî çevrelerine tepki olarak 3. hicri asrında Horasan bölgesinde melâmet merkezli bir tasavvufî anlayış ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkış itibarıyla Horasan Erenleri olarak da adlandırılan zümrenin düşüncelerine göre zikir merasimleriyle, tekke ve özel giysileriyle insanlardan ayrılmak doğru bir tavır değildir.³⁹ Nahşebî’nin (ö. 245/859) *‘Kim hurka giyerse, kim hankaha gidip oturursa dilencilik yapıyor demektir.’*⁴⁰ sözündeki mantığı⁴¹ ihtiva eden melâmet anlayışına göre söz konusu tavırların, halkın merakını ve saygısını kazanma duygusu şeklinde cereyan ettiğinden dolayı kişiyi riyakarlığa sürükler ve bu da tasavvufun ruhuna uygun düşmez. Dolayısıyla ihlâs, halka dindarlığı göstermemek, nefsin azarlamak, halkın rızasını gözetmemek, halk tarafından kınandığı vakitte etkilenmeyip aldırış etmemek, Hakk’ın rızasını gözetmek gibi ahlakî ilkelerden geçmektedir. Hamdûn el-Kassâr’ın (ö. 271/884) Melâmetî

³⁷ Alexander Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, (çev. Nûrullah Koltaş), İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020, s.106.

³⁸ Nihat Azamat, *‘Melâmet’*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Cilt. 29, Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları, 2004, s.24-25.

³⁹ Ahmet Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu*, (çev. Nagihan Doğan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017, s.61-64; Alexander Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, s.106-110.

⁴⁰ Mustafa Kara, *‘Melâmetiye’*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1987, C.43, Sayı:1-4, s.569.

⁴¹ Mustafa Kara, *‘Hamdûn el-Kassâr’*, DİA, C.15, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1997, s.455-456.

hakkında yapmış olduğu tanımında ahlakî boyutunun dışında ‘sâlikin zahirî varlığının Allah ile olan sırrından haberdar olmamak’ gibi mistik bir boyutu da vardır.⁴² Ona göre ‘Melâmetiyye tarikatı, insanlara karşı her nevi gösterişten ehl-i hal olarak feragat etmek ve herhangi sıfat ve hareketi tasdik ettirmek hususunda uğraşmaktan kaçınmaktır.’⁴³ ve ‘Melâmet, Kaderîlerin korkusu, mürcîlerin ümididir.’⁴⁴

Horasan’ın Nîşâbur şehrinde ilk ortaya çıkan bu zümrenin büyük bir grubu orta sınıf zanaatkarlar ve tüccarlardan oluşur. El emeğiyle kazanma ve geçinmenin güçlü savunucuları olarak Kerrâmî zâhidlerin de yamalı hırka giyerek dilenmelerini hoş karşılamazlar. Melâmetî nisbesiyle meşhur ve melâmetîlik fikrini teessüs ettiren Hamdun el-Kassâr’ı, klasik dönem tasavvuf araştırmalarının verilerine göre bu anlayışa sürükleyen veya aynı çizgide giden iki kişi zikredilmiştir: Ebû Hafs el-Haddâd (ö. 260/874) ve Sâlim el-Bârûsî.⁴⁵ Güçlü bir fütüvvet temsilcisi bulunan Haddâd mümkün olduğu kadar tanınmamak gerektiğini düşünür. Nefis hakkında oldukça temkinli olup nefsin hevâsına karşı mücahede etmeyi kurtuluşun yolu olarak görür.⁴⁶ Haddâd’ın Melâmetîlik tanımı şudur: ‘Öyle insanlar vardır ki, batinen Hak ile münasebetlerinde her zaman ki hissiyatları üzerine müteyakkız bulunurlar ve kalben sırlarını muhafaza etmeye o derece itina gösterirler ki, Allah’a yaklaşımaya (kurb) ve O’na hizmet etmeye ait hallerini ifşa ettiklerinden dolayı kendi kendilerini kınarlar (levm) ve insanlara yalnız kötü taraflarını göstererek iyi yönlerini gizlerler. Bunda da o kadar ileri giderler ki, insanlar zahirde görünen fena hallerinden dolayı onları kınadıkları gibi, kendileri de batınî hallerinden insanları haberdar ettikleri için kendi şahıslarını kötülerler... Bunlar ilahî tezahürlerini insanlardan gizlerler ve aslî bir prensip olmak üzere kendilerini kınarlar ve hoşlanmadıkları hareketlerini açığa vururlar. İnsanlar tarafından reddedilmek ve Hak huzurundaki mevkilerini muhafaza etmek için onların nefretine sebep olan yönlerini gösterirler. Melâmet ehlinin tarikatı böyledir.’⁴⁷ Diğer taraftan Sâlim el-Bârûsî, Kerrâmî zâhidlerinin halkın önünde gösterişli amellerini şiddetle tenkit eden bir kişi olarak tanıtılır. Dolayısıyla Alexander Knysh, Melâmetiyyeyi Sûfiyye’den öte Kerrâmiyye’ye karşı bir tepki olarak görür. Nitekim Hamdûn el-Kassâr ve Melâmet anlayışının önde gidenlerinden Ebû Hafs Haddâd ve Ebû Osman Hirî (298/910), Irak ve Bağdat yolculukları

⁴² Sülemini, *Risâletü'l-Melâmetiyye*, Ergün Öztürk (çev.), (Yüksek Lisans Tezi içinde) *Ebû Abdurrahman es-Süleminî ve ‘el-Melâmetiyye’ Adlı Risâlesi Çerçevesinde Melâmetîlik ve İlkeleri*, Konya, 2016, s.84.

⁴³ Osman Türer, ‘Melâmet’ Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamana Meydana Gelen Değişimler, *İslâmî Araştırmalar*, Mayıs 1988, C.2, S:7, [A9R2BA9.tmp \(isamveri.org\)](http://isamveri.org), (09.06.2023), s.59.

⁴⁴ Mustafa Kara, “Melâmetiyye”, s.570.

⁴⁵ Alexander Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, s.106-107.

⁴⁶ Tahsin Yazıcı, “Ebû Hafs el-Haddâd”, *DİA*, C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1994, s.127-128.

⁴⁷ Osman Türer, ‘Melâmet’ Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşüncede Zamanla Meydana Gelen Değişimler, s.59-60.

yapmışlar, Tüsterî (ö. 283/896) ve Cüneyd (ö. 297/909) gibi Sûfiyye'nin temsilcileriyle ve takipçileriyle beraber olmuşlar ve teveccühlerini kazanmışlardır. Diğer taraftan Melâmetîlerin ortaya çıkışından sonra Horasan'da ilk sûfî teriminin kullanıldığı dönem dikkate alınırsa Melâmetîlerin itirazları Kerrâmiyye'ye yönelik olduğu fikri ihtimal kazanmaktadır. Irak ve Suriye bölgelerinden gelen bu sûfiler, Horasan melâmetîlerle kaynaşmalarını sağlayacak ilişkiler kurdukları belirtilir. Bu iki tasavvuf okulunun ortak bir yanı takva anlayışlarını tasvip etmedikleri Kerrâmiyye'ye karşı olmalarıdır. Zamanla daha belirgin varlıklarını gösteren mistik akım olan sûfiler, Melâmetîleri, ilkeleri gereği batındaki sırlarını ve takvalarını dışa göstermemelerinin etkisiyle kendi sûfî varlıklarında katıp karıştırmış görünmektedir.⁴⁸ Dolayısıyla tasavvuf tarihinin her döneminde sûfî çevrelerinde melâmet anlayışının bir meşrep, yaşam biçimi ve makam olarak tecelli etmesinin nedeni olarak görünmektedir.⁴⁹

Melâmet anlayışının sadece belli bir coğrafyada belli bir zümreye nispet edilemeyeceği, Hücvirî'nin melâmet vasfını Hazreti Muhammed ve Hz. Âdem gibi peygamberlere nispet etmesi,⁵⁰ Necmeddin Dâye'nin Hücvirî'nin Hz. Âdem hakkındaki örneğine değinmesi, Ahmed el-Gazzâlî'nin melâmet kavramını muhabbet kavramıyla beraber değerlendirip Melâmetîlikten bağımsız biçimde bahsetmesi gibi melâmetîlik akımına mensup olmayan müelliflerin melâmet konusunu melâmetî nisbesiyle tasavvuf tarih sahnesine çıkmış zümreden bağımsız bir biçimde değerlendirmelerinden anlaşılmaktadır.⁵¹

Melâmet ve melâmetîlik hakkında ilk bilgi veren sûfî müellifler Ebû Sa'd Abdülmelik Hargûşî (ö. 406/1016)⁵² ile Ebû Abdurrahman es-Sülemî'dir (ö. 412/1021). Sülemî, melâmet hakkında müstakil yazmış olduğu '*Risâletü'l- Melâmetiyye*' eserinde ilim ve hal sahiplerini üç sınıfa ayırmaktadır. Dinî hükümlerle alakalı bilgileri toplamak, ayırtırmak, çıkarmak ile meşgul olanlar ve bu zahirî hükümlerle âmil bulunan şariat ve din imamları; Allah'ın kendilerine

⁴⁸ Alexander Knysh, *Tasavvuf Tarihi*, s.107-109.

⁴⁹ Ahmet Karamustafa, *Tasavvufun Oluşumu*, s.77-81.

⁵⁰ Hücvirî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, (hızl. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020, s.121-122.

⁵¹ Nihat Azamat, '*Melâmet*', DİA/29, s. 24-25.

⁵² Hargûşî, *Tehzibü'l-Esrar* isimli tasavvuf klasiğinde, ikinci bölümü Melâmetîliğe ayırmıştır. Orada konuyla ilgili sûfilerin tarif ve tanımlarına vermiştir. Bu tanımlamaların birinde Hamdûn Kassâr melâmetîliğin aslını şöyle özetler:

“Halk için süslenmeyi terk etmek, her türlü fiil ve ahlakında insanların rızasını talep etmeyi bir kenara bırakmak, Aziz ve Celil olan Allah'ın sana yüklediği bir görevi yerine getirirken, kimsenin kınamasına aldırılmamaktır.” Bk. Hargûşî, Ebû Sa'd Abdülmelik, *Tehzibü'l-Esrar*, (tahk. Bessam Muhammed Bârud), Ebû Dabi, 1999, s. 40. Eser yeni olarak Dilaver Selvi tarafından Türkçeye tercüme edilmiş olup İbn Haldun Üniversitesi Yayınlarında Eylül 2023 itibariyle basım aşamasındadır.

lütuflarda bulunduğu, marifet ve keramet sahipleri ve kendilerine zühdü esas tutan havas arifleri; Allah'ın batınlarını kurbîyyet ve vuslat kerametleriyle süslediği, Hak'tan ayrı düşmedikleri, batınlarındaki manaların dışlarına yansımadağı, yüksek makamlarına rağmen avam gibi hayat sürdükleri Allah'ın Kendi dışındaki işleriyle meşgul olunmalarına izin vermediği Melâmetîler olmak üzere ayrılmaktadır. Melâmetîlerin temel özellikleri en yüce makam Muhammedî meşrebinde kendilerinde bulunan makamlarının zahirlerinde yansımamalarıdır.⁵³ Sülemi'deki bu kategori yukarıda değinmiş olduğumuz 'batındaki Allah ile olan sır' fikrinin mistik boyutundan kaynaklandığını düşünüyoruz.

'Risâletü'l-Melâmetiyye' eserinde hiç bir ismin öne sürülmediği Sülemî'nin bu melâmet anlayışı İbnü'l-Arabî'de de benzer şeklindedir. İbnü'l-Arabî sâlikleri âbidler, sûfîler ve melâmetîler diye üç gruba ayırmıştır. İbnü'l-Arabî, belli bir coğrafya ve döneme tahsis etmeksizin melâmetîleri, her zaman ve mekanda bulunan 'ümena' adıyla da adlandırdığı, sayıları artıp eksilen bir sınıf olarak telakki eder. Melâmetîler arasında Ebû Saîd el-Harrâz, Bâyezîd-i Bistâmî, Şiblî, Abdülkâdir-i Geylânî gibi şahısların yanında diğer Nîşâburlu pîrleri melâmet makamına ulaşan veliler arasında zikretmiştir. Melâmet makamının kâbe kavseyn makamı olduğunu söyleyen İbnü'l-Arabî makamların en üstünü, melâmetîlerin velâyetinin en üst velâyet olduğunu, üstünde sadece nübüvvet makamının bulunduğunu söyler. Kendisinin de bu gruptan olduğunu söylemekten kaçınmaz.⁵⁴

Melâmet düşüncesinde halk tarafından zemmedilmesinin bir erdem olarak sayılması, Allah'ın velilerinin istisnasız şeklinde halkın bir kısmı tarafından zemmedilmesi olgusuna istinaden Hakkın rızasını kazandıran bir unsur olarak da görülmesi melâmetîlerin bir kısmının bilerek bazı uygunsuz davranışlarda bulunmalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla Hücverî melâmetîlerin istikamet üzere gidenler, asıl kastı halk olanlar ve melamet adı altında şeriati, ilahi emirleri terk edenler şeklinde üç grupta toplandıklarını söyler ve bunların hallerini değerlendirir.⁵⁵

Sühreverdî (ö. 632/1234) *Avârifü'l-Maârif* adlı eserinde Melâmetîlik için özel bir bab ayırmıştır. Orada gerçek melâmetîyi ihlas sahibi, şeriata tabi, sırf Allah için yaşayan kimse olarak tanıtır⁵⁶ fakat, zaman içinde kendisine melâmetî diyen şeriata aykırı işler yapan, ibahiyyenin yolundan giden bir gruptan bahsederek der ki:

⁵³ Sülemi, *Risâletü'l-Melâmetiyye*, s. 54-55.

⁵⁴ Nihat Azamat, 'Melâmiyye', DİA, C.29, s.25-29.

⁵⁵ Hücverî, *Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb*, s.123.

⁵⁶ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l-Maârif*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011, s. 90-91.

“Bir de, kendilerine "melâmetiyye" adını veren, sûfilerle uzaktan yakından alakaları olmadığı halde, onlardanmış gibi gözüken ve bunun için sûfî kisvesine bürünen, onlar gibi giyinen sapkın bir grup vardır. Onlar büyük bir gaflet ve aldanış içindedirler. Bunlar bazen, çevreden korunmak, bazen de başka bir iddia peşinde olarak, bu kılığa bürünürler ve herşeyi mübâh gören “ibâhiyye” grubunun yolunda giderler. Onlar, kendilerince temiz bir şekilde Allah’a bağlandıklarını zannederek, "İşte ulaşılacak nokta, bu kalp temizliğidir; şeriatın emir ve yasaklarına göre hareket etmek, akılları kıt, taklitten başka yolu olmayan avam tabakasının işidir!" derler. Hâlbuki bu görüş, küfrün, zındıklığın ve dinden çıkmanın tâ kendisidir. Hakikat diye sunulan ve savunulan bir şey, eğer şeriat tarafından reddeliyorsa o, zındıklıktır. Bu aldanmış zavallılar, şeriatın tamamen kulluktan ibaret olduğunu, hakikatin de kulluk görevlerinin inceliklerine vâkıf olmaktan ibaret bulunduğunu bilemediler. Hâlbuki hakikat derecesine ulaşan kimse, kulluğun gerektirdiği bütün vazifeleri yapmak zorundadır. Bu dereceye ulaşan kimseden istenen pek çok şey vardır ki, o makamda olmayandan istenmez. Bu haldeki bir kimse, hiçbir zaman mükellefiyetten kurtulmaz. Onun hâl ve makamı yükseldikçe iç âleminde istenmeyen bir değişme ve vesvese olmaz.⁵⁷

Bir dindarlık anlayışı, tasavvufî meşrep ve makam olan melâmet kavramı, tarikatlar öncesi dönemde “Melâmetîlik” adıyla bir tasavvufî akım şeklinde, tarikatlar sonrası dönemde farklı dönem ve tarikat çevrelerinde melâmet kavramına nispetle “Melâmiyye” adı ile adlandırılmış iki bağımsız tarikat bulunmaktadır. 19. yüzyıl sûfî müelliflerinden Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin özgün tasnifi olan bu tasnife göre tarikatlar öncesi dönemde h. 3. (m. 9.) yüzyılda Horasan’da Sûfilik’ten ayrı bir akım olarak ortaya çıkıp h. 4. (m. 10.) ve h. 5. (m. 11.) yüzyıllar boyunca etkili olduktan sonra h. 6. (m. 12.) yüzyıldan itibaren tasavvufun tarikatlar şeklinde örgütlenmesi sürecinde bunların içinde bir neşve halinde varlığını sürdüren Melâmetiyye’yi Hamdûn el-Kassâr’a (ö. 271/884) nisbetle bir tarikat olarak ‘Kassâriyye’, ardından Ömer Dede Sikkînî’ye (ö. 880/1475) izâfe ettiği Bayramiyye tarikatının bir kolu olan Melâmiyye ile ‘Melâmiyye-i Bayramiyye’, Muhammed Muhammed Nûrî’l-Arabî’ye (ö. 1305/1888) nisbet ettiği Nakşibendiyye-Müceddidiyye tarikatının ‘Melâmiyye-i Nûriyye’ kolu bulunmaktadır. Aynı tasnif Hüseyin Vassâf, Sadık Vicedâni, Abdûlbaki Gölpınarlı tarafından da uygun görülüp, genel bir kabul görmüştür.⁵⁸

⁵⁷ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf Avârîfû’l-Maârif*, s. 97.

⁵⁸ Nihat Azamat, “Melâmiyye”, DİA/29, s.29-35.

1.1.1. Birinci Devre Melâmîlik

Horasan zâhidlerin temsil ettikleri melâmet tasavvufî okuluna mensup Hamdûn el-Kassâr'ın oluşturduğu bir eköldür. Hamdûn el-Kassâr'ın “kınayanın kınamasından korkmamak” ayetine vurgu yapmasından dolayı ‘kınanan’ ‘melâmetî’ anlamında ismini almışlardır. Kassâr, Sülemî ve Kuşeyri'nin ‘Melâmet ondan yayılmıştır’ sözüne muvafık olarak birinci devre melâmetîlerin kurucusu olarak tanınmıştır.⁵⁹ Diğer yandan Kassâr'ın çağdaşı ve ilk melâmetîlerden sayılan Haddâd'ın yukarıda verilen ‘Melâmetî sâlikleri’ tarifinde levâm kavramı ile alakalı kendilerini levmeden bir grubtan bahsetmektedir. Haddâd'ın mevcut sözü dolayısıyla Kassâr'ın Melâmetîliği sadece teessüs ettiren biri olduğu anlaşılmaktadır.

Çok sayıda şeyh ve sûfiden ders gören ve onlarla buluşan Kassâr'ın Gölpınarlı'nın Tıbyân'dan hareketle tespit edilen silsilesi, Sâlim el-Bârûsî tarafıyla Ebû Bekir es-Sıddîk'a kadar götürülür. Tarikat silsilesi şu şekildedir:

Hız. Muhammed Mustafa
Ebû Bekir es-Sıddîk
Habîb b. Muazzam Kureşî
Muhammed b. Müslim
Ebû İyâz el-Kûfî
Fudayl b. İyâz el-Kûfî
Feth b. Ali el-Mevsilî
Ebû Hüseyin Sâlim b. Hüseyin el-Bârûsî
Şeyhü'l-Melâmetiyye Ebû Sâlih Hamdûn el-Kassâr

Kassâr'ın Ebû Tûrâb Nahşebî'ni müridi olmakla beraber Gölpınarlı tarafından Nahşebî tarafından silsilesi şöyle tespit edilmiştir.

Ebû Tûrâb Nahşebî
Hâtim el-Esam
Şakîk-ı Belhî
İbrâhim b. Edhem

İbrâhim b. Edhem'le de sohbet eden Fudayl b. İyâz, Kassâr'ın Bârûsî tarafı silsilesinde yer almaktadır. Hâtim el-Esam ise Melâmetî Ahmed bin Hadraveyh'nin şeyhidir. Bu silsilelerin

⁵⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, 8. Basım, İstanbul: Kapı Yayınları, 2022, s.5.

tamamı Melâmetiyye silsileleri olarak görülmüştür. Kassâr'dan sonra Melâmetilik Abdülvehhâb Sakafî ve Abdullah b. Münâzil tarafından temsil edilmiştir.⁶⁰

1.1.2. İkinci Devre Melâmîlik

Bayramî Tarikatının kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'nin halifesi Ömer Dede Sikkînî'nin kurmuş olduğu tarikat Bayramiyye-i Melâmiyye, tasavvuf tarihinde ikinci devre melâmîleri olarak yerini almıştır. Bu devre melâmîlerin anlayışında vahdet-i vücud, Hakikat-i Muhammediyye, kutupluk, Şiiliğe kayan Ehl-i Beyt vurgusu dikkat çekmektedir. Safeviyye Tarikatının bir kolu olması nedeniyle de Osmanlı Şeyhu'l-İslam otoritelerince küfür yayma gerekçeleriyle bazı şeyhleri idam edilmişlerdir. İdam edilenler aralarında bulunan Hamza Balî Bosnevî de bulunur. Hamza'nın idam edilmesiyle bu devre Melâmîleri Hamzavî adını alarak gizli bir tarikat hüviyetine bürünmüşlerdir.⁶¹

1.1.3. Üçüncü Devre Melâmîlik

Hicri 1305 yılında Ustrumca'da vefat eden Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Melâmîlik adı ile içtihat ettiği bir tasavvufi tarikattır. Nakşibendiyye, Halvetiyye, Üveysiyye ve Ekberîyye tarikatlarından icazetli bulunan Muhammed Nûrî'l-Arabî, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin tasavvuf düşüncesine dayanan vahdet-i vücud fikri ile kendine hâs evradsız, hırkasız ve taçsız olan melâmet meşrebi ve usulü üzere tarikatını yaymıştır.⁶² Bunların tarikleri ve meslekleri, sâlikleri dâimâ sohbet ve irfân ile eğitmeleri dolayısıyla müsemma tariki olarak addedilmiştir.⁶³ Kendilerini vasıfladıkları temel özellik, vücudu bizzat Hakk'a nispet etmeleriyle, müşahadededen öte hakka'l-yakin olarak fenafillah ve bekabillah makamlarıyla hal sahibi olmalarıdır.⁶⁴ Nesefî akidesini şerheden Muhammed Nûrî'l-Arabî Ehl-i sünnet akidesine bağlı olup sâliklerini de bu akideye göre irşad etmesine rağmen, eserlerinde şii akidesine ait Hz. Ali ve İmam Mehdi telakkilerini içeren kısımlar da vardır.⁶⁵

Melâmetin gayesi riyaya düşmemek ve hakiki ihlâsı kazanmak olduğu noktayı nazarla bakılırsa, Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin melâmet anlayışının, ibadet edenin ibadeti nefsine bağlamaması, ibadetine güvenmemesi, tüm iyilikleri Allah'a nispet etmesi gerektiği şeklindedir.

⁶⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.10-11.

⁶¹ Nihat Azamat, "Melâmiyye", DİA/29, s.29-35.

⁶² Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *Hiz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri*, 5. Baskı, İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015, s.5.

⁶³ Sâdık Vicedânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye Melâmîlik*, (hızl. İsmail Güleç), İstanbul: İz Yayıncılık, 2022, s.100.

⁶⁴ Sâdık Vicedânî, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye Melâmîlik*, s.107.

⁶⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.275-283.

Bir kimse ibadetini, hatta ef'âl, sıfât ve zâtını kendine ait görürse şirk-i hafî gibi tevhid akidesine ters düşeceğini söyler. Dolayısıyla melâmet zevkine sahip sâliklerin tevhit, ittihad ve vahdet makamların ilmine ve tahakkuk etmesine sahiptirler.⁶⁶ Muhammed Nûrû'l-Arabî, ibadet, ubudiyyet ve ubudet üçlü tasnifinde,⁶⁷ ubudiyyet makamında ehl-i tariki, ubudet makamında ise melâmîleri saymaktadır. Ehl-i tarikin ibadetinin, Allah Rızası için, ancak ikilikte kaldığından dolayı esma tarikiyle terbiye görmüş olsa bile nefisle yapılmış olmasına dikkat çekerek, ibadetlerinin üstteki ehl-i tahkîk'e göre muteber değildir.⁶⁸ Ubudetteki yapılan ibadetin aslında âbidle mabûdunun vahdaniyetinin tahakkuk ettiği bir ibadet olması hasebiye riya ve şirk-i hafîden temiz bir ibadettir. İkinci sınıf ibadetlerin Allah Rızası için yapılmış olduğuna bakılırsa Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin dikkat çektiği riya mevzusu değil, irfan ve velayet makamlarıdır. Ayne'l-yakin'de ehl-i tarikati, hakka'l-yakin'de de ehl-i hakikati saymakla her birinin mürşidlerinin varlığını dile getiren Muhammed Nûrû'l-Arabî, tevhidin, yani, hakikat olan melâmetin süluksuz ve mürşidsiz olamayacağını belirtmektedir.⁶⁹

Sühreverdî'nin ihlâs kavramı çerçevesi altında Melâmî-Sûfî ayrımındaki üstünlüğü sûfiye vermesi, sûfiye üstünlüğü vermesinin nedeni sûfinin çaba olmaksızın ihlâsa eriştirilmesi, yaptığı amellerinde halkı görmemesinin yanında kendi nefsinin de görmemesi, melâmetinin ise kalbinden halkın düşüncesini çıkarması ve aldırış etmemesi, ancak bununla kendi nefsinde ihlâsa erdiğini düşünmesi dolayısıyla ihlâsa ermeye uğraşan ve masivadan arınmamış olarak kaldığından dolayı sûfiden daha alt bir mertebede olduğu düşüncesinde,⁷⁰ Muhammed Nûrû'l-Arabî eserlerinden hareketle neye göre üstünlük verilmesi hususunda Sühreverdî gibi düşündüğü söylenebilir. Ancak tersine bu özelliği melâmîye hasretmektedir. Tabi ki de bunun burada zikredilmesinin nedeni, Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin ilk melâmetîlerden farklı bir anlayışta olduğunu göstermek açısından uygun olabilir. Yoksa Muhammed Nûrû'l-Arabî eserlerinde Sühreverdî'nin söz konusu düşüncesine bir atıf yapmamıştır. Dolayısıyla Muhammed Nûrû'l-Arabî, ahlakî boyutundan öte melâmeti bir makam olarak değerlendirmesi, ehl-i tarik ve melâmî şeklindeki ayrımını kendisinden etkilendiği İbnü'l-Arabî'den iktibas etmiş görünmektedir.

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin hocası Hasan el-Kuveysînî'nin Gölpınarlı tarafından melâmet ehlinden sayılması, dolayısıyla Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin de melâmet neşvesini

⁶⁶ Ali Bolat, *Muhammed Nûrû'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul, H Yayınları, 2015, s.120-127.

⁶⁷ Ali Bolat, *Muhammed Nûrû'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s.88-91.

⁶⁸ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, Mustafa Varlı, Mahmut Sadettin Bilginer (hızl.), İstanbul: Esma Yayınları, 2016.s.136.

⁶⁹ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.251.; Ali Bolat, A.g.e., s.199-200.

⁷⁰ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l-Maârif*, s.108-112.

ondan tahsil etmiş düşüncesi de zayıf ve temelsiz görülmektedir.⁷¹ Hasan el-Kuveysîni, Beyyûmiyye Tarikatının kurucusu Ali el-Beyyûmî'nin türbesinde medfundur. Onun Beyyûmiyye şeyhi olması kuvvetle muhtemeldir. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin intisap ettiği tarikatlar ve şeyhlerinden fazla değinmemesine bakılırsa, Hasan el-Kuveysîni'nin de tarikinden bahsetmemesi normal kabul edilmelidir. Kendisinin de Hasan el-Kuveysîni'ye intisaplı olduğu, 'Sana ilim vehbolundu' anlamında 'Filan kitabı okut' ve 'Rûm'a git' şeklindeki telkin ve emirleri bir şeyhin müridine telkini olarak düşünülebilir. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Nakşibendiyye ve Halvetiyye tarikatlarına intisap etmesi de anlamsız kalır. Ayrıca Muhammed Nûrû'l-Arabî melâmet neşvesini Rumeli'de değil Mekke-yi Mükerreme'de almıştır.

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin hac ibadeti için Mekke-i Mükerreme'ye ziyarete hazırlandığı sırada kendisine ilm-i zahîrî'nin yeterli gelmediği, Mekke'nin insan-ı kamilden boş kalmadığı, dolayısıyla kendisini irşad edebilecek bir mürşid bulacağını umduğu dikkat çekmektedir. Nitekim Mehmed adlı meczub meşrepli dervîşi ile buluştuğu sırada dervîşe tarikini sorduğunda "Muhammediyye'dir" cevabı, ve onun emriyle bu Muhammediyye tarikini tahsil etmek için halvette girdiği, halvette Hz. Peygamber'in (s.a.v) ona beka makamlarını telkin ettiği dikkat çeker. Dolayısıyla Muhammed Nûrû'l-Arabî, 'Melâmiyye' adı ile içtihat ettiği yolun "Muhammediyyet" olduğunu ima etmektedir. Tevhit makamlarının sonuncusu Hz. Peygamber'in malı saydığı "Makam-ı Ehadiyyet" olması, bu makamın her zamanda bulunan kutbun yetkisi altında bulundurulması gibi kutbiyyet düşüncesi de dikkat çekmektedir. 1870 yılında kutbiyyetini ilan eden Muhammed Nûrû'l-Arabî kendi çağdaşı olan Bayramî Melâmîlerin kutbu kabul edilen Abdülkadir Belhî'ye gittiği vakit kendi tarikatını kabul ettirmek olarak değerlendirilen vakıada⁷² Muhammed Nûrû'l-Arabî, Belhî'ye kutbiyet üzerinden yaklaşmaktadır.

Çok sayıda halifeler yetiştiren Muhammed Nûrû'l-Arabî, bu şekilde yolunun Rumeli ve Anadolu'da yayılmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla, Balkanlar'ın bölünmesi, müslüman halkların Sırp, Bulgar, Yunan işgalinden birçok Melâmî şeyhleri ve dervîşleri İstanbul, Bursa ve yoğunlukta Ege bölgesine olmak kaydıyla Türkiye'ye göç etmişlerdir. Bugün ise üçüncü devre melâmîler sadece Türkiye, Kosova, Kuzey Makedonya ve Bosna'da değil, Avrupa'nın diğer ülkelerinde de mevcuttur.

⁷¹ Abdülbaki Gölpınarlı, Melâmîlik ve Melâmîler, s.236. Ali Bolat da bahsedilen görüşün delillendirilmeye muhtaç olduğunu belirtir. Bk. Ali Bolat, *Muhammed Nûrû'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s.24.

⁷² Nihat Azamat, "Muhammed Nûrû'l-Arabî": DİA, C.30, Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları, 2020, s.557-560.

1.1.3.1. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Hayatı

1813 (h. 1228'de) yılında Kahire'nin Mahalletü'l-Kübra kasabasında doğmuştur. Dört yaşında iken vefat eden babası Kudüs'te zaviyesi bulunan Seyyid İbrahimü'l-Kudsî'dir. Soyları Hz. Hüseyin'den gelmekte olup seyyit ailesidir. Dedesi meşhur bir veli Şeyh Bedrû'l-Veli'dir. Tasavvuf erbabı olduklarının bilgisi dışında başka bir bilginin olmadığı dayılarının yanında büyümüştür.

1819 (h. 1235'de) yedi yaşında iken Ezher'e gidip Şeyh Hasan el-Kuveysînî'den talim görerek 1828 (h. 1244) yılına kadar dokuz yıl ilim tahsil etmiştir. Hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan kendisiyle yakından ilgilenen Kuveysinî, öğrencisinden, Şeyh Yusuf'un damadı olan Talat Efendi'den tahsiline devam etmesi için Yanya'ya gitmesini istemiştir. Yanyalı Ahmed Efendi ile beraber Yanya'ya giden Muhammed Nûrû'l-Arabî aynı zamanda Nakşibendi Şeyhi olan Yusuf Efendi'ye intisap etmiştir.

1829 (h. 1245'de) Yusuf Efendi'nin emri ile hacca gider. Mekke'de Şeyh Ömer Abdurresul'den hadis ilmi eğitimi alır. Aynı zamanda Şeyh İbrahim eş-Şemârikî'den Halvetî-Şabanî, Ekberî ve Üveysî icazetleri alır. Aynı yılda rüyasında Resulallah tarafından kendisine üç satırlı bir kağıt verilir. Kağıtta yazılı bulunan "Tevhîd-i Ef'âl, Tevhîd-i Sıfât ve Tevhîd-i Zât" mertebeleri, Hz. Ebu Bekir tarafından kendisine telkin edilmiştir.

1833 (h. 1249'da) hocası Abdurresûl, onu Mısır'a gönderir. Mısır'a gelen Muhammed Nûrû'l-Arabî yaşamış olduğu haller dolayısıyla hocası Kuveysinî ona 'ilim sana vehbolundu' müjdesini verir, Rumeli'ye gitmesini emreder.

1833 (h. 1249) yılında İskenderiye, Antalya üzerinden Gelibolu, Selanik ve Serez'e geçer, Serez'deki medresede kısa süre müderrislik yapar. Serez'den ayrılan Muhammed Nûrû'l-Arabî Demirhisar, Doyran, Ustrumca üzerinden Koçana'daki medresede müderrislik yapmak için yerleşir. Müderrislik yapmaya başladığı yaş yirmibirdir.

Yirmibir yaşında iken Üsküp Valisi'nin davetiyle huzurlarında âlimler heyetinin de bulunduğu bir toplantıya gider. Üsküp Valisi Hıfzı Paşa, Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye hayran kalarak ondan çocuklarını okutmak için Üsküp'te kalmasını ister. Bunu kabul etmeyen Muhammed Nûrû'l-Arabî, senenin altı ayı Koçana'da, altı ayı Üsküp'te kalmak üzere Vali'nin yeni teklifini, Vali'yi kırmamak için kabul eder.

1839 (h. 1255) yılında İstanbul'da Nakşibendî-Müceddidî şeyhi olan Abdülhâlik Kazânî'ye intisap eder.

1843 (h. 1259) yılında ikinci kez hacca gitmeye karar verir, Mekke'ye vardığı vakitte Kazânî'nin halifesi Mustafa b. Mahmud et-Trabzonî'den Nakşî izaceti alır. Bu ikinci hacca gitmeden önce Muhammed Nûrû'l-Arabî: "Bize bu ilm-i zahir kifayet etmez. Mekke ve Beyt-i Şerif mürşid-i kamilden hâlî değildir. Kendimize bir kâmil mürşid bulmamıza fırsattır" dediği aktarılır. Nitekim Harem'de Derviş Mehmet ile tanışıp onun emriyle halvete girer. Halvet süresince kendisine Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından beka makamları olan Cem, Hazretü'l-Cem ve Cemü'l-Cem makamları telkin edilir. Hicaz'dan Rumeli'ye dönerken Yenbu denilen bir bölgede yine Hz. Resul'den Ahadiyyetü'l-Cem makamı telkin edilir.

Üsküb'e dönen Muhammed Nûrû'l-Arabî, Üsküb'ün yeni valisini tesiri altına alarak kendine mürid yapar. Kısa bir müddetten sonra bu vali İstanbul'a Hassa Müşiri vazifesi için gitmek zorunda kalır. Oraya Muhammed Nûrû'l-Arabî'yi davet eder, Muhammed Nûrû'l-Arabî de 1849 (h. 1266) yılında bu davete uyarak İstanbul'a gelir ve orada altı ay kalır. İstanbul'da ulema ve şeyhler meclislerinde bulunarak şöhrat kazanır.

1850 (h. 1267) yılında Üsküb'e döner, eyalet merkezinin Prizren'e değişmesi nedeniyle Prizren'e yerleşir. Prizren'de yedi basamaklı tevhid mertebe ve makamlarını melâmet sülûku üzere neşre başlar. Kendi ifadesine göre bu dersler, mürşidler tarafından yedi esma ile telkin edilirdi. Kendisi seyrüsülûkte yeni bir içtihad yapmış ve tecdid gerçekleştirmiştir.⁷³ Prizren uleması, Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin getirmiş olduğu yeni neşve sebebiyle şöhrati zirvelere çıktığından dolayı onu endişeyle karşılar. Dolayısıyla onunla ilmî görüşme yapmak için en liyakatli buldukları Recep Hulûsî'yle kendisiyle buluştururlar. Görüşmeden sonra Recep Hulûsî onun müridi olur. Prizren'de iki yıl kalır. Tarikatların yaygın olduğu Yakova kazasına da seyahat eden Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye Hafız Süleyman Hızır Baba intisap eder.

Nûrû'l-Arabî 1852 (h. 1268) yılında Üsküb'e döner. Müridi Müşir Çerkez İsmail Paşa'nın davetiyle Manastır'a gider, orada subaylara "Vâridât" şerhini okutur. 1868 (h.1285) yılında küfür yaydığı ithamıyla oğluyla beraber İstanbul'a gelir, hakkındaki şikayetin asılsız olduğu anlaşılır. İstanbul'a gelişiyle altı ay Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın konağında kalır.

⁷³ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.142.

Nûrû'l-Arabî, 1869 (h. 1286) yılında yine oğlu Şerif Efendi ile beraber İstanbul'da beş ay kalır. İstanbul'a Bosna Valisi Topal Osman Paşa ile Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa'nın ısrarlı davetleriyle gelir.

1870 (h. 1287) yılında Ruznameci Hüsnü Bey'in oğlunun sünnet merasimi için Manastır'a giderken Tikveş'te birkaç gün duran Muhammed Nûrû'l-Arabî, kendisine Kutbiyet makamının verildiğini ilan eder.

Nûrû'l-Arabî, 1871 (h. 1288) yılında İstanbul'a oğlu Şerif Efendi ile dördüncü seyahatini yapar. Buraya Şeyhu'l-İslam Mîr Ahmet Muhtar Efendi'nin davetiyle gelen Muhammed Nûrû'l-Arabî, Harîrîzâde Efendi'nin evinde misafir olur. Burada vahdet-i vücud düşüncelerini ihtiva eden kitapları okutmuştur.

1872 (h. 1289) yılında yine Mîr Ahmet Muhtar'ın davetiyle İstanbul'a son ve beşinci seyahatini yapar.

1874 (h. 1291) yılında Ustrumca ahalisinin istekleriyle ve oğlu Şerif Efendi'nin tavsiyesiyle altı ay Üsküp'te, altı ay Ustrumca'da oturmaya başlar.

1879 (h. 1297) yılında yüz ihvanıyla birlikte Hac ibadetine giderler. Hac dönüşü Rumeli'de, Arnavutluk'ta ihtilalin başladığı, Prizren İttifakı'nın dağıldığı gibi kriz içeren siyasi olaylar ortaya çıkar. Muhammed Nûrû'l-Arabî, ihvanlarına siyasetten, kargaşalardan uzak durmalarını ve ihtilal hareketine dahil olmamalarını emreder.⁷⁴

1884 (h. 1302) yılında yüzü aşkın ihvanıyla dördüncü Hac ziyaretini yapmak için yola çıkar. Bir yıl süren bu hac ziyaretinin dönüşünde Mısır Süveyş kanalında vapurda iken damadı ve başhalifesi sayılan Prizrenli Abdurrahim Fedâî vefat eder.

Muhammed Nûrû'l-Arabî 1887 (h. 1302) Mart ayının 12. günü Pazartesi gecesi Ustrumca'da odasında vefat etmiş ve odasına defnolunmuştur.⁷⁵

⁷⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, (hızl. Mustafa Tatcı-Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2016, s.70.

⁷⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, s.103-105. *Menâkıb* eserini yayına hazırlayanların eserden hareketle kronolojik hayatı hazırlanarak kitabın ek bölümünde "Seyyid Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Kronolojik Hayatı" başlıklı kısmından istifade edilmiştir.

1.2. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Kosova'daki Etkisi ve Halifeleri

Muhammed Nûrû'l-Arabî, ilk kez onyedinci yaşında Rumeli Eyaleti'ne bağlı Yanya livasına gelmiştir. Yanya'dan Mekke'ye, Mekke'den Mısır'a ve ardından Rumeli Eyaletine geri döndüğü zaman, Osmanlı Devleti'nin toprak kaybına uğradığı bir döneme denk gelmektedir. Avrupa'nın siyasi ve ekonomik açıdan gelişmesi, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik fikri gibi gelişmeler, Osmanlı Devletinin idari düzenlemelerde yenilikler getirmesi için Tanzimat Fermanını tetiklemiştir. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı reformlarıyla yeni düzenleme kararları alınmış, 1864 yılında Vilayet Nizannamesi ile eyaletlerin yerine en büyük idari birim biçiminde vilayetler oluşturulmuştur. Ardından 1871 Vilayet Nizamnamesi, 1876 Kanun-u Esasi ve 1878 Nizamnamesi kararları alınmıştır.⁷⁶ Bu süre zarfında Üsküp Vilayeti⁷⁷, Prizren Vilayeti⁷⁸, Selanik Vilayeti⁷⁹, İskodra Vilayeti⁸⁰, Manastır Vilayeti⁸¹ gibi vilayetlerin çeşitli zamanlarda kurulması, birinin diğerine ilga edilerek birleştirilmesi, bazı sancakların başka vilayetlere bırakılması ve yer değiştirmeleri, Vilayetin merkezinin değişmesine bağlı olarak Vilayetin yeni bir isimle anılması gibi ciddi bir istikrarsızlığın mevcut olduğu değişken bir döneme işaret etmektedir.

1847 yılından önce Rumeli Eyaleti'ne bağlı birer liva olan Üsküp, Selanik ve Yanya 1847 yılında eyaletlere dönüştürülmüştür. Üsküp Eyaleti, Üsküp, Prizren ve Priştine livalarından müteşekkil bir eyalet olarak 1872 yılına kadar var olmaya devam etmiştir. 1872 yılında merkezi Prizren olmak üzere kurulan Prizren Vilayeti, Prizren, Priştine, Niş, Üsküp, Dırağan, İştîp, İlbasan ve Komanova sancaklardan oluşan bir vilayet biçiminde 1875 yılına kadar devam etmiştir. Rumeli eyaleti 1864 yılına kadar İskenderiye, Ohri, Manastır, Kasriye, İşkodra, Nerde livalardan teşekkül etmekte idi. 1864 İşkodra Eyaleti kurularak İşkodra, Zadrime ve Derce livalardan müteşekkil 1875 yılına kadar var olmaya devam etmiştir. 1875 yılında İşkodra ve Prizren Vilayetleri lağvedilerek, İşkodra, Üsküp, Prizren ve Debre sancaklarından müteşekkil Manastır Vilayeti kurulmuştur. 1864 yılından 1875 yılına kadar Manastır, Selanik Eyaletine bağlı idi. 1878 yılında Üsküp, Prizren, Priştine, Debre, Yenipazar, Niş, Şehirköy sancaklarından müteşekkil olarak Kosova Vilayeti kuruldu. Manastır Vilayeti, Manastır, Serfice, Debre, İlbasan, Görice

⁷⁶ Ela Özkan, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914)", (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), s.8-21.

⁷⁷ Ela Özkan, A.g.t. s.70.

⁷⁸ Ela Özkan, A.g.t. s.131.

⁷⁹ Ela Özkan, A.g.t. s.191.

⁸⁰ Ela Özkan, A.g.t. s.185.

⁸¹ Ela Özkan, A.g.t. s.188.

sancaklarından müteşekkil olarak kalmıştır. İşkodra Vilayeti, İşkodra ve Derce sancaklarından müteşekkil olarak var olmaya devam etmiştir.

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin, oturduğu ve seyahat ettiği şehirlere baktığımızda, hayatının önemli bir bölümünü Kosova Vilayeti'nde irşad faaliyetleriyle geçirmiş olduğu görülür. Vilayetin çeşitli şehirlerine seyahatleriyle oralarda halife yetiştirmesine ve Melâmî tekkelerin kurulmasına sebep olmuştur. Aşağıda Kosova Vilayetinin ve Osmanlı dönemi sonrası Kosova'nın tarihi, sosyal ve siyasi yapısı ile alakalı kısa bilgiler verilmiştir. Ardından Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin günümüz Kosovasının farklı şehir ve kasabalarında doğmuş halifelerinin biyografileri, tekkeleri ve irşad faaliyetleri hakkında bilgiler verilmiş, sonunda Kosova'daki Üçüncü Devre Melâmîlerin temel özellikleri hakkında kısa bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

1.2.1. 19. ve 20. Yüzyılları Kosova'ya Genel Bir Bakış

1877-1878 Osmanlı-Rus harbi öncesinde merkezi Sofya olan Kosova Vilayeti kurulmuştur. Fakat harb sonunda imzalanan Ayastafanos Barış Antlaşması'nın kararlarına göre Sofya Bulgaristan Prensesliği'ne verilir, dolayısıyla Kosova Vilayeti'nin merkezi elden çıkmıştır. 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin Antlaşması ardından Kosova Vilayeti, merkezi Priştine olmak üzere yeniden teşkil olunmuştur. Doğu tarafında Bulgaristan ve Şarki Rumeli Vilayeti, kuzey tarafında Sırbistan, kuzeybatı tarafında Karadağ ve Bosna, batı tarafında İşkodra Vilayeti ve güney tarafında Manastır Vilayeti ile sınırdı. Kuruluşundan 1912 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki en önemli ve en sorunlu vilayet olmuştur. Priştine 1888 yılına kadar Vilayetin merkezi konumunda idi. Niş ve Şehirköy sancaklarının Sırbistan'a terkedilmesinden dolayı coğrafi önemi düşen Priştine'nin yerine, Osmanlı Devletinin çekilmesine kadar vilayet merkezi olarak Üsküp seçilmiştir. Ancak Prizren halkı yetkilileri 1878 ve 1883 yıllarında eskiden eyalet merkezliği yapması mazeretiyle Prizren'in Vilayet merkezi olarak seçilmesi yönünde girişimlerde bulunmuşlardır. Üsküb'ün Vilayet merkezi olduğu dönemde de 1891 yılında Prizren halkı Prizren'in Vilayet merkezi olarak seçilmesini talep etmişlerdir.⁸² Ardından Priştine halkı da 1901 yılında yine Priştine'nin merkez olarak seçilmesi için müracaatta bulunmuşlardır.⁸³

Kosova Vilayeti'nin 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde Niş ve Şehirköy sancaklarını kaybederek sancak sayısı beşe inmiştir. Priştine Sancağında Priştine, İpek, Vuçiterna, Gilan ve

⁸² Mucize Ünlü, '*Kosova Vilâyeti'nin İdarî ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*', (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2002) s.31-35.

⁸³ Tekkelerde şifahi olarak aktarıldığına göre Nûrû'l-Arabî, Prizren ve Priştine halkları hakkında şöyle demiştir: "Prizrenlilerin hilafetin siyasetini idare etmek istemelerine kıyasla Medinelilere benzerler. Priştine Halkı ise iman için dünyevi işlerinden feda edip hicret eden Mekkelilere benzerler."

Preşova kazaları bulunmaktadır. Üsküp Sancağında Üsküp, Kumanova, Koçana, Palanka, İştip ve Radovişte kazaları ve Kaçanik Nahiyesi bulunmaktadır. Prizren Sancağında Prizren, Kalkandelen, Yakova, Luma ve Gosine kazaları ve Gostivar, Kaliş, Rahovça Nahiyeleri bulunmaktadır. Debre Sancağında Debre, İlbasan, Debre-i Zir Mat kazaları bulunmaktadır. Yeni Pazar Sancağında Seniçe, Yeni Pazar, Prepol, Mitroviçe, Yeni Varoş, Taşlıca, Trgovişte, Berane, Akova Kazaları ve Maykovaç Nahiyesi bulunmaktadır.⁸⁴

19. yüzyıl Kosova Vilayetinde çeşitli millet, din ve mezheplere mensup topluluklar yaşamaktaydı. Osmanlı Devletinde milletler dinleri bakımından ayrılırdı. Devlet sınırları içerisinde yaşayan toplulukları din ya da mezhep esasına göre biçimlendiren sistem, “millet sistemi” diye isimlendirilmişti. Söz konusu sistemin temeli Fatih’in İstanbul fethi sonrası İstanbul’da yaşayan ortodoksların dini yaşamaları hususunda vermiş olduğu kararları ile başlamaktadır. Tanzimat reformlarına kadar gayrimüslimlere, mevcut kilise ve mabetlerin yeterlili olduğu görülerek, izinsiz olarak yeni mabet inşa etmeleri ve açmaları yasak idi. Yeni ibadethanelere nadiren izin verilmekteydi. Bununla birlikte gayrimüslimler dini inançlarının gereklerini yerine getirmekte serbest ve hiçbir engelle karşılaşmamakta idi. Merkeze bildirmeden ve izin almadan mabetlerinde tamir ve tadilat yapamayan gayrimüslim toplumlar, Tanzimat ve İslah Fermanıyla özerk bir yapıya büründüler. Buna rağmen gayr-i müslimlere karşı kötü muamele yapıldığı, haklarının tanınmadığı yönünde sözlerin dolaştığı belirtilmiştir. Yanya’daki İngiliz konsolosu R. Stuart 16 Nisan 1867 tarihindeki bir raporu, mevcut dedikoduların yalan olduğunu göstermektedir. Gözlemlerini rapor eden R. Stuart raporunda şöyle demektedir: “Müslümanların Hristiyan yurttaşlarına karşı gaddarca davrandıkları yolundaki sözleri bu ülkedeki tecrübeler doğrulamıyor.... Hristiyanlara planlı biçimde kötü işlem yapıldığına inanmıyorum”.⁸⁵ Buna benzer propaganda ve provakasyonların varlığını bazı rapor ve mektuplar teyit etmektedir.

19. yüzyıl Kosova vilayetindeki müslüman nüfusu $\frac{3}{4}$ ’ü civarında idi.⁸⁶ Vilayette etnik köken yayılımına bakıldığında nüfusun $\frac{2}{3}$ ’si Arnavutlardan oluşmaktaydı. 18. yüzyılda Arnavutların $\frac{2}{3}$ ’si müslüman olmuşlardı. Diğer milletler Boşnaklar, Sırlar, Türkler ve Bulgarlardır. Arnavutlara bakıldığında Osmanlı döneminden önce hristiyan dinine mensup bir millettir. Din hassasiyetleri düşük olarak nitelenen arnavutlar Roma, Grek ve ya Sırp kiliselerine bağlı idi. Osmanlı döneminde hristiyan Arnavutlar, millet sisteminin getirdiği tasniflere göre Latin veya Sırp kiliselerinde anadili olmayan dillerde dinlerini öğrenirdi. Müslüman Arnavutlar

⁸⁴ Mucize Ünlü, A.g.t. s.36.

⁸⁵ Mucize Ünlü, A.g.t. s.57-59.

⁸⁶ Mucize Ünlü, A.g.t. s.60.

ise Türk dilinde eğitimlerini görürlerdi. Arnavutlar İslam'ı kabul etmeleriyle devletin idari görevlerini üstlenmede büyük kolaylık görmüşlerdir. Bunun yanında Arnavutlar Balkanlarda yaşayan topluluklara göre Osmanlı Devleti ile en fazla özdeşleşen topluluk haline gelmiştir.⁸⁷

19. Yüzyılda Avrupa'da yayılan milliyetçi devlet fikri ve Osmanlı devletinin gerilemesiyle beraber Balkan yarımadası, milliyetçi devletlerin kurulacağı bir bölge haline geldi. Balkanlarda yaşayan milletlerin kendi milli hareketlerini kurdukları bir zamanda, yukarıda zikredilen nedenlere bağlı diğer milletlere nazaran daha geç ancak, başta İstanbul'da olmak üzere eğitim görmüş aydın Arnavutlar tarafından Arnavutların milli hareketinin tohumu ekildi. 1870 yıllarından itibaren Osmanlı millet sistemine karşı fikrî ve sosyal bir direniş ortaya çıktı.⁸⁸ Mart 1878 yılında Ayastefanos Antlaşmasında Arnavutların bazı topraklarını yeni devlet olan Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a verilme kararının alınmasıyla, fikrî olan milli hareket, siyasi bir karakter kazandı. Bazı aydın arnavutlar önce İstanbul'da "Arnavut Haklarını Savunma Komitesi"ni kurdular.⁸⁹ Ardından Prizren'de 10 Haziran 1878 tarihinde Sultan II. Abdülhamid'in desteğiyle Prizren İttihadı'nı kurdular. Prizren İttihadı'nın dağılmasıyla 1899 yılında İpek İttihadı'nı kurdular.⁹⁰ Onüç yıl sonra 28 Kasım 1912 tarihinde Avlonya'da Arnavutluğun bağımsızlığı ilan edildi. Osmanlı Devleti, 30 Mayıs 1913 tarihinde Birinci Balkan Savaşı sonunda imzalanan Londra Barış Antlaşması ile Arnavutluğun sınırlarının çizilmesini büyük devletlere bırakmak zorunda kalmıştır. Önceden Kosova Vilayeti sancak sayısında değişiklik yapılarak Debre Sancağının Kosova Vilayetinin dışında bırakılmasıyla, 29 Temmuz 1913 tarihinde Londra Antlaşmasındaki altı büyük devletin kararlarıyla Arnavutluk, ilk bağımsız sınırlara göre yarı yarıya küçülmüş, Kosova Vilayetinin tamamı komşu ülkelere bırakılmıştır.⁹¹

Kosova, 1. Dünyâ Savaşı'ndan sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak kurulan, 1929 yılında Yugoslavya ve 2. Dünyâ Savaşı'ndan sonra da altı cumhuriyetlerden oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC) adını alan ülkenin sınırları içinde kalmıştır. Kosova 1963 yılında etnik dağılımına uygunsuz, yeni çizilmiş sınırlarla özerk bölge statüsünü kazanarak, Sırbistan Cumhuriyetinin iki özerk bölgesinden biri olmuştur. 1968 yılında daha fazla haklara kavuşmuş, 1974 yılında anayasa ile Kosova'yı temsilen veto hakkına kavuşmuştur.⁹²

⁸⁷ Mucize Ünlü, A.g.t. s.65-81; Kushtrim Shehu, "Prizren Birliği'nden Bağımsızlığa Arnavut Milli Kimliğinin Oluşumu (1878-1912)", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011), s.91.

⁸⁸ Mucize Ünlü, A.g.t. s.68.

⁸⁹ Mucize Ünlü, A.g.t. s.69-70.

⁹⁰ Kushtrim Shehu, A.g.t. s.90-100.

⁹¹ Zeynel Levent, "Tarihi Süreçte Kosova", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.13, S.52, Eylül Güz 2013, s.858.

⁹² Zeynel Levent, A.g.m. s.858.

1989 yılında Miloşeviç, Voyvodina ve Kosova özerkliklerini kaldırmış, Karadağ yönetimini kendine bağlamış, dolayısıyla Hırvatistan ve Slovenya, Miloşeviç'in takip ettiği Sırp milliyetçi politikasına karşı çıkmışlardır. 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan, ardından Makedonya ve 1992 yılında Bosna-Hersek bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Kosova Kurtuluş Ordusu 1998 yılında silahlı çatışmaya girmiş, Nato savaşı durdurmak için Mayıs 1999 yılında tek taraflı hareket başlatmış, Sırbistan 9 Haziran 1999 tarihinde antlaşma imzalayarak savaşı durdurmaya zorlanmıştır. Böylece Kosova Bağımsızlık sürecine girerek, 17 Şubat 2008 tarihinde başta ABD ve birçok devletin resmî olarak tanımlarıyla bağımsız olmuştur.⁹³

1.2.2. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Kosova'daki Halifeleri: Hayatları, İrşad Faaliyetleri

1.2.2.1. Abdurrahim Fedâî

Abdurrahim Fedâî, Prizren'de çok zengin bir ailenin tek oğlu olarak dünyâyâ gelmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ezher'de şer'î ilimleri tahsil etmiş, üstün vasıflı müderrislerden biri olarak zahirî ilimlerde otorite olmuştur. Prizren'de 1855 yılında âlimlerin bulunduğu bir mecliste Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin etkisinde kalır. Meclisten sonra gece vakti Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye giderek müridi olmak istediğini açıklar. Muhammed Nûrû'l-Arabî, ertesi gün sabah namazından sonra gelmesini ister. Sabah namazı vaktinde camiye giden Fedâî, Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Üsküb'e doğru yola çıktığını öğrenir. Fedâî de Üsküb'e giderek Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye isteğini tekrarlar. Muhammed Nûrû'l-Arabî, intisabını kabul etmek için ona, mahiyetini açıklamaksızın bir şart teklif eder, Fedâî de teklifini kabul eder. Muhammed Nûrû'l-Arabî, "Benim doğma sakat bir kızım var. Bir gözü görmez, kulakları sağır, ayağı sakattır. Onunla evlenirsen müridim olabilirsin." der. Varlıklı, eğitilmiş ve yakışıklı olan Fedâî şeyhin bu şartını kabul eder. Muhammed Nûrû'l-Arabî, gösterdiği fedakar tavrından dolayı ona "Fedâî" lakabını verir. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Latife adlı kızıyla evlenen Fedâî, kızın tarif edildiği gibi olmadığını görür; aslında kızın kötü huylardan uzak olduğunu da öğrenir. Bu evlilikten Hakkı, Kemal ve Ali adlı üç çocukları olur.⁹⁴ Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin de bulunduğu, Kemal oğlunun sünnet düğününde davul-zurna çalındığından dolayı mutaassıb hocalar tarafından 'melâmîler davul zurnayla zikrediyorlar' diye itham edilmişlerdir. Hakkında meclis-i meşayih tarafından soruşturma açılarak Muhammed Nûrû'l-Arabî İstanbul'a davet edilmiştir. O da kendi

⁹³ Zeynel Levent, A.g.m. s. 859-865.

⁹⁴ Abdurrahim Fedâî, *Prizrenli Abdurrahim Fedâî Külliyyâtı ve Bestelenmiş İlâhileri*, Oğuz Yılmaz, Burak Anılır, Ender Doğan (hızl), İstanbul: H Yayınları, 2021, s.3-6.

yerine Fedâî'yi göndermiştir. Meşayih düğünde yaşananlar dışında Fedai'ye melâmîlik süluku hakkında genel sorular yöneltilmiştir.⁹⁵

Fedâî'nin manzum ve mansur 16 eseri mevcut olup şunlardır: *Divânçe-i Fedâî*, *Kasîde-i Nûniyye*, *Kasîde-i Tâiyye*, *Merâtibü'l-Vücûd*, *Risâle-i Vehbiyye*, *Şerh-i Sırr-ı Ene'l-Hak*, *Şerh-i Şâfiyye*, *Hediyetü'l-Hac*, *Hakikatü'l-Melâmiyye*, *Risâle-i Îrâde-i Cüz'îyye*, *Mecmu'ây-ı Îlâhiyyât*, *Risâle-i Ahvâl-i Melâmiyye*, *Risâle-i Rûh-i Kızıl alâ Esrâr-ı Mebzûl Muammây-ı Sırr-ı Ezel*, *Şerh-i Beyt-i Hâfız Şîrâzi*, *Tasavvufta İyd*, *Tefsîru Sûreti'l-Kevser*.⁹⁶

Abrurahim Fedâî Üsküp'teki tekkede şeyhlik yapmıştır. 1886 yılında hac dönüşü Süveyş kanalında gemide vefat etmiştir. Ras Sidr adlı bölgede Ayn-ı Musa denilen yere defnolunmuştur.⁹⁷ Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin diğer bazı halifelerine de süluk derslerini telkin etmenin yanında ayrıca kendi halifeleri de mevcuttur. Halefeleri şunlardır: 1. Abdülehad (ö.1914), 2. Hacı Abdurrauf (ö.1921), 3. Cezbedar Yunus Efendi (ö.1912), 4. Mayadağlı İsmail Efendi (ö.1910). Jonuz Halil Mripa ayrıca 5. Prizrenli Nûri Efendi'den bahsetmektedir. Nûri Efendi Prizren'de âlim ve Melâmî Şeyhi bir kişidir. Kendisinin şiirlerinde Muhammed Nûrû'l-Arabî ve Fedâî'den bahsedilir, dolayısıyla Fedâî'nin bir halifesi olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Hafız Veysel Mikulovçi'nin Prizren'e gittiği vakit evinde konuk ettiği kişidir. Nûri Efendi zamanın önemli şeyhlerinden biri, mütevazî, mahviyet sahibi, dâimâ güleryüzlü ve misafirlere bizzat hizmet eden bir kişi olarak tarif edilmiştir.⁹⁸ Abdülehad Efendi Üsküplü ve kurrâ hafızdır. Üsküp'te takriben 1914 yılında vefat etmiştir. Hacı Abdurrauf yine Üsküplü hafız ve icazetli hocadır. Kendisi Bayramî Melâmî Şeyhi Osman Kemâlî Efendi'ye teberrüken icazet vermiştir. İstanbul Beyazıt Camii'nde vaaz eder ve cemaatle zikir yaptırır. Üsküp'te vefat etmiştir. Yunus Efendi Priştinelî olup cezbeli bir kişidir. 1912 yılında vefat etmiştir. Mayadağlı İsmail Hakkı Koçana'nın Mayadağ köyündendir. 1910 yılında vefat etmiştir.⁹⁹

⁹⁵ Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.305.

⁹⁶ Prizrenli Abdürrahim Fedâî *Külliyâtı ve Bestelenmiş İlâhileri*, s.29-30.

⁹⁷ Prizrenli Abdürrahim Fedâî *Külliyâtı ve Bestelenmiş İlâhileri*, s.7.

⁹⁸ Jonuz Halil Mripa şu altı şiirini belirtmiştir:

'Tâife-i Melâmî Terkederler Ağyarı';

'Melâmî Tâifesi Siler Kalbinden Pası';

'Semâda Sırr-ı Tevhidi Allah';

'Biz Fedai'den sebâk almışız';

'Meczûb muyuz Deli miyiz';

'Şarâb-ı Tahûra Demkeşleriyiz, Evlâd-ı Resûl Bendeleriyiz'.

Bk: Jonuz Halil Mripa, *Edukata mbi Qenmërinë e Perendisë 'Jeta, Personaliteti- Esejet e Sejfidyl Melami Muhammed Nûryl Arabisë' dhe disa prej Pasardhësve të Tij në Rumeli-Kosovë*, Mitroviça, 1981, s.93.

⁹⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.309-310.

1.2.2.2. Recep Hulûsî Topal

Recep Hulûsî'nin doğum tarihi bilinmiyor, doğum yeri ise Prizren'dir. Nerede tahsil ettiği bilinmemekle birlikte büyük bir âlim ve nüfuz sahibi bir kişi olarak tanıtılmıştır. Doğumdan bir ayağı sakat olan Recep Hulûsî kitapların çoğaltımıyla meşgul olur, geçimini bu yolla temin edermiş. Kendisinin de divan kaleme aldığı, ancak divan nüshası kayıp olduğu biliniyor. Divanı devlet kurumlarında çalışan bazı araştırmacıların almış olabileceği ve bir daha tekkeye getirilmediği düşünülmektedir.¹⁰⁰

Muhammed Nûrû'l-Arabî 1850 yılında Prizren'e geldiğinde Melâmîlik adı altında irşad faaliyetlerine başlamıştır. Milletin gözündeki sayılır bir saygı kazandığında Prizren'in önde gelen âlimleri tarafından endişe ile karşılanmış, kendisini bazı düşünceleri yüzünden tenkit etmişlerdir. Dolayısıyla kendi aralarında en liyakatli âlim olarak saydıkları Recep Hulûsî Efendi'yi kapalı bir odada münazara etmek için davet ederler. Görüşme, odada Kur'an mushafından başka bir kitap olmadan gece boyunca devam etmiştir. Muhammed Nûrû'l-Arabî, Recep Hulûsî Efendi'nin elindeki Kur'an'a işaret ederek "Oku" der. "Neresini okuyayım" diyen Recep Hulûsî'ye "Neresini istersen oku" cevabını verir. Recep Hulûsî, Kur'an'dan bir bölüm okur. Muhammed Nûrû'l-Arabî, 'ibaresini verin' der, Recep Hulûsî de ibaresini verir. Hz. Pir 'çok güzel' cevabını verdikten sonra, 'bu ayetlerden bugünkü murad-ı ilâhî nedir, bilir misiniz?' diye sorar. Recep Hulûsî Efendi biraz düşünüp 'bilmiyorum' dediğinde, Muhammed Nûrû'l-Arabî o günkü muradını söyler. Kur'an'ın diğer ayetlerinde de aynı durumu yaşayan Recep Hulûsî Efendi ona hayran kalır, Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin elini öperek kapıdan biatli olarak çıkar. Recep Hulûsî, bekleyen âlimlere görüşmenin ayrıntılarını anlatır, Muhammed Nûrû'l-Arabî hakkında 'O ayaklı bir kütüphaneydi' ifadesini kullanır. Kendisi gibi, âlimlerin ve cemaatin ona biat etmelerini tavsiye eder. Kısa bir sürede Muhammed Nûrû'l-Arabî'den hilafet alır.¹⁰¹

Prizrenli İskender Efendi, mektep edinmesi maksadıyla, içinde bir bina olan bir arsayı Muallim Recep Hulûsî Efendi'ye hediye etmiştir. Recep Hulûsî Efendi 1858 yıllarına kadar bu okulda muallimlik yapmıştır. 1858 yılında binayı Melâmî tekkesine çevirerek, tekkede şeyhlik yapmıştır. İskender Efendi de Recep Hulûsî Efendi'nin dervişi olmuştur.¹⁰²

1897 yılında vefat eden Recep Hulûsî, tekke avlusuna defnolunarak türbesi inşa edilmiştir. Recep Hulûsî, Seyfettin Tosko'yu Prizren'de, Abdülmelik Hilmi'yi Rahovça'da halife

¹⁰⁰ Raif Vırmiça, *Hacı Ömer Lütfi: Hayatı, Divanı ve Diğer Eserleri Bestelenmiş ve Derlenmiş İlahileri*, Prizren: Kosova Türk Araştırmacıları Derneği Kitap Yayınları, 2021, s.70.

¹⁰¹ Hüseyin Özcan, *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, Ankara: 1994, s.8.; Raif Vırmiça, *A.g.e.*, s.68-69.

¹⁰² Raif Vırmiça, *A.g.e.*, s.675.

bırakmıştır. Seyfettin Tosko Prizren Melami Tekkesinde şeyhlik yapmış ve Recep Hulûsî'nin yanına defnolunmuştur. Seyfettin Tosko muteber ve ilim sahibi bir şeyh idi. Şeyhi gibi kitapların istinsahı ile uğraşır, yaptığı bu işle geçimini sağlamıştır. Seyfettin Tosko Efendi, her gün ayağından sakat olan şeyhi Recep Hulûsî Efendi'yi kendi atıyla evinden alıp tekke'ye kadar götürürmüş.¹⁰³

1.2.2.2.1. Abdülmâlik Hilmî (Şeyh Mala)

Şeyh Mala lakaplı Abdülmâlik Hilmî, 1865 yılında Rahovça'nın Kobilaglav mahallesinde doğmuştur. Zengin olan Hoca ailesinden Feyzullah adlı babanın çocuğudur. Küçüklüğünde okumaya merak sarmış, fakat babası izin vermemiştir. Bir gün Rahovça'yı terkederek Prizren'e gider, Mehmet Paşa Medresesinde kötü şartlar altında Aziz Efendi'nin yanında dereceyle medreseyi bitirir. Prizren'deki 12 sene eğitim süresince ileri seviyede Arap, Fars ve Türk dillerini öğrenir. Prizren'de Recep Hulûsî'nin tekkesine gider, sohbetlerini dinler. Bilahare intisap ederek onun önde gelen bir halifesi olmuştur.¹⁰⁴

Şeyh Mala aynı zamanda imamlık, sonra da müftülük yapmıştır. Tekkede dinî ilimlerin yanında matematik, astronomi, coğrafya, mantık ve tarih gibi bilimleri öğretmiştir. Tekkede her gün Mesnevî, Rûhu'l-Beyân, Gülistân, Fütûhât ve Füsûs gibi eserleri okutmuştur. Sabah namazı sonra mukabele okuyup tefsir ve hadis dersleri vermiştir.¹⁰⁵

Sırp Krallığı'nın zor siyasi şartlarda anadilde eğitimin yasak olduğu dönemde genç ve çocuklara Arnavutça eğitim vermiştir.¹⁰⁶ Yetiştirdiği talebelerini Kosova'nın çeşitli bölgelerine göndermiştir. Yetiştirdiği öğrencileri arasında İpek'ten Yaşar Efendi, Hacı Yahya Efendi, Yakova'dan Salih Efendi, Hacı Hasan Efendi, Prizren'den Müderis Fahri Efendi vardır.¹⁰⁷

Hem Arnavutça hem Türkçe divan yazmıştır. En büyük eseri olan Arnavutça Divanı 80 şiiri ihtiva etmektedir. Türkçe divanında ayrıca 132 beyitten oluşan Tesbîhnâme eseri vardır. Bedreddin'in 'Vâridât' eserini Türkçe ve Arnavutça şerhetmiştir.¹⁰⁸ Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Hz. Ali'nin Evrâdını Arapça şerh ettiği risaleyi Türkçeye çevirmiştir. Ayrıca Arnavutça

¹⁰³ Raif Vırmiça, *A.g.e.*, s. 679.

¹⁰⁴ Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, Üsküp: Logos-A Yayınları, 2014, s.13.

¹⁰⁵ Hüseyin Özcan, *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, s.9; Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, s.15.

¹⁰⁶ Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, s.69.

¹⁰⁷ Hüseyin Özcan, *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, s.10.

¹⁰⁸ Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Arapça olan 'Vâridât' şerhini Türkçe ve Arnavutça'ya tercüme etmiş olma ihtimâli yüksektir.

15 risalesi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları: ‘Lutnja e zemres’, ‘Dashni per te dashnin’, ‘Loçka e zemres’, ‘Ndhima e shpirtave’, ‘Mesuesi i ilmit ledun’, ‘Mullari i zemres’.¹⁰⁹

Şeyh Mala, Rahovça’da hristiyanların bile saygısını kazanan, halk içinde saygın bir kişidir. Arnavut Beytacı Edebiyat Ekolünün¹¹⁰ en meşhur temsilcilerinden biridir. Halk arasında Şeyh Mala adı ile tanınmaktadır. Hilmi mahlasını¹¹¹ divanında kullanmıştır.¹¹²

1928 yılında Rahovça’da vefat etmiştir. Tekkenin avlusuna defnolunarak türbesi inşa edilmiştir.¹¹³

Tekkesinde şeyhlik yapmak üzere Şeyh Emin Dırguti’yi halife bırakmıştır.¹¹⁴ Emin Dırguti Şeyh Mala’ya intisap etmeden önce Kadiri şeyhi olduğu bilinmektedir. Şeyh Emin, müderris ve Mesnevihan olan Süleyman Kolari’yi halife bırakmıştır.¹¹⁵

1.2.2.3. Süleyman Hızır Baba

Doğum tarihi bilinmeyen Süleyman Hızır Baba, Yakova’da doğmuştur. Yakova’da Molla Yusuf Camiinin hafız bir imamıdır. Muhammed Nûrî’l-Arabî’nin Yakova’ya geldiğini, ilim ve marifette üstün biri olduğunu duyan Süleyman Hızır, çok da ciddiye almadan kendisiyle görüşmek istemiştir. Buradan kendisinin de âlim, belki de tarikat şeyhi olduğunu varsayabiliriz. Muhammed Nûrî’l-Arabî ile buluştuğunda kendisine hayran kaldığını, onun adeta bir derya olduğunu dile getirmiş ve sonuçta ona biat etmiştir. Muhammed Nûrî’l-Arabî’den hilafet alarak, Yakova’da kendi evinde tekkeyi inşa etmiştir. Tekke, Saadi Emin Baba Tekkesinin bitişiğinde, Yakova büyük çarşısının girişinde, Macar Mehmet Ali Paşa’nın kabri karşısındadır. Eser bırakmamıştır. Hakkında, tekkeye gelenlerin ayakta kalmasının kendiliğinden düz konuma geldikleri gibi kerametler rivayet edilmiştir.¹¹⁶

1899 yılında Yakova’da vefat etmiş, tekkenin avlusuna defnedilerek türbesi inşa edilmiştir. 1. Prizrenli Şeyh Hasan’ı, 2. Prizrenli Şeyh Zeki’yi, 3. Şeyh Hacı Adem’i irşad ederek

¹⁰⁹ Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, s.16-18.

¹¹⁰ Arap harfleriyle şiir kaleme alan müslüman Arnavut şairlerin oluşturduğu edebî eköle verilen isimdir.

¹¹¹ Jonuz Halil Mripa, bu mahlasın Yunus Sabri tarafından Abdülmelik Efendi’ye verildiği belirtmiştir. Bk: Jonuz Halil Mripa, *Edukata mbi Qenmërinë e Perendisë ‘Jeta, Personaliteti- Esetet e Sejtidyl Melami Muhammed Nûryl Arabisë’ dhe disa prej Pasardhësve të Tij në Rumeli-Kosovë*, s.85.

¹¹² Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, s.16.

¹¹³ Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, s.16.

¹¹⁴ Hüseyin Özcan, *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, s.10.

¹¹⁵ Fehim Derguti, -Rahovça Tekkesi Dervishi- “Sheh Mala ve Tekkesi” konulu görüşme, Rahovça: (17.09. 2022).

¹¹⁶ Mülaim Shehu, -Cakova’da Hızır Süleyman Baba’nın torunlarından, Libya’da Arap Dili ve Edebiyatı Mezunu - “Yakova Melâmî Tekkesi ve Hızır Süleyman Baba’nın Hayatı” konulu görüşme, Cakova: (08.03. 2023).

halife bırakmıştır. Ayrıca Melâmî Şeyhi Prizren'den Ömer Lütî Paçarizi de kendisine biat etmiş, hilafeti ise Prizrenli Şeyh Zeki'den almıştır.¹¹⁷

Şeyh Hasan'nın Yakova'daki Melami Tekkesinde Osmanlı'nın çekilmesi ve Arnavutluğun bağımsız olduğu 1912 yılına kadar irşadla meşgul olduğu, sonra da Osmanlı'nın idaresinde kalan diğer bölgelere göç ettiği, Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'i ilan etmesiyle yine Yakova'ya döndüğü belirtilir. Yakova'da Şeyhi'nin yanına defnolunmuştur. Şeyh Hasan günümüzde Karadağ'da bulunan Akova'dan Hafız Hayrullah Abdurrahmanoviç'i halife bırakmıştır.¹¹⁸

Hafız Hayrullah, yüksek tahsil yapmak için geldiği, Yakova'da yedi sene zarfında kalarak Şeyh Hasan'dan hilafet almıştır. İstanbul'a eğitimine devam etmek için gelmiştir. Bosna'da ise müderrislik yapmıştır.¹¹⁹

Hacı Adem Efendi, Hakkı Efendi ile Doyran Melami Tekkesinde şeyhlik eden Hacı Hamdi Hoca¹²⁰'yi halife bırakmıştır. Hakkı Efendi Üsküp Melami Tekkesinde şeyhlik yapmıştır.¹²¹ Anlaşıldığı kadarıyla Hakkı Efendi aynı zamanda Abdurrahim Fedai'nin büyük oğludur.¹²²

Şeyh Zeki bir süre Yakova Melami Tekkesinde, sonrasında Prizren'de Melami Tekkesinde Şeyh Seyfettin Tosko'dan sonra şeyhlik yapmıştır. Ardından Prizren Tekkesinde Ömer Lütî Paçarizi şeyhlik yapmıştır.¹²³

1.2.2.3.1. Ömer Lütî Paçarizi

Ömer Lütî, 13 ocak 1870 tarihinde Prizren'de doğmuştur. Babası Pirzren'in Gora bölgesindeki Rapça köyünden Mustafa Efendi, Prizren'de bir cami hocasıdır. Ömer Lütî ilk öğrenimini Prizren'de yapmıştır. Bir ara terziliğe başlasa da terzilik işini beğenmeyip okumayı tercih etmiştir. On yedi yaşında iken ağabeyi Mehmed Ali'nin yanına, 1887 yılında İstanbul'a gelir, önce Rüşdiye okuluna kaydolmak istese de son kararıyla Fatih Medresesine kaydolmuştur. 1892 yılında memleketine döner, Prizrenli Hasan Efendi ve Türk Subayı İsmail Efendi ile Yakova'da Süleyman Hızır Baba'ya intisap eder. İstanbul'a geri dönerek İstanbul'da Fatih

¹¹⁷ Abdülabâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.323.

¹¹⁸ Gölpınarlı, *A.g.e.*, s.323.

¹¹⁹ Gölpınarlı, *A.g.e.*, s.323.

¹²⁰ Gölpınarlı aynı kişi için Seyyid'in halifesidir demektedir. s.337.

¹²¹ Gölpınarlı, *A.g.e.*, s.323.

¹²² Gölpınarlı, *A.g.e.*, s.302.

¹²³ Gölpınarlı, *A.g.e.*, s.323.

Medresesindeki eğitimine devam etmiştir. 1901 yılında Kahire'ye giderek Ezher'de eğitim görür. 1902 yılında hacca ve Sudan'a gitmiştir. Ezher'deki tahsilini 1905 yılında bitirmiştir. 1906 yılında Prizren'e dönerek Melâmet Hilafeti almıştır.¹²⁴

On altı-on yedi yaşlarında şiir yazmaya başlayan Ömer Lütfi, hacdan sonra Lütfi mahlasını kullanmaya başlar. Altmış bir eseri vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: *Tevârih, Mavizaler, Teşaciraza, Hediyyetü'l-Hac, ed-Dürrü'l-Yetîm fî Tefsîri Elif Lâm Mîm, Ziyâü'l-Budûr fî Telmihâtî'l-Âyeti'n-Nûr, Ecrâyî'l-Felek fî Âyatî'l-Mülk, Şerhü's-Salâti'n-Nûriyyeti'l-Heyûlâniyye, Es-Salâtü'l-Lutfiyyeti alâ'd-Durrati'l-Hafîyye, Es-Salâtü'l-Bedriyye ve't-Tevassülâtü'l-Hayriyye*.¹²⁵

Çok sayıdaki seyahatleri, Prizren, İstanbul ve Ezher tahsilleri, şiir ve eser yazma faaliyetlerinin yanında siyasetle uğraşan çok aktif bir hayatı vardır. İstanbul'da Jön Türklerin siyasi ve fikri hareketine katılır, yazmış olduğu şiirler dolayısıyla 1901 yılında İstanbul'da hapse girer. Tekkede şeyhlik döneminde de siyaset ile uğraşır. Tekkesi İttihat ve Terakki Partisi'nin bir merkezi haline gelir. 1911 yılında İttihatçılar tarafından Türk-Suud ilişkilerini barıştırmak için en münasip Türk temsilcisi olarak gösterilir. Suud kabileleri Osmanlı'ya karşı çıkmış, bağımsızlık talebinde bulunmuşlardır. Ömer Lütfi'nin ise tarafları temsil etmekte başarılar gösterdiği belirtilmiştir.

Hayatının son yıllarında siyasetle uğraşmaktan vazgeçmiş¹²⁶, hatta yanlış yolda olduğunu dile getirmiş, tekkenin avlusuna defnedilmemesini vasiyet etmiştir. 24.10.1929 tarihinde Prizren'de vefat etmiştir.¹²⁷

1.2.2.4. Maksud Hulûsî

Maksut Hulûsî, 1849 yılında Priştine'de doğmuştur. İlk eğitimini Priştine'de almıştır. Eğitimine devam etmek için İstanbul'da Fatih medresesine gitmiş, Arap ve Fars dillerini bilen sayılı bir âlim olmuştur. Fatih Cami'inde dersler verdiği sıralarda Şeyh Ahmed Sâfi'ye intisap etmiştir. Ahmed Sâfi, Rifai Pazar Tekkesi şeyhi ve aynı zamanda Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin halifesidir. Dolayısıyla Maksud Hulûsî Nakşibendiyye Tarikatı yanında, kendisinden melâmet neşvesini de tahsil etmiştir. Memleketi Priştine'ye dönen Maksud Hulûsî memleketinde hoşuna

¹²⁴ Raif Virmişa, *Hacı Ömer Lütfi Hayatı, Divanı ve Diğer Eserleri Bestelenmiş ve Derlenmiş İlahileri*, s.89-91

¹²⁵ Mexhid Yvejsi, *101 Personalitetet Fetare, Atdhetare Kulturore-Letrare*, Priştine: İbn Sina Enstitüsü Yayınları, 2013, s.150-151.

¹²⁶ Mexhid Yvejsi, *101 Personalitetet Fetare, Atdhetare, Kulturore-Letrare*, s.145-150.

¹²⁷ Raif Virmişa, *Hacı Ömer Lütfi Hayatı, Divanı ve Diğer Eserleri Bestelenmiş ve Derlenmiş İlahileri*, s.92-94.

gitmeyen karşıt muamelelerle karşılaşır. Mutaassıb hocalar ve kesim tarafından rahatsız ve tehdit edici olaylar yaşamıştır. Priştine’den İstanbul’a dönmek isteyen Maksud Hulûsî Ustrumca’da Muhammed Nûrû’l-Arabî’yi ziyaret etmiş, kendisinden hilafet almış ve Muhammed Nûrû’l-Arabî’nin Niyâzî Mısırî Divânı’nı şerh derslerini zabtederek kitap haline getirmiştir. Muhammed Nûrû’l-Arabî de onun ilimdeki konumunun farkında olarak, İstanbul’a gitmesini, orada melâmiliği ilim çevrelerinde yaymasını istemiştir. İstanbul’a giderken önce Edirne’de mis sabunculuğu zanaatını öğrenmiştir. İstanbul’da sahaf dükkanını açarak hem kitap hem de imal ettiği sabunları satmakla uğraşmıştır.¹²⁸

1884 yılında haccından dönerken asker Tüfekçibaşı Nebiyyâ, ona Mithat Paşa’nın kesik kafasını göstermiş, Maksud Hulûsî da buna üzülmüştür. Olayla alakalı İstanbul’da dile getirdiği sözlerden dolayı zindana atılarak, suçsuz çıkana kadar aylarca zindanda kalmıştır. II. Abdülhamid Han, şeyhu’l-İslam Cemâleddin Efendi’nin tavsiyesiyle Maksud Hulûsî Efendi’ye şeyhu’l-İslam makamını teklif eder, ancak bu makamı reddetmiştir.¹²⁹ Altı Mermer Camiinde imamlık yapmış, 1347/1929 yılında vefat etmiş, Sarı Abdullah Efendi’nin yanına defnolunmuştur.¹³⁰

Melamet neşvesini Ahmed Safî Efendi, Şerif Efendi ve Abdurrahim Fedai Efendi’den tahsil etmiş, hilafeti bizzat Muhammed Nûrû’l-Arabî’den almıştır.¹³¹

Maksud Hulûsî, Ebu Medyen Mağribî’nin bir şiirini, Mevlana’nın ve Melâmî Şeyhi Ali Urî’nin birer gazelinı şerhetmiştir. Ayrıca Hulûsî mahlasıyla divan kaleme almıştır.¹³²

1.2.3. Kosova’da Üçüncü Devre Melâmîlerin Başlıca Özellikleri

Bu bölümde Kosova’da Melâmîlerin itikadî, tasavvufî ve öne çıktıkları özellikler tespit edilmeye çalışılmıştır. Kosova nüfusunun çoğu Arnavutlardan oluşması hasebiyle burada Arnavutça eser yazan¹³³ Melâmî Şeyh Mala’nın Arnavutça Divanından örnek gösterilmesi daha uygun bulunmuştur. Dolayısıyla bu bölümde Şeyh Mala’nın şiirlerinden hareketle Melâmîlerin özellikleri tespit edilmiştir.

¹²⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.336-337.

¹²⁹ Ali Bolat, *Muhammed Nûru’l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s.67.

¹³⁰ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısri Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.14-15. Kitabı hazırlayan Mahmut Bilginer’in kitabın girişinde babası Maksud Hulûsî’nin biyografisini vermiştir.

¹³¹ Ali Bolat, *A.g.e.*, s.67.

¹³² Ali Bolat, *A.g.e.*, s.67.; Mahmut Bilginer (hızl), *Seyyid Muhammed Nûr, Edebi ve Tasavvufî Mısri Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.15. Girişte.

¹³³ Melâmî şeyhlerinden Melâmî Şeyhi Yunus Sabri de Arnavutça yazmıştır. Şeyh Mala’dan önce eser kaleme alan Yunus Sabri hakkında ikinci bölümde genişçe yer verilecektir. Yunus Sabri’nin tasavvuf anlayışına yer verilen üçüncü bölüme ve eserlerin neşrinin yer aldığı dördüncü bölüme bakınız.

Kosova’da üçüncü devre melâmîleri bulundukları yerleri itibariyle yaygın olan Hanefi mezhebine bağlı, sünnî bir tarikattır. Balkanlardaki diğer tarikatlarda olduğu gibi Ehl-i Beyt vurgusu vardır.

*Gelin kardeşler gelin bir sırrı kulakla dinleyin,
Buyurdu Mustafa medhi var Hüseyin’in.*

*Vücudum onun vücudu benim,
Hüseyin bendendir Hüseyin’den benim.*

*Bir nûr iki surettir göresin ümmet,
Nedir Muhammed odur Hüseyin.*

*Bu sırrı bilmeyene okunur lanet,
Hazretin gözünün nûrudur Hasan ve Hüseyin.*

*Levh-i ezeli’de görebilen erbab er,
Bir nûr taksim olundu Muhammed Ali.*

*Ehl-i Beyt aşkı ile bir kimse ölürse,
Ne mutlu ona şehid öldü dostudur Hüseyin.*

*Yaş dökün yaş hasımlara lanet edin,
Kerbela’da şehit oldu şehid şah Hüseyin.*

*Babası Ali türklükte birinci,
Onun gözlerinin ziyası meded ah Hüseyin.*

*Mâlik gafıl oturma mersiye yap sen,
Borcundur ağlaman senin ah ah Hüseyin.¹³⁴*

*Tüm velileri sevmek gerek,
Vücudunu kırmak gerek,
İsterseniz kurtulmak,
İmamları hürmet etmek gerek.¹³⁵*

Diğer tarikat şeyhleri ve müntesipleri ile genel olarak dostane ilişkiler kurmuşlardır. Melâmîliğin has özellikleri arasında zaten hırka, tac, post, asa yoktur. Tekkedeki zemini öpme, ayak üstüne ayak basma gibi edep hareketleri de yoktur. Günlük zikirler gibi evradları da olmamakla beraber, avretleri örtecek, temiz ve standart insanların giysileriyle giyinirler, halkın arasına halk gibi karışırlar. Ancak kendilerinin melâmîliğe intisap ettiklerini söylemekte de sakınca görmezler. Sûfilerden daha çok hoca ve âlimlerle haşır neşir olurlar. Şeyhlerin çoğu

¹³⁴ Jahja Hondozi, *Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip*, s.216. Beyitlerin tercümesi bize aittir.

¹³⁵ Jahja Hondozi, *A.g.e.*, s.164. Beyitlerin tercümesi bize aittir.

camide imamlık ve vaizlik vazifelerini yerine getirmişlerdir.¹³⁶ Tekkelere düzenli giderler, tekkelerde sohbet dışında sesli kuûdî zikir yaparlar.

Evrad, esma, hırka, taç hakkında melâmîlerin anlayışlarını temsil eden Şeyh Mala'nın Arnavutça'dan Türkçe'ye çevirdiğimiz bazı beyitleri.

*Terket viridi hem esma,
Fayda yoktur hiç onda,*

*İster halk baksın ona,
Desin derviş hem baba.*

*Allah Birdir tevhid birdir baba,
Derviş olamazsın okumakla bazı esma*

*İnsan seni görmek için giyme hırka hem külah,
Kalbini pak eyle dedi İlah.¹³⁷*

*Sevdamız var zikrullah ile,
Mübtela olmuşuz aşkullah ile,
Tacımızdır zikrullah,
Hırkamızdır fikrullah.¹³⁸*

Tarikatların tümünü kendinde toplayan melâmîlik olduğunu, melâmîliğin ise tevhid olduğunu söyleyen Şeyh Mala, melâmîlerin tutmuş oldukları mesleğin en asıllısı olduğunu ima etmektedir. Senenin on iki aydan oluştuğu kıyasla melâmîliğin de seneye tekabül ettiğini, bir havuzdan kaynaklanan on iki çeşmenin kaynağı olan havuzun on üçüncü çeşme olmadığını, dolayısıyla melâmet, tüm pirlerin ve velilerin tariki olduğunu belirtmektedir.

*Cümle pirler hem evliya dediler,
Melâmî tevhidden başka tarik yoktur.*

*Sene on iki aydan hesaplıdır,
On iki aya teşbih olunur on iki tarik.*

*Ayların cümlesi olur sene,
Melâmî on iki tariki cem eder böyle.*

Bir havuzdan on iki çeşme ayrılır,

¹³⁶ İsmail Hakkı Ustaibo, Kosova İslam Birliği'nin üçüncü Müftüsü olarak yirmi yıl başkanlık yapmış ve kendisi Melâmîlik Tarikatına intisabını gizleyen bir Melâmî Dervişidir. Kaynak: Faik Ymeri Sivrikoz, –Priştineli Melâmî Şeyhi- “Kosova’da Melâmîlik” konulu görüşme, Priştine: (12.03. 2023).; Abdullah Krasniqi –Cakova’da İmam-Hatip ve Araştırmacı Yazar- “Kosova’da Melâmîliğin Tarihi” konulu görüşme, Cakova: (15.08. 2022).

¹³⁷ Jahja Hondozi, A.g.e., s.41.

¹³⁸ Jahja Hondozi, A.g.e., s.210.

*Ey kardeş havuz değildir on üçüncüsü.*¹³⁹

Yakovalı Hızır Süleyman Baba dışında kevnî kerâmetler göstermekten kaçınmak gerektiğini vurgularlar. Süleyman Baba Yakova'da yaşamış olduğu dikkate alınırca, orada tarikatların yaygın, faal ve söz sahibi olmaları hasebiyle belki de keramet göstererek Yakova ahalisini etkilemek düşüncesinde olmuş olabilir. Kosova'da Süleyman Baba'nın da yaşadığı zamanı kapsayacak şekilde günümüzde de 8 tarikat faal durumundadır. Yakova'da Sinâniyye Tarikatı haricinde hepsinin tekkeleri, türbeleri, şeyhleri ve müntesipleri mevcuttur. Şazeli Tarikatı sadece Yakova'da yayılmış olup bir tekke de hala faal durumundadır. Bektaşî Tarikatı tarihte Kosova'nın birçok yerine yayılmakla beraber günümüzde sadece Yakova'da tekkesi olup faaliyetlerine devam etmektedirler. Nakşibendi Tarikatı için durum benzerdir.¹⁴⁰ Dolayısıyla Yakova'da tarikatları güçlü birer yapı haline gelmiştir. Süleyman Baba kerâmet göstermesine rağmen Yakova asıllı birini irşad edip halife bırakmamış, tarikatını fazla yaymamakla beraber halifelerinin üçü de Prizrenlidir. Hızır Süleyman hakkındaki bilgilerin eksikliği ile Hızır isminin onun çocukluk bir ismi veya lakabı veya sonradan almış olduğu bir isim olup olmaması belirsizdir. Hızır ismini, kevnî ilm-i ledün sahibi olduğu, dolayısıyla kevnî keramet gösterdiği için bir mahlas olarak almış olabilir.

Diğer taraftan keramet göstermenin veya tasarruf yetkilerini kullanmanın kemalat göstergesi olmadığını öğretmek için Şeyh Mala'nın "Benim bir masayı havaya kaldırıp hareket ettirmeye tasarrufum yettiği halde bundan hoşlanmayıp göstermekten kaçınırım." dediği rivayet edilmiştir.¹⁴¹

Tarikatlar ile ilişkileri konusunda dikkat çeken bir başka husus 1974 yılında kurulan SIDRA, 1978 ZIDRA ve 2017 yılında kurulan BTK dernek ve kurumlarında yer almamaları veya yer almak istemedikleridir. Bunlardan birincisi Yugoslavya Devletinde 1 Kasım 1974 tarihinde 'SIDRA' adında Yugoslavya'daki tüm tarikatların yeniden araya gelerek kurdukları derneğin adıdır. Aynı zamanda bu dernek 'Hu' isminde bir haber bülteni yayımlamaya başlamıştır. Bu dernek 1978 yılında 'ZIDRA' adında bir cemaate dönüşmüştür. Yugoslavya'da tekke ve asitaneleri tespit edilen dokuz tarikat mevcudiyetini sürdürmüşlerdir. Bunlar Halveti, Saadi, Kadiri, Rifai, Nakşi, Sinani, Bektaşî, Şazeli ve Melamilerdir. Bu cemaatin bünyesinde Desuki, Bedevi, Mevlevi, Bayrami tarikatları ile birlikte resmî 12 tarikat olup Melamiler ise yer almamaktadırlar. Aleksandre Popovic, Melamiye-Nûriyye tarikatının 'ZIDRA'da yer

¹³⁹ Jahja Hondozi, A.g.e., s.43. Beyitlerin tercümesi bize aittir.

¹⁴⁰ Jashar Rexhepagiqi, *Dervishet Dhe Teqete ne Kosove, ne Sanxhak Dhe ne Rajonet Tjera Perreth*, İpek: Dukagjini Yayınları, 2003, s.227-234.

¹⁴¹ Fehim Derguti (görüşme).

almamasını, uzun açıklamalar gerektiren sebeplere bağlamaktadır.¹⁴² BTK (Bashkesia e Tarikateve te Kosoves) Kosova Tarikatlar Birliği 2017 yılında kurulmuş, bünyesinde 8 tarikat yer almakla birlikte, Melâmîler bir Tarikat kolu olarak kabul edilmiştir.¹⁴³ Ancak tez boyunca saydığımız Melâmî Tekkelerin hiç bir temsilcisi BTK kurumunda yer almadıklarından dolayı 1974 ve 1978 yıllarında kurulan derneklerin verdiği imajından uzak kalmamaktadır.

Kosova Melâmîlerinin şeriata bağlılıkları ile tanınmış olup, şeriata aykırı davranışlarda bulunmamışlardır. 20. yüzyıl boyunca da şeriata bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Dinî şahsiyetlerin hayatlarını derlemek, tarikatların tarihî geçmişini tespit etmek çalışmalarıyla meşhur olan Mexhid Yveysi, diğer tarikatların birçok şeyhleri ve dervişlerinin aksine melâmîlerin şariat ve ahkamla amel ettiklerini özellikle belirtmektedir.¹⁴⁴ Melâmîlerin daha fazla camide hocalarıyla yakından ilişkiler kurmalarının bir sebebi de müteşerri olmalarıdır. Melâmîlerin yukarıda sayılan dernek ve kurumlarda yer almamalarının bir sebebi de budur.

Kosova’da melâmîlerin diğer bir özelliği de erbâbî usulü üzere halife ve varis bırakmalarıdır. Bektaşîlerin de riayet ettikleri bu usule göre şeyh efendi yerine en liyakatlisi bulduğu kişiye hilafet verir. Nakşibendîler dahil Kosova’daki diğer alevî tarikatlarda istisnalar olmakla beraber, hilafet babadan oğula evlâdî usulü ile geçmek esastır.

Melâmîlerin kadınlara yönelik tutumlarında onların maddî manevî eğitimlerin dikkate alındığı, seyrü süluk derslerinin tamamının verildiği, onların bir araya gelip kadınların kadın mürşidelerinin de var olduğu toplantılarda beraber sohbet ettikleri belirtilmiştir. Haki Kosumi, Kosova’da Tarikatları tarif ederken, Melâmîleri, adını yanlışlıkla vererek Mevlevî-Noktacî Tarikatı başlıklı maddesinde Muhammed Muhammed Nûrî’l-Arabî’nin kurmuş olduğu tarikatın müntesipleri arasında kadınların da bulunduğu, eşit kabul edildikleri ve erkek müntesipleri tarafından fazla değer gördüklerini özellikle vurgulamıştır.¹⁴⁵ Örneğin Prizren’de Şeyh Ana Vacide Hoca Hanım, Sırret Hanım ve Ümügül Hanım.¹⁴⁶ Ayrıca Ustrumca’da Muhammed Nûrî’l-Arabî’nin kız evladı olarak edindiği Hacı Valde’nin Ustrumca Tekkesinde kadınlara yönelik idarelik yapmıştır.¹⁴⁷

¹⁴² Aleksandre Popovic, *Balkanlarda İslâm*, (çev. Komisyon), İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s.249-250.

¹⁴³ BTK, Kosova Tarikatlar Birliği, <https://btkonline.net/per-ne/> (29.06.2023).

¹⁴⁴ Mexhid Yveysi, *Hafizet e Gjakoves-Krenaria e Kosoves*, Gjakove: Erpo Print Basımevi, 2013, s.59.

¹⁴⁵ Haki Kasumi, *Bashkesite Fetare Ne Kosove 1945-1980*, Priştine: Kosova Tarih Enstitüsü Özel Yayınları, 1988, s.67.

¹⁴⁶ Raif Vırmiça, ‘‘Kosova’da Üçüncü Devre Melâmîliğin Yayılmasında Seyyid Muhammed Nûrî’l-Arabî’nin Faaliyetleri ve Halifeleri’’, Rıdvan Yıldırım (Ed.) Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûrî’l-Arabî Sempozyumu Bildirileri içinde (135-153), Antalya: Tika Kültür Yayınları, 2016, s.145.

¹⁴⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmîler*, s.300-301.

Günümüzde Kosova’da sayılan şeyh ve mürşidlerin tasavvufi anlamda silsileleri devam etmemektedir. Ancak Yakova Tekkesi hariç diğer Suhodol Hafız Halil Mripa Tekkesi, Prizren Melâmî Tekkesi ve Rahovça Melâmî Tekkesi hiçbir zaman kapanmayıp, Rahovça Tekkesi son yıllarda eski derviş Mehmet Hadi (Hacı Meyda) Dırmala’nın vefatıyla faaliyete kapansa da genel anlamda günümüze kadar faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Prizren Tekkesinde ve H.M Tekkesinde şeyhlik eden kişilerin silsileleri Türkiye’den gelen şeyhlere bağlıdır. Tekkelerin dışında da yine Türkiye’de hilafet alıp şeyhlik eden kişiler de vardır.

Şeyh Mala’nın melâmîler hakkında kaleme aldığı bir şiiri:

*Bize derler melâmî,
Kalbin pasın silmişiz,
Bıraktık ev hem serveti,
Yoktur bize hırka ve anteri.*

*Hakkın yoluna fenâ olmuşuz,
Hakkın aşkıyla sarhoş olmuşuz,
Tekke cami bilmeyiz,
Kuds-i şerîfe girmişiz.*

*Kabe ihramı giymişiz,
Libasımız çıkarmışız,
Bu sır kimse bilemez,
Dünyâdan geçmeden.*

*Vahdete düşmüşüz,
Kesret hiç görmeyiz,
Allah’a dayanmışız,
Terkettik varımız.*

*Kalbin gözün açmışız,
Okunur daim Rabbin zikri,
Hak görürüz buğday ve un,
Hakkın sözün âmiliz,*

*Hakkın nûru ile örtündük.
Tüm hicabı kaldırdık,
Kalmadı senlik benlik.
Şehidallah tecelli etti.*

*Mahlası noktacı,
Peygamber duacı,
Hep deriz ya Ali,
Ehl-i Beyt ile biriz.*

*Alemde çok kötüyüz,
İzzetinde rütbeliyiz,
Pirimiz Arabî'dir,
Bir vücut Ali iledir.*

*Malik ismin vermişler.
Esrarımız yoktur israf etmek,
İlm-i ledün satmayı,
Vasiyet etmedi büyüğümüz.¹⁴⁸*

¹⁴⁸ Jahja Hondozi, A.g.e., s. 218. Beyitlerin tercümesi bize aittir.

2. YUNUS SABRİ'NİN HAYATI, ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE İRŞAD FAALİYETLERİ

2.1. Ailesi ve Doğumu

Yunus Sabri, 1848 yılında, Toplica-Prokuple nahiyesinin Yaşanica köyünde doğmuştur. Ailesinin verdiği asıl ismi Haydar'dır. İlk öğrenimini memleketi olan Prokuple ve Niş'te görmüştür. Fakir bir ailenin çocuğu olan Yunus Sabri, çocukluk çağında çobanlık yapmıştır. Mektebe gidemeyen ve gitmediği için de üzülen Yunus Sabri, harfleri ilk defa mektepli arkadaşlarından öğrenmiştir. Ailesi bir süre sonra onu mektebe göndermiştir. Yunus Sabri, meşhur Hafız Arif Hoca'dan Kur'an-ı Kerim'i tecvid kurallarıyla öğrenmiştir. Yunus Sabri, Yakova'dan gelen bu hocanın gönlünü kazanmıştır. Arif Hoca, Yunus Sabri'nin çok zeki, çalışkan, akıllı ve edepi oluşundan memnun kalmış, onu yanından hiç ayırmamıştır. Arif Hoca kendi imkanlarıyla onu İstanbul'a medrese tahsili için göndermiştir. İstanbul'dan Rumeli'ye geri gelen Yunus Sabri artık Niş Sancağı işgal edildiğinden dolayı kendi memleketine bir kez daha gidememiştir.¹⁴⁹

Yunus Sabri'nin Hafız Ali adlı kardeşi Vuçiterna'ya göç ederek, Vuçiterna'nın Pantin köyünün ilk okulunu açmıştır.¹⁵⁰ Sonraları Yunanistan'dan bir Türk Hanımla evlenmiş, Türkiye'ye göç etmiştir. Üç erkek ve üç kızı olan Hafız Ali göç ettiği İzmir'de vefat etmiştir.¹⁵¹

2.2. Tahsil Hayatı

Arif Hoca'nın imkanlarıyla okumak üzere İstanbul'a gelen Yunus Sabri, İstanbul'da kaldığı zaman süresince medreseden arkadaşlarından zengin bir arkadaşının evinde kalmıştır. Zengin bir kütüphanesi bulunan bu dostuna hizmet karşılığında kütüphanedeki kitaplardan istifade etmek istemiştir. İstanbul'da Yunus Sabri ve ders arkadaşları, şöhretinin zirve döneminde bulunan Pir Seyyid Muhammed Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin namından haberdar olmuştur. Evinde kaldığı dostu, Yunus Sabri'ye, Noktacı Hoca olarak da bilinen Muhammed Nûrû'l-Arabî'den bahsedip kendisini ziyaret etmek konusunda ne düşündüğünü sorar. Yunus Sabri, Üsküb'e gitmek için imkanlarının yetmediği, dolayısıyla kendisinin gelemeyeceğini cevabını

¹⁴⁹ Jonuz Halil Mripa, *Edukata mbi Qenmërinë e Perendisë 'Jeta, Personaliteti- Esetjet e Sejjidyl Melami Muhammed Nûryl Arabisë' dhe disa prej Pasardhësve të Tij në Rumeli-Kosovë*, s.66.

¹⁵⁰ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.73.

¹⁵¹ Selim Buzolli, *Jetepershkrimi i Jonuz Sabriut: Personaliteti Vepra*, Kosova, Mitroviça: Basılmamış Çalışma, 2010, s.23.

verir. Dostu da ‘benim imkanlarımla gideriz’ der.¹⁵² İstanbul’daki tahsilini bitirdiği 1879 yılında ders arkadaşlarıyla Üsküb’e gelir, Noktacı Hoca’ya biat eder ve kendisinden zahirî ilimleri geliştirmek yanında batınî ilimleri tahsil eder.¹⁵³

2.3. Tasavvufî ve Millî Şahsiyeti

1879’dan 1882 yılına kadar Üsküb’ün çevresinde Muhammed Nûrî’l-Arabî’nin yakınında bulunan Yunus Sabri¹⁵⁴, dört yıl içerisinde Muhammed Nûrî’l-Arabî’nin itimadını kazanmış, şiir yeteneğinden dolayı, Yunus Emre’den ilhamla şeyhi ona Yunus ismini bağışlamış¹⁵⁵, hatm-i merâtibini bizzat telkin etmiş¹⁵⁶ ve 1882 yılında hilafet vermiştir. Hilafet verdiğinde Mitroviça’ya gitmesini emretmiştir, fakat Mitroviça’nın güneyinde bulunan ve kardeşinin de göç ettiği Vuçiterna kasabasında duran Yunus Sabri, burada Osman Macun Ağa’nın evinin yakınında tekkeyi kurduğu veya Ağa’nın eski bir evini tekke haline çevirdiği belirtilir.¹⁵⁷

Yunus Sabri, memleketinde kendisinden maddî manevî yardım gördüğü, eski hocası ve çok sevdiği Hafız Arif Hoca ile Vuçiterna’da buluşmuştur. Arif Hoca Prokuple Nahiyesinin Osmanlı’nın elinden çıkması sebebiyle Vuçiterna’da yeni görevine başlamıştır. Arif Hoca yine Yunus Sabri’yi yanına alır, yemek dahil herşeyi ile ilgilenir, bir süre sonra da Yunus Sabri’ye intisap etmiştir. Yunus Sabri’nin tasavvufî konumu ve önemi eski hocası Hafız Arif’in intisabı gibi çeşitli örneklerden anlaşılır. Arif Hoca dışında kendisine hocaların ve ağaların çoğu intisap ettiği belirtilmiştir. Aralarında Yakovalı Mahmut, Medli Mahmut, Molla Mahmud, Mahmut İbukçiu (Pura), Tahir Ağa, Recep Macuni, Akik Çerkezi, Mustafa Çerkezi, Rifat Çerkezi, Rami Macuni (Şurza) vardır.¹⁵⁸

Muhammed Nûrî’l-Arabî’nin tek oğlu Melâmî Şeyhi Şerif Efendi Yunus Sabri’nin yakın bir dostu olmuştur ve bazen ziyaretine geldiği bilinmektedir. Bir keresinde ziyarete gelen Şerif Efendi, babası Pir’in Yunus Sabri’ye ‘‘*Ben sana Vuçiterna’da değil Mitroviça’ya git demiştim*’’ emrini hatırlatmıştır. Yunus Sabri bir süre sonra Mitroviça’ya yerleşir. Ancak daha Mitroviça’ya yerleşmeden önce 1884 yılında Muhammed Nûrî’l-Arabî, hacca gitmek üzere 130 kişili ihvanını davet edip toplayarak, çoğunun masraflarını da kendisinin karşılayacağı hac

¹⁵² Selim Buzolli, s.21.

¹⁵³ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.66.

¹⁵⁴ Selim Buzolli, –Mitroviçalı Melâmî Dervîş- “Yunus Sabri’nin Hayatı ve Eserleri” konulu görüşme, Mitroviça: (10-11 Mart 2023).

¹⁵⁵ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.66.

¹⁵⁶ Faik Ymeri Sivrikoz, (görüşme). Melâmî Şeyhi Nûri Oşer’den aktarır. O da Ege Bölgesinde Pirşine muhâciri bir Melâmî Şeyh’ten öğrenmiştir.

¹⁵⁷ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.66.

¹⁵⁸ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.67.

yolculuğu için gemiye binmiştir. Yunus Sabri de Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin bulunduğu hac gemisine biner. Muhammed Nûrû'l-Arabî, Yunus Sabri'yi gemiden çıkartır, ona ‘‘Sen dön, Mitroviça’ya git; oradaki vazifesine devam et; onların sana ihtiyacı çok, sen onların dilini bilirsin; bu görev senin için haktır.’’ der. Kendi imkanlarıyla hacca gidemeyecek vaziyette bulunan Yunus Sabri gemiden inerek 1884 yılında Mitroviça’nın merkezine yerleşir, orada bir yıl kadar kalır.¹⁵⁹

Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Yunus Sabri'ye olan itimadı ve onun Kosova Vilayeti'nin o zamanki yeni sınırlarının ucunda bulunan Mitroviça'da ısrar etmesi anlamlı değerlendirilmelidir. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Rumeli toprakları ve oradaki müslüman halkının geleceği konusundaki vizyonu da dikkat çekmektedir. Nitekim Muhammed Nûrû'l-Arabî de gençken Hocası Hasan El-Kuveysînî ona Rumeli'ye gitmesini emretmiştir. Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin oraya yönlendirilmesinin hikmeti Devlet-i Aliyye-yi Osmâniyye'nin zayıflamasından dolayı Rumeli topraklarında İslam'ın geleceğinin teminatı için olarak Kosovalı Melâmîlerce değerlendirilmiştir.¹⁶⁰ Dolayısıyla günümüzde de siyâsî kavgalara konu olan Mitroviça ve Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Mitroviça üzerindeki ısrarı, onun vizyonunu göstermektedir. Niş Sancağı'ndan kovulup göçe zorlanan çoğu Arnavut asıllı ve müslüman halkından olan Yunus Sabri ve muhacir memlekettaşlarının bir kısmı Türkiye'ye, diğer önemli bir kısmı Kosova'nın bugünkü sınırlarına yerleşmişlerdir.¹⁶¹ Mitroviça, işgallerden sonraki müslüman Arnavut topraklarının yaşadığı sınır şehirlerden biri konumuna gelmiştir.

Yunus Sabri, ilm-i hakikat saydığı tarikatına intisap ettirmek için bazen de hoca ve tarikat şeyhleriyle münazara yaptığı bilinmektedir. Vuçiterna'da Gâzî Ali Beg Medresesinde müderrislik yapan Kafkaslardan meşhur Dağıstanlı Abdülkader ile geçen bir münazara dikkat çekmektedir. İkisinin, Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin oğlu olan Şerif Efendi'nin ve müderrisin talebelerinin de bulunduğu bir mecliste Müderris Abdülkader, Melâmî Tarikatının derslerinin tamamının kadınlara telkin edilmesinden hoşnut olmadığını, bunun doğru olmadığını belirtmiştir. Yunus Sabri, süluk dersleri görme konusunda kadınlar ve erkekler arasında bir farkın olmadığını, hepsinin telkinat alma hakkına sahip olduklarını söyler. İsmi belirsiz¹⁶² olan bir eserin müderrise okuyup okumadığını sorar. Müderris de hem okuduğunu, hem de okuttuğunu, fakat orada bunu delillendirecek bir argümanın bulunmadığını söyler. Yunus Sabri, söz konusu eserde kendisini

¹⁵⁹ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.69.

¹⁶⁰ Tekke Müntesiplerince dile getirilmektedir.

¹⁶¹ Aleksandre Popovic, Balkanlarda İslâm, s.220.

¹⁶² Mripa eser ismi vermez, sadece ‘belirsizdir’ anlamında üç nokta yazılıdır. Selim Buzolli'ye göre ise Rûhu'l-Beyân eseridir.

haklı çıkaracak bir bölüm bulduğu söyler. Haklı çıkan Yunus Sabri müderrise kendisine intisap etmesini teklif etmiş, fakat müderris bu teklifi kabul etmemiştir.¹⁶³

Yunus Sabri, yukarıda anlatılan 1884 yılı hac gemi olayından sonra Mitroviça'nın merkezine gider, ancak orada bir yıl geçmeden Mitroviça'nın Suhodoll köyüne yerleşir. Muhacir Çerkezlerin yoğun yaşadığı, Sırların da bulunduğu Suhodoll köyünün caminin yakınında yerleşir. Bu caminin imamı, kendisi gibi Toplica muhaciri Şaban adlı bir hocadır. Yunus Sabri caminin yakınında tekke ve daha sonraları tekkenin bitişiğinde mektebi kurar.¹⁶⁴ Tekke, Mitroviça, Vuçiterna ve etraftaki köylerin Melâmî dervişlerinin ocağı haline gelir.¹⁶⁵ Evi de yakın bulunan Yunus Sabri vefat ettiği zaman tekkenin bahçesine defnedilir. 1885 yılından vefatına kadar Suhodoll'da yaşayan Yunus Sabri çeşitli sıkıntıları yaşamasına rağmen, hristiyan Sırların bile ona saygı gösterdiği anlatılır.¹⁶⁶ Suhodoll ve komşu çocuklarına gönüllü olarak eğitim verir, ailelerin sevgisini kazanır. Aileler, Yunus Sabri Hoca'ya hediye verir, o ise hediyeleri kabul etmez.¹⁶⁷ Suhodoll içilir su sıkıntısı çektiği bir zamanda Yunus Sabri, evine, tekkesine ve köye toprak borularıyla üç çeşme kurmayı başarır. Suhodoll köyü biraz yükseklikte yer aldığından suyun sağlaması konusundaki fikri bazıları için alay konusu olsa bile Yunus Sabri ince hesaplarıyla suyu getirebilmiştir.¹⁶⁸

Suhodol halkı çiftçilik dışında malların nakliyeciliği ile uğraşır. Büyük öküzlere araba bağlayıp malların naklini yaparlar. Öküzler çok ağır hayvanlar olmalarından dolayı yavaş yürürler, köylüler de onları hızlandırmak için ucu çivili üvendirelerle harekete geçirir, bazen de saplayıp yaralar. Yunus Sabri, köylülere bu konuda dikkat etmelerini tembih eder, üvendireleri iki taraflı çivili olarak yapmalarını söyler. İnsanlara kendi elinin acıyı tahammül ettiği ölçüde hayvana dokunmalarını emreder. Dolayısıyla Yunus Sabri Suhodol halkı tarafından üstün ahlakıyla tanınmış ve sayılmıştır.¹⁶⁹

Yunus Sabri, Suhodol'da iken Arnavutça yazdığından dolayı, Mitroviça'nın müftüsü Halim Efendi tarafından Arnavutça ile dini ifsad ithamı ile İstanbul mercilerine ihbar edilmiştir.¹⁷⁰ Sultan II. Abdülhamid, Kosova Vilayetinin merkezi bulunan Usküp Valisi Hafız Mehmed¹⁷¹'e

¹⁶³ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.67-68.

¹⁶⁴ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.70. Mektep günümüzde ayakta değildir.

¹⁶⁵ Jashar Rexhepagiqi, Dervishet dhe Teqete ne Kosove, ne Sanxhak, dhe ne Rajonet tjera perreth, s.227.

¹⁶⁶ Selim Buzolli, (görüşme).

¹⁶⁷ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.70.

¹⁶⁸ Selim Buzolli, (görüşme).

¹⁶⁹ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.73-74.

¹⁷⁰ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.70.

¹⁷¹ Hafız Mehmed Paşa, Kosova Vilâyeti vâfiliğine 8 Ocak 1894 tarihinde tayin olunur. Bk: Mucize Ünlü, "Kosova Vilâyeti'nin İdarî ve Sosyal Yapısı (1877-1912)", s.56.

Yunus Sabri vakası ile mahkeme kurulması ve ilgilenmesi emredilir.¹⁷² İstanbul'dan ayrıca 24 kişilik müderrisler heyetinin de mahkemeye katılmak için gönderildiği belirtilmiştir. Üsküb'e davet edilen Yunus Sabri, mahkeme karşısında suçsuz çıkmıştır.¹⁷³ Elimizde mahkeme kararı bulunmasa¹⁷⁴ da aktarıldığı kadarıyla mahkemede ona neden Arnavutça eser yazdığı ve çocukları talim ettiği sorulunca *"Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki, onlara (Allah'ın emirlerini) iyice açıklasın..."* ayeti¹⁷⁵ ile kendini savunmuştur. Peygamberlerin ilmî varis olanların da kavimlerine anladıkları dil ile dini açıklamak zorunda oldukları; Mitroviça'daki Suhodol köyü ve komşu köylerinin halkının sadece Arnavutça konuştuğu; onlara din'in anlatılması için önce Türkçe öğretmesinin mantıksız ve imkansız olduğunu söyler.¹⁷⁶ Eserlerinin içeriği tetkik edilen Yunus Sabri, mahkemenin başkanı olan Üsküp Valisi tarafından suçsuz kararı alınmış, ayrıca ona Üsküp'te kalması ve orada tekkeyi açarak irşadî görevine devam etmesi teklif edilmiştir. Yunus Sabri, şeyhi Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Mitroviça'da hizmet etmesini emrettiğinden dolayı bunu kabul edemeyeceğini¹⁷⁷, sadece Vali'den Arnavutça eser ve ders vermesi hususunda ruhsat vermesini talep etmiştir. Vali, ona Osmanlı Devleti'nin tümünde Arnavutça ile dinî ve ilmî etkinliklerini devam etmesini sağlayan bir belge vermiştir.

Hafız Halil Mripa'nın oğlu Jonuz Halil Mripa, yukarıda anlatılan Suhodol dönemi zarfında Yunus Sabri'nin Arnavut Dilini kullanarak milleti ve dini ifsad etme ithamının sebebi Mitroviça Müftüsü Halim Efendi'nin Yunus Sabri'yi çekememezliği olarak belirtmiştir. Jonuz Halil Mripa ayrıca eserinde, Yunus Sabri hakkında bazı kişilerin iftiralarda bulundukları, cahil insanları ona karşı kışkırttığını ve suikast düzenlediklerini yazmaktadır. Rivayete göre onu öldürmek üzere yola çıkan iki silahlı, gaipen gelen bir silah ateşiyle ikisinden birinin anında öldüğü, diğerrinin ise ölümüne kadar sakat kalacağı şekilde yaralandığı anlatılmıştır. Jonuz Mripa'nın bu rivayetleri Yunus Sabri'nin dervişleri tarafından nasıl kabul edildiğini göstermektedir. Ona göre Yunus Sabri halk arasında ermiş bir veli olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁸

Jonuz Halil Mripa, Yunus Sabri'nin tasavvuf karşıtlığı propagandasına da mağdur kaldığını yazar. Propagandalar arasında dervişliğe girenlerin dinleri bozulur, abdest almaz namaz kılmaz oldukları, karanlık odalara kapanıp çeşitli ahlaksızlıkları yaptıkları gibi nahoş söylentiler

¹⁷² Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Külliyesi arşiv kayıtlarında vakıa ile ilgili herhangi bir dosya bulamadık.

¹⁷³ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.73.

¹⁷⁴ Tekkede veya Yunus Sabri'nin evinde de belge mevcut değildir. Yunus Sabri'nin torununun oğlu Jonuz Jonuzi büyük dedesinin kütüphanesinin 1998-1999 savaşında yakılıp yok edildiği bilgisini vermiştir. Ayrıca Kosova 'Ali Hadri' Tarih Enstitüsü Arşivinde de Yunus Sabri ile alakalı hiçbir dosya mevcut değildir.

¹⁷⁵ İbrahim Suresi, 4.ayet

¹⁷⁶ Selim Buzolli (görüşme).

¹⁷⁷ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.73.

¹⁷⁸ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.70-71.

vardır. Kitabına getirdiği bir rivayete göre bir adamın kardeşi Yunus Sabri'ye derviş olur. Kardeşi de yanlış bilgilerden dolayı Yunus Sabri'yi öldürme kararı alır, böylece milleti bozulmaktan kurtaracağım düşüncesiyle Yunus Sabri'nin evine gider. Evine gittiği sırada şeyhi bahçede abdest alırken görür. Öldürmek için giden adamın kalbi, gördüğü manzaradan biraz yumuşar. Kendisine iyi davranan Yunus Sabri'ye dervişlik nedir diye öğrenmek için derviş olmak istediğini söyler. Yunus Sabri ona abdest almasını emreder ve tarikat usulü üzere zikri telkin eder. Adam, duyduğu hiçbir çirkin durumun olmadığını görünce şeyhe neden geldiğinin gerçek sebebini açıklar ve ardından şeyhe iyi bir derviş olur.¹⁷⁹

Yunus Sabri'nin hastalara muska yazdığı nakledilmiştir. Muska yazma ve hastalara okuması meşhur olmuştur. Kendisine başvuranların şifa buldukları nakledilir. Arnavut Milli Kahraman İsa Bolatini'nin kız kardeşinin oğlunu çektiği başağrısı için Yunus Sabri'ye gönderdiği, gönderirken başının ağrısının gittiği; ancak oğluna bildiremediği; oğlunun Yunus Sabri'ye gittiğinde Yunus Sabri'nin ona geliş sebebini söylediği; hatta annesinin ağrısının gittiğini söylediği; buna rağmen başörtüsünün içinde yerleştirmek üzere ve hayat boyu baş ağrısı hissetmeyeceği bir muska vereceği; bu kadının uzun ömürlü yaşadığı tekke müntesipleri arasında detaylarıyla anlatılır. Buna benzer keşif ve yazma ile alakalı birkaç örnek daha anlatılmaktadır.¹⁸⁰ Yunus Sabri aynı zamanda, değişen siyasi güç şartları dolayısıyla Mitroviça ve müslüman Arnavutların aleyhine gelişecek olaylarla ilgili tahminlerde bulunduğu bilinmektedir.¹⁸¹

Yunus Sabri'nin müntesipleri arasında Mareşal Fevzi Çakmak da zikredilir.¹⁸² Fevzi Çakmak 11 Nisan 1899 senesinde 3. Ordu 18. Nizamiye Fırkası (Tümeni) Erkan-ı Harbiyesine 18. Mitroviça Tümeni Kurmay Başkanı olarak tayin edilmiştir. Mitroviça Kazasında Sırbistan, Avusturya-Macaristan, Karadağ hududunun korunmasından mesul idi.¹⁸³

Yunus Sabri, mektebinde Arnavutça eğitim öğretim faaliyetler göstermesi, Arnavutça eser yazması, Arnavutça kullanarak dini bozması ile suçlanması, bundan ötürü mahkemeye çıkması, bazı Arnavut araştırmacı yazar tarafından Yunus Sabri'ye uygun düşmeyen millî bir şahsiyet potresi yakıştırılmıştır. Mahkemeden suçsuz ve tüm ithamlardan muaf tutulması; Arnavut asıllı olmayan¹⁸⁴ Üsküp Valisi'nin saygısını kazanması, kendisine umumî Arnavutça

¹⁷⁹ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.71.

¹⁸⁰ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.70.; Selim Buzolli, (görüşme).

¹⁸¹ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.72.

¹⁸² Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.73.

¹⁸³ Ömer Urhal, 'Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hayatı, Askeri ve Siyasi Faaliyetleri' (1876-1950),(Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE 1997) s.21.

¹⁸⁴ Gönül Bektaş, "Bir Rumeli Kentinin Modernleşmesi: Üsküp 1839-1912", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.37, No.1, (Ocak 2020), s.180.

faaliyet yürütmesi için devlet izni vermesine rağmen ısrarla Yunus Sabri, Arnavut Milli Uyanış hareketinin bir aktivisti olarak hürriyet ve aydınlanma fikrinin, Arnavut dilinin savunucusu olarak Osmanlı Devletindeki iktidar otoriteleri tarafından takip edilen bir şahıs olarak gösterilmiştir. Mahkemeden suçsuz ve devlet tarafından ruhsatlı makeme kararı ile çıkmış olduğu halde Yunus Sabri, sonrasında da devam eden devlet ve diyanet otoritelerinden gelen tüm zorluklarına rağmen dinî, millî ve eğitim faaliyetlerine devam eden, hürriyet fikri için çabalayan aydın bir yazar ve kişi olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸⁵

Eserlerinde milliyetçi fikirleri uyandırabilecek hiçbir somut veri bulunmayan Yunus Sabri, din teması yadsınmaksızın son şiiri olarak bilinen “ *İyice dinleyin ey Hakk’ın talipleri, Din’in garipleri* ” şiirinden hareketle zorlama teviller sonucu şiirde işlenen temanın sadece dinî içerikten oluşmadığı belirtilir. Şiirde aynı zamanda Prizren İttihadı’nın dağılmasının sebepleri arasında kitlelerin durumu analiz edilmesi halinde objektif sebeplerden başka subjektif sebeplerin varlığı, daha doğrusu vatanperverlik ve hürriyet için mücadele etmek konusundaki azimsizlik gibi subjektif sebeplerin işlendiği iddia edilmektedir.¹⁸⁶

Elbette Yunus Sabri’nin bölgedeki müslüman Arnavutların millî kimliklerini inşa etmeleri konusundaki önemi büyüktür. Fakat bu daha çok işgalci Sırların¹⁸⁷ giderek Arnavut topraklarını gaspetmeleri, onları katlederek veya bu topraklardan kovarak Arnavut milletini yok etmek istemelerine bağlı, Arnavutların millî mücadele vererek dil, din, örf ve geleneklere sahip çıkmalarını sağlamak içindir.

2.4. Vefatı

Yunus Sabri, altmış veya altmış bir yaşında 1909 yılı Suhodoll köyünde vefat etmiştir.¹⁸⁸ Yunus Sabri, tekkesinin bahçesine defnedilmiş ve türbe inşa edilmiştir. Türbe sekizgen

¹⁸⁵ Hajdar Salihu, Poezia e Bejtexhinje, Tiranë: UEGEN Yayınları, 2010, s.245.

¹⁸⁶ Mahmud Hysa, Alamiada Shqiptare II, Üsküp: Logos-A Yayınları, 2000, s.24-25

¹⁸⁷ Jonuz Halil Mripa, kitabında Yunus Sabri’nin bu sözünü aktarır: Yunus Sabri 1908 yılında vefatına yakın bir tarihte bir rüya görür. “*Yunus Sabri, rüyasında yaya olarak Priştine’nin Miloşeva bölgesine gider. Sokaklarda, sayısı çok, yere düşürülmüş koyunları yiyen köpekler görür. Sultan Murad Türbesi’ne geldiğinde kapıda bekleyen bekçiyi görür ve Türbe’ye girmesi için onu zorlar. Türbenin içinde dünya büyük devletlerin başkanları birlikte toplanmış. O toplantının masasına Yunus Sabri’yi de alır. Masanın başkanlık yaparı Rusya’nın Çarı bulunur. Herkese emir veren ve emri yerine getirilen Rus Çarı, şeyhe da bir içecek verir. İçeceğin zehirli olduğunu anlayan Yunus Sabri, içeceği içmekten kaçınır. İçmekten başka çaresinin olmadığını söyleyen Rus Çarı’na Yunus Sabri ‘Ben içerim, fakat sen çatlayacaksın’ der. Yunus Sabri içtikten sonra Rus Çarı düşüp ölür.*” Yunus Sabri’ye göre, “*koyunlar müslümanların mülkleri, köpekler hristiyan ülkeleri, kendisi ise müslümanların temsilcisidir. Müslümanların toprak ve mülklerini gasbeden Hristiyan ülkeleri müslüman topraklarının tamamını alamayacaklarını işaret eder. Hristiyanlar, müslümanları yok etmek isteyecekleri, ancak asıl onların yok olacaklarına işaretler.*” Dolayısıyla Yunus Sabri’nin rüyasını tabir ederken söylediği sözleri, Yunus Sabri’nin uğruna mücadele ettiği Arnavut müslüman topraklarının korunmasının olduğu görünmektedir. Bk: Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.72.

¹⁸⁸ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.73.

şeklinde, herbir duvarın birer peneceresi olan, içerisinde kabir sandukası, kubbesi çinko tenekeli sade ve temizdir. Arkasına Türkçe ve Arnavutça eserler bırakan Yunus Sabri, Hafız Veysel Mikulovçi'yi yetiştirip halife tayin etmiştir.¹⁸⁹

2.5. Eserleri

Yunus Sabri'nin *Risale-i Elif*, *Risale-i Nokta*, dokuz Arnavutça şiir, bir Arnavutça münacat ve on üç adet Türkçe şiiri vardır. Ne zaman yazıldığına dair tek bilgi Jonuz Halil Mripa'nın eserinde belirtildiğine göre Yunus Sabri kendi el yazmasında bu eserlerin 1899 yılında tamamladığını yazmıştır¹⁹⁰.

2.5.1. Risâle-i Elif

Risâle-i Elif Arnavutça olarak telif edilmiştir. *Risale-i Elif* adlı eserinde lâm-elif harfi ile birlikte Arap harflerinin sayısı kadar kısa 29 şiir bulunmaktadır. Elif harfine ilişkin şiirde, elifin şekli bakımdan bir görünen olması, dolayısıyla Allah'ın tek ve ortaksız olduğuna işaret ettiği dışında harflerle alakalı şiirlerinde harf ile yakından içeriği bulunmayan şiirler yazılmıştır. Mesela şin harfi ile alakalı şair, şifanın nereden geldiğini belirtir. Dolayısıyla aynı harfle başlayan veya kelime harflerinin biri o harften oluşan bir mevzu veya kavram üzerine irdelemeyi yeterli bulur. Yirmi sekiz harfin, Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin eserlerinde işlediği yirmi sekiz Hakkıyyet ve Halkıyyet mertebeleri fikriyle bir bağlantısı yoktur. Aynı zamanda hutût-i ümmiye (ana hatlar), hutût-i ebiye (baba hatlar), istiva gibi hurûfî düşünceleriyle de hiçbir ilişkisi yoktur.

2.5.2. Risâle-i Nokta

Risale-i Nokta eserinin dili Arnavutçadır. Eser *Risale-i Elif*'in devamı niteliğinde harflerin noktaları, harekeleri, tenvinleri, cezim, şedde, med, hemze, elifler gibi okuma, tecvid ve yazı kurallarıyla alakalı işaretlemelerin işaret ettikleri tasavvufî anlamlarını içeren manzum bir eserdir. Şiirlerin sayısı ondur. Bu eser, Arap harflerinde işaretlemelerinin sayı ve okuma biçimlerine uygun, Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin bekâ makamları diye içtihat ettiği seyr-ü sülûkun ve üçüncü devre Melâmîlik düşüncesinin anlatıldığı bir eserdir. Harflerde bulunan tek nokta, zât mertebesine; iki nokta zât ve sıfât mertebesine; üç nokta zât, sıfât ve ef'âl mertebesine; üç hareketler vahdet makamının alçak, orta ve yüksek üç istidatına; hareketlerin bir katı olan üç tenvin, kesret makamının alçak, orta ve yüksek üç istidadına; cezim, vahdet veya kesrette boğulmasına; şedde, vahdetten kesrete, kesretten vahdete çıkabilmesine; med, mürşidin sâlikleri

¹⁸⁹ Selim Buzolli, *A.g.e.*, s.7.

¹⁹⁰ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.73.

irşad etmesine; hemze harflerin çıkış noktasının başlangıç noktası bakımından Hakk'ın âlemin varlığına başlangıç olmasına, Nûr-ı Muhammed'i zuhur ettirmesine; hemzenin aksine olarak önceki fethalı harfe ihtiyaç duyan, hareke almayan elif, herşeyin Allah'a döndürülmesine işaret ettiklerini manzum olarak on didaktik şiir bulunmaktadır.

2.5.3. Şiir Mecdûası

Arnavutça ve Türkçe şiirler. Arnavutça münacat, dokuz Arnavutça ve on üç Türkçe şiirler. Şiirlerde zikir, dünyâ, gaflet, insan telakkisi, mürşid, derviş, vahdet-i vücud, müşahade, nefis, şeytan, nûr-ı Muhammedî, şariat, hizmet, sabır, aşk gibi tasavvufi konuların işlendiği şiirlerdir. Yunus Sabri, şiirlerinde Sabri mahlasını kullanmıştır.

2.6. Yunus Sabri'nin İrşad Faaliyetleri: Halifesi ve Sonraki Şeyhler

2.6.1. Halifesi: Hacı Hafız Veysel Mikulovçi

Hafız Veysel Mikulovçi 1872 senesinde Toplica nahiyesine bağlı Mikulovçi köyünde doğmuştur. 1877 yılında beş yaşında iken ailesiyle beraber Vuçiterna kasabasına göç etmiştir. Ailenin en küçük oğlu olan Hafız Veysel ağabeyleri çiftçilikle uğraşırken kendisi ücretle kasaba ailelerinin hayvanlarını güder. Mektebe gitmek ve okumak isteyen Hafız Veysel'i maddî imkanlarından dolayı ağabeyleri mektebe gitmesine izin vermemiştir. Fakat Hafız Veysel yaşı belli olmadığı bir zamanda Priştine'ye kaçıp, rüştiye okuluna kaydını yaptırır. Priştine'de kaldığı sırada Kur'ân hafızlığına merak sarıp, hafızlığa başlar ve hafız-ı kurra olur. Sesi güzel olmasından dolayı Priştine Müftüsü, onu özel imamı olarak tayin eder, yanından da ayırmaz. Hacca gidecek olan Müftü, imamlık yapmak ve hac farzını yerine getirmek için Hafız Veysel'i yanına alır. Hafız Veysel, ailesinin maddi durumunun zorluk içinde olmasından dolayı, çalışıp kazanmak üzere Vuçiterna'ya döner ve tahsil hayatına ara verir.¹⁹¹

Tahsiline ara veren Hafız Veysel, bir süre sonra ilim talebine devam etmek için Vuçiterna "Gâzî Ali Beg" medresesine girer. Medresenin baş müderrisi bulunan Kafkaslardan Dağıstanlı Abdülkader, Hafız Veysel'i vekili ve talebelerinin başkanı olarak seçmiştir. Şer'i ilimlerde bir derece kazanan Hafız Veysel bazı talebelerle beraber aynı zamanda Kâdirî bir Şeyh'e intisap ederek tarikata girerler.¹⁹² Daha önce değinildiği gibi Yunus Sabri'nin

¹⁹¹ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.88.

¹⁹² Vuçiterna Gâzî Ali Beg medresesinde ders arkadaşı olan Selim Sami Macuni, Priştine müftüsü ve aynı zamanda Kâdirî şeyhi olan Mehmed Sezâî Efendi'den ilmiye icazeti almıştır. Irak'tan gelen Şeyh Muhammed Emin el-Berzencî'ye intisap etmiş ve ardından pirdaşı olan Şeyh Kadri Mitroviçevi'den Kâdirî Şeyhi olmuştur. Muhtemeldir,

Vuçiterna'da Yakovalı bir mollanın evinde müderris ile arasında bir münazara geçer. Evinde bulunanlar arasında talebeler başkanı olarak Hafız Veysel de vardır. Müderrislerinin düştüğü durumuna kızan talebeler Yunus Sabri'yi şikayet etmek isterler ve şikayet kağıdını hazırlar. Şikayette bulunmayı haksız bulan Hafız Veysel kağıdı imzalamayarak arkadaşlarını bundan vazgeçirir. Yunus Sabri'ye hayran olan Hafız Veysel, göstermiş olduğu tavrından dolayı Yunus Sabri'nin gönlünü kazanır. Bir gün Yunus Sabri, Hafız Veysel'in yanına gider, şeyhinden izin almak şartıyla kendisini melâmî dervişi yapmak istediğini söyler. Hafız Veysel de şeyhine gittiği, tarikat babında almış olduğu telkinden başka bir şeyin ona verip vermeyeceğini sorduğu, şeyhinin de onda olanın tamamını telkin ettiğini, başka bir şeyin olmadığını, sana daha fazlasını telkin edebilecek birine gidebileceği iznini verdiği, Yunus Sabri'ye de selam gönderdiği rivayet edilir. Şeyhinden helallik isteyen Hafız Veysel, kısa sürede Yunus Sabri'den hatm-i merâtibini tamamlamıştır.¹⁹³ Hafız Veysel üç kere, ikisi Yunus Sabri ile tanışmadan önce, biri Yunus Sabri'nin emriyle hacca giderek Hafız ünvanıyla beraber Hacı ünvanıyla da tanınır.¹⁹⁴

Hafız Veysel, devlet memuriyet işlerinde çalışmayı reddeder, kendi evi ve arsasında çiftçilikle uğraşır, eğitimi olmasından dolayı da millet bu kadar eğitilmiş bir insanın tarlada çalışmasına şaşırır. Hafız Veysel Ramazan aylarında Vuçiterna merkez camiinde mukabele okur, teravihleri kıldırmak için Dobırluk ve Posom köylerine çağırır. Köylü cemaatinin müsaadeleriyle bazen Priştine Müftüsünün camiinde teravi ve namazları kıldırmak için özel imam olarak gitmiştir.¹⁹⁵

Hafız Veysel, eğitim sevdasından dolayı kendi küçük evini bir okul haline getirir, aile çocuklarını okutur, masraflarını kendisi karşılayarak isteyen çocukları yüksek eğitim almaları için medreselere gönderir. Hafız-ı kurra olan Hafız Veysel, aralarında Hafız Halil ve Hafız Cema bulunduğu birkaç hafızı yetiştirir.¹⁹⁶

Yunus Sabri vefatına yakın rahatsızlandığı zamanda dervişlerine Hafız Veysel Mikulovçi'ye biat etmelerini vasiyet eder. Rahatsız olduğu sırada dervişler kendi aralarında Yunus Sabri'yi rahatsız etmeyecek şekilde fısıldaşır, "Şeyhimizin vefatı yakın duruyor, acaba bize kimi mürşid olarak tayin eder?" derler. Tek oğlu bulunan Yunus Sabri, oğlunu kastederek dervişlerden bazıları "Oğlu Adem yok mu, o olur." derler. Fısıldamaları duyan Yunus Sabri,

Hafız Veysel de bu iki şeyhten birine intisap etmiştir. Bakınız: Mikail Türker Bal, *Kosova'da Kâdirilik*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi TAE, 2021, s.59-81.

¹⁹³ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.88-90.

¹⁹⁴ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.88.

¹⁹⁵ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.88-89.

¹⁹⁶ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.89.

‘‘Hangi oğlumdan bahsediyorsunuz’’ diye sorar. ‘‘Efendim sizin tek bir oğlunuz var!’’ diyen dervişlere ‘‘Evet o benim sülbiyetimden oğlumdur, fakat manevi evladım Veysel’dir; Veysel benim halifemdir, ona biat etmeniz vasiyetimdir.’’ diye cevap vermiştir.¹⁹⁷

Hafız Veysel’in dervişleri aralarında önceleri içki, sigara, kumar, hırsızlık yapan insanlar da vardır. Bu kimseler Hafız Veysel’e intisap ettiğinde eski alışkanlıklarını bırakır, birbirini seven iyi ahlaklı müslümanlar olurlar. Molla Mustafa Dalku, torunları Hafız Halil ve Hafız İshak gibi ilimle uğraşan dervişleri devardır. Kendisi, zamanında Mitroviça, Vuçiterna ve Priştine kasabalarında tek Melâmî şeyhi olarak irşad yapmıştır.¹⁹⁸

Yunus Sabri ile Akova şehrindeki Melâmî dervişlerine ziyaretler yapan Hafız Veysel, Hafız Halil Mripa ve Hafız İshak Mripa ile beraber, I. Dünyâ savaşı sırasında gençleri öldüren Sırp işgalci ordusundan kaçarak Prizren’e doğru gider. Dreniça’da ve Prizren’de misafir kalırlar. Prizren’de iken Melami Şeyhi Nûri Efendi konağında ağırlanan Hafız Veysel ve sefer arkadaşları, Nûri Efendi’nin onlara memleketlerine dönmelerini söylediği, hiç bir tehlike ile karşılaşmayacaklarını haber verdiği, onların da döndükleri ve Nûri Efendi’nin dediği gibi gerçekleştiği belirtilmiştir. Hafız Veysel’in Prizren’e gittiği yaşı kırktır.¹⁹⁹

1909 yılında Yunus Sabri’nin vefat ettiğinde hilafet alan Hafız Veysel on yıl kimseye biat vermemiş, sadece sohbet vermekle yetinmiş, kırk yedi yaşına gelince 1919 yılında telkinat etmeye başlar. Hiçbir eser kaleme almayan Hafız Veysel, yerine gelecek iki kişiyi bırakarak 1926 yılında elli dört yaşında vefat eder ve Yunus Sabri’nin tekke haziresine defnedilerek türbesi inşa edilir.²⁰⁰ 01.07.1990 tarihine kadar ayakta duran iki türbe aynı yıl iki ay sonra dervişlerin yardımlarıyla Selim Buzolli tarafından yeniden inşa edilmiştir.²⁰¹

2.6.1.1. Hafız Veysel’in Halifesi Hamit Saraçi ve Hayatı

Hamit Saraçî, İsmail (Loş) adlı bir babanın ve Fazile adlı annenin tek oğlu, 1885 yılında Vuçiterna’nın Bivolak köyünde doğmuştur. Babasının da Melâmîliğini gizleyen biri olduğu düşünülmektedir. Beş kız kardeşli zengin bir aileden gelmektedir. Olağanüstü fiziksel bir güce

¹⁹⁷ Selim Buzolli, A.g.e., s.6-7.

¹⁹⁸ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.91.

¹⁹⁹ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.92.

²⁰⁰ Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.92.

²⁰¹ Selim Buzolli, A.g.e., s.4.

sahip olarak bilinmektedir. Okulda eğitim görmemiş, fakat Kur'an okumayı sonradan güzelce öğrenebilmiştir.²⁰²

Hamit Saraçi, Hafız Halil ile beraber Hafız Veysel'in ilk iki dervişi olmuştur.²⁰³ Sert bir karaktere sahip olduğu için Hafız Veysel vefat ettiğinde dervişler, âlim ve halim-selim bir kişi olan Hafız Halil'in müşid yerine geçmesini diler. Durumunu sezen Hamit Saraçi, Hafız Halil'e giderek onu dervişlerin başında görmek istediğini açıklar. Hafız Halil ise, dayısı olan Şeyh Hafız Veysel'in ona Hamit Saraçi'nin önüne geçmemesini tembih ettiğini söyleyerek bu teklifini kabul etmemiştir.²⁰⁴ Hamit Saraçi çok sırları keşfeden olarak bilinir.²⁰⁵

Hamit Saraçi de Hafız Veysel gibi kırk yedi yaşına kadar kimseye biat vermeden altı yıl geçirir. Sadece on iki kişiye biat veren Hamit Saraçi, biata başladığı yılın sonbaharında kırk sekiz yaşında 1932 yılında vefat eder. Bivolak köyü mezarlığına, büyük çınarın doğu tarafına defnedilmiştir.²⁰⁶

2.6.1.2. Hafız Veysel'in İkinci Halifesi: Hafız Halil Mripa ve Hayatı

Halil Mripa, dedeleri Vuçiterna'da bayraktarlık yapan çok zengin bir aileye mensup Suleyman Ağa Mripa ve Hafız Veysel'in kızkardeşi olan Sabile Hanımın çocuğu olarak Vuçiterna'da 1892 yılında dünyâya gelmiştir. Eski Yugoslavya devletinin mülk politakaları sebebiyle tarla ve çiftçilikleri kolektifleştirildiği sırada büyük sayıdaki tarlaları şahsî mülkünden çıkan Suleyman Ağa Mripa'nın mülkünde sadece kasabadaki evi ve küçük bir tarlası kalmıştır. Zamanla bu tarla da satıldığından dolayı Hafız Halil, hiçbir zaman keyfi ve sorumsuzca bir hayat sürmez. Memleketinde devlet okullarında ibtidaiyye ve rüşdiyye okullarını bitirir. Ebeveyni, Hafız Halil'i bir hoca olarak yetiştirmek istediklerinden dolayı Hafız Halil, dayısı Hafız Veysel'in taliminde, ibtidaiyyeyi bitirdiği on iki yaşında iken hafız olur ve başına hafızlık şalı sarılır. Hafız Halil, on üç yaşında evinin idaresini üstlenir, küçük yaşta büyük işleri başarmaya adanır.

²⁰² Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.94-95.

²⁰³ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.95.

²⁰⁴ Selim Buzolli, (görüşme).

²⁰⁵ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.96. Jonuz Halil Mripa bu sayfada şunu nakletmektedir: "Hamit Saraçi'nin Vuçiterna'dan Mustafa adlı bir Hafız dostu varmış. Hafız Mustafa melâmiliğe girmesine rağmen kendini içki içmekten alıkoymamış. Hamit Saraçi, bir gece manasında (rüyasında) cennet ve cehennemi ziyaret etmeye gitmiş, cehennemde Lupçi'den gelen dayısını görmüş. "Burada ne yapıyorsun?" diye soran Hamit Saraçi'ye dayısı, "Beni buraya getirdiler, böylece kaldım. Dün dostun olan Hafız Mustafa'yı getirdi, fakat sizin şeyh babalarınız gelip buradan çıkardı; onlar kimi istiyorsa buradan çıkartıyor." der. Uykudan uyanan Hamit Saraçi, kapına gelen Hafız Halil'i görür ve Hafız Mustafa'nın vefat haberini getirmek için geldiğini anlar. Hamit Saraçi, Hafız Mustafa'nın akıbetinin nasıl olacağına çok kaygılandığını, görmüş olduğu rüyanın onu sevindirdiğini söylemiştir." Tarikat geleneğinde bu tür rüyalar tarikata intisap etmenin önemi ve faydasına dair anlatılır ve itikat edilir. Tarikata intisap edenlerin kendi aralarında manevi aile oluşturması hasebiyle bazen de bu manevi aile, kan akrabalığının önüne çıktığı da inanılır.

²⁰⁶ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.98.

Vuçiterna’da, müderislerin arasında Kadiri Şeyhi olan Selim Sami Efendi Macuni²⁰⁷’nin de yer aldığı Gâzî Ali Beg medresesinde zahirî ilimleri tahsil etmiştir.²⁰⁸

Hafız Halil, bilfiil melâmîliğe intisap ettiği mürşid Melâmî Şeyhi İştîpli Halim Efendi’dir. İştîpli Halim Efendi askerlik yapmak için Vuçiterna’ya 1912-1913 yıllarında gelir. Bu bölgeye vardığı zaman, oranın Melâmîleriyle tanışmak ister ve Hafız Veysel’i bulur. Hafız Veysel, Halim Efendi’ye çok hürmet eder, ve askerlik süresince sıkça konağında misafir eder. O dönemde kimseye biat vermeyen Hafız Veysel, yeğeni Hafız Halil’e Halim Efendi’den biat almasını söyler. Hafız Halil’in zikir aldığı ilk şeyhi Halim Efendi olur. Halim Efendi’nin Vuçiterna’dan uzaklaşması sebebiyle Hafız Halil makamât-ı tevhid’i dayısından beş senede tamamlamıştır.²⁰⁹

Hafız Halil de dayısı gibi kendi evini küçük bir mektep haline çevirir, akraba ve mahalle çocuklarına, ücret almadan okuma-yazmayı, Kuran’ı Kerim’i, edep ve ilmihali öğretir. Erkek ve kız talebelerinin birçoğu, sonra onun dervişleri de olurlar. Zahirî ilimleri okutmak konusunda Hafız Veysel’e vekillik yapan Hafız Halil, bir zaman sonra batınî ilimler konusunda da onun yerine geçebilecek bir duruma gelmiştir. Hafız Veysel her ne kadar Hamit Saraçi ve Hafız Halil’i yerine geçebilecek iki vekil yetiştirse de, vefatından sonra Mitroviça ve Vuçiterna ihvanlarının aralarını güçlendirmek için Rahovça’dan Şeyh Mala, Üsküp’ten Hakkı Baba, Prizren’den Hafız Mustafa sıkça ziyaretler eder, yeni dervişler aralarına da katılır. Dolayısıyla Hafız Halil, Hamit Saraçi’nin vefatından sonra da 1932 yılından 1937 yılına kadar beş yıl sadece sohbet vermekle yetinmiştir. 1937 yılından itibaren eski dervişlerinin derslerini tamamlamaya başlamanın yanında yeni dervişleri de olur. Rivayet edildiğine göre çeşitli kasaba ve köylerden 570 kişiyi aşkın dervişleri olmuştur.²¹⁰

Gülyeryüzlü ve sabırlı olduğu için çok sevilen Hafız Halil, aynı zamanda kendisini sevmeyenler ve düşmanlık edenlerle karşılaşmıştır. Yugoslavya’nın Mitroviça’daki istihbarat başkanı Yakova’dan Ali Çurdina, Hafız Halil’in faaliyetlerine engel olmuş, çeşitli ithamlarla suçlamıştır. İstihbarat başkanının değişmesi halinde, yeni başkan Rasim Çerkezi’nin gelmesiyle Hafız Halil’i tüm ithamlardan suçsuz çıkartarak, şeyhlik görevini serbestçe yapması için devlet izni verdiği belirtilmiştir.²¹¹

²⁰⁷ Mikail Türker Bal, *Kosova’da Kâdirilik*, s.73-81. Selim Sami, Melâmî şeyhleriyle yakın ilişkileri kurduğu bilinmektedir.

²⁰⁸ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.98-99.

²⁰⁹ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.99-100.

²¹⁰ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.100-101.

²¹¹ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.101-102.

Yunus Sabri'nin Suhodol tekkesinde hizmet eden Hafız Halil, girişimiyle, köylerde elektrik tesisinin olmadığı Alman İşgalinin zor zamanında, tekke ve dolayısıyla köyde elektriğin tesis edilmesine sebep olmuştur.²¹²

Dervişlerinden hiçbirini halife tayin etmeyen Hafız Halil, yetmiş beş yaşında 17 Mart 1967 yılında vefat etmiştir. Suhodol'da Yunus Sabri'nin tekkesinin dışında yakın bir yere defnedilir. Dervişleri defnedildiği yere hem türbe hem de yeni bir tekke inşa ederler.²¹³

2.6.1.2.1. Halil Mripa Suhodol Tekkesi (1967 Yılından Günümüze Kadar)

Âlim ve şeyh olan Hafız Halil 1967 yılında vefat ettiğinde arkasında çok sayıda mürit ve muhip bırakmıştır. Yunus Sabri'nin o bölgede açmış olduğu bu yolun manevî değerlerini kaybetmeyen Hafız Halil'in önde gelen dervişleri de ihvanın cehrî zikir, sohbet ve Yunus Sabri'nin eserlerinin tetkik edileceği bir tekke inşa etmiştir. Tekkenin riyasetini Hafız Halil'in kardeşi Hafız İshak Mripa (Ramacıku) üstlenmiştir. Hafız İshak, dayısı olan Hafız Veysel'den hafızlık ve tecvit talimi görmüştür. Aynı zamanda Hafız Veysel ve Hafız Halil'den de zikir ve süluk derslerini görmüştür. Memleketinde Türkçe Rüşdiyyeyi üstün başarıyla bitirmiştir. Ağabeyi Hafız Halil gibi, Selim Sami Efendi ve Hafız Veysel'den medresede eğitim görmüştür. Kimseye biat vermeden tekkeye ve ihvanlarına on beş sene rehberlik etmiştir. Yaşadığı bölgede insanlardan saygı gören Hafız İshak, tekke geleneğini devam ettirmek için tekkede imamlık, müezzinlik ve zikir icra edecek bir şura kurmuştur. Komisyonunda yeğeni Hafız Halil'in büyük oğlu Jahya Mripa, Hafız Halil'in kardeşi Hasan Mripa, Hafız Halil'in oğlu Jonuz Halil Mripa, Hafız İshak'ın oğlu Jakup Ramacıku, Selim Buzolli, Avdi Oshlani, Aziz Posoma gibi önde giden ihvan vardır. Hafız İshak 1982 yılında vefat etmiştir. Vefatından sonra yukarıda zikredilen şahıslar tekkedeki idareyi yürütür.²¹⁴ 2005 yılında Jakup Ramacıku'nun vefatıyla ihvanların isteği üzerine Hafız Halil'in dervışı bulunan Hacı Faik Yunusi tekkedeki idareyi üstlenir. Hacı Faik ve kardeşi Aziz Bey'in takdiriyle namazı kıldırma ve zikir usulü icra etmek üzere Selim Buzolli uzun bir süre üstlenmiştir. Zikir usulünden başka tekkede Yunus Sabri'nin şiirleri sesli okunur ve şerh edilir.²¹⁵

Suhodol'daki Yunus Sabri Tekkesi ve Hafız Halil Mripa Tekkesi halen ziyarete açıktır. Yurtiçi ve yurtdışından tarikat şeyhleri ve tasavvufi çevreler ziyaretçiler arasındadır. Türkiye'den ilk ziyaretçilerin başında 2005 yılında ziyarete gelen Melâmî Şeyhi Hüseyin Sabri Soyyiğit yer almaktadır. Hüseyin Sabri Soyyiğit ile beraber Melâmî Şeyhleri Hafız Halil Yılmaz, Hasan Fehmi

²¹² Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.102.

²¹³ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.109-110.

²¹⁴ Jonuz Halil Mripa, *A.g.e.*, s.110-112.

²¹⁵ Selim Buzolli, (görüşme).

Kumanlioğlu, Fehmi Özden, Mürsel Karaca gelmişlerdir. 1967 yılından 2018 tekkede şeyhlik makamında kimse oturmamıştır. 2018 yılında dervişlerin isteğiyle Balıkesirli Mehmet Çelikçeken Efendi, Faik Yunusi Efendi'ye makamı tamamlatarak irşad vazifesi vermiştir. Tekkeye gelenlerin çoğu Faik Yunusi'ye derviş olmuştur.²¹⁶

Tekkede her Perşembe akşamı, bazen de Pazar günleri zikir ve sohbet yapılır. Her senenin 17 Mart tarihinde Hafız Halil Mripa'nın ruhu ve anısına kurban kesilir, kurban yemekleri ve helva dağıtılır. Ayrıca mevlüt ve kelime-i tevhitler okunur.²¹⁷

²¹⁶ Selim Buzolli, (görüşme).

²¹⁷ Selim Buzolli, (görüşme).

3. TASAVVUF ANLAYIŞI

Bu bölümde Yunus Sabri'nin şiirlerinde öne çıkan tasavvufî kavramların tespiti amaçlanmaktadır. Şiirlerinden hareketle onun ortaya koymuş olduğu tasavvuf anlayışı otuz kavram ve görüş altında sıralanmıştır. Bunlardan yedisi Melâmî Tarikatı seyrüsülûk derslerini anlatan terim hakkındadır. Muhammed Nûrül-Arabî'nin içtihad ettiği seyrüsülûk sistemi, üçü fenafillah mertebesi, dördü ise bekabillah makamı olmak üzere yedi basamaklıdır. Dolayısıyla söz konusu terimlere giriş yaparken önce Muhahmmmed Nûrû'l-Arabî'nin seyrüsülûk makâmlarını ayrıntılarıyla açıkladığı hacmi dar, muhtevası zengin bir risale olan *Risâle-i Sâlihîyye* eserinden kaynak gösterilmiştir. Bu kavramlar sırasıyla şunlardır: tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât, tevhîd-i zât olarak fenafillah mertebeleri, makâm-ı cem, makâm-ı hazretü'l-cem, makâm-ı cemü'l-cem ve makâm-ı ehadiyyet olarak bekabillah makamlarıdır. Şiirlerinde işlenen seyrüsülûka dair diğer görüşleri de şunlardır: mürşid, sâlik-derviş, mücahede-riyâzât, hizmet ve zikir. İbadet ve ahlâka dair kavramlar: tevbe, ibâdet, ihlâs, aşk-muhabbet-şevk ve tefekkür. Tasavvufta varlık, itikât, bilgi ve bilgi elde etmekle alakalı kavramlar şunlardır: zâhir-bâtın, ilim-irfân, nûr-ı Muhammedî, insân-Âdem, şeytân, nefis, dünyâ, gaflet, zâhid, ihtiyâr-ı mevt, kalp-gönül, celâl-cemâl ve müşâhede. Zikredilen kavramları açıklarken de başta Uludağ'ın ve Cebecioğlu'nun Tasavvuf Terimleri kitaplarından, Sühreverdi, Harguşî, Kuşeyrî, Hücveri, İbnü'l-Arabî, Neseî, İmâm Gazâlî, İbn Acibe gibi müellifler e ait temel tasavvufî kaynaklardan istifade edilmiştir. Yunus Sabri'in bu görüşlerinin, daha çok şeyhi Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin tasavvufî düşüncesiyle irtibatlandırılarak incelenmesi amaçlanmıştır.

3.1. Tevhîd-i Ef'âl

Fenafillah mertebelerinin birincisine “*tevhid-i ef'al*” denir. Tevhîd-i ef'al fiillerin birliği demektir. Bu mertebe dört kısma ayrılır. Buna göre tevhid-i ef'alın ilk kısmı; sâlikin enfüs ve afakında ef'âliyle tecelli edenin Allahu Teala olduğunu bilmesidir. Bu durumun farkına varmasına ve fiillerini kendine nispet etmemesine de “*fena-i ef'al*” denir. Enfüsünde, afakında ve suver-i berzahiyede, hareket veya sükun halinde Hakk'ın efalinin tecellisine “*tecelliy-i ef'âl*” ismi verilmektedir. Sâlikin bu irfaniyet ve tecellilerden hissetmiş olduğu ruhanî zevke “*cennetü'l-ef'âl*” adı verilir. Enfüs sâlikin kendi iç alemi; afak ondan dışındaki alemler; suver-i berzahiye ise dünyâda görülen varlıklar demektir. Bu mertebe hakkında delil gösterilen ayet: “*Allah sizi ve amelinizi halketti.*” (Sâffât, 37/96) ayetidir. Bu mertebede fiiller mutlak surette Hakk'a nispet edilip cümlesi hayırdır. Fiiller Hakk'a nispet edilmezse, sâlikte perdelenme ve gayriyyet meydana

geleceğinden dolayı hedef ettiği marifet ve vuslata eremez. Dolayısıyla sâlikin bu şühud ve zevke ermesi için Lâ Fâile il-lallâh rabitası telkin edilir.²¹⁸

Yunus Sabri tevhid-i ef'âli tarif ederken, Allah'ın ef'âlinde ortaksız olduğu, tâ ezelden istediğini yapan olduğunu, hükmün O'na ait olup kimsenin mahkumu olmadığını, her bir zerrenin Allah'ın hükmüne ram olduğunu belirtir.

*Tevhîd-i ef'âli beyân eder dahi dâimâ,
Ef'âlinde Hakk'ın ortağı yoktur dahi hiç kimse dâimâ.*

*Ne dilerse Kendi işler ezelden beri dâimâ,
O'nu hükmedecek kimse yok Kendi Hakîm'dir dâimâ.*

*Hakk'ın hükmüyle mahkûm her bir zerre dâimâ,
Her bir zerre O'nu beyân eder dahi dâimâ.*
(M:22)

Yunus Sabri'ye göre sâlikin büründüğü tecelliler, kendi istidadına göre şekillenir. Ona göre üstün, esre ve ötre hareketlerinin işaret ettikleri mana, sâlikin istidatlarıdır. Bu üç hareket kıraatte harflerin nasıl okunacağını işaret ettiği gibi Ehl-i Hakk'a da üç istidatı işaret etmektedir. İstidatlar a'lâ, orta ve ednâ diye ayrılmıştır. Her ne kadar Yunus Sabri bu istidatlara vahdet makamını anlatırken değinmiş olsa da bir sâlikin istidadının ortaya çıkması fiil ile olduğundan dolayı burada zikredilmesi uygun düşmektedir. Zaten müellifimiz, kesret istidatlarına ilişkin tenvinli hareketleri ele alırken, ednâ istidatlı sâlikin özelliğini fiil ve amel kapsamına giren Allah'ın emirlerini işlemeyişine ve nehiylerini işleyişine bağlamaktadır. Dolayısıyla şu denilebilir ki Hak, yaratmış olduğu varlıklarda istidatları nisbetinde tecelli etmektedir. Tasavvuf düşüncesinin önemli bir mevzusu olan istidat konusuna gelince, Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye göre Allah kendi ezeli ilminde malumatı bilir idi ve ona göre feyz-i akdesten tecelli etmesiyle istidatları belirledi. Sonrasında istidatların gerektirdiği fiiller kader ile zuhura gelir.²¹⁹ Burada da istidatla fiiller arasındaki ilişki ortaya çıkmaktadır.

*Hem bir üstün hem bir esre hem bir ötre dâimâ,
İstidâtlardan üç merteye var vahdetâ.*

²¹⁸ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri, s.121-122. Kavramlar kitapta yayımlanan Muhammed Nûrû'l-Arabî'nin Risâle-i Sâlihîyye isimli risalesinden alınmıştır.

²¹⁹ Seyyid Muhammed Nûr, Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi, s.91.

*Biri a'lâ biri evsat biri ednâ dâimâ,
Ehl-i Hakk'a işaret ederler bu harekeler dâimâ.*

*Kıraatte ses gösterirler harekeler dâimâ,
İstidâdın dahi neyse seni öyle gösterirler dâimâ.*

İstidâdın ise a'lâ olursun a'lâ dâimâ
(M:35)

3.2. Tevhîd-i Sıfât

Sıfatların birliği anlamına gelen Tevhîd-i sıfât, fenâfillâh mertebelerinin ikincisine denir. Allah'ın sekiz sübût sıfatı ile ilgilidir. Tarifleri dört bölümde ele alınmaktadır. Tevhîd-i sıfâtın tanımına göre, enfüs, âfâk, ve suver-i berzâhiyede tecelli eden sıfatların sâhib-i hakîkisi Allah'tır. Bunu bilmeye, sâlikin ve diğer tüm varlıkların sıfatlarının var olmadığının bilincine ermeye fenâ-i sıfât denir. Tecellî-i sıfât ise bu sıfatların sâlikte ve diğer varlıklarda tecelli etmesi ve müşahede edilmesine denir. Tecelliyi tanıyıp mazhar düştükten sonra hissedilen manevî ve irfanî zevk ise cennet-i sıfât olarak isimlendirilmektedir. Zevke ermesi için telkin edilen rabîta: Lâ Mevsûfe illallâh'tır.²²⁰

Yunus Sabri, sıfatta Hakk'ın ortağı hiç olmadığı, cümle sıfatların Allah'ın vücuduna mazhar oldukları, dolayısıyla beliren sıfatlara müşahede edenin Allah'ın cemaline nazar edeceğini söyler.

*Tevhîd-i sıfâtı ayân eder dahi dâimâ,
Sıfâtında Hakk'ın olmaz ortağı hiç dâimâ.*

*Cümle sıfât vücûduna mazhar dâimâ,
Aç gözlerini mazharlara bak görürsün Hakk'ın Cemâl'ini dâimâ.*
(M:22)

²²⁰ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri, s.122.

3.3. Tevhîd-i Zât

Tevhîd-i ef'âl ve sıfatta ef'âl ve sıfâtın Allah'ın olduğunu idrak edip zevkeden sâlike fenânın üçüncü mertebesi olan tevhîd-i zât mürşid tarafından telkin edilir. Varlığın birliği demek olan Tevhîd-i zât ‘‘vücud bir olup Hakk'ındır’’ şeklinde tanımlanır. Fenâ-i zât ise sâlikin kendi vücudunun ve afakta görünen varlıkların yokluğunu idrak etmesidir. Tecellî-yi zât ise Hakk'ın Zâtı'yla tecelli edip sâlikin tecelliye mazhar olarak kendinde fenâ halinin yaşanması demektir. Bu tecelli ve idrakten hasıl olan ruhî ve kalbî zevke ise cennet'üz-zât denilmektedir. Rabıtası ‘‘La Mevcûde illallâh’’tır.²²¹

Yunus Sabri'ye göre nefsiyle var olmak (nefsi gerçek varlık görmek) şirktir. Yunus Sabri şirki, Hakk'ı inkar eden nefis ile aynı şey olarak ele almakla beraber ikisini atmayı emretmektedir. Sonraki beyitlerde nefis vücudunu günah saymakla beraber aslında nefsin vücudunu gerçek bir vücut değil, bir gölgeden ibaret olduğunu söyler. Nefsi terk etmekle nefsin dinlememeyi kastetmiştir. Çünkü nefis kendi var olma vehmiyle beslendiği için insanı Hak ve hakikate karşı perdeler. Vahdet-i vücûd anlayışında olduğu görünen Yunus Sabri, gölge kavramına da değinerek gölgeyi atmayı, hakiki vücudu bulmayı emrederek, insanın aslı olan hakiki ve vâcibü'l-vücûd olan Hakk'ı bulmak ve idrak etmek gerektiğini belirtir. Aynı zamanda Zât-ı Hakk'ı kastederek, ‘‘hep Zâtı Zâtını bulur’’ demekle gölgenin helak oluşuna dikkat çeker. Dolayısıyla var olmak Allah'a ait bir özelliktir. Hakiki varlık ebedîliği ve bağımsızlığı gerektirmektedir ki kelam ilmindeki tabirle bu, vâcibü'l-vücûd olmayı gerekli kılar. Hakk'ın zâtını, ezeli, sâbit ve helak bulmayan şeklinde tarif etmekle zâtı böyle anlamak ve bilmekle gûnahtan temizlenilmiş, sevabı bulmuş olunur. Yunus Sabri'ye göre nefis, (kendi vasfıyla kalırsa) şirk, günah ve zulmet sebebi olurken, Hakk'ın Zâtı'nda fâniliğini idrak etmekle sevap ve nûra ulaşır.

*Tevhîd-i zâtı isbât eder bize dahi dâimâ,
Zât'ı Sâbit gayr-ı hâlik tâ ezelden beri böyledir dâimâ.*

*Şirki kâfir nefsinin yok et anla Hakk'ı Hak dâimâ,
Günâhı vücûd-ı nefsinin yok et Hak sevâbını bul dâimâ.*

*Zillî yok et vücûdu bul zât zâtını bulur dâimâ,
Zulmeti yok et nûru bul mevcûd olan Hakk'ı anla dâimâ.*

²²¹ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri, s.122-123.

(M:23)

‘‘Vücûduke zenbuke lâ yukâsu aleyhi zenbün âhar’’ ‘‘Vücûdun senin için öyle bir günahdır ki, onunla başka bir günah kıyaslanmaz’’²²² hikmetli sözüne şairin de değindiğini görüyoruz.

Günahlardan en büyüğü kendisi imiş o kendine

(M:48)

Tevhîd-i zâtı ilimlerin en üstünü olarak tarif eden Yunus Sabri, tevhîd-i zâtın bir resim, suret olmadığını, yani zahir ehlinin ilminden olmadığını, ancak Hak ve mana’nın aynısı olduğunu söyler. Çünkü Zât’ta, varlıkların vücûduna delil olan sıfât ve esmâ gizlidir. Dolayısıyla şirk-i hafîden kurtulmanın yolu tevhîd-i zâtı idrak etmekten geçer. Yoksa sıfât ve esmânın idrak edilmesiyle sâlikin vücûd anlayışı eksik kalır.

Noktadır işâret-i Zât onda bâtındır sıfât-u esmâ,

Anla sen tevhîd-i zât ’ı kurtul şirk-i hafîden kat ’â.

Tevhîd-i zât bir ilimdir fevkine ilim hiç olmaz,

Resim değildir sûret değildir ayn-ı Hak ayn-ı ma ’nâ.

(M:32)

Nasib et bize tevhîd-i zâtı yâ Rabbenâ,

Resimden şirk-i hafîden kurtar bizi yâ Rabbenâ.

(M:32)

3.4. Makâm-ı Cem’

Bekâbillâh makamlarının birincisine ‘‘cem’’ makamı denir. Muhammed Nûrî’l-Arabî bu makamı, varlığının yokluğuna eren sâlike telkin edilmesini talim etmiştir. ‘‘Lâ Mevcûde illallâh’’ râbıtasında bulunan kulun nazarında Allah’tan başka bir varlığın olmadığı zevki ve hâli hasıl olur. Makâm-ı cemde sâlike ‘‘Hak Zâhir, halk bâtın’’ diye telkin edilir. Fenâfillâh’ta ef’al, sıfât ve vücûdunu veren sâlik burada Hakk’ın Zâtı telkin edilip halk aynasında Hak Zâhir olur. Bu makamda vahdet şuhûdu galip olur.²²³

²²² Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.198.

²²³ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: *Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri*, s.123-124.

Risâle-i Elif eserinde mertebe ve makamâtı manzum şeklinde tarif eden Yunus Sabri, makâm-ı cemde zahir olanın Hakk'ın Cemâlinin olduğunu belirtmektedir. Bu makamda Hakk'ın cemâlinin zâhir olmasından dolayı bazı sâliklerin bu makamdan çıkmak istemediklerine işaret ettiği söylenebilir.

*Cem'de Cemâli güneş gibi Zâhir dâimâ imiş,
O kimse için ki nefsi bilmiş hem irfân cennetine girmiş.*

*İster isen cehennemden necât hem irfân cennetine idhâl,
Bırak cehâleti hem câhili talep et sen ilim ve irfân.*

*Burada iken kim olabilirse pâk hem kim cennetü'l-irfân'a olunsa idhâl,
Büyük zevk hem çok sefâ bulur dâimâ görür Hak Cemâl.*
(M:23)

Yukarıdaki beyitlerde Yunus Sabri, Hakk'ın cemâli'yle müşerref olmanın ve irfân cennetine girebilmenin yolunun nefsi tanımaktan geçtiğini söylemektedir. Hallâc-ı Mansûr'un "Ene'l-Hak" dediği yer olan bu makamda seyrüsülûk görmeden 'Ene'l-Hak' demenin küfür olduğunu söyleyen Yunus Sabri'nin bu görüşü, mürşidi ve piri Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin bu konudaki söylediklerine uygunluk arz etmektedir.²²⁴

Cem' makamıyla ilgili beyitler.

*Sıfât-u Esmâ kesrettir vahdet kesret için olur mir'ât,
Nasıl ki Cem'de sıfât-u esmâ vahdete olur mir'ât.*
(M:33)

Yunus Sabri'ye göre nokta, Allah'ın Zâtı'na işaret eder, hem tevhid-i zât olan urucun nihayeti, hem de cem' olan inişin başlangıcına işaret de vardır. Nûr-ı akdem olan Zât'tan ise Muhammedî Nûr zuhur etmiş, Muhammedî Nûr'ndan ise her şey tulû etmiştir.

*Zâta işarettir nokta urûç için hem de intihâ,
Ceme dahi eder işaret nüzûl için hem de ibtidâ.*

Hakk'ın Zâtı tüm envâra Nûr-ı akdem konumunda,

²²⁴ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *A.g.e*, s.140-141.

Bu nûrdan zuhûr etti Nûr-i Muhammed Mustafâ.

Bu nûrdan tulû etti cümle zerre hem eşyâ.

(M:32)

İstidadı alçakça olanın vahdette istidadı gereği o kişi zındık ve mülhid olur. Bu kişi şeriatın emirlerini hiç yerine getirmez, sürekli yasaklanan günahları ve süfli işleri yapar. Yunus Sabri'ye göre bu kimseye şeriat “zındık” ve “mülhid” hükmünü vermiştir.

İstidâdı dahi ednâ olan dâimâ,

Mağlûb-i cem dahi zındık dahi mülhid olur dâimâ.

Şeriatı evâmîrini hiç edemez o icrâ,

Hep menhiyyât ve sufliyâtı eder icrâ.

Buna mülhid hem de zındık hüküm verdi şeriat

(M:37)

Aynı şekilde cezim harfleri tuttuğu gibi, bazılarının da sırf vahdet veya kesrette kalmaları ya müşrik veya zındık olduklarına işaret var. Sırf vahdette olan şeriatsız olup çaresi kesrete çıkmaktır.

Hem işaret eder bu cezim sırf vahdete dâimâ,

Bazısını kavrayıp onları bırakmaz kesret gibi dâimâ.

Menhiyyâtı işlerse evâmîri icrâ etmezse,

Odur nisbet eden Hakk'a seyyiât nefse hasenât.

Buna da zındık hem de mülhid hüküm verdi şeriat,

Vahdetten kesrete çıkmak çaredir ona.

(M:38)

3.5. Makâm-ı Hazretü'l- Cem

Bekâbillâh makamlarının ikincisidir. Burada Hak hükmünü sıfata verip Hak batın, sıfatın hükümleri olan halk ise zahir olur. Mümkün varlıklar Hakk'ın Zatî ilminde bân iken, Hak kendi vücudu ile onları ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu makamda işiten, gören, bilen halktır,

ancak Hakk'ın kuvvetleriyle. Bu makamın sahipleri mukarrabin diye isimlendirilip onlara göre ebrarın iyilikleri kötülüktür.²²⁵

Yunus Sabri'ye göre bir kimseye hazret makamında Hak ona sıfatıyla zuhur etse, o sâlik şeriatta olur ve mukarrabin mertebesine erer. Daha doğrusu sâlik kalbinde Hak ile olur, zahirde ise halk iledir. Bu kimse kalbindek ilahi nurla hak ile batılı ayırır. Helal ve haramı Hakk'ın nûruyla fark eder. Bu fark hâli, tasavvuf ıstılahında fark-ı sâni olarak bilinir.²²⁶

*Hak sıfâtı ile kimde zuhûr etse hazrette,
Şerîattadır o nehiylerden içtinâp eder emirleri yapar.*

*Kalben Hak ile bedenen halk ile hak bâtil farkeder,
Hak Nûru'yla ayn-ı nûr olur harâm helâl fark eder.*
(M:23)

Harflerde çizilen iki noktanın işarî manası, zattan sonra sıfat ve esmaya delalet etmesidir. Yazara göre bu makama gelen sâlik, sıfat ve esmayı giyinip yasaklanan şeylerden kaçınır; emirlere, eksiltmeden sarılır. Burada vahdet, kesretin yansıdığı bir ayna hükmündedir.

*Bir noktadan sonra iki nokta işaret var sıfât-u esmâya ,
Bu makâma gelen sâlik giyinir sıfât-u esmâya.*

*Menhiyyâtta eder içtinâp hiçbirini aslâ işlemez,
Evâmîri imtihâl hiçbirini terketmez kat 'â.*

Sıfât-u Esmâ kesrettir vahdet kesret için olur mir'ât,
(M:33)

Yukarıda değinildiği gibi şeriat makamı da denilen hazret makamı fark-ı sâni'dir. Vahdetten habersizce kesrette olmak yani Hakk'tan gafil olup varlıklarda kalmak ve onları gerçek güç sahibi görmek fark-ı evvel olduğundan şirk-i hafi'dir. Yunus Sabri'ye göre bu kişi şirkin karanlıklarında olup hakikat ve şeriatı idrak edemez.

²²⁵ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, A.g.e., s.124-125.

²²⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.132; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.159. Ahmed İbn Acibe, "Fark şeriattır, cem' ise hakikattir" der. Yine o, "Fark, varlıklardaki hikmeti görmektir, cem' ise her şeyde ilâhî kudreti müşahade etmektir" der. Bk. İbn Acibe, *el-Fütühâtü'l-İlhaiyye: İlahî Fetihler* (trc. Dilaver Selvi), Semerkand, 2014, 1. Baskı, s. 124.

*Ehl-i tevhîd ona derler ki onda vahdet ve kesret cem oldu,
Ehl-i şirk vahdetten bihaber olup kesrette kaldı.*

*Hakîkati şerîatı o fehmetmedi kat'â,
Şirkin zulmetine sıkıca tutunmuştur nûrdan haber yok ona.*
(M:33)

Nasıl ki vahdete düşmeden sırf kesrette kalmış müşrik diye hüküm olundu ona.
(M:37)

Cezim harfleri harekesiz yaptığı gibi, bazılarının sırf vahdet veya sırf kesrette kaldıklarına işaret eder. Kesrette olan kişi ise köstebek gibi ışık görmeden yiyip içer ve ışıktan kaçır.

*Nasıl ki cezim harfleri tutup hiç bırakmaz dâimâ,
İşaret eder sırf kesreti bazısını tutmuştur dâimâ.*

*Vahdetten hiç haberi yok şirk zulmetinde dâimâ,
Nûr görmek dilemez lezzeti karanlıkta.*

*Köstebek misâli nûr görmeden yer in'âmı dâimâ,
Işığa çıkarsa kaçır karanlığa yazık olur ona dâimâ.*
(M:38)

Makâm-ı Cem ve Hazret'te açıklanan şirk ve zındıklık riskleri Hz. Ali'ye isnad edilen meşhur bir sözde geçmektedir. 'El-Cem'u bi-lâ farkin zendekatün, el-fakru bi-lâ cem'in şirkün.' Yani farksız (şeriatsız) cem' (tevhid anlayışı) zındıklık, cem'siz fark şirktir. Dolayısıyla Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye göre Bektaşiler gibi algılarında halk tasavvur ve hayalleri var iken sülüksüzca halka Hak demek veya 'Ene'l-Hak' demek küfürdür. Sülûk-ı tevhîd ile makâm-ı Cem'e gelen sâlikin ise, Hakk'tan hakikati nakletmek için 'Ene'l-Hak' demesi caizdir.²²⁷

Teştid ise önce harfleri kavrayıp harekeye saldığı gibi bazısının vahdeti görüp kesrete dönmesiyle şirkten kurtulduklarına işaret vardır.

*Hem teşîd hurûfu tutup hem de bırakır o dâimâ,
Ehl-i Hak olan urefâya işaret eder o dâimâ.*

²²⁷ Seyyid Muhammed Nûrî'l-Arabî, *Nûrî'l-Arabî Külliyyâtı*, 4. Cilt: *Birliğe Yolculuk*, (hızl. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu-Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2017, s. 215.

*Vahdetle tuttuktan sonra bırakır o dâimâ,
Çıkasın o vahdetle kesrete o dâimâ.*

*Ârif olur hem de kâmil bu insan dâimâ,
Vahdet kesretten gâfil olmaz ebedâ.*

*Vahdet ile kurtulur o şirkten zikreder Allâh dâimâ,
Kesretle kurtulur zındık hem de mülhid olmaktan ebedâ.*
(M:38-39)

3.6. Makâm-ı Cemü'l-Cem

Bekâbillâh makamlarının üçüncüsüdür. Cem' makamı ile Hazret makamını toplar. Vahdet ve kesreti cem' eden bir makamdır. Bu makamda olan sâlik her ne müşahede ederse, ister bâtın, ister zâhîr cümlesi Hak'tır diye tarif edilir. Kur'an'dan getirilen delil ise Hadid Suresi'nin üçüncü ayetidir: *"O, hem Evvel'dir, hem Ahir'dir, hem Zahir'dir, hem Batın'dır, O herşeyi kemaliyle bilendir."* Cemü'l-cem' makamında ef'âle iniş vardır. İbn Haldun'un tespitine göre süfilerce, sâlik eşyayı Hak ile gördüğü vakit cem' makamında olur, eşyayı Hak'tan görürse fark makamındadır. Son makam cemü'l-cem' olup Hak'tan başka bir şey görmeme halidir.²²⁸ İbn Haldun'un Hak'tan başka görmeme hali dediği, Melamilik'te görünmeyen ve görünen her şeyin Hakk'ın tecellisi olarak müşahede edilmesidir.²²⁹

Harflerde olan üç noktanın işaretlerini açıklayan Yunus Sabri, bu üç noktanın zât, sıfât ve ef'ale işaret ettiği, bu noktalara sahip olan insanın Allah katında en sevilen kimse olduğu, bu şahsın vahdet ve kesreti cem' eden kimse belirtilir ve cemü'l-cem halini elde eden sâlikin hali özetlenir.

*İki noktadan sonra üç nokta var anla ki anlarda işaret var,
Zât sıfât hem de ef'âli cem' eden o insan.*

*Mevcûdâtın Tanrı'ya daha mahbûb ondan yoktur hiç aslâ,
Edîb emîn hem dahi hâdî budur Hakk'ın nûru kat'â.*

²²⁸ İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti*, (hızl. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019, s.114.

²²⁹ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *A.g.e.*, s.125-126.

*Vahdet kesret cem ' yapmış lâyük olur hilâfet almaya,
Vahdet ve kesret perde olmaz buna hiç aslâ.*

*Mahbûbu 'nu görmek üzre bunlar olmuş ona ayna,
(M:33-34)*

Bu makamı tarif etmek için umman ve dalgalar misali getirilmiştir. Bu makamda olan kişi dalga görürse dalganın ummana tabi olduğunu bilir, dalgalarının umman için bir ayna hükmünde oldukları, ummanın dalgaları için ise bir cevher olduğunu görür.

*Cennette muhalledir her kim cem 'ül-cem 'i zevk eder,
Görür ummân görür emvâc emvâc ummâna tâbîdirler.*

*Görür emvâcı ummân için mir 'ât âriftir dâimâ,
Hem görür ummânı emvâc için cevher dâimâ.
(M:24)*

3.7. Makâm-ı Ehadiyyet

Bu makamın diğer bir adı Makâm-ı Mahmûd'dur. *'Ve lâ tekrabû mâle'l-yetîm'* İsra Sûresi 34.ayetinde geçen yetîm-i hakîki Hz. Muhammed, yetimin malı ise bu makamdır. Onun için bu makam bizzat Hz. Muhammed tarafından telkin edilmektedir. Ancak hakikat-i Muhammediyye'nin varisi sayılan gavs-ı azam olan zat teberrûken telkin etmektedir.²³⁰

Yunus Sabri de ehadiyyetin Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından telkin edildiği, bu makamın şartı olarak da Hz. Peygamber'in nûruyla O'nun dilediği biçiminde masivadan temizlenmekten geçtiğini belirtir.

*Hak Muhammed ehadiyyette hidâyet eder bize,
Nûru ile istediği biçimde sivâdan pâk olmuş isek.*

*Herşey onun Nûru 'ndandır onu kandil gibi beyân eder,
Hakk 'ın Nûru Muhammed cümle âleme nûr vermekte.*

Veyl ona ki nefsi köreltmış bunca nûru farkedemez hiç,

²³⁰ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, A.g.e., s.126.

Nûru görmez zulmeti görür tüm dünyâyı cem eder.

(M:24)

3.8. Mürşid

Rehber, yol gösteren, kılavuz anlamlarında gelen “mürşid”, tasavvuf terminolojisinde, müritleri doğru yola ileten, irşad eden ve seyrüsülûk ettiren veli kimsedir. Tasavvufta ‘*mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır*’²³¹ sözünden hareketle sûfilerce mürşid bulmak ve intisap etmek çok önemlidir. Mürşid-i kamil Peygamberin varisi, ilm-i ledûnün çeşmesidir. Seyrüsülûk görmüş ve irşada mezun olmuş olan mürşid için “halife” ve “şeyh” kelimeleri kullanılır. Halife hilafet almış, meratip ve makamâtı katetmiş, hatmetmiş kişidir.²³²

Yunus Sabri mürşid ve halife kavramı üzerinde fazlaca durur. Üç noktayı açıklarken harflerde olan üç noktanın her biri zat, sıfat/esma, ef’ale işaret ettiğini belirtir. Bu üç noktayı cem eden insan Allah katında en sevgili varlık olarak kabul edilmektedir. Hem edebi mükemmel, hem de güvenilir olan bu kişi hidayet yolunu göstermeye ehildir ve Hakk’ın nûru vasfıyla hilafete layıktır. Yunus Sabri onun hilafete layık olmasını vahdet ve kesreti cem etmiş yani bünyesinde toplamış olmasına bağlar; vahdetin ve kesretin kamil insana perde olmadığını, bu ikisinde de mahbub olan Allah’ı müşahedeye aynalık ettiğini belirtir.

*İki noktadan sonra üç nokta var anla ki anlarda işaret var,
Zât sıfât hem de ef’âli cem eden o insan.*

*Mevcûdâtta Tanrı’ya daha mahbûb ondan yoktur hiç aslâ,
Edîb emîn hem dahi hâdî budur Hakk’ın nûru kat’â.*

*Vahdet kesret cem yapmış lâıyk olur hilâfet almaya,
Vahdet ve kesret perde olmaz buna hiç aslâ.*

Mahbûb’unu görmek üzre bunlar olmuş ona ayna,

²³¹ Bu söz, tasavvuf yolunun büyüklerinden Beyazd-i Bistâmî’ye (v. 262/875) aittir. Aynı söz, “*Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır*” “*İmamı olmayanın imamı şeytandır*” şeklinde de dile getirilmiştir. Konuyla ilgili geniş bir açıklama için bk. Selvi, Dilaver, *Kaynaklarıyla Tasavvuf* (Âdab-Mürşid-Hizmet), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013, 14. Baskı, s. 315-318. Burada verilen şu hadis konuyu özetler niteliktedir: “*Şeytan, insan kurdudur; sürüden ayrılıp tek başına kalan koyunu dağdaki kurt nasıl kaparsa, cemaatten ayrılan kimseyi de şeytan öylece kapar.*” bk. Ahmed, Müsned, 5/232-233; Taberânî, *el-Kebir*, 20/345.

²³² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.263, s.334.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.350, s.462-463.

(M:33-34)

Yunus Sabri, her zaman Hak'la olan bu insanın Hakk'a davet ettiğini, hem sureti hem de manayı cem etmiş olmasından cami' vasfını elde ettiğini ve hakiki insan olduğunu, bu hakikati inkar edenin kafir olacağını ve bunda şüphe olmadığını belirtir. Ona göre, Hz. Peygamber'in varisi olan kişi, şeriat, tarikat, hakikat ve marifeti bünyesinde toplamış kimsedir.

*Mahbûbu 'nu görmek üzre bunlar olmuş ona ayna,
Hak'la daimdir bu hem Hakk'a davet eder dâimâ.*

*Budur Âdem her ne varsa câmi-i sûret-ü mana,
Anı inkâr eden hem olur kâfir hiç şüphe yoktur buna.*

*Her ne var ise cümlesine odur vâris-i resûl-i Hak,
Şerîat tarîkat marifet hakikat onda toplam var.*

(M:34)

Hz. Peygamber'in (s.a.v) varisi olan insan-ı kamili aramak her erkek ve kadına farzdır, ona biat etmek (terbiyesine girmek) gerekir. Onu bulabilmek içinse basiret lazımdır.

*Cümle er hem kadına farzdır onu aramak,
Bu insana biat edip Allâh demek dâimâ.*

*Halkın gözü onu görmek mümkün değil,
Görmek için ancak hak basîret lazım ola.*

(M:34)

Yunus Sabri '' Hem kim ister canı bulsun '' isimli şiirinde, okurlara, nefis ve şeytandan nasıl necat bulunacağını, Allah katında nasıl temizlenileceğini, masivadan nasıl kurtulunacağını anlatır ve buna benzer tasavvuftaki ulvî gayelere ulaşmak isteyenlere cevaplar verir. Bunlara cevaben, isteyenlere ilm-i ledünü, ab-ı hayat çeşmesi, zikir, ihtiyar-ı mevt tavsiye ederken şiirinin taç beytinde, nefisine (ve muhatabına), ''şayet vuslat ister isen, hem gayrıdan necât, mürşidin emrini dâimâ tut'' diyerek uyarıda bulunur. Demek ki şaire göre mürşidin emri ve telkini sâlike ilm-i ledün, ab-ı hayat, ihtiyar-ı mevt, vuslat ve necat tahsil ettirir.

*İster isen Sabrî vuslat gayrıdan hem sen necât,
Mürşidin emrini daim tut dahi kable'l-vefât.*

(M:87)

Ona göre, nefsini tanımak, Hakk'ı idrak etmek için kendi nefsini tanımış ve cehaletine ilaç bulmuş arif bir insanı arayıp bulmak ve onun terbiyesinde olgunlaşmak gerek.

*Nefsini bilmiş hem cehline ilaç bulmuş bir insan ara sen,
Nefsini öğren Hakk'ı et idrâk yaban gül kalma gül ol sen.*

(M:53)

Hz. Peygamber'in (s.a.v) bazı özellik ve erdemleri zikredilen bir şiirin devamında Hz. Peygamber gibi de varis-i nebi olan zatların bu aleme mal mük toplamaya gelmedikleri, görevlerinin Tevhidi talim etmek olduğunu belirtilir.

*Mal mülk toplamak için bu dünyâya gelmedi vâris-i nebi,
Nefes alıp verdikçe talim etmek için geldi hak tevhîdi.*

(M:56)

3.9. Sâlik-Derviş

Tasavvuf yoluna intisap eden, bir mürşidden biat alan kişiye, Allah'a ulaştıran yolu tuttuğundan dolayı, Arapça'da yola giren manasında "sâlik" denilmiştir. Boyun eğip mütevazı olan, dünyâ ve nefis hırslarından uzaklaşan, gönlüne mal sevgisi sokmayan kimse olarak tasavvuf yoluna giren kimseye kapı kapı dilenen anlamına gelen Farsça "derviş" kelimesi kullanılmıştır.²³³

Yunus Sabri "Fakîrin Ebcedi"²³⁴ diye isimlendirilen kısa şiirinde dervişin uyması gereken on kuralı anlatmaktadır. Ona göre derviş, özünü toprak gibi yapmalı. Toprak tevazunun ve karşılıksız vermenin yeridir. Bundan dolayı derviş toprağa benzeten Yunus Sabri toprağı ekmek işinden başlayarak tâ hamur haline getirip fırında ekmek pişirmeye kadar dervişin yapması ve geçirmesi gereken halleri anlatır.

*Derviş olan kişi özü'n toprak ede
Marifet tohumunu ekmektir
Tevhîd suyu ile beslemektir
Meskenet orağı ile biçmektir*

²³³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.103, s.263, s.306.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.124-125, s. 350, s.416.

²³⁴ Bu kısa şiir nüshada bulunmasa da Jonuz Halil Mripa kitabında zikretmektedir. Bk: Jonuz Halil Mripa, A.g.e., s.75.

*Riyâzât harmanında dövmehtir
Şevk yeli ile savurmaktır
Muhabbet ölçeği ile ölçmehtir
Takvâ değirmeninde öğütmehtir
Edep ile yoğurmaktır
Sabır fırınında pişirmehtir.²³⁵*

Yunus Sabri, 'Sırr-ı Hu' diye isimlendirdiği şiirinde, vahdet-i vücût veya şuhuda kar ile buzı örnek verir. Kar ile buzun aslı sudur, suyun kendini çekmesi durumunda kar ve buz ortadan kalkar. O, bu örnekle herşeyin ve herkesin Allah'a muhtaçlığını anlatır, gönülden masivayı çıkarmanın yolunun ise telkinden geldiğini belirtir. Vahdet ve fakr sırrına eren sâliklerin, mürşittenn telkin dışında başka bir şeye bakmadıklarını hatırlatır.

*Her nefeste zikredelim çağıralım Yâ Muîn,
Mâsivânın telvîsâtından olalım tâhirîn.*

*Böyle bulmuş hep bulanlar Hak tarîkinden telkînin metîn,
Buldu mürşid oldu teslim aldı telkînin metîn.*

*Telkîninden başka şey bakmadı hiç sâlikîn,
Verdi hayret cümle ashâb-ı Resûl'e sâlikîn.
(M:82)*

Ona göre, kamil mürşidi bulanın gönlüne Hüdâ'nın derdi düşer. Dervişin özelliği derd-i Hak'tır. Dervişler, nefsin hastalıklarını tedavi eden doktoru bulmalarından dolayı kendilerine faydalı ilim ve Hakk'a vuslat bahşedilir.

*Gönlüne derd-i Hüdâ düşenlere behey muhib,
Buldu mürşid Hak Hüdâ'ya ilm-i nâfi' hep nasîb.*

*Bunlara mahbûba vuslat dâimâ düşer nasîb,
Çünkü heb emrâza bunlar buldular tahkîk tabîb.
(M:69)*

²³⁵ Selim Buzolli, *Jetepershkrimi i Jonuz Sabriut*, s.12.

O, bir beytinde, dünyâ ile aklını kaybetmiş zalimlerin, durmadan zikir ehlini ve Hak yoluna sülûk edenleri ta'n ettiklerini şöyle dile getirir:

*Bu dünyâ ile oldular sarhoş dahi hep zâlimîn,
Ta'n ederler durmadan hiç ehli zikri ve sâlikîn.
(M:84)*

Yunus Sabri, işin sözünde kalmak, özüne vakıf olmamak demek olan kâlden, öz ile hallenmek demek olan hâle geçenlerin gerçek sâlikler olduklarını söyler. Ardından Hak yolunda sülûk etmeye davet eder, sülûksüz (mücahedesiz) vuslatın olmayacağına dikkat çeker:

*'Men aref' ne için dedi Sultân hep muhakkikîn,
Bunu bildi hep geçenler kâl-u kâl'den sâlikîn.
Gel gidelim olalım biz Hak yolunda sâlikîn,
(M:83)*

3.10. Mücâhede-Riyâzât

Savaşmak, mücadele etmek, bir şeye karşı gücünü kullanmak anlamlarına gelen mücâhede kelimesi, tasavvuf ıstılahatında dış âlemde saldıran düşmana karşı savaşmanın yanında, bir de insanın içinde nefis ile savaşmayı ifade eder. Birincisine küçük cihad, ikincisine büyük cihad denilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) ve Ashab-ı kiramı Tebük savaşından dönerlerken Hz. Peygamber, “*Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz*” buyurmuş, Ashab, “*Bundan daha büyük cihad var mı?*” diye sorduklarında, Hz. Peygamber “*Evet, nefisle mücadele etmek bundan daha büyüktür*”²³⁶ buyurmuştur.²³⁷

Riyâzât kelimesi boyun eğdirme, alıştırma, terbiye etme manalarına gelmektedir. Sûfîlerin nefsi dizginlemeye yönelik yaptıkları uygulamalar, zikirler ve bunlara zaman ayırmalarına riyâzât denilir.²³⁸

Yunus Sabri’de Türkçe ebcedine baktığımızda dervişin manasını ve yapması gereken şeyleri anlatırken dervîşi, içine marifet tohumu ekilen bir toprak olarak tasvir etmektedir.

²³⁶ Beyhakî, *ez-Zühû 'l-Kebir*, 355; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, 13-523-24.

²³⁷ Süleyman Uludağ, *A.g.e.*, s.89, s.259.; Ethem Cebecioğlu, *A.g.e.*, s.102, s.345-346.

²³⁸ Süleyman Uludağ, *A.g.e.*, s.297-298.; Ethem Cebecioğlu, *A.g.e.*, s.402.

Tohumlar yeşerip yetiştiklerinde, buğdayı biçip harmanda dövmek gerekmektedir. Yunus Sabri dövmeye işlemini, nefsi manen dövmek olan riyâzâtla eşleştirmektedir.

*Derviş olan kişi özüün toprak ede
Marifet tohumunu ekmektir
Tevhîd suyu ile beslemektir
Meskenet orağı ile biçmektir
Riyâzât harmanında dövmektir*

Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye göre mücâhede sülûkun ilk basamağı veya şartıdır. İlahî tecellilere ârif olmak ve onları müşâhede etmek isteyen kişiye önce mücâhede-yi Muhammediyye diye isimlendirdiği, ahkâm-ı şer'iyeyi öğrenmek gerekir ki yapılan ameller sahih olsun.²³⁹

Nefsini öldürmek (kötü sıfatlarını temizleyip her işinde Hakk'a tabi kılmak) olarak da anlatılan mücâhede, Yunus Sabri'ye göre Allah'ı seven kimse, kendisine düşman olan nefsinin öldürür, öldürdüğü için dini hakkıyla anlamış olur. Başka bir beyitte ise nefsinin kurban eden kimseyi herşeyden önce Allah'a yakınlık kazanmış, gazi ve Hak şehidi olarak sayar.

*Kim severse İlâh Allâh'ı öldürsün nefsi temizlesin evini,
Katletmeden nefsi pâklatmadan evi hiç aramasın İlâh'ı.*
(M:43)

*Dini bilen kimse öldürdü nefsi pâk etti evini,
Kâfir nefsinin öldüren kimse iyice fehmetti dini.*
(M:43)

*Bir insan Allâh için nefsinin kurbân eder ise,
Allâh katında olur gâzî hem olur şehîd-i Hakk dâimâ.*

*Cümle eşyadan yakın olur o Rabb'e dâimâ,
Cehennemden en büyüğü ateş imiş ehl-i gafletâ.*
(M:25)

²³⁹ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri, s.120.

Nefis terbiyesinde zikir ve tevhid, nefse ve şeytana zor gelir. Nefis ve şeytanın belası sayılan zikirle tevhid, nefis ve şeytanları yaktıkları için onlara cehennem olur. Dolayısıyla seyrüsülûkun başı ve sonu mücâhede ve riyâzâttır.

*Nefse münkire Hakk'ın zikri fazla zehirdir onlara,
Nefsi ve câhili dinleme Allâh de sen her zaman.*
(M:26)

*Zikrullâh hem tevhîd nefse azîm bir belâ imiş,
Yakar nefsi hem şeytânı ona fazla cehennem olur imiş.*

*Rabb'i zikir hem tevhîd büyük sabır imiş,
Yakar şirki hem şeytânı Türk için çok şifâ imiş,*
(M:26)

3.11. Hizmet

Hizmet, tasavvufi terbiyenin vazgeçilmez işlerindendir. Bir tekkeye giren, bir mürşide intisap eden yeni mürid, halka hizmetle meşgul olmalıdır ki nefis ezilsin, tevazu elde edilsin, ruh benlikten temizlensin, salikte halka şefkat duygusu gelişsin. ‘‘Şeyhin himmeti dervişin hizmetine bağlıdır’’ sözü meşhurdur. Nitekim hizmetsiz süluk olmaz, hizmet ise sadece şeyhe ve tekkeye gelenlere değil her varlığa hizmet etmektir. Ayrıca bu hizmeti kendinden bilmemek, yaptığını çok görmemek gerekir.²⁴⁰

Din için hizmet etmek Yunus Sabri'ye göre herkesin memur ve vazifeli olduğu bir iştir. Onun, hizmetin bu önemli kısmını şeriata ittiba ile bağladığını görüyoruz.

*Hizmet-i dîn ile memur olur şeyh hoca derviş ve avâm,
Dinin düşmanıdır o kimse ki ayrılır şerîattan.*
(M:58)

Yunus Sabri'nin beyitlerinde, eğer hak dine hizmet edilmezse, mutlaka batıla hizmet edilmiş olunacağı, dine hizmetin, onunla amel etmek olduğu, bu terk edilince şer ve zararlara yol açacağı, dolayısıyla din düşmanlarının galip gelmelerine sebep olacağı ifade edilmektedir.

²⁴⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.171.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.218.

Kim etmezse hizmet hak dine çaresi yoktur hizmet etmeden bâtl dine.
Gün be gün gider iken önde gidenler (sâbikîn) (yerine) geliyorlar cuhelâ-i dîn,

Seyyiâta büyük kapı meftûh olup cühelâ-i dîne,
A'mâl-i dînin terkinden sebep gâlip geldi adüvv-i dîn.
(M:58)

Şair, dine nasıl hizmet edileceğini tarif ederken maddi bir menfaat düşünmeden hizmet etmek gerektiğini çeşitli misallerle anlatır. Okuyucuların hafızalarında yer tutması için, o günkü insanların gündelik yaşamlarından misaller verir. Nitekim dine hizmetin, bir farenin değirmene hizmet ettiği şekilde olmaması gerektiğini söyler. Çünkü fare sırf yemek için değirmene girer. Farenin yemeğe ulaşması için yaptırdığı yol ve delikler gibi dine hizmet konusunda menfaati gözeten kişi de dinin hizmet evinde yol ve delikler açar. Halbuki değirmen sahibi fareleri yakalamak için tuzaklar kurar. Değirmene yemek için giren farenin sonu kötüdür. Maksadı madde olup da “Dine hizmet ediyoruz!” diye geçinenlerin sonu, farenin tuzaklara düşmesiyle aynıdır. Onlar dinin Sahibi tarafından tuzağa düşürülecektir.

İyice dinleyin ey Hakk'ın tâlipleri Din'in garîpleri,
Farenin değirmene ettiği gibi hizmet etmeyelim öyle dine.

Bulmazsa yemek için paskay hizmet etmezdi değirmene,
Yemek için delik ve yol bayağı yaptı Din evinde.

Güzelce kurulmuştur fareye tuzak hem dahi düşman-ı Dîne,
Yiyoruz deyip koşarlarken tuzaklara düşerler düşmanları Dinin.

Sırf yemek olmasın maksadımız hizmet ederken biz dine,
Farenin kokusunu duyuncaya dek mum tutar kedi biz de böyle tutmayalım dini.
(M:57)

Ancak Yunus Sabri'nin hayatının anlatıldığı bölümde köyün çocuklarını güzelce talim ettiği için çocukların aileleri Yunus Sabri'den memnun olup kendisine çeşitli hediyeler vermişlerdir. Dolayısıyla yazar'ın vurguladığı husus din hizmetinin ne niyetle yapıldığıdır.

İnsâfla düşünsek Rab Rızâsına Sâhib-i Dîne,
Taâm olmasaydı kaç dakîka hizmet ederdik dine.

*Muhtaç olmaz iken kim hizmet eder ücretle dine,
Niyeti fikr-i Kârûn ise olur fâsidi ve hâini dinin.*
(M:58)

Dergah ve tekke hizmeti hakkında sadece bir yerde hak dergahın hizmet eden kimsenin aynı zamanda hizmet edilen kimse olduğunu belirtir. Gerçi burada zikredilen dergâh, farklı anlamlara gelebilir

Hak dergâhın hâdimi hem mahdûmu olduk bugün

Nefsini bilmeyen ile bilen arasındaki farkını yabani bitki ile gül arasındaki farka benzeten Yunus Sabri, bir yabani gül bitkisi bir gül budağıyla aşılınırsa yabani olan bitkinin gül olacağını söyler. Ancak onun hep gül kalması için kendisine hizmet etmek gerektiğine dikkat çeker. Dolayısıyla seyrûsulûk gören sâlikin hizmet etmesi gerekir.

*Bir gül ile aşılınırsa yaban gül olur kökü iken yaban,
Hizmitsiz kurur budaklar hem gövdeden biter yaban.*
(M:53)

3.12. Zikir

Zikir Allah Teala'nın müminlere emrettiği farz bir ibadettir.²⁴¹ Sûfîler için zikir, alınan nefes gibidir. Nefessiz kalan insanın öleceği gibi, zikirsiz kalan kalp de ölür. Aynı zamanda zikirle alınan her nefes diri, zikirsiz alınan her nefes ölüdür. Sehl b. Abdullah-ı Tüsterî (283/896) der ki: "Nefesler sayılıdır. Allah Teâlâ'nın zikri dışında çıkan her nefes ölüdür. Allah'ın zikriyle çıkan her nefes ise diridir, yüce Allah'a bağlanmıştır."²⁴²

Ahmed Zerrûk (ö. 899/1493), velâyetin diplomasının (menşûrû'l-velâye) "zikir" olduğunu, kime zikir verilmiş ona bu menşurun verileceğini söylerken,²⁴³ **Şa'rânî** (ö. 973/1565), aynı tespiti katılıp bu diplomayı almayı gayba ait ilimleri bilmenin bir yolu görür ve bütün vücûdu saran zâtî zikrin, insanın, zikrettiği zâtın sevgisinde kaybolmasının sebebi olduğunu belirtir.²⁴⁴

Âyet ve hadislerde hemen her yönü ile işlenen zikir, her mü'min için farz-ı ayn olan bir

²⁴¹ Ahzab 33/41-42.

²⁴² Harguşî, *Tehzibü'l-Esrar*, s. 318-319.

²⁴³ Zerrûk, *Kavâidü't-Tasavvuf*, s. 69. (Kaide, 114)

²⁴⁴ Şa'rânî, *el-Envârü'l-Kudsiyye*, 1/43.

ameldir. Ancak zikrin farz kısmının uygulanmasında ve fazilet kısmının elde edilmesinde, şeriatın serbest bıraktığı alan içinde tasavvuf ehlinin farklı içtihad, tercih ve uygulamaları olmuştur. Bu, câizdir. Çünkü zaman, mekân, sayı ve şekli nasslarca belirlenen şeyler hiçbir değişikliğe uğratılmadan aynen uygulanır. Bunun ötesinde, muhâtabın durum ve tercihinin bırakılan şeylerde ehli olanların, asılla çatışmayan bazı tertib ve düzenlemeleri, din tarafından meşrû görülmüştür. Tarikatlardaki özel zikir şekillerini bu kısma dahil edebiliriz. Zikrin farziyeti,²⁴⁵ fazileti ve kalb terbiyesindeki önemi konusunda bir hayli nass mevcuttur. Kalbin zikirsiz tatmin olmayacağı hususunda ümmet, icmâ hâlinindedir. Sûfîlerle diğer gruplar arasında bu konuda bir ihtilâf yoktur. Farklılık, sadece nassların zaman ve şeklini belirlediği zikirlerin dışındaki zikir türü şeylerin, sâlihlerin içtihad ve tecrübesiyle tercih edilerek uygulanmasındadır.²⁴⁶

Zikir, tarikat çevrelerinde, belli zaman ve mekanda, belli ibare ve adette düzenli olarak söylenmesi gereken ibadetlerini²⁴⁷ ifade etmek için kullanılırken, melâmî anlayışında düzenli zikir ve dualar demek olan vird ve hizib gibi zikirler yer almamakla birlikte zikir ıstılahı ile kastettikleri, sırf Allah'ı anmak ve zikretmektir. Sühreverdî, *Avarifü'l-Meârif* te, melâmetînin dört şekilde zikir icra ettiğini belirterek bunları şöyle açıklar:

1. Dille zikir.
2. Kalple zikir.
3. Sırla zikir.
4. Ruhla zikir.

Ruhun zikri tam olarak gerçekleşince, sır, kalp ve dilin zikri durur. Bu, müşâhede makamında yapılan zikirdir. Sırrın zikri gerçekleşince, kalp ve dilin zikirleri durur. Bu, heybet makamının zikridir. Kalbin zikri güzel olunca, dil zikirden gevşer. Bu ise nimet ve ilâhî ihsanların yakinen görülmesiyle oluşan zikirdir. Kalp zikirden uzak olunca dil zikretmeye başlar ki, bu da, âdet usul yapılan bir zikirdir.²⁴⁸

Melâmîliğe intisap etmek isteyen bir muhib şeyhin önünde diz dize oturulacak şekilde durur, şeyh, ellerini müridin ellerine değdirerek biatlaşır. Biat esnasında tevbe-i nasuh telkin

²⁴⁵ Zikri emreden âyetler için bkz. Bakara 2/152, 198, 200, 203, 239; Âl-i İmrân 3/41; Nisâ 4/103; Mâide 5/4; A'râf 7/205; Enfâl 8/40; Kehf 18/24; Hacc 22/36; Ahzâb 33/41; Cum'a 62/10; Müzzemmil 73/8; İnsân 76/25. Zikri terketmeyi kınayan âyetler için bkz. Bakara 2/114; Nisâ 4/142; Mâide 5/91; En'am 6/138; İsrâ 17/46-47; Kehf 18/28, 57, 100-101; Tâhâ 20/124; Enbiyâ 21/42; Mü'minûn 23/110; Zümer 39/22, 45; Zuhruf 43/36; Mücâdele 58/19; Münâfikûn 63/9; Cinn 72/17. Her hâlükârda, bütün makam ve mekânlarda, hâle uygun olarak Allah Teâlâ'yı zikretmeyi emreden âyetler için bkz. Bakara 2/198, 200, 203, 238-239; Âl-i İmrân 3/191; Nisâ 4/103; A'râf 7/205, Hacc 22/28, 34, 36; Cum'a 62/9.

²⁴⁶ Selvi Dilaver, *Kur'an ve Tasavvuf*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017, s. 422.

²⁴⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.393

²⁴⁸ Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf Avarifü'l-Meârif*, s. 94.

edildikten sonra zikrin tarifi ve telkini yapılır. Sâlik'in devamlı söylemesi gereken bir emir olarak, adı zikr-i salih-i daimi olan zikir dersi telkin edilir.²⁴⁹ Bu zikrin salahiyeti ve ehliyeti ‘*Fes’elu ehlez-zikri in küntüm la ta’lemün*’²⁵⁰ ayetinde geçen ehl-i zikir olan rehberle bağlıdır. Cehrî, hafî ve kalbî (hapsi) olmak üzere üç şekildedir. Diğer özelliği ise bir nefeste üç kere Allah demek, sonunda nefesi almaktır. Cehrî zikir sesli olarak daha çok dervişlerin toplantılarında cemaatle yapılır. Hafî şekli ise sessiz, ağzı kapalı, bir nefeste üç kere Allah demekle olur. Kalbî zikir ise yine ağzı kapalı, dil damağına dayalı, göğüs bölgesine hissettirilen alçak sesle bir nefeste üç kere Allah demek şeklinde olur.²⁵¹

Yunus Sabri’ye göre Allah’ı zikreden kulu Allah, kendi nûr-ı akdesiyle nûrlandırır, Allah’ı zikretmeyen ve gaflette olan kimsenin kalbini ise karanlıklı kılar. Şiirin devamında şair kullarının kalplerini parlatan Allah’ın nûruna yemin etmekle, Allah’a gafletten kurtarıp ebeden Allah’ı zikretmek için iltica etmektedir. Bir nevi Hz. Peygamber’in sıkça dua ettiği ve önerdiği ‘*Allahumme innî alâ zikrike ve şükrike ve hüsnî ibâdetik*’ ‘Allah’ım Sen’i zikretmek, Sana hamdetmek ve Sana güzelce ibadet etmek için yardım eyle’²⁵² duasının zikirle olan kısmının Arnavutça beyitlere dökülmüş halidir.

*Ey semâvât ve arzın dâimî nûru Allâh Sen,
Nûrunla zikreden kulun kalbini nûrlandırırsın Sen.*

*Gaflette olup zikretmeyenin kalbini karartırsın Sen,
Bizi gafletten kurtar Seni zikredelim dâimâ.
(M:49)*

Baştan sona kadar zikir kavramını ele alan ‘*Ey semâvât ve arzın dâimî nûru*’ Arnavutça şiirinde zikri, nûr olarak tarif etmesiyle zikir, kalbin karanlıklarını izale edip insanı aslıyla vuslata erdiren, zakiri bizzat nûr yapan özelliğe sahiptir. Yunus Sabri şairane kalemiyle zikrin büyüklüğünü anlatırken, binlerce güneş ve ayın, binlerce mumun cehalet ve gafletin zerresine bir şey yapamadığı halde, ancak zikir nûrunun gafleti ve kalpteki karanlığı giderdiğini şöyle dile getirir:

Zikrin nûru karanlığı kaldırır hem senin aslınla buluşturur,

²⁴⁹ Faik Ymeri Sivriköz, (görüşme).

²⁵⁰ Enbiyâ, 21/4; Nahl, 16/43.

²⁵¹ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Hz. Pir Seyyid Muhammed Nûru’l-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufî Görüşleri, s.120.; Seyyid Muhammed Nûru’l-Arabî, Nûru’l-Arabî Külliyyâtı 4. Cilt: Birliğe Yolculuk, s.119-120.

²⁵² Ebû Dâvud, Vitir, 26.

Zikrin nûru zikirde olan zâkiri nûr eder hem.

*Binler güneş ve aylar hem de çok mumlar olursa,
Cehâletin ve gafletin karanlığını zerrecik bile izâle edemezler.*

*Zikirden ancak başka nûr yok bu karanlıktan kurtaracak,
(M:49-50)*

Şiirinde okurlara nasihati zikirdir. Gaflet ve cehalet insanın ruhunu yandırıdığından dolayı gafillere, Allah'ı zikretmeyi nasihat ederek, zikretmeleri halinde ruhların kurtuluş bulacağını söyler.

Gel ey gâfil kalma câhil zikret Allâh'ını.

*Gaflet ile cehâletle rûhunu yandırma,
İster isen rûhun gafletten hem cehâletten necât bulsun.*

*Dinleme nefsi ve şeytânı zikret Allâh'ını,
Zikrin nûru vücûdundan kovar nefsi şeytânı.
(M:50)*

Zikir her derde şifa, ruha gıda, zakir için şefaât, nefis ve şeytan için zehir gibi zor ve yakıcıdır.

*Her bir derdin şifâsıdır zikrullâh,
Hem insânın rûhuna gıdadır zikrullâh.*

*İstersen şefâat hem de şifâ Allâh'tan sen dâimâ,
Gaflet yapma Rabbini sev Allâh de her zaman.
(M:26)*

Zikrin evliyanın yolu, Allah'a ulaşmak için en yakın yol olduğunu, en lezzetli şey ve en şifalı, farz-ı ayn olduğunu belirten Yunus Sabri, bu farzı anlamayan ve Allah'ın zikrine layık olmayan kişilerin zikre nafîle ibadet dediklerinden dolayı Allah'tan gafil, kör ve ruhânî lezzetten tatmayan kimseler olduğunu söyler. Dolayısıyla onun nazarında zikir aşk, iştîyak, irade, sabır ve dirayet gerektiren bir ibadet olarak görünmektedir.

*Gel ey kardeş benimle zikredelim dâimâ,
Hakk'ın zikri Tarîk-i Hakk-ı evliyâ dâimâ.*

*Hakk'ın zikri eşkıyâya nâr-ı Hak dâimâ,
Zikirden daha yakın yol yoktur Hakk'a dâimâ.*

*Farz-ı ayn hem fevkine yoktur daha şifâ daha lezzât,
Zikrine layık olmayan lezzet bilmez yâ Rabbenâ.*

*Zikrine fazla ibâdet söyler kör olur Sen'den yâ Rabbenâ
(M:36)*

Zikrin farz-ı ayn oluşuna dair diğer beyitler.

*Emr-i Hakk'ı 'Fezkurûnî' duydu çün hep âşıkîn,
Dediler farz oldu bize hep olalım zâkirîn.*

*Emr-i Hakk'ı hep duyanlar oldular hep zâkirîn
(M:84)*

3.13. Tevbe

Pişmanlık, nedamet, dönüş anlamlarına gelen tevbe, tasavvufta bütün manevî menzîl ve makamların ilki olup, binanın kurulacağı yer mesabesindedir. Yeri olmayanın binası olmayacağı gibi, tövbesi olmayanın da manevî bir hâli ve makamı yoktur.²⁵³ Kafirlerin tövbesi imana dönmeleridir, günahkar müminlerin tevbesi, işledikleri günahlardan pişmanlık duyup bir daha yapmamak üzere Allah'a dönmeleri, ebrardan olan müminlerin tövbesi, ahlak-ı zemimeden kaçınıp ahlak-ı haseneye dönmeleridir. Tarikatta yol katetmiş mukarrabin velilerin tövbesi ise masivadan uzaklaşıp Allah'a huzur-ı kalp ile dönmeleridir. Tövbe kalbin gaflet uykusundan uyanıp kulun kötü durumunda olduğunu fark etmesidir.²⁵⁴

Yunus Sabri'de ise tevbe önemli olup ölümden önce tevbe etmek gerekir.

Bu hayatta dünyâyâ dalmış hem zavallı iken,

²⁵³ Sühreverdî, *Avarifü'l-Meârif Gerçek Tasavvuf*, s. 614.

²⁵⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 231.; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.355-356.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.493.

Allâh'a dönmezse tevbe etmezse diri iken.

*Ölürken pişman olur hem çağırır o ey aptal,
Bir cîfe için nasıl kaybettin sen Hakk'ın Dîdarını ey aptal.
(M:46)*

*Günahlardan tevbe edip çare arayalım kendimize,
Biz bizde iken hiç olacağız bir kefinle hem biz değişeceğiz.
(M:48)*

Sûfîler, “*Elbiseni temizle*” Müdessir Sûresi 4. ayetinden hareketle ayet-i kerimede bahsedilen temizliğin sadece maddî olmayıp, kişinin ondan daha önemli olan manevî temizliğin sağlanması için günah ve kötü huylardan temizlenmesi gerektiğini vurgularken²⁵⁵, eserini incelediğimiz Yunus Sabri, hak tarikin ve ilahî rahmetin her zaman temizlikten geldiğini işler. Diğer taraftan şîrk ve dalaletin menhiyyatından oluştuğunu, yani günahlar kalbi kirleten birer manevî pislik olduğu için günahların işlenmesiyle Allah'ın gazabına sebebiyet verdiğini söyler. Sonunda gazaptan kurtulmak isteyen kimseye tevbe istiğfar etmesini ve dâimâ gece gündüz “ Ya Allah, ya Muînu, ya Gaffâr” diye yalvarmasını şöyle tavsiye eder.

*Hak tarîk rahmet hidâyet hep pâklıktan gelmiştir,
Zulmet-i şîrk hem dalâlet menhiyyâtta hep gelmiştir.*

*Pâk olan ibret almış hem hüsun görmüştür,
Nehiyleri işleyene gazâp hep gelmiştir.*

*Gazâptan istersen kurtulmak tevbe et hem istiğfâr,
Leyl-ü nehâr çağır ‘Yâ Allâh yâ Muînu yâ Gaffâr’.
(M:56-57)*

3.14. İbâdet

Tapma anlamına gelen ibadet insanın Allah’a kul köle olması, masivaya karşı ise hür kalması, aynı zamanda insanoğlunun erişebileceği en yüce makam anlamında kullanılmaktadır. İbadetin daha kemallisi ubudiyyet, ubudiyyetten üstün ise ubudet’tir. Ubudiyyet bu anlamda

²⁵⁵ Dilaver Selvi, *Tasavvufî İrfan Ve Ahlâka Dair*, İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2021, 2. Baskı, s. 350.

kulun lütuflara şükür, kaybettikerine sabır, Allah'ın hükmüne rıza, ahitlere vefa göstermektir. Ubudet ise çokça ibadet yapmakla değil, kulun kalbiyle Allah'a saygı duyarak O'nu yüceltmesi demektir.²⁵⁶

Yukarıdaki aktarılan tasnif, Muhammed Nûrû'l-Arabî'de görülür. Muhammed Nûrû'l-Arabî ibadetin ihlasa ulaşmasını hakiki tevhide bağlar. O'na göre sâlik kendi varlığının hakikatte Hakk'ın varlığı olduğuna vakıf olması gerektir. Şayet ibadet eden vahdet zevkine varamaz ve yaptığı ibadetler, nefsin bu dünyadaki yaptırımından kurtulmak veya âhirette cehennemden necat bulmak için ise “ibadet” diye tanımlanır. Bir kimse ibadet amellerini cehennem korkusu gibi bir gaye için değil, ancak Hak rızası için yaparsa, “ubudiyyet” makamındadır. Ubudiyyetteki ibadetin eksikliğini nefisle yapılmış olmasına dikkat çeken Muhammed Nûrû'l-Arabî, ubudeti mahz-ı ibadet olarak ibadeti Hak'tan görmek şeklinde tarif eder; ubudete gelmenin yolunun, tevhit mertebelerini ve makamatını hatmetmek olduğunu söyler. Dolayısıyla ubudetin muhtevasında ibadet eden ve edilen ve ibadetin kendisi de Hak'tır. Birinci avama, ikincisi ebrara, sonuncusu havassa ait ibadettir. Veya birincisi abidlere, ikincisi ebrar olan ehl-i tarika, üçüncüsü melamilerin yer aldığı ehl-i tahkika aittir.²⁵⁷

Yunus Sabri, Tanrı'yı sevmeyen komitlerle (eşkıya ve çete grupları ile) beraber bulunduğu sürece Allah'a yapılan bir ibadetin emrolunduğu gibi yapılamayacağını belirtir. Çünkü ona göre komitler Tanrı'nın düşmanlarıdır.

*Komîtayı kov kalbini tasfiye et rucû et sen ara İlâh'ı,
Komîta ile beraber iken talep edemezsin sen İlâh'ı.*

*Emrolunduğu gibi ibâdet edemezsin aslâ sen İlâh'ı,
Zira Tanrı'yı hiç sevmeyen komîtlerle berabersin.*

*Hiç sevmezler Rabb'i düşmanları İlâh'ın,
Dünyâ ile aldattır nefsin hem kaybettirir Hak İlâh'ını.
(M:43)*

İbadet konusunda ekleyebileceğimiz bir başka husus ibadetin ilimle olan bağlantısıdır. Yunus Sabri'ye göre İblis, hakikati bilmeyen abid ve âlim biriydi. O yeryüzünde secde etmediği

²⁵⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.179, s.363.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.229, s.501.

²⁵⁷ Ali Bolat, *Muhammed Nûrû'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, s.88.

bir yer bırakmamıştı. Ancak yaptığı tüm secdeler ve kendine nispet ettiği ilmi, kendisini Rahman'dan perdelemiştir. Dolayısıyla kendine nispet edilen ilmin, ilim olmayıp bilakis Hak'tan uzaklaştıran bir unsur olduğunu görüyoruz.

*Kendini beğenip Âdem'e secde etmedi kibirli olmasından,
Hakîkati hiç bilmezdi aşırı mümkir idi şeytân.*

*Hem sücûdi hem de ilmi perde olur idi Rahmân'dan,
Bugün ve yarın didârdan kaldı kör zavallı o şeytân.*
(M:45)

“Gel sen ey kardeş iyice anla” şiirinde Yunus Sabri, insanların dünyâyâ geliş sesebinin ibadet olduğunu; ibadetin masivayı kalpten çıkarmak için emredildiğini ve yüce Allah'a sevginin ancak ibadetle ispat edilebileceğini söyler.

*Gel sen ey kardeş iyice anla bu dünyâyâ nedenmiş gelmek,
İstersen sen Allâh'ın huzûruna alnı açık yüzü ak çıkmak.*

*Hak olan Allâh'ı anlamak cümlemiz geldik O'na ortak koşmamak,
Geldik biz her ne varsa Allâh'ındır diye ikrâr etmek.*

*Geldik biz her nefeste dâimâ Allâh'ı zikretmek,
Geldik nefis düşmanından kurtulmak Rabb'i bulmak.*

*Geldik kimseyi Allâh'tan daha mahbûb yapmamak,
Hem de geldik Allâh'tan gayrıyı kalbimizden çıkarmak.*
(M:46)

Dünyânın fânîliğini ve ölümünü çokça işleyen Yunus Sabri, kalbi ölmüş kişinin ibadetten zevk alamayacağını belirtir. Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye bakıldığında ise âbid ve zâhid ibadet ve taattan zevk alır, ehl-i tevhid ise ibadetten ziyade tevhidden zevk alır. Dolayısıyla âbidler tevhidden zevk almazlar.²⁵⁸ Bir başka yerde Muhammed Nûrî'l-Arabî, Mısırî'ye ait “Tefrahül eşrârü lil elvâni min lezzâtihâ” beytinin şerhinde hayır sahiplerinin sevincinin riyazat

²⁵⁸ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.182.

ve salahtan kaynaklandığını belirtir. Şer işleyen sarhoşlar dünyevi zevkleriyle zevklenirlerken iyilerin onların durumlarına hüznlendiklerini söyler.²⁵⁹

*Ne oluyor buraya kadar geldik kaldık biz gaflette,
Kalbimiz öldü hissetmez her ne kadar hikmetler söylense bile.*

*Dünyâ çalgı ve menhiyyâttan lezzet alır,
Allâh'tan âhiretten ve ibâdetten lezzet almazdır.*

(M:51)

3.15. İhlâs

Samimi olmak, gösterişten uzak kalmak, içi dışı aynı olmak demek olan ihlas kavramı imanının temeli ve tevhidin özü sayılmıştır. İhlasla eşanlamlı veya yakın anlamli olan ihsan kavramı, meşhur Cibril hadisinde şöyle tarif edilmiştir, **“İhsan, yüce Allah'ı görüyor gibi O'na kulluk etmektir; kul onu göremiyorsa da O kulunu her an görmektedir (bunu yakinen bilmektir).”**²⁶⁰ Bu ihsan tarifi, sûfîlerce, tasavvufun özünü ve aynı zamanda hedefini tarif etmektedir. Dolayısıyla ihlas, sûfîlerin, tasavvufi ıstılahat ve makamat arasında kilit kavramlardan biri olarak yerini almıştır. İnce elemeler ve süluktan geçen sâlikin bilincinde Allah için istediği bir şeyin başka bir şeyden etkilenip karıştırıldığını görür. Bu tür karışıklıklardan halas bulan sâlikin niyeti ihlaslı niyete dönüşerek ihlas mertebesine ulaşmış olur.

Ariflerden Rüveyin “Amelde ihlâs, amel sahibinin ameline karşı iki cihanda (Allah rızasının dışında) bir bedel istememesidir” derken, Ebû Osman el-Hirî, “İhlas, devamlı yüce Yaratıcı'ya bakarak halkın görmesini unutmaktır” açıklamasında bulunur.

Salihlerden birine, “İhlas nedir?” diye sorulunca, şöyle demiştir: “Amelde ihlâs, şeytanın muttali olup onu bozmaması, meleğin haberdar olup yazmamasıdır.”²⁶¹

Ali b. Ebi Talib (r.a) demiştir ki: “Amelin az oluşunu dert etmeyin, asıl onun kabulüne önem verin. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), Muaz b. Cebel'e,

²⁵⁹ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.87.

²⁶⁰ Buhârî, İman 37; Müslim İman, 57; Ebû Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, İman, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed, *Müsned*, 1/27, 51.

²⁶¹ Bu zat, Cüneyd-i Bağdâdî'dir. Kuşeyrî *Risâle*'sinde “İhlas” bölümünde onun şu sözüne yer verir: “İhlas, Allah Teâlâ ile kul arasında bir sırdır; onu melek bilemez ki yazsın, şeytan bilemez ki bozsın, heva (nefis) fark edemez ki saptırsın.”

“Ey Muaz, amelini ihlasla yap; onun azı da sana yeter”²⁶² buyurdu.²⁶³

Ebu Osman Mağribi’ye göre ihlas, kişinin bir ibadet ederken amelde gösteriş ve nefsinin beğenme gibi nefsanî nispetlerin bulunmamasıdır. Bu ihlasın derecesi avamdan müminlere ait iken, havassın ihlası ise kendilerinde ortaya çıkan güzellikler ve taatlerin hiçbirini nefislerinden bilmemeleridir. Zünnun-i Mısri’den, ihlas, nefis ve şeytan düşmanlarından bozulmadan korunan niyettir diye benzer görüş nakledilmiştir.²⁶⁴

Yunus Sabri’ye göre ibadetin temizliğini karıştıran, nefistir. O, düşman olan nefsinin Allah için terk etmeden Allah’ın Cemali’ni ve Zatı’nı istemenin doğru olmadığını, bilakis ihlasın, Allah rızası için masıvayı kalpten tamamen çıkarmak olduğunu belirtir. Daha derin manası ile genel olarak tasavvuf ilminde ve özel olarak Melâmîler’de sıkça vurgulanan ihlas, sâlikin her tecellide vahdet sırrına ulaşmasıdır. Bu hal, İhlas suresindeki “Allah Tek’tir” hakikatinin gerçekleşmesidir. Çünkü Hak Teala, insanı ahadiyyeti seyretmek için yaratmıştır.²⁶⁵

*Bir kez bile terk etmedin düşman olan nefsini Rabb’in için,
Salt dersin ben severim Hakk’ın Cemâlini Rabb’inin.*

*Hiçbir nefes almadın sen vermedin Rabb’in için,
Böyle iken sen nasıl dersin severim ben Rabbimi.*

*İyi bilir O kim sever hem de yanmıştır Rabb’i için,
Allâh’tan başka bir şey bırakmayıp herşeyi yakmıştır o Rabb’i için.*
(M:44)

Ona göre kötülüklerden, yalandan kaçınmadan, şöhret makamdan geçmeden muvahhidim demek sadakatsizlik ve vefasızlıktır.

*Muvahhidim nasıl denir terketmeden yalan ve seyyiât,
Tevhîd için İbrâhîm-i Ethem terketti tâc ve taht.*
(M:24)

²⁶² İbn Ebi Hâtim, *Tefsiru’l-Kur’an*, nr. 6162; Hâkim, *Müstedrek*, 4/306; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, 1/308. Burada hadis, “Dinini ihlasla yaşa; sana az amelin yeter” şeklindedir.

²⁶³ Buraya kadarki rivayetler için bk. Hargûşî, *Tehzibü’l-Esrar*, s. 180-181.

²⁶⁴ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.181; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.232-233; Kuşeyri *Risalesi*, s. 399.

²⁶⁵ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.191, 223, 116, 262, 94.

Yunus Sabri, Allah'tan kendisini ilimle amel eden ve ihlaslı olan kullarından etmesini dua etmekte ve yapılan amellerinin Allah rızası için olmasını istemektedir.

*İlimle âmil hâlis muhlis yap bizi,
Yâ İlâhe 'l-âlemin.
Amelden başka birşey istemeyip senin Rızânı tâlibîn,
Yâ İlâhe 'l-âlemîn.
(M:60-61)*

3.16. Aşk-Muhabbet-Şevk

Muhabbet sevmek demek olup, muhabbetin aşırısına “aşk” denir. Şevk ise sevdiğini özlemek demektir. ‘İman edenler Allah'ı daha çok severler’ Bakara Sûresi 165. ayetine dayanılarak aşk kavramı ortaya çıkmıştır.²⁶⁶ Tasavvuf terminolojisinde muhabbet ve aşk sâlikin olmazsa olmazlarındandır. Allah'ı tanımak Allah'ı sevmekten geçer, O'nu tanıyan ise ebedî aşık olur. Sûfîlere göre Allah'a muhabbet duymak, ‘Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim, halkı yarattım’²⁶⁷ kudsî hadisinde belirtilen durumu yaşamaktır. İlahî muhabbet, yaratılış sebebi ve varlığın özü olması hasebiyle Allah'ın bilinmesi gibi kudsî bir gayenin nedeni Allah'ın kendine olan bu İlahî muhabbetidir. Muhabbet sevilmesi gereken sevgiliyi gerektirir, dolayısıyla Allah'ın sevdiği kişiye muhabbet ve aşk bahşeder ve o kişi Allah'a aşık olur. Aşk, insanı hüküm altına alan ve kendinden vaçgeçiren bir duygudur. Fenafillah halini yaşatan bir menzil olup aşığı yakması sebebiyle aşk ateşi kavramı da ortaya çıkmıştır. Şibli'ye göre muhabbet, kalpte sevgiliden gayrı ne varsa cümlesini silip yok etmektir. Bağdadi muhabbeti, kendi çirkin sıfatlarını Sevgili'nin güzel sıfatlarıyla değiştirmektir şeklinde tarif etmektedir.²⁶⁸

Yunus Sabri'de aşk çok önemlidir. Ona göre varis-i Nebi olan insan-ı kamil aşk ile kendi kafa ve ruhundan (vücudunun tamamında) masıvayı çıkarmıştır, gönlünde hem Zahir hem Batın olarak Allah'tan başka hiçbir şey yoktur.

*Med dahi ki harfleri çeker işaret eder dâimâ,
Hak'tandır hep Hak Resûl'ün Hak vârisi dâimâ.*

O ki halkı çeker Allâh demeye derdindedir dâimâ,

²⁶⁶ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye: Aşk Risalesi*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018, s.37.

²⁶⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 133.

²⁶⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.48-49; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.54-55.; Kuşeyri *Risâlesi*, s. 568-569.

Hak Aşk'ıyla mâsivâyı değiştirmiş başı ve rûhunda.

*Gönlünde Zâhir Bâtın Allâh'tan başka yok onda,
Her bir yerde istitâen Allâh dedirtir ihlâsla.
(M:39-40)*

Ona göre insanın bu dünyâyâ gelmesinin asıl nedeni Allah'ı kendine sevgili yapmaktır. Allah'tan gayrısını seven kimse deccaldır.

*Geldik kimseyi Allâh'tan daha mahbûb yapmamak,
Hem de geldik Allâh'tan gayrıyı kalbimizden çıkarmak.*

*Allâh'tan gayrıyı seven kimse odur deccâl,
Hangi kafayla hangi yüzle Rabb'inin huzûruna çıkacak.
(M:46)*

Aşkın bir şartı ise kendi varlığını Allah'a teslim etmektir.

*Sabriyâ âşık isen sen Hak Cemâline kadîm,
Cümle varını edersin Hak Cemâline teslîm.
(M:67)*

3.17. Tefekkür

Düşünme, teemmül anlamlarına gelen tefekkür terimi Allah'ın zatı hariç Allah'ın nimetlerini, ihsanlarını, mükafat ve cezasını düşünerek takvaya ermeyi ifade eder. Daha özel anlamıyla tefekkür kalbin Allah'ın sıfat, esma ve fiillerinin tecellilerini düşünmesidir.²⁶⁹ Çünkü bir hadiste, “Allah'ın yarattığı varlıkları düşünün; Allah'ın zatı hakkında düşünmeyin. Çünkü siz Allah Teâlâ'nın zatını düşünmeye güç yetiremezsiniz”²⁷⁰ buyrulmuştur. Sûfîler tefekkür üzerinde çok dururlar. Tefekkür aynı zamanda bir murakabedir. Kulun devamlı Hak ile muamelesini ve kalbinin halini kontrol etmesidir. Hasan-ı Basrî, “Bir saatlik tefekkür, geceyi (gaflat içinde)

²⁶⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.348; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.483.

²⁷⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 6/67; Taberânî, *el-Vasît*, nr. 6311; Heysemî, *ez-Zevâid*, 1/81; Ebû's-Şeyh, *Kitabü'l-Azame*, nr. 4-5 (Beyrut 1994, 1. Baskı) Ebû's-Şeyh'in rivayet ettiği 4 numaralı hadiste, hadisın sonu, “Yoksa helak olursunuz” şeklinde bitiyor.

ibadetle geçirmekten daha hayırlıdır”²⁷¹ derken, Fudayl b. İyaz, “Tefekkür bir aynadır; sana iyiliklerini ve kötülüklerini (kalbinin halini) gösterir”²⁷² uyarısında bulunur.

Ebû Ali Rûzbârî der ki: “Tefekkür dört şekilde olur:

1. Allah Teâlâ’nın ayetleri üzerinde düşünmek. Bunun alâmeti, ondan Allah Teâlâ’ya muhabbet meydana gelir.
2. Allah Teâlâ’nın müjde ve sevapları üzerinde düşünmek. Bundan (hayırlı işlere) rağbet meydana gelir.
3. Allah Teâlâ’nın tehdit ve azabı üzerinde düşünmek. Bundan, yüce Allah’tan korku meydana gelir.
4. Allah Teâlâ’nın, kendisine ihsanlarıyla birlikte nefsin cefası (kötü huyları) üzerinde düşünmek. Bundan, Allah Teâlâ’dan haya meydana gelir.”²⁷³

Yunus Sabri de, “*Gel tefekkür eyleyelim*” şiirinde okurları tefekkür etmeye davet etmekte, tefekkürü, ölümü tefekkür etmekle beraber değerlendirmektedir.

*Gel tefekkür eyleyelim bir dakika ey sâmiîn,
Bu dünyâya neye geldik hep olalım sâmiîn.*

*Her nefeste cümle mezheb mevte doğru zâhibîn,
Su gibi hep ömür gitti kabre doğru zâhibîn.*
(M:84)

Bir başka şiirinde ise, Karun ve Firavun gibi hükümdarlara da miras kalmayan dünyânın vefasızlığını düşünmeye davet etmektedir. O, yüzdört kitapta dünyânın zemmedilmesine dikkat çeker, Kuran’da mal ve evladın fayda vermediğini buyuran Allah’ın ayetlerini tefekkür etmeye çağırır.

*Bilen tevhit-i Hakk-ı billâh kabûl etmez yalan vallâh,
Gel insâf eyle bir defa kime kalır düşün dünyâ.*

*Hâne-i Kârûn ile Nemrûd dahi Firavun-ü Şeddedâ,
Ölüm ismi ile bu dünyâ görürsün ki imiş rüyâ.*

²⁷¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü ’l-Evliya*, 1/268.

²⁷² Ebû Nuaym, *Hilyetü ’l-Evliya*, 8/111.

²⁷³ Harguşî, *Tehzibü ’l-Esrar*, s. 460.

(M:88-89)

*Zira dünyâ cîfedir hem tâlib olan hem kilâp,
Böyle dedi Hak Habîbi dahi hem yüzdört kitâp.*

*Gayr-ı Hakk'a etme ülfet kalbini hem kıl selîm,
Kıl tefekkür nice dedi ol Kerîm-ü ol Rahîm.*

*Mâl ve evlâd fayda vermez kimseye hem et fehîm,
İllâ Hakk'a kim gelirse hem dahi kalb-i selîm,*
(M:67)

Yazara göre dünyâyâ gelmenin sebebi dünyâyı sevmek değildir. Onu sevenler Hakk'ı kaybetmiş ve dünyâ ile sarhoş olmuşlardır. Dünyâyı sevmenin kötülüğünü Hz. Peygamber'e nispet edilen, 'Dünyâ bir leştir, onu isteyen köpeklerdir',²⁷⁴ sözüyle anlatır.²⁷⁵

*Bu dünyâyı sevmek için gelmedik ey sâmiîn,
Hep sevenler kaldı Hak'tan şüphesiz hem hâsirîn.*

*Çün buyurdu Hak Habîbi hep sevenler kelîbîn,
Kelb gibi cîfeye koşar kaldı Hak'tan hâsirîn.*

*Bu dünyâ ile oldular sarhoş dahi hep zâlimîn,
Ta'n ederler durmadan hiç ehl-i zikri ve sâlikîn.*

(M:84)

*Fazla toprakla örtüleceğiz güneş ve ay görmeyeceğiz,
Ölüm için hiç tefekkür etmiyoruz dünyâ ile sarhoş oluyoruz.*

*Sûreten iyi görünüyoruz hiç bir kusurluk yoktur bizde,
Bu dünyânın peşinde tenekeli köpek gibi cümle koşuyoruz.*

Aklı başında olan herkes için bir hadîste dedi Resûl,

²⁷⁴ Bu hadisin benzeri Hz. Ali'ye nispet edilmekle beraber Hz. Peygamber'in böyle bir hadisi kaynaklarda geçmemektedir. Aclûnî, "hadisin manası sahihtir" demekle birlikte hadisin mevzu olduğu gürtüşünü paşlaşır..

²⁷⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-Evliyâ*, VIII, 238.; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, 492.

Bu dünyâ cîfedir onu isteyen köpektir.

(M:48)

Yazar, tevhidin sırlarını tanıtmak için, sâliki, onun ve âlemin neyle kaim olduğunu düşünmeye davet eder. Buradaki tefekkürü tevhidin mana ve sırlarını düşünme olarak ifade edebiliriz. Kar ve buzun aslı su olması hasebiyle suyun çekilmesi halinde buz ve kar yok olur diyen Yunus Sabri, bununla vahdet-i vücuda misal getirmiştir. Bu misal ile okurları hem ontolojik bir hakikati düşünmeye davet ederek nazari bir yorum getirir, hem de vicdânî ve hâlî bir kavram olan teslimiyeti ve aşkın mahiyetini açıklar. Onun bu örneği, aynı zamanda Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin *Şerh-i Kelâm-ı İmâm Hazret-i Ali Arapça risalesinde* Hz. Ali'ye nispet edilen örneğiyle aynıdır.²⁷⁶

*Gel birâder anlayalım niceyiz biz kâimîn,
Hem Hudâ'ya nice muhaç her nefeste âlemîn.*

*Kar ile buz su ile nice iseler kâimîn,
Aynı öyle sırr-ı Hû ile cümle âlem kâimîn,*

*Bir nefes su suyu çekse cümle âlem hâlikîn,
Her nefeste Hakk'a muhtaç cümle âlem dâimîn.*

*Hak'tan eski dost bize yoktur aslâ hep Muîn,
Eski dostun yoluna biz hep olalım sâlikîn.*

(M:81-82)

3.18. Zâhir-Bâtın

Zahir, bir şeyin görünen yüzü, dışa ait özellik anlamındadır. Kur'an ve hadisler olmak üzere metinlerin ibaresiyle ortaya konulan manaların ortak ismi olarak zahirî mana ve hükümler anlamında da kullanılmıştır. Ez-Zâhir Allah'ın Esmâ-i Hüsnâsı'ndandır. Mukabili el-Bâtın olan Zâhir ismiyle kastedilen mana, Allah'ın sıfat ve ilahî Kudreti'yle görünür ve inkar edilemez olmasıdır. Bâtın ise bir şeyin veya olgunun özü, içi ve görünmeyen yüzü anlamındadır. Mümkün varlıkları ayakta tutması sebebiyle Allah Teala'nın bir ism-i şerifi de el-Bâtın'dır. Tasavvufi anlamda ise nassların ve olaylara ait iç ve hikmetli manaları şeklinde bir kavram olarak

²⁷⁶ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri*, s.139-141.

kullanılmıştır. Nitekim sûflere göre, “Allah size zahir ve batın nimetlerini bol bol vermiştir” (Lokman 31/20) mealindeki ayette geçen zahir ve batın nimetler bu hususa işaret edilmektedir.²⁷⁷

Yunus Sabri’ye baktığımızda nazım şeklinde risâle yazmayı kaleme aldığı baştan harflerin ve yazım işaretlemelerin bâtin ve işarî manalarını yazmaya yöneldiğini görüyoruz. Nitekim *Risale-i Elif* hakkında, “ (Bu) Osmanlıca Elifbâ’nın Arnavut Dilinde Bir Tercümesidir” anlamında “Tercemetü Elifbâ-i Osmânî Bi-Lisâni’l-Arnavuti” başlığıyla yazmış olduğu risalenin aslında bir elifbânın işarî tercümesi olduğu anlaşıyor. Burada tercüme ile kastedilen gayenin harflerin işaret ettikleri hakikat manalarıdır. Mesela ilk satırlara baktığımızda Elif harfi ele alınırken elifin bir tek çizgi olarak yazılan ve tek vücut görünen olması hasebiyle Allah’ın ortağının olmadığına, tek olduğuna işaret ettiğini belirtmektedir.

*Bir yazılır hem bir görünür o dâimâ,
Ki Tanrı Birdir şerîki yoktur işaret eder buna.*

*Zâtı Ganî’dir hem Ehad Ezel Ebed dahi dâimâ,
Hakk’ın Zâtı bu âleme hiç muhtaç değildir dâimâ.*

*O’na muhtaç her bir nefeste cümle eşya dâimâ,
Her bir zerrede hükmeden Kendidir ‘kemâ yeşâ’ dâimâ.*

(M:22)

Risale-i nokta eserinde bir tane çizilen noktayı açıklarken harflerin noktadan geldiği, noktanın âriflere tafsilden icmâle geçmeyi işaret ettiğini söyler. Ona göre nokta, hem tevhîd-i zât, hem de cem’ makamına işaret eder. İkisinin de ortak payları Zât-ı akdes ile ilgili olmalarından dolayıdır. Çünkü Yunus Sabri’ye göre Zât’ta sıfat ve esma bâtındır, yani içindedirler. Dolayısıyla noktanın bâtinî ve işarî manası zat olmuştur.

*Yirmisekiz harf okunduktan sonra bir nokta okunur dâimâ,
Yirmisekiz harf noktadandır işaret eder urefâya.*

*Tafsîlattan icmâle çıkmak demektir urefâya,
İşaret var hem izâh ancak hâşâ yoktur cuhelâyâ.*

²⁷⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.389, s.68, s.68, s.196; Süleyman Uludağ, “Bâtın İlmi”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1992, s.188-189; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.72-73, s.540.

Noktadır işaret-i Zât onda bâtıdır sıfât-u esmâ

(M:32)

Bundan başka iki nokta, üç nokta, üstün, esre, ötre, tenvin, cezim, teştid, med, hemze, ve harekesiz elif'in işaret ettikleri manalar ise *tasavvuf anlayışı* bölümünde çeşitli kavramlar altında değerlendirildikleri için burada yazılmamıştır.

Ona göre, bebeğin anne memesini ağzında tuttuğu sürece anne sütünün karnına gitmesi ile bir şahsın Rabb'inin ismini ağzında tutması; yani ismini zikretmesi; Rabb'inin nûrunun kalbine ulaşması aynı şeydir. Bundan ibret almalıdır. Bu bir bâtinî yorum olmasa da istiâre veya belagat türü bir açıklama sayılabilir.

*Çocuğa bak sen al ibret ne vakit memeleri tutar ağzında,
Akar süt hem gider karnına iner.*

*Aynıdır hem kim böyle Rabb'inin adını tutar ağzında,
Rabb'in Nûru kalbine hiç durmadan iner.*

(M:52)

3.19. İlim-İrfân

Bilmek manasına gelen ilim, tasavvufî terminolojide çaba sonucu olarak sadece müminlerin değil herkesin öğrenebileceği dinî bilgilerdir. Tanımak, aşinalık manalarına gelen irfân ise nefsi mücadele ve kalbi nûrlandırması sonucu Allah tarafından kula lütfedilen hakikat manalarıdır. Bu iki terim bazen aynı anlam için de kullanılır.²⁷⁸

Yunus Sabri'de ilim ve mektep okumak çok önemlidir. Arnavutça münâcât ve hatim duasında ebeveynine dua ettiğinde onları, kendisini mektebe götürdükleri sebebiyle mağfîret etmesini ister. Burada aynı zamanda anne babanın çocuğu üzerine görevleri arasında çocuğu okutmak olması hasebiyle duasını bununla şartlandırmak veya irtibatlandırmak Yunus Sabri'de ilime ve okumaya verdiği önemi göstermektedir. Münacatının devamında okumalarına yardım eden, onu sevindiren veya ilminin artmasına vesile olmakla kendisini sevindirmiş olan insanlar

²⁷⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.184-185, s.189, s.236.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.237-239, s.245, s.318-319.

için de mağfiret dilemekte, her türlü murada ermeleri, karanlıklardan kurtarılıp nûra ulaşmaları, Cemâl-i Yâr'la müşerref olmaları için dua etmektedir.

Mektebe götürdükleri için mağfiret eyle ebeveynimi,

Yâ İlâhe'l- âlemîn.

Okumakta bize yardım eden hem bizi sevindireni,

Yâ İlâhe'l- âlemîn.

Cümle murâdına eriştir Nûrun 'la zulmetten kurtar,

Yâ İlâhe'l- âlemîn.

Biz okuyalım diye talim edene Cemâlin 'i ver ona Sen,

Yâ İlâhe'l- âlemîn.

(M:60)

O, 'Nefsini tanıyan, Rabb'ini tanır'²⁷⁹ hadisi ile tarif edilen marifetü'n-nefs ve marifetullahtan nasipsiz olanların ilimlerinin aslında sırf cehilden ibaret olduğunu söyler, hakikat ilminin bir sınırı ve haddi yok iken, zahir ehlinin sahip olduğu ilimlerin mahdud olduğunu hatırlatır.

Doğru olmaz bir cevâb Hak'tan ise bînasîb,

Dâimâ aksini söyler ehl-i resim bînasîb.

Had hudûdu yok iken bu ilmin hem behey muhib,

Resimle hatmetti ilmi ehl-i resim bînasîb.

'Men aref' sırrına mazhar olmayan her bînasîb,

Anın ilmi cehl-i mahz'dır kaldı Hak'tan bînasîb.

(M:68-69)

Şiirinin devamında şayet Hak derdiyle dertlenirse mürşid bulunacağı, faydalı ilimlerin de nasip olacağını söylemektedir. Burada ilm-i ledûnün bir mürşid tarafından telkin edilmesi ve ondan manevi terbiye alarak elde edildiğine dikkat çeker.

Gönlüne derd-i Hüdâ düşenlere behey muhib,

²⁷⁹ İmam Nevevî, bu sözün bu lafızlara hadis olarak sabit olmadığını belirtmiştir. Sem'ânî ise onun, velilerden Yahya b. Muaz'ın sözü olduğunu söylemiştir. bk. Nevevî, *Fetâvâ'l-İmam Nevevî (el-Mesâilî'l-Mensûra)* s. 504-505 (Beyrut 2007). Süyûtî, bu hadis ve üzerinde yapılan değerlendirmeler hakkında, *el-Kavlî'l-Eşbeh* isimli bir risale yazmıştır. Bu risalede, şeyh İzzeddin b. Ğanim'in bu hadisten çıkardığı on delili de zikretmiştir. bk. Süyûtî, *el-Hâvî li'l-Fetâvâ*, 2/226-229 (Beyrut 2000). Hadisin değerlendirmesi için ayrıca bk. Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 262.

Buldu mürşid Hak Hüdâ'ya ilm-i nâfi' hep nasîb.

(M:69)

Yazar, özü nûr olan ilimle kendilerini de nûr yapmasını, Hz. Muhammed'in cemâli hürmetine yüce Allah'tan ister. Yani o, ilmi nûr olarak görür.

İlmin nûruyla nûr yap bizi Muhammed'in cemâlinin hürmeti için,

Yâ İlâhe'l- âlemîn.

(M:60)

3.20. Nûr-i Muhammedî

Nûr-i Muhammedî, Hz. Muhammed'in (s.a.v) manevî şahsiyetini ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu kavram, tasavvufî tefsirler içinde ilk olarak Abdullah Tüsterî (v.283/896) tarafından dile getirilmiştir. ***“Hani bir zaman Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” dedi.”*** (Bakara, 2/30) ayetinin tefsirinde Nûr-i Muhammedî ile ilgili ilk açıklama yapan odur.²⁸⁰ İlk işârî tefsirlerden olan *Tefsîru't- Tüsterî* adlı eserinde bu ayetin tefsirinde şöyle der: “Allah Âdem'i yaratmadan önce meleklerle, ***“Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım”*** dedi ve Hz. Âdem'i izzet çamurundan, Hz. Muhammed'in nûrundan yarattı.”²⁸¹

“Kısaca Nûr-i Muhammedî kavramı Allah Teala'nın ilk yarattığı şeyin Muhammed'in nûru olduğu inancıdır. Hallac-ı Mansur bu nûrun ezeli yönüne işaret etmiş; İbnü'l-Arabî ise bu kavramı kendi sistematize ettiği anlayışının içine Hakikat-i Muhammediyye olarak inşa etmiştir. Bu görüşe göre Vücûd-ı mutlak'ın ilk taayyün mertebesi Hakikat-i Muhammedî'dir. İlk taayyün olan bu hakikat, Hz. Peygamber'in nûrunun yaratılmasıyla zuhura gelmiştir. Dolayısıyla varlık ve yaratılma olarak bakıldığında Nûr-i Muhammedî tüm varlıkların özü ve ilkidir. Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'in nûrunu kendi nûrundan yaratıp, varlıkları Peygamber'in nûrundan yaratmıştır. Bu nûrun bir diğer özelliği ise insanda tecelli eden kemalat nûru olmasıdır. Dolayısıyla bu nûr Hz. Âdem'de tecelli etmiştir. Ondan sonra diğer Peygamberlerde zuhur ederek sonunda Hz.

²⁸⁰ Tüsterî, Sehl b. Abdullah, *Tefsîrü't-Tüsterî*, s. 27 (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, 1. Baskı). Bu tefsir, her sûreden bir veya birkaç âyetin işârî tefsirini içerir. Baş tarafındaki isnat zincirinden anlaşıldığına göre Sehl et-Tüsterî'nin yorumları Ebû Yûsuf Ahmed b. Muhammed es-Sizcî tarafından şifahî olarak nakledilmiş, daha sonra Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed el-Beledî tarafından yazıya geçirilmiştir. Beledî, Sehl et-Tüsterî'ye ait ifadeleri “kâle Sehl” ibaresiyle zikrederken kendine ait ifadeleri “kâle Ebû Bekr” diye kaydetmiştir. Başta Sülemî'nin Hâkaikü't-tefsîr'i olmak üzere işârî tefsirlere kaynak teşkil eden eser, ilk defa Muhammed Bedreddin en-Nâ'sânî tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1326). Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan tefsir (meselâ bk. Gotha Ktp., nr. 529; San'a Ktp., nr. 62; Dâru'l-kütübi'z-Zâhiriyye, nr. 515; Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 638, 3488/2) Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd'un ta'lik ve hâşiyeleriyle birlikte *Tefsîrü't-Tüsterî* adıyla da neşredilmiş (Beyrut 1423/2002). (Tefsir hakkında bk. *DİA*, 36/321-323).

²⁸¹ Tüsterî, *Tefsîru Tüsterî*, s. 27.

Peygamber’de karar kılmıştır. Bu nûr alemin özü ve yaratılma sebebi olması bakımından âlemden hiç yok olmamıştır. Bu nûr Hz. Peygamber’in ehl-i beytinde ve diğer sahabelerde olmak üzere velilere geçip durmaktadır.”²⁸²

Nûr-i Muhammedî veya Hakikat-i Muhammediyye konusu bazı sûfîlerce dile getirilen, onların keşif, içtihad veya ilhamına dayalı bir mesele değil, hadislerde ifade, ayetlerde işaret edilen bir konudur. Mesela, **“Ben yaratılıştta insanların ilki, peygamber olarak gönderilişte sonuncusuyum”**²⁸³ hadisi bunlardan biridir.

İbn Merdüvey’in Abdullah İbn Abbas’tan rivayetine göre, Resûlullah’a (s.a.v),

“Allah senden ne zaman misak aldı?” diye sorulunca,

“Âdem, ruhu ile cesedi arasındayken (henüz yaratılmamışken)”²⁸⁴ buyurmuştur. Bu hadiste de Resûlullah’ın (s.a.v) cesed-i pâkîsinden önce yaratılan bir manevî varlığından (ruhundan) bahsedilmektedir.

“Aynı zamanda Hakikat-i Muhammediyye olan insan-ı kâmil kavramını ifâde etmek için İslâm tasavvuf literatüründe farklı dönemlerde pek çok ıstılah kullanılmıştır. Hakk’ın her mertebedeki tecellilerini ve kemâllerini kendisinde taşıdığından bu hâllerin farklı derecelerini ifâde etmek amacıyla farklı adlarla nitelendirilmiştir. Mesela Hz. Peygamber’in (s.a.v) manevî hüviyeti olması itibarıyla “Nûr-i Muhammedî”, ve “Hakikat-i Muhammediyye” olarak adlandırıldığı gibi, ilk zuhûr olduğu için “tecellî-i evvel”, tüm mahlûkat ve mevcûdatın maddesi

²⁸² Mehmet Demirci, ‘*Hakikat-i Muhammediyye*’, DİA, C.15, İstanbul: Türkiye Diyânet Yayınları, 1997, s.179-180; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.153, s.280.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.376.

²⁸³ Hadis için bk. İbn Cerir Taberî, *Câmiü’l-Beyan*, Cüz: 21/151; Süyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, 6/570; İbn Adiy, *el-Kâmil fi’l-Duâfa*, 3/488-489 (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997, 1. Baskı); Süyûtî, *es-Sağîr*, nr. 6423 (Buradaki kayıt şöyledir: Hadisi, İbn Sa’d (Tabakat, 1/119) Hasan’dan mürsel olarak rivayet etmiştir. Senedi sahihtir.) Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, 1/42, (Beyrut 1991); Deylemî, *Firdevsü’l-Ahbâr*, nr. 4883; Dımeşkî, Nasirüddin Muhammed b. Abdullah, *Câmiü’l-Âsâr fi Mevlidi’n-Nebiyyi’l-Muhtâr*, 1/378-379. (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009, 1. Baskı). **Müellif burada konuyla ilgili 12 haberin geldiğini söyler.** Bunlardan birinde der ki: Buharî *Tarih-i Kebir*’inde, Salih b. Mirdâs Ebi Hüzeyme’den, onun şöyle dediğini tahric etmiştir: Hasan-ı Basrî’yi şöyle derken işittim: Hz. Peygamber (s.a.v), **“Ben yaratılıştta peygamberlerin ilki, gönderilişte sonuncusuyum”** buyurdu. Sonra, **“Senden ve Nuh’tan söz aldı..”** (Ahzab, 33/7) ayetini okudu. Bundan şunu anlıyoruz: Bu haber, “Mevdû” denip ihmal edilecek cinsten değildir. Böyle olunca, sûfîler için Nûr-i Muhammedî ve Hakikat-i Muhammediyye konusunda açık bir delil olur. Çünkü onların açıklamalarında ilk olarak yaratılan Efendimizin bedeni değil, ruhudur. Diğer bir ifadeyle Nûrudur. (Burada verilen kaynak ve açıklama için bk. Selvi Dilaver, *İşârî Tefsirlerde Nûr-i Muhammedî*, (2022-Aralık) Basılmamış Tebliğ).

²⁸⁴ İlgili hadisler için bk. Tirmizî, Menâkıb, 1; Hakim, *Müstedrek*, 2/609; Ahmed, *Müsned*, 4/66; 5/59, 379; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliya*, 7/136; İbn Ebi Âsım, *es-Sünne*, nr. 410-411; Elbanî, *Sahiha*, nr. 1856. Rivayetleri toplu halde görmek için bk. Süyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, 6/569-570. Süyûtî, bu hadisin senet itibarıyla sahih olduğunu belirtir. bk. Süyûtî, *el-Câmiü’s-sağîr*, nr. 6424. (Alıntı için bk. Selvi, A.g.t, s. 8 vd.

olduğu için “kâbiliyyet-i evvel”, tüm mümkinat kendisinden zuhûr ettiği için “menşeü’s-sivâ” gibi isimlerin yanı sıra; “akl-ı küll”, “akl-ı evvel”, “zıll-ı evvel”, “mevcûd-i evvel”, “mebde-i evvel”, “mertebe-i ulâ”, “âlem-i icmal”, “ism-i a’zam”, “rûh-i a’zam”, “rûhu’l-kuds”, “levh-i kazâ” vb. isimlerle de adlandırılmıştır.”²⁸⁵

Yunus Sabri’ye göre Muhammed’in nûru nûrların nûru olup bu nûr Ümmet-i Muhammed’e gelmiştir; ı ışık şeklinde parlayan güneş, ay ve yıldızlar da nûrlarını bu nûrdan almışlardır. ‘‘Evvelu mâ halakallâhu nûrî’’²⁸⁶ hadisinde belirtilen Muhammedî Nûr, Yunus Sabri’ye göre Hakk’ın Zat Nûru’ndan zuhur etmiş ve Muhammedî nûrdan ise herşey doğmuştur. Gök cisimlerinin bu nûrdan istifade ettiklerini dikkat çeken şair, ehli gafletin karanlıkarda kalıp bu nûrdan istifade etmedikleri için kendilerine yazık ettiklerini söyler.

*Bu ümmete gelen nûr Muhammed Mustafâ,
Bu ümmete geliyor nûrların nûru Peygamber.*

*O’ndan alırlar nûru güneş ay ve yıldızlar,
Yazıklar olsun gaflet ehline karanlıkta kalıp ondan nûr almıyorlar.*
(M:55)

*Hakk’ın Zâtı tüm envâra Nûr-ı akdem konumunda,
Bu Nûr’dan zuhûr etti Nûr-i Muhammed Mustafâ.*

Bu Nûr’dan tulû’ etti cümle zerre hem eşyâ.
(M:32)

*Hem hemze mehâric için mebdedir cümlesine,
Her şeyin mebdesi olan Allâh’a işaret eder.*

*Nûru’ndan zâhir oldu Nûr-ı Muhammed ibtidâ,
Dahi Muhammed’dan tulû’ etti cümle eşyâ.*
(M:41)

Burada istifade edilmesi gereken Hz Peygamber’in bizzat kendisidir. Yani risalet, nübuvvat ve velayetiyle gelen beşer türünden Hz. Muhammed’dır. Çünkü hem beytine başlarken

²⁸⁵ İdiz, Ferzende, “Tasavvufta Hakikat-I Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî’den Örnekler” Ekev Akademi Dergisi Yıl: 18 Sayı: 59 (Bahar 2014), s. 178.

²⁸⁶ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, I, 311

belirtmiş olduğu bu ümmete gelen nûr Muhammed Mustafa'dır (s.a.v). Devamında Hz. Muhammed'in hiçbir zaman mal ve servete yönelmediği, dünyâyı hiç sevmeydiği, dolayısıyla virane olan dünyanın peşinde ona taparcasına koşan kimsenin, Hz. Peygamber'in huzuruna nasıl ve ne yüzle çıkacağını soran Yunus Sabri, şiirinde Hz. Muhammed'in insanî tarafına da değinir.

*Nefes alıp verdiği sürece hiç dünyâyı istemedi,
Resûl'den çok utanılası ehl-i dünyâ.*

*Gece gündüz bu vîrâneye himâr gibi koşuyorlar,
Böyle iken onlar huzûruna ne yüzle çıkacaklarını zannediyorlar.*
(M:55)

Yunus Sabri'ye göre Nûr-i Muhammedî, Hakk'ın nûru ve nûrların kaynağıdır. Ona aynı zamanda nûrların babası veya "Ebû'l-Ervah" denir. 'Nefsini bilen Rabbini bilir'²⁸⁷ sözü ile ifade edilen marifetullahın merkezinde Nûr-i Muhammed yer almaktadır. Dolayısıyla cehalet ilaçla tedavi edilmesi gereken bir zehirdir ve Hakk'ın nûru olan Hz. Muhammed bu ilacı verendir.

*Kim nefsinin bildi Rabb'ini bildi hem cehline buldu ilaç,
Kim nefsinin bilmedi Rabb'ini bilmedi bulamaz cehline ilaç.*

*Nefis bilinmeden cehil zehirdir bulunmaz ona ilaç,
Peygamber ve evliyâ kitâp Kur'ân olmadı ilaç.*

*Hakk'ın Nûru Muhammed nûrların babası verdi ilaç,
(M:53)*

Özü nûr aslı nûr olan Hz. Muhammed'in hasta kalpler için bir ilaç olduğunu belirten Yunus Sabri, Ebu Cehl'in kendi cehliyle ve iradesiyle bu ilacı içmediğini, inat ettiğini bunun için Hakk'ın nûru olan Hz. Muhammed'in ona ilaç olmadığını ve fayda vermediğini söyler, Hz. Peygamber'in nûrundan istifade etmek isteyenlere, onun getirdiği şeriata tabi olmalarını şart koşar.

Cehâletin babası Ebû Cehl cehline içirmedi ilaç.

Hakk'ın Nûru Muhammed hiç olmadı cehline ilaç,

²⁸⁷ Aclûnî, *Kesfû'l-Hafâ*, II, 262.

Başka şey nasıl olabilir câhile cehâlete ilaç.

(M:53)

Yalanı haram lokmayı terk et öleceğine bak sen.

*Bugüne kadar hiç alınmadı Peygamber'in Nûru'ndan yalan var iken,
Nehiyden kaç emrini yap ister isen Hak hidâyet sana olsun irsâl.*

(M:56)

*İsmi cismi rûhu pâk Hak ile Hak olundu irsâl,
Pâk olunmadan O'ndan hiç nûr almaz bir insan.*

(M:56)

Bir beytinde Hz. Muhamed'e iman getirmeyenin kafir olduğu, iman edenin ise ruhunu gazaptan kurtardığını belirtir. Şair, çeşitli yerlerde²⁸⁸ rahmetin aksi olarak gazabı zikretmekte olup gazabı karanlık olarak tasavvur eder.²⁸⁹ Karanlığın zıddı ışıık olup o ışıık Nûr-i Muhammedî'dir.

*Muhammed'e imân getirmeyen kafir oldu dâimâ,
İmân eden kimse rûhunu kurtardı gazâptan dâimâ.*

(M:41)

Bu ümmete ancak tevhîd ile rahmet olarak geldi,

²⁸⁸ *Rahmeti ile Allah herşeyi mevcûd eder,
Vucûduyla rahmetiyle hep anları ayân eder.*

*Ehl-i tevhîd ehl-i zikir müşahede böyle eder,
Ehl-i şirk cümle rahmeti kendine gazâb eder.
(M:25)
Hak tarîk rahmet hidayet hep pâklıktan gelmiştir,
Zulmet-i şirk hem dalâlet menhiyyâtta hep gelmiştir.*

*Pak olan ibret almış hem hüsün görmüştür,
Nehiyleri işleyen ona gazâp hep gelmiştir.*

*Gazâptan istersen kurtulmak tevbe et hem istiğfâr,
Leylî nehâr çağır 'Ya Allâh yâ Muînu yâ Gaffâr'.
(M:56-57)
Faniden uzak kal, Baki'yi eyle imtisal, Allah de her zaman,
Allah'ın rahmeti daimdir, Allah de her zaman.*

*Allah'tan gayrına gidersin olur sana gazep her zaman,
Allah'tır rahmet hem selamet, Allah de her zaman.
(M:31)*

²⁸⁹ Kuşeyrî'ye göre Allah Teala iradesi ile tecelli ettiği zaman tecelli olunan şeylere göre rahmet, gazap ve ya muhabbet adını alır. Cezayı içeren iradeye gazap, umumi nimetlerin tecellisine rahmet, özel nimetlerin tecellisine muhabbet denir. Bakınız: Abülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi: Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkları*, s.565.

Şirkin zulmetinden hem gazâbından bizi çıkarmak için geldi.

(M:56)

3.21. İnsân-Âdem

Allah'ın en güzel şekilde yarattığı, Allah'ın yeryüzündeki halifesi; göklerin, yerin ve dağların yüklenmekten kaçındığı emaneti yüklenen insan, tasavvufta âlem-i sagir, zübde-i âlem olarak tanıtılır.²⁹⁰

Azidüddin Nesefi, *İnsan-ı Kâmil* kitabında, insanın, meleklerin kendisine secde ettiği ruhla kazandığı istidat, yetki ve şerefi şöyle özetlemiştir: “İnsan, bütün âlemin hûlasasıdır. Âlemde olan her şey bir şekliyle insana da verilmiştir. Bütün mevcudat insanda kemal halini bulmuştur. Olgunluk meyvede olur. Mevcudat ağacının meyvesi insandır. İnsan, âlemin Kabesi olmuştur. Hepsi ona yöneltmiş ve hizmetçi yapılmıştır. İnsan, meleklerin kendisine secde ettiği varlıktır. Hepsi insan için çalışır. Ayette belirtildiği gibi (bk. Casiye 45/13); göklerde ve yerlerde olan her şey insanın hizmetine bağlanmıştır. Bu durum, insanın kendisinden değil, yüce Allah'ın ona bir ihsanı olarak gerçekleşmiştir.

Secde etmek, alnı yere koymak değildir. Birine secde etmek onun için çalışmaktır. O halde tüm varlıklar insanlara secde ederler. Mevcudat aralarında insan-ı kâmil bulunduğu için insanlara secde eder yani hizmetinde çalışır. Şu halde bütün insanlar insan-ı kâmilin gölgesinde geçinmekte ve onun sayesinde bu nimetlere kavuşmaktadır.

İnsan deyince, insan-ı kâmil kast ediyoruz. İlahî nûra ayna olan odur. Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarının tecellilerine en kâmil manada mazhar olan da yine odur. Bu âlemde insan-ı kâmilden daha ulu, daha bilgili bir varlık yoktur. Ulu melekler, ruhaniler, gökler, yıldızlar hepsi kâmil insanın hizmetçisidirler. Hepsi sürekli kâmil insanın etrafında koşarlar, kâmil insanın işlerini yoluna koyarlar.”²⁹¹

Yunus Sabri'ye göre herşey Allah'ın kemalini izhar eder. İnsandaki kemalat ise hiçbir yerde bulunmadığı; insan, vahdeti kemâliyle izhar ettiği için Allah insana Kur'an ve Kitap göndermiştir.

Dâimâ eder izhâr Hakk'ın Kemâli'ni cümle eşya,

İnsandaki var olan kemâl hiç bir şeyde olmaz hiç aslâ.

²⁹⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.188.

²⁹¹ Azidüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi-İnsan-ı Kamil*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1990, s. 113.

*Hem ne varsa vahdeti izhâr eder kemâliyle insan,
Onun çün irsâl etti onu Allâh Kitâpla hem de Kur'ân.
(M:29)*

Yunus Sabri'nin, sadece sureti ile insan olanları ile hidayet ve dalaleti ayırıp, yasaklardan kaçan, emirleri yerine getiren olarak hakiki insan olanları ayırmak istediği görünüyor.

*Hidâyeti hem de dalâleti fark eder insan,
Nehyi terkeder emri yapar Rab onu 'nûrun alâ nûr' yapar.
(M:30)*

Hakiki insanı ayrı tutan Yunus Sabri, dikenli gülü misal göstermiştir. Dikenlerin güle olan inadından güle iftira ederler, dikenler alçaklarda azap çekerlerken gül yükseklerde bulunur der. Dikenleri sevenin hayvan olduğunu, gülün ise Allah'ın cemalini zikreden insan olduğunu belirtir.

*Nasıl ki gül dikenlerin üstünde esfelde Tanrı'nın azâbında dâimâ
Dikenler inat eder güle çokça ederler iftirâ.*

*Gül a'lâ'da dikenler esfel'de Tanrı'nın azâbında dâimâ,
Dikenlere aşiktir eşek onları çok sever yâ Rabbenâ.*

*Gül Cemâline senin zikrinde olur insan yâ Rabbenâ,
Dikenlerin işidir diken batırmak yâ Rabbenâ.*

*İşidir güllerin Tanrı'ya âşık olmak yâ Rabbenâ
(M:35-36)*

‘‘Bir bahçede bir gülüm var’’ isimli şiirinde yine dikenli gül motifini kullanır. Sadece sureti insan, Kur'an'ın diliyle ‘hayvandan aşağı’, ‘dikenlerde kalan eşek meşrepli’ insan vasfı ile ‘özü gül hem de Hak güllere aşkla bakan’ iki ayrı insan tipini tanıtır. Burada dikkat çeken husus Hak güllerine bakan da gül olarak isimlendirmesidir. Bu yaklaşım, tasavvufun özünde yatan ve son devre melamîlerde de öne çıkan vahdet-i vücud ve vahdet zevkine göre zikreden, zikredilen ve zikrin aynı olarak zevkedildiği görüşünü andırmaktadır. Nitekim fenafillah'ta fani,

Bekabillah'ta Allah'ın varlığıyla dirilenin gözünden Hakk'ın Kendi Kendine bakması, bakanın ve bakılanın ayniyyetini göstermektedir.

*Ey bîedep meşrep himâr gül bakmayıp diken bakar,
Sen suretâ insan olup sîretin hem 'edal himâr'.*

*Ey Sabrî Hak gülleri bakmaz diken güller bakar,
Gül gül iken bakmaz diken gül güllere daim bakar.²⁹²*

Muhammed Nûrî'l-Arabî'ye bakıldığında ise insan üç gruptur. Tevhide ayak basmayanlar insan suretinde canlılar demek olan insan-ı hayvan. Tevhide intisap edip tevhid-i zata henüz gelmeyenler insan-ı nakıs. Üçüncü grup ise tevhid-i zata ulaşan kimseler ki onlar insan-ı kamillerdir.²⁹³ Tevhid-i zat bölümünde değindiğimiz gibi Yunus Sabri'ye göre tevhid-i zatın ilmi en üst ilim olarak tarif edimiştir. Dolayısıyla insanı insan yapan marifetullahtır.

İnsanı insaniyetinden uzaklaştıran ve insan için en büyük düşman olan nefistir. Allah'ın cahil diye nitelendirdiği insanın cehli, nefsinden gelir. Bu cehalet Allah'ı tanıyamama, perdelenme şeklindedir.

*Nefis insana en büyük düşman imiş,
Bu insana Allâh'tan büyük perde imiş.*

*Nefsi öldürp perdeyi kaldır dâimâ kurtul sen cehilden,
Tanrı'nın nûruyla bil Tanrı'yı dâimâ ârif ol sen.
(M:30)*

Allah'ın birliğini ikrar etmeyen zındık ve müşrikleri bir beyitte hayvan olarak niteleyen Yunus Sabri sonraki beyitlerde münacat biçiminde Allah'tan, kendisini kesafetten kurtarıp letafete yükseltmesini istemektedir. Burada hakiki insanın kesafetten ibaret olmadığı, letafet tecellisi olan ruhuyla insan olduğu anlaşıyor.

*Dahi zındık ve müşrikten bilâ tevhîd o hayvândan,
Zarârı ziyâde şeytândan bizi hıfz eyle yâ Rab Sen.*

Kesâfet gömleği bizden izâle eyle yâ Rab Sen,

²⁹² Selim Buzolli, Jetepershkrimi i Jonuz Sabriut, s.78.

²⁹³ Seyyid Muhammed Nûr, Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi, s.98.

Letâfet nûru ile aslen tecellî eyle yâ Rab Sen.

*Kesâfetten hicâbâtan fakîr eyle İlâhî Sen,
Tecellî-yi letâfetle ganî eyle İlâhî Sen.*

*Zuhûr-ı mazhar-ı letâfette gark eyle İlâhî Sen,
(M:87-88)*

İnsanın değerini ve halife olma vasfını anlatmak için sûfiler manzum ve mensur eserlerde Âdem aleyhisselamı anlatmıştır. Yunus Sabri, Âdem'in yüzünde Hakk'ın nûru zâhirdir demekle Âdem'i ikrar etmeye ve ona sücud etmeye davet etmektedir. Melaikenin Âdem'e yaptıkları secdeyi Hakk'ın nûruna secde olarak değerlendiren Yunus Sabri, Âdem'e secde etmek hususunda okurları cesaretlendirip korkmamalarını vurgulamaktadır. Cesaretlendirmenin sebebi bu secdenin aslında Hakk'ın gayrına değil, bilakis Hakk'a secde olmasından dolayıdır. Nitekim İblis, Allah'ın emri olan secdeyi, Hakk'ın gayrına secde etmek olarak zannetmiştir ve münkir-i Âdem olmuştur. Şiirinin ilerisinde ise Âdem'i inkar etmenin, Hakk'ı inkar etmek olduğunu da belirtmiştir. Hakk'ın Âdem'de zuhuru olmasaydı melaikeye secde emrolunmazdı.

*Âdem'i ikrâr edip eyle sücûdü sen bugün,
Bak yüzünde nice imiş nûr-ı Hak zâhir bugün.*

*Hem melâik secdesini anla sen dahi bugün,
Et sücûdü Nûr-ı Hak'a havfı kaldır sen bugün.*

*Nûr-ı Hak'tan gayrı yok hem secdeye lâayık bugün,
Gayr'ı vardır zannetti İblîs-i lâin dahi bugün.
(M:63)*

Yunus Sabri, Âdem'e secde etmenin liyakat gerektirdiğini söylemektedir. Âdem'i idrak etmek aslında, Allah'ın hikmetini idrak etmektir. Dolayısıyla şeytan ve şeytanın takipçileri olan gafiller bu hikmetten habersizdir.

Nasık ki Âdem'e secde etmeye lâayık olmayan yâ Rabbenâ.

*Hikmetin'den bıraktın onu câhil hem gâfil yâ Rabbenâ,
Hayvândan beterdir gâfiller yâ Rabbenâ.*

*Şeytândan beterdir şerli gâfiller yâ Rabbenâ,
İnkârdan hem gafletten kurtar bizi yâ Rabbenâ.
(M:36)*

3.22. Şeytân

Baş gözüyle görülemeyen, ancak varlığı hakiki olan, Allah'ın emrine karşı çıkan, azgınlaşan ve insanları yoldan saptırmaya uğraşan cinlerin adı şeytan'dır. Etimolojide "haktan uzaklaşmak" manasındaki şatn (şütûn) veya "öfkesinden yanıp tutuşmak" anlamındaki şeyt kökünden istikak edildiği düşünülen şeytan (şeyâtîn), Allah'ın emrine karşı çıkan, hatasından dönmeyen, dolayısıyla Allah'ın rahmetinden uzaklaşan, inadından insanları yoldan saptırmaya çalışan, helâke müstehak olunan demektir. Dumansız ateşten yaratılan Cân'ın oğlu İblis, Âdem'e secde etmekten kibirlenen cin taifesinden ilk şeytandır.²⁹⁴

Yunus Sabri'nin anlatımına bakıldığında İblis, gafletinden dolayı bin yıl kendine lanet ettiğinin farkına varmayan; yeryüzünde secde etmediği bir karış yer bırakmayan; aklıyla âlim bir abid; Hz. Âdem'in gelişiyi beraber kibrinden dolayı ona secde etmeyip Hakk'ın lanetini kazanan kimsedir. Çokluktan kinaye olarak görünen bin yıl lanet okumasının sebebi yapmış olduğu ibadetinin gaflet ile olmasıdır. Gafletin karanlıklarında boğulmasının nedeni ise kendini beğenmesi ve hep kibirli olmasındandır. Dolayısıyla nefsine hoş gelen nafile ibadetle meşgul olan İblis, Hakk'ın emri olan Hz. Âdem'e secde etmekten uzak durdu ve Hakk'ın lanetini kazandı.

*Bu kadar kötüdür gaflet kendine düşman eder kendini,
Şeytân gibi bin yıl hep kendine okudu laneti.*

*Bin yıl lanet etti hiç bilmedi kime ettiğini,
Hazreti Âdem gelince şeytân hiç yapmadı secdesini.*

*Hak, boynuna taktı lanet gerdanlığının küllisini,
Çün etmedi Âdem'e secde ona lanet oldu her yaptığı.
(M:44)*

²⁹⁴ Diyanet İşleri Başkanlığı, *İlmihal I*, 2014, www.diyanet.gov.tr, (29.04.2023), s.98-99; İlyas Çelebi, "Şeytân", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.39, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2010, s.99-101.

Yunus Sabri'ye göre şeytân münkir idi ve hakikati bilmiyordu. Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye baktığımızda da İblis, Cân'ın oğludur ve Hz. Âdem yaratılmadan önce de kafir idi.²⁹⁵ Şeytanın en belirgin özelliği kibir ve benliği idi, kendi nefsiyle yaptığı ibadet Allah'ın cemalini görmekten engel olmuş idi.

*Kendini beğenir Âdem'e secde etmedi kibirli olmasından,
Hakîkati hiç bilmezdi aşırı münkir idi şeytân.*

*Hem sücûdi hem de ilmi perde olur idi Rahmân'dan,
Bugün ve yarın didârdan kaldı kör zavallı o şeytân.*

*Hakîkati iyice anlayalım nedir Din nedir Rahmân,
Her ne varsa Sen'den gayrı'dan kurtar hem de o dumândan.*

*Dumândan bulanıp mahrûm kalmayalım biz Rahmân'dan,
Yâ Rabbi Rahmetten kapı aç hem Gufrândan.*
(M:45)

Yunus Sabri'ye göre şeytan, Rahman'dan mahrum kalıp Rahman'ı tanıyamadı. Halbuki Niyazî Mısri'nin divanını şerh eden Muhammed Nûrû'l-Arabî, divan'da geçen "Şeytanı sürdü Rahman, levihden ol silindi" dizesine eleştiri getirmektedir. Ona göre Rahmân yerine Rahîm kullanmak lazım gelir. Rahman'ın rahmeti şeytanı da kapladığını, şeytanın aslında Rahim'in rahmetinden kovulduğunu belirtmektedir.²⁹⁶ Tercüme ettiğimiz yukarıdaki beyitler, şiirin Arnavutça aslında da kullanılan kelimelerinin Türkçe karşılığını vererek, anlamını bozmadan kafiyeli biçiminde verilmiştir. Arnavutça orijinalinde de Yunus Sabri, şeytan ve Rahman isimlerinin son heceleri 'an ile uyumundan dolayı Rahmân İsm-i şerifi kullanmış olma ihtimali yüksektir.

Şeytanın nefsiyle beraber zikredilmesi, nefsin ve insanın şeytanlaşması, ona benzemesi şiirlerinde geçmektedir.

*Dinleme nefsi ve şeytânı zikret Allâh'ını,
Zikrin nûru vücûdundan kovar nefsi şeytânı.*

²⁹⁵ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısri Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.43.

²⁹⁶ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısri Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.107.

*Gece gündüz hükmederler iken şeytân ve nefis vücûdunda senin,
Aslâ bırakmazlar seni zikredesin Allâh'ını.*

(M:50)

Nefse hizmet eder iken git gide oldun racîm

(M:67)

Eylemez i'râz-ı zikirden meğher ise şeyâtîn

(M:84)

Hak'tan uzaklaştıran, mahcup kılan, engelleyen ve Hakk'ın sevmediği şeyler ve haller insan için birer şeytan gibidir.

*Hak'tan bize mâni olan böyle inan ey cânına,
Oldur bize şeytân inan böyle inan ey cânına.*

(M:80)

Şeytanın diğer bir özelliği halkıyyet derdiyle sıkıntı çekmesidir ve Rahman'ın hikmetlerini idrak etmemesi veya idrak etmeye yanaşmaması, onları dikkate almamasıdır.

Halkın derdiyle tutuşup yandı gece gündüz şeytân gibi.

(M:46)

Çünkü Hak Rahmân'ın hikmetlerini düşünmeye şeytân hiç yanaşmadı,

(M:49)

3.23. Nefis

Can, benlik, ruh anlamlarına gelen nefis kelimesi tasavvuf ıstılahında kötü, aşağılık, çirkin huy, his ve düşüncelerin manevi mahalli anlamında ve aynı zamanda Rahman tarafından üfürülen ilâhî ben veya insanî mahiyet anlamında iki farklı manaya gelmektedir. Birincisini diğerinden ayırmak için Kuran-ı Kerim'den "Kötülüğü emredici" tarifinden hareketle "nefs-i emmare" diye isimlendirilmektedir. Nefsin, emmare vasfından başlayarak levvame, mülhime, mutmainne, raziye, merziye ve kamile olmak üzere yedi mertebesi vardır.²⁹⁷

²⁹⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.274-275.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.363-364.

İmam Gazâlî, nefsin iki manası olduğunu, birincisiyle, insanda bulunan gazap ve şehvet kuvvetinin kaynağının kast edildiğini, Hz. Peygamber'in (s.a.v), “*Senin en büyük düşmanın, iki kaburga kemiğinin arasında (içinde) bulunan nefstir*”²⁹⁸ hadisiyle buna işaret ettiğini, nefsin ikincisi manasının ise onun latif/gizli, sırlı bir varlık olup insanın hakikati, kendisi ve zâtı manasına kullanıldığını, fakat farklı hallerine göre emmâre, levvâme ve mutmainne gibi değişik sıfatlarla tanındığını belirtir.²⁹⁹

Seyyid Ahmed İbn Acibe, *el-Bahrü'l-Medid fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid* isimli tefsirinde hakikatte nefsin (ruhun) tek olduğunu, onun, manevî tezkiye, terbiye ve terakkisindeki değişik durumlara, yükseliş ve inişlerine göre farklı isimler aldığını söyler ve bunun seyrini şöyle özetler:

“Nefsin aslı ruhtur. Ruh, günahların zulmetine bulandığı zaman ona “Nefs-i emmâre” denir. Yaptığı kötü işleri kınamaya başladığı zaman ona, “Nefs-i levvâme” denir. İlham alacak ve kalbe ilham verecek hâle gelince ona, “Nefs-i mülhime” denir. Mâsivadan kurtulup Allah ile huzur hâlini elde edince ise ona, “Nefs-i mutmainne” denir.”³⁰⁰

Yunus Sabri, bir insan için kendi nefsinden daha büyük düşmanın olmadığını,³⁰¹ dost olarak Cenab-ı Hak'tan daha yüce bir dost ve O'ndan daha yakın birinin bulunmadığını, nefsin helaki (terbiyesi) ile Hakk'ın dostluğunun kazanıldığını, dolayısıyla bir kalpte hem dost hem de düşmanın beraber sevimeyeceğini belirtir.

*Hak'tan a'lâ dost bize hiç yoktur inan ey cânına,
Nefisten büyük düşman bize yoktur inan ey cânına.*

*Bizde dahi kalb-i ehad vardır inan ey cânına,
İki muhabbet olmaz aslâ inan ey cânına.*

*Hak bize dost hem biz O'na olmak inan ey cânına,
Nefsin helâkı ile olur böyle inan ey cânına.*

²⁹⁸ Beyhaki, Ahmed b. Hüseyin, *Kitabü'z-Zühed*, Beyrut. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987, nr. 343; Zehebî, Muhammed b. Ahmed, *Mizânü'l-İtidal*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, trs: 3/625; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985, nr. 412.

²⁹⁹ Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, *İhya Ulumi'd-Din* (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2023, 5/431-432.

³⁰⁰ İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed el-Hasenî, *el-Bahrü'l-Medid fî Tefsiri'l-Kur'ani'l-Mecid*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014, 10/447.

³⁰¹ Konuyla ilgili bir hadis az önce Gazâlî'nin açıklaması için de geçti.

(M:69)

*Bizden bize akreb dahi dâim iken ey cânına,
O'ndan dahi ayrı duran insân değil ey cânına.*

(M:81)

Böylece düşman olan nefis sevilirse Hakk'ın dostluğunun kazanılmayacağını, düşman için dostu düşman yapmanın layık düşmediğini, aksine haramın ta kendisi olduğunu yazar.

*Hakk'ı seversek biz dahi böyle inan ey cânına,
Düşmanı sevmeyiz dahi böyle inan ey cânına.*

*Düşmanı sevmek dost bize düşman olur ey cânına,
Düşman için dostu dahi düşman etmek ey cânına.*

*Lâyık mıdır söyle bize cevâb dahi ey cânına,
Lâyık değil ayn-ı harâm böyle inan ey cânına.*

(M:80)

İnsan için en büyük düşman kendi nefsidir.

*Nefis insana en büyük düşman imiş,
Bu insana Allâh'tan büyük perde imiş.*

(M:30)

*Hevâ-yı nefsine tabi olma sen hiçbir zaman,
Çün Hakk'ı kaybettirir hem seni şeytân gibi kötülük yaptırır dahi her zaman.*

Yâ Rabbi bu hevâdan kurtar bizi Sen her zaman,

(M:30)

*Her bir hatîp âlim kişi bilir ki nefis büyük düşmandır din için,
Kime sorarsan der ki aynı yerde oturmazlar iki düşman.*

(M:43)

*Kendi nefsin Hak'tan a'mâ eyler seni hem bugün,
Akreb iken şâh damârından Hüdâ sana bugün.*

*Hakk'a perde kendi nefsinden eşed hem yok bugün,
Cümle a'dâdan adîv hem o durur ancak bugün.
(M:62)*

Nefis kelime anlamı bakımından bir zatın aynısı olmakla birlikte zatından bir vecih ile ayrılmaktadır. İnsanın nefsi var iken onun aynı zamanda kalbi de vardır. Dolayısıyla burada anlatılan nefis, insanı Hak'tan uzaklaştıran vehim hastalığıyla bulaşan zatî bilinçtir denilebilir. Vahdet-i vücud anlayışında olan Yunus Sabri'ye göre mümkinatın varlığı gölge misali gibi zayıf, hatta hayalden ibaret iken; var olmak Hakk'a ait bir özellik olduğu eserlerinde açıkça görülmektedir. Dolayısıyla insanın varlığının Hakk'ın varlığıyla kaim olması itibarıyla Hak onun en yakını ve dostudur. Nefis sahibi olmak, benlik sahibi olmak demektir. Benlik vahdeti izale ettiği için benliğin ifna edilmesi gerekir. Eğer Allah, kulunu benlikten fani kılmaz, vahdet ile kulunda tecelli etmez ise şaire göre bu kul nefsi ile kalır, Rabbinden gafil olur. Benlik ve nefse arız vasıflar olduğu sürece gaflet devam eder, kişi de selamet bulmaz demektir.

*İlâhî yâ Rahîm Allâh ne kim var nefs-i mâsivâ,
Gerekmez mü'mine vallâh kulûbumuzdan et ifnâ.*

*Bilâ tevhîd olan gâfil dahi sarhoş-ı mâsivâ,
Bırakıp meyhâne-yi sivâ ne vakit döner sana Allâh.*

*Seven nefsi olan kulu döner mi Sana yâ Allâh,
Eğer etmez isen anı bu benlikten bütün ifnâ.*

*Eğer vahdet ile andan zuhûr etmez isen Allâh,
Kalır nefsi ile hem gâfil dahi Sen'den ebed a'mâ.*

*Hidâyet nûru ile eğer zuhûr etmez isen Allâh,
Dalâlette kalır gerek dünyâ gerek ukbâ.*

*Sever dünyâ ve mâ fihâ olur düşman-ı ehlullâh,
Selâmet yok ona vallâh ne dünyâ ne dahi ukbâ.
(M:88)*

Yazar, nefsin belirtisi olan kibrin terk edilmesiyle Rabb'in tecellisine mazhar olunacağını anlatır. Yukarıda dediğimiz gibi Yunus Sabri'ye göre âlem hayalden ibarettir,³⁰² dolayısıyla şair ölüm gerçeğine dikkat çekerek öldükten sonra dünyâda geçirilen hayatın bir rüyadan ibaret olmasının anlaşılacağını belirtir.

*Bin yıl bir dakika gibi olur tez gelir ölüm hiç farketmeden,
Hem görürsün ki rüyadaydın Allâh'tan gayri helâket.*

*Kibri terk et bir avuç toprak gibi ol sen istersen olasın hâs ümmet,
Güneş gibi tecellî eder Zâtı'yla Rabb hem kaldırır zulmet.*
(M:51)

Dünyâ hayatının nefislere varlık tattıran olması hasebiyle nefisler dünyâ ile aldanır, insanlara Hak'tan geldiklerini ve O'nunla beraber olduklarını unutturur. Dolayısıyla nefis, varlık iddia etmekten ibaret olarak kendini gösterir.

Dünyâ ile aldattır nefsin hem kaybettirir Hak İlâh'ını,
(M:43)

Bir kez bile terk etmedin düşman olan nefsin Mevlâ'n için,
(M:44)

*Nefsi severken Rabb'i unuttuk hem unuttuk başa gelen mevt,
Nefsi terk et Rabb'i sev sonra iste cemâl cennet.*
(M:52)

³⁰² Bu âlem, ehl-i Hakk'a göre evhâm olması ile alakalı Yunus Sabri'den benzer beyitler:
Âlemden Ganî'dir Hakk'ın Zâtı dâimâ,
Ehl-i Hak âşıkın gözünde bu âlem imiş evhâm.

*Evhâmı bırak Hakk'a et imtisâl ihyâ ol sen dâimâ,
Terkedeceksin bu âlemi hatır ile olmazsa olur ıztırâr.*

*Hakk'ı tut âlemde sakın çün bu âlem imiş hân,
Hân misafirhânedir orada yaşatmazlar dâimâ.*
(Gayn Harfi)

*Dünyâda ömür rüya gibidir paşa olsan veya devlet,
Ölüm gelip çatınca başına anlarsın ki değilsin paşa ne de devlet.*

*Rüyadaki dostlardan ayrılmak olur güç şiddet,
Ölmezden evvel ayrılmayan kimse gider bi'l-hasret.*
(Kim Doğmuşsa Ölecek)

3.24. Dünyâ

İnsanları Allah'tan gaflete düşüren bu dünyâyâ ait mal, zenginlik, hırs, şan, şöret, mevki, makam gibi şeyler *dünyâ* ve *mâ fihâ* denilmiştir. İslam'ın ilk asırlarında yaratılış gayesini hakkıyla gerçekleştirmek isteyen zâhidlerin zühd anlayışı tasavvufun ilk dönemi sayılmıştır. Zâhidler ve mutasavvıflar dünyâyı, tabiatı çirkin ve kötü olan hayvanlara benzetir.³⁰³

Yunus Sabri, “*Dünya sevgisi her hatânın başıdır*”³⁰⁴ hadisine dayanarak, şayet bir kimsede dünyâ sevgisi varsa, her hatayı gönlünde toplamış olduğundan dolayı Hak'tan bir nasibinin olmayacağını söyler. Geçici dünyâyâ sevgi beslemeyi eşkıyanın mezhebinden sayar.

*Hubb-ı dünyâ her hatânın başıdır dedi habîb,
Her hatâyı câmi' oldun çünkü oldun sen muhib.*

*Her hatâ gönlünde iken nice olur Hak nasîb,
Hak ile bâtul dahi birbirine olmaz muhib.*

*İki zıd bir kalıba girmez olma sen aslâ muhib,
Bâtılı sever iken sen Hak sana olmaz nasîb.*

(M:68)

*Kim dünyâyâ muhabbet ederse değildir mezheb-i Mustafâ'da,
Hubb-ı dünyâdır mezheb-i eşkıyâ.*

(M:54)

Yunus Sabri zühdü tavsiye etmektedir.

*Tâlib-i cîfe iken sen doğru yol olmaz nasîb,
Terk-i dünyâ eyle ukbâ ile ol Hakk'a muhib.*

*Terk-i hasedi terk-i terk et Hak sana ola nasîb,
(M:68)*

³⁰³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.112.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.135.

³⁰⁴ İbn Ebi'd-Dünyâ, *Zemmü'd-Dünya*, nr. 9 (Riyad 2012, 1. Baskı); Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, nr. 10501 (Beyrut 1990).

Yunus Sabri dünyâyı talep eden kişiyi gafıl olarak nitelemekle, böylece Hak yerine dünyâyı tercih etmesini zemmetmekle, okurlara dünyânın önemsizliğini ve vefasızlığını anlatmaktadır.

*Behey gâfil olan kişi dahi tâlibi bu dünyâ,
Becâyiş hiç olur mu Hak ile dahi denî dünyâ.*

*Dedi Hak Nûr Resûlallah bu dünyâ cîfedir anla,
Olan tâlib kilâb billâh inan buna sakın tapma.*
(M:88)

*Ölürken pişman olur hem çağırır o ey aptal,
Bir cîfe için nasıl kaybettin sen Hakk'ın dîdârını ey aptal.*
(M:46)

*Dünyâya tapıyoruz hem bıraktık yol ve ibâdet,
Burada talep ediyoruz Allâh'tan türlü rahât hem nimet.*
(M:52)

*Ne oluyor hiç düşünmüyoruz toprak olacağımızı unutuyoruz,
Çün ecel yazılmıştır tatmadan çare bulamıyoruz.*

*Çün dünyâ bir değirmendir kim gelmişse onda öğüdülmek istiyordur,
Göz var iken göz kaybedeceğiz kulak var iken sağır olacağız.*

Çün bü ölüm bir şerbettir tadılmadan çaresi yoktur,
(M:47-48)

Yazar, dünyânın kafirler için cennet, müminler için zindan olduğuna³⁰⁵ dikkat çeker, diğer taraftan insanın en güzel şekilde yaratılmış olmasına karşın insanın bu alçak dünyâyı ehemmiyet vermesini kötüler.

*Sicn-i mü'min kâfire cennet iken bu cîfe hem,
Kelb-i Hak'tır her ne yüzden kim ise tâlibi hem.*

³⁰⁵ Aynı manadaki bir hadis için bk. Müslim, nr. 2956; Hâkim, *Müstedrek*, 3/604; Bezzâr, *Müsned*, nr. 3645; Taberânî, *el-Kebir*, nr. 6087, 6183.

*Hak seni ahsen-i takvîm üzre tasvîr etti hem,
Sen nice akbeh-i kabâih cîfe-yi kıldın ehem.*

Cîfe-i matlûbu elzem bilir iken dembedem.
(M:66)

Yunus Sabri, her şeyin aslında Allah'ın zînetini gösterdiğini, her şeyin Hak zînetiyle zînetlenip ve onun bir âşığı olduğunu söyler. Burada, Kur'an'daki, *"Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağlamal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara süslenmiştir. İşte bunlar dünyâ hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır."* (Âl-i İmran, 3/14) ayetine Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin, eserinde, Beyzâvî'den naklettiği şu yorum akla gelmektedir: "Hakikatte herşeyi kula güzel gösteren Hak'tır. Dolayısıyla dünyevi şeylerin bile çekici olmalarının sebebi Yaratıcı'sı olan Hak'tır."³⁰⁶

*Zîneti 'yle Kendi tecellî eder Rab dâimâ,
Her zerre bu zîneti beyân eder dâimâ.*

*Her şeyin bir âşığı olur onu sever dâimâ,
Aşkına sebep hem Hakk'ın Zîneti olmuş hep.*
(M:25)

3.25. Gaflet

Dikkatsizlik, dalgınlık anlamlarına gelen gaflet, nefsin heveslerine uymak, malayanî şeylerle zaman kaybetmek, Hak'tan ve Hakk'ın tecellilerini müşahade edememek, O'nun zikir ve ibadetinden mahrum kalmak anlamında bir tasavvufî terimdir.³⁰⁷

Yunus Sabri'de gaflet konusu çokça işlenir. Gafletin ölüm konusuyla beraber işlendiği görülür. *"Ne oluyor hiç düşünmüyoruz!"* şiirinde her insanın ecelinin başına geleceği, insanın toprak olacağı, dolayısıyla bu ölümle beraber artık amel defterinin kapanacağı, kendinde kendi iken, el, ayak, akıl, göz, kulak, ağız, varlık, aile onunla var iken onlardan yoksun olacağı, dolayısıyla sayılanların ölene bir fayda sağlamayacağı o büyük gün gelmeden önce hayatında

³⁰⁶ Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, Hz. Pîr Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî: *Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufî Görüşleri*, s.122. Kâdî Beyzâvî'nin ayete yaptığı yorum için bk. Kâdî Beyzâvî, Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*, Dimeşk: Dâru'r-Reşid, 2000, 1. Baskı, 1/248.

³⁰⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.141.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.171.

fazla fırsat olduğu zamanda gaflete çare aramalarının akıllıca bir tavır olduğunu nasihat etmektedir.

*Çün bü ölüm bir şerbettir tadılmadan çaresi yoktur,
Padişah ve fukara yaşlı ve delikanlı hem kadın ve çocuk hep tadacaklar.*

*Dil var iken kelamsız olacağız akıl var iken akılsız olacağız,
Kalk sen zavallı gafletten ara sen kendine çare.*

(M:48)

Gafletin bir şekli Allah'ı zikretmekten uzak kalmak olduğuna dair beyitler.

*Çünkü Hak Rahmân'ın hikmetlerini düşünmeye şeytân hiç yanaşmadı,
Allâh Allâh diyelim gafletten böyle kurtulalım.*

(M:49)

*Her bir nefes dâimâ Allâh de kalma sen fî-gaflet,
İstersen Rabb'inden hediye dâimâ Cemâl cennet.*

(M:52)

*Ehl-i dünyâ gufelâ zikretmedi ebedâ,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh,*

(M:55)

*Zâkirin kalbini nûrlandırdığın bu Nûr'un hürmetine,
Bizi gafletten kurtar Seni zikredelim dâimâ.*

(M:49)

*Zikirden ancak başka nûr yok bu karanlıktan kurtaracak,
Gel ey gâfil kalma câhil zikret Allâh'ını.*

*Gaflet ile cehâletle rûhunu yandırma,
İster isen rûhun gafletten hem cehâletten necât bulsun.*

(M:50)

Gaflet kalbi öldürüp duyarsızlaştırır, hikmetleri anlamaz hale getirir.

Her nefes eceline yaklaştırır seni bir adım,

Hem senden hak isteyecek şayet gafletle alıp verdin nefes.

*Ne düşünüyoruz acaba biz kalmışız böyle gaflette,
Ölüm gelir burada bildiğimiz tüm zevkleri bozar.*

*Ne oluyor buraya kadar kalmışız biz gaflette,
Kalbimiz öldü hissetmez her ne kadar hikmetler söylense bile.*
(M:51)

*Yâ Rabbî gafletten kurtar bizi nûr ile bilelim Sen 'i,
Hak bâtil farkedelim idrâk edelim Mevlâ 'mızı.*
(M:44)

Gaflet kalp gözünü köreltmesi sebebiyle Yunus Sabri şimdiki zaman veya içinde olunan güne dikkatleri toplamaya çalışır. Eserlerinin tamamında hakikatin hali ile her zaman hallenmek gerektiği, Allah'ın Cemalini bu hayatta görmek gerektiği, aksi halde Kur'an'da ifade edildiği gibi kıyamette kör olarak haşrolunacağı, bu hayatta görmeyenin orada da görmeyeceğini, dolayısıyla gelecekte bir Allah anlayışı değil, zuhurda ve tecellide olan bir Allah anlayışını istikrarlı bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Tevhid-i sıfatı anlatan beyitlerinde sıfatların zat için mazhar oldukları ve sıfatlarda Hakk'ın Cemalini seyretmeye çağırırken, hayatta iken göremeyenin dâimâ kör kalacağına, dolayısıyla bu hayatta sürekli yaşatılmayacağına göre gaflette kalınmamasını tembih etmektedir.

*Cümle sıfât vücûduna mazhar dâimâ,
Aç gözlerini mazharlara bak görürsün Hakk'ın Cemâl'ini dâimâ.*

*Böyle iken görmeyen kalır a'mâ hem de dâimâ,
Benimle birlikte kalma gaflette çün burada bırakmazlar dâimâ.*
(M:22-23)

İnsan-ı kamilin özelliği vahdet ve kesreti cem etmiş arif bir ehl-i tevhittir. Ehl-i tevhit vahdetten veya kesretten gafil değildir. Onlar her nefeste Allah'ı anarlar.

*Şerîatı Hak üzre icrâ etmesi gerek ona dâimâ,
Ârifler nezdinde vahdet kesret iki nûrdur dâimâ.*
(M:38)

Ârif olur hem de kâmil bu insan dâimâ,
Vahdet kesretten gâfil olmaz ebedâ.
(M:39)

Allâh'tan bir nefes gaflet etmez odur ehlullâh,
Bizi böyle yap yâ Allâh yâ Rabbenâ.

Sen'den kör gâfillerden yapma bizi yâ Rabbenâ,
Elâlem görür iken işlemez günâh çekinirler dâimâ.
(M:40)

3.26. Zâhid

Zâhid dünyâdan yüz çeviren, mal, mülk, şöhrat, makam, mevki, kadın gibi heveslerinden uzaklaşan anlamına gelen zâhid, tasavvufun sonraki dönemlerde aşk ve aşık kavramlarının yayılması ile zâhid kavramına yeni bir anlam yüklenmiştir. Dolayısıyla aşk ve irfan meşrepli sûfî şairler, dini katı bir şekilde, dine kendini otorite sayabilecek kadar taassupçu, başkalarının kusurlarıyla ilgilenen, irfaniyeti idrak etmeyen ve manayı kavramayan şekilci dindar tipini ifade etmek için zâhid kavramını kullanmıştır.³⁰⁸

Şu hadis, zühdü güzel özetlemiştir: **“Dünyâdan gönlünü çek ki Allah seni sevsin; insanların elindekinden gönlünü çek ki insanlar seni sevsin.”**³⁰⁹

Zühd, helal şeylerde olur. Haramdan zaten eli ve gönlü çekmek farzdır. Helalde de kişi için zaruri veya ihtiyaç olan şeylerden eli değil gönlü çekmek istenmiştir.

Ariflerden Serî Sakatî zühdün alametlerini şöyle sayar:

“Nefsin, dünyâyı talepten yana sükûnet içinde olması,
Kendisinden açlığını giderecek kadar gelen rızka kanaat etmek.
Avretini örtecek kadar elbiseye razı olmak.
Nefsin fuzuli şeylerden nefret etmesi.
Halkın kalpten çıkarılması.”³¹⁰

³⁰⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.389.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.539.

³⁰⁹ İbn Mâce, nr. 4102; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliya*, 8/42; Hâkim, *Müstedrek*, 4/313; Taberânî, *el-Kebir*, 6/237; Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, nr. 5187.

³¹⁰ Harguşî, *Tehzibü'l-Esrar*, s. 118.

Zünnun-ı Mısırî demiştir ki: “İnsanlar zühd konusunda farklı tarifler yaptılar:

Bir grup, “Zühd, makam sevgisini terk etmektir” dedi.

Bir grup, “Zühd, Allah Teâlâ’dan meşgul eden şeyi terk etmektir” dedi.

Bir grup, “Zühd, dünyâyı terk etmek ve emeli kısa tutmaktır” dedi.

Bir grup, “Zühd, nefsin rahatını ve sevincini terk etmektir” dedi.

Bir grup, “Zühd, Allah Teâlâ’ya güvenmektir” dedi.

Bir grup, “Zühd, mahlukatı kalpten çıkarmak ve yalnızlığı sevmektir” dedi.³¹¹

Bir grup, ise şöyle dedi: “Zâhid, dünyâyı, dünyâ ehlini ve ondaki şeyleri görmez, o sadece Allah Teâlâ’yı görür. Durum böyle olunca, dünyâdan ancak Aziz ve Celil olan Allah tarafından geleni alır.”³¹²

Zühd, yüce hal ve güzel ahlak ile olur. Şekilde ve sözde kalan zühd iddiası kınanmıştır. Bu duruma dikkat çeken, Şakik-i Belhî: “Gerçekten dünyâdan gönlünü çeken kimse, zühdünü fiili ile gerçekleştirir; zâhidlik taslayan kimse ise, zühdünü diliyle göstermeye çalışır”³¹³ der.

Yusuf b. Esbat, gerçek zâhidin alametlerini şöyle sayar:

“Mevcudu terk etmek.

Elde olmayanı temenni etmemek.

Yüce Ma’bûda hizmetle meşgul olmak.

Her işte Mevla’yı tercih etmek.

İç âlemin sâfi olması.

Aziz olan Allah ile izzet bulmak.

Merhametli kimselere hürmet.

Mübahlardan gönlü çekmek.

Manen kazançlı işlerin peşinde koşmak.

Dinlenmeyi az yapmak.”³¹⁴

Baskı)

³¹¹ Tarifler için bk. Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *Kitabü’z-Zühd*, s. 76 (nr. 63) (Beyrut, 1996, 3.

³¹² Harguşî, *Tehzibü’l-Esrar*, s. 119.

³¹³ Harguşî, *Tehzibü’l-Esrar*, s. 120.

³¹⁴ Harguşî, *Tehzibü’l-Esrar*, s. 120-121.

Şu hadis zühd konusunda her şeyi özetliyor: “*Dünyâyâ karşı zühd, sana helal olan şeyleri haram etmen ve elindeki malı zayı edip atman değildir. Zühd, Allah Teâlâ’nın katındakilere kendi elindekilerden daha fazla güvenmendir.*”³¹⁵

Yunus Sabri ise şiirlerinde sadece şekilci dindar zâhidlere dikkat çekmiştir. Şair, zâhidleri boş şeylerle ve dedikodularla uğraşan, ehl-i Hakk’ı kınayan, nefislerini bilmeyen, surete takılıp Hak’tan gafil olarak tasvir etmiştir.

Kâl-u kâl ile uğraşanlar nefsi bilmez nâkısîn.

*Gece gündüz ehl-i Hakk’ı ta’n eder hep zâhidîn,
Cümlesi mağrûr-ı sûret Hak’tan anlar gâfilîn.
(M:82)*

Suretle, yani hikmetten boş bir şekilde fıkıhın ayrıntılı hükümleriyle uğraşırken aşk şarabından içmeksizin tevhidin sırrını bulmayandır.

*Bulmadılar sırr-ı tevhîdi dahi hiç zâhidîn,
İçmediler hiç aşk şarâbından dahi hiç zâhidîn.*

*Sûreti tamîr ederken ehl-i nefis zâhidîn,
Hiç bilmez ehl-i Hakk’ı sâdıkîn ve kâmilîn.
(M:82-83)*

“Dünyâ ile ukbâyı ko, ulâ ile uhrâyı ko, var ol kuru sevdâyı ko, matlab yeter subhân sana!” diyen Niyâzî Mısrî gibi Yunus Sabri de dünyâ ve ukbayı zâhidlere bırakır, kendine ise Hak’ın Cemali yettiğini iddia eder. Zâhidlerin ciddi gaflet içerisinde oldukları ile suçlamaktadır.

Bu dünyâyı hem ukbâyı alsın hep zâhidîn,

*Bir koltuk altında olmaz iki karpuz zâhidîn,
Son nefeste cümle pişman Hak’tan ise gâfilîn.*

*Bize yeter Hak Cemâli gayrıdan mustağnîn,
Gayrıyı sevenler hep olurlar beraber hem hâlikîn,*

³¹⁵ Tirmizî, Zühd, 29; Heysemî, ez-Zevâid, 10/286.

*Sabrî'nin Matlûbu Sen'sin yâ İlâhe'l-âlemîn,
Cümle ihvânla berâber eyle yâ İlâhe'l-âlemîn.
(M:83)*

Yunus Sabri, zâhidleri muhatap alarak sürekli yapılan zikrin gâsil gibi yıkayıcı olduğu, masivayı yıktığı, zakirlerin kalplerini hem nûrlandırıp hem de çeşme-yi Hak haline getirdiğini belirttikten sonra zâhidlerin bu çeşmeden bir kez manen abdest almalarıyla büyük değişime uğrayacaklarını söyler. Bu değişimin ve terakkinin sonunda arif, Hak beka halini elde edip salat-ı dâimin'e yani kalbin sürekli Hak huzurunda olma nimetine ulaşır. Yunus Sabri'nin hayatı ve yazmış olduğu şiirlerinde vurgulanan şeriata bağlılığı göz önünde bulundurulursa bu salat-ı dâimin'in zahiri hükümlerini iptal eden batınîlerin düşünceleriyle bağdaşmadığı, bu namazın manası Hak'tan gafil olmamak ve O'nun nûrunu O'nun nûruyla müşahede etmek demektir. Nitekim buna uygun olarak yazmış olduğu zâhid tasavvurunda zâhidler Hak'tan gafil olarak gösterilmiştir.

Nûr-ı Hak'la medfûn-ı dâim olurlar zâkirîn,

*Zikr-i Hak'tan başka şey hiç yıkamaz ey zâhidîn,
Zikr-i dâim gâsil oldu sâlikîn ve zâkirîn,*

*Nûr-ı Hak'la Nûr-ı Hakk'ı oldular hep şâhidîn
(M:84-85)*

*Gitti zulmet nûr ile doldu kulûb-ı zâkirîn,
Çeşme-yi Hak oldu ancak hep kulûb-ı zâkirîn.*

*Çeşme-yi Hak'tan alırsa bir kez abdest zâhidîn,
Mescid-i Fenâ'da dahi olsalar hep musallîn.*

*Hak bekâsı ile olurlar fî salât-i dâimîn
(M:85)*

3.27. İhtiyâr-ı Mevt

Seçme, istemek anlamında ihtiyar kelimesi ile ölüm anlamına gelen mevt kelimesi, isim tamlaması şeklinde söylenen ihtiyar-ı mevt, isteyerek ölmek anlamına gelmektedir. Tasavvufta ölüm olumsuz bir manası olmayan, müminin Rabb'ine kavuşması şeklinde visal günü, düğün olarak değerlendirilirken, herkesin tadacağı ölüme “ıztırari ölüm” ismi verilir, veli ve kamillerin ölmezden önce ölmelerine “ihtiyar-ı mevt” adı verilmektedir. Mevt-i ihtiyari şu haberde geçmiştir: ‘Ölmezden evvel ölünüz’³¹⁶ Sûfiler, içinde yaşadığımız şehadet alemi hayal, mecazi ve evhamdan ibaret olarak tarif etmişlerdir. ‘İnsanlar uykudadır, ölünce uyanırlar’³¹⁷ haberinde geçen uyanış, insanın evham ve mecazdan sıyrılmasıyla ölümden gelen bir uyanış olarak ele alırlar.³¹⁸

Yunus Sabri ise şiirlerinde ihtiyar-ı mevtten, nefsi öldürmekten, mecazdan geçip hakikate ulaşmaktan bahsetmektedir. Hakk’a vuslat isteyenlerden, ihtiyar-ı mevt ile ölmesini, bu sırrı anlamasını, nefis hicaplarını yakmasını nasihat etmektedir.

*‘Mûtû kable en temûtû’ sırrı nedir anla bugün,
Hep hicâb-ı nefis yakılır nûr olur sana bugün.*

*Hakk’a vuslat ister isen ölmeden evvel öl bugün,
Bunu fahmetmek diler sen eyle insâf sen bugün.*
(M:63)

Yazar, ölmenin uyanış olduğu, Hakk’tan gafil olanların uykuda oldukları, Allah’a her erenin ihtiyar-ı mevt ile erdiğini ifade eder.

*Her nefeste olmayanlar Hakk’a daim zâkirîn,
Hak’tan anlar kaldılar gâfil dahi hep nâimîn.*

*Ölmezden hiç olamazlar uykudan müsteykizîn,
Anın içün ölmezden hep öldüler çün ârifîn.*

³¹⁶ Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, II, 384.

³¹⁷ Aclûnî, bu sözün Hz. Ali’ye ait olduğunu söyler. Şa’ranî, *Tabakatü’l-Kübra*’sında onun Sehl b. Abdullah- Tüsterî’ye ait olduğunu belirtir. Orada söz şöyledir: **“İnsanlar uykudadır; öldükleri zaman uyanırlar. Ölünce pişman olurlar; fakat pişmanlıkları onlara bir fayda vermez.”** Bk. Aclunî, *Keşfü’l-Hafâ*, nr. 2795. Tüsterî’nin sözü için bk. Şa’ranî, *Tabakatü’l-Kübra*, s. 117. (Beyurt 2005, I. Baskı)

³¹⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.247, s.246-247, s.284.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.334.

*Bu ölümle Hakk'a ârif oldular hem vâsilîn,
Varsın şaşsın her ne varsa gâfilîn ve nâimîn.
(M:84)*

Şaire göre gafletten kurtulan ârifler, gaflet uykusundan uyanmak için zikreden olurlar veya olmuşlardır. Hakk'a vâsil olmak için benliklerinden ölürlər. İsteyerek ölenlerin Hakk'ın varlığıyla temizlendiklerine ve Allah'ın nûru'yla defnolunduklarına dikkat çeker. Mecazi varlığından ölürlen, Hak varlığıyla var olmak gerekir.

*Çün uyanmak nevm-i gafletten olurlar zâkirîn,
Hakk'a vâsıl olmak için oldular hep meyyitîn.*

*Varlığı Hak'la dahi hem oldular hem tâhirîn,
Nûr-ı Hak'la medfûn-ı dâim olurlar zâkirîn.
(M:84)*

*Şirk-i hafiden kurtulmanın yolu ihtiyar-ı mevt'tir.
Her kim ister zulmet-i şirkten dahi bulsun necât,
İhtiyâr-ı mevt dahi eylesin kable'l-vefât.
(M:87)*

Mal, mülk, ahab, akraba, kibir, inat, evlad ve dahi nice dünyevi şeylerin mezarda faydası olamayacağını söyleyen Yunus Sabri, insanların bunları terk edip ölümle şimdiden, yani içinde bulunulan zamanda uyanmasını tavsiye eder. İsteyerek veya istemeyerek herkesin döneceği makamın Allah Teala olmasından ötürü, akıllı olan kimse ızdırar (zorunlu ölüm) gelmeden önce, hatır ile (gönüllü olarak dünyâda) Allah'a döner. Allah'a gitmenin yolu ihtiyar-ı mevti görmek, bunun için sulûk etmektir. İhtiyar-ı mevt'i görenler hem fena hem de beka halini görürler. Hem de mebd ve meadın ne olduğunu görürler. Yunus Sabri, bu kimselerin eşyanın hakikatlerini tanıyacaklarını ve ayne'l-yakin bir irfana ereceklerini müjdeler.

*Görürsün cümle bîvefâ edip ömrünü hep ifnâ,
Bunlardan fayda yok kat'â mezârda sana hiç aslâ.*

*Bu cümleden geçip şimdi diye leylüü nehâr Allâh,
Uyandır şimdiden kendin ölümle Hû ile Allâh.*

*Olur Zâhir Ezel Ebed kala Bâkî hemân Allâh,
Bilirsin Hak ile Hakk'ı dahi 'Fesemme Vechullâh'.
(M:89)*

*Elif'ten elif'e işaret eder yâ Rabbenâ,
Her ne varsa Allâh'tan Allâh'a hep gidilecek.*

*İster hatır ile ister zor ile çare yoktur hep gidilecek,
Akı olan kimse zoru beklemez isteyerek dâimâ gider.*

*Sülûk ederek ihtiyârı görür fenâyı hem de bekâyı,
Hem görür nedir mebde nedir meâd yâ Rabbenâ.
(M:41-42)*

Hakkı ve nûru görmek isteyen ölmezden önce ölmesi gerekir. Aksinin imkanı yoktur.

*Nûr ve Hak kim görmek ister ölmeden evvel ölümü görsün,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh.*

*'Mûtû kable en temûtû' görmeden mümkün değil nûr görmek,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh.
(M:54)*

3.28. Kalp-Gönül

Çevirme, döndürme anlamlarına gelen kalp, tasavvufta birçok tanımı ve karşılığı vardır. İlâhi hitabın muhatabı, ilham ve keşfin kaynağı, İlâhi tecellilerin mahalli, manevi basiret organı veya latifesi, hakiki insanın varlığı gibi çeşitli karşılıkları vardır. Kalb-i tasfiye etmek ise bu dünyâda aslı temiz olan ancak sonradan pislenmiş bulunan kalbi arındırarak, onu ilahî tecellileri kavrayabilen ve işlevsel hale getirmek demektir.³¹⁹

İmam Gazâlî (rah), *İhya* kitabının "Kalbin acayip hallerinin açıklanması" bölümünde kalp üzerinde geniş ve güzel açıklamalarda bulunmuştur. Orada der ki:

³¹⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.205.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.294.

"Hakikatte yüce Allah'a itaat eden kalptir. Allah'ı bilen, Allah için amel eden, amel ve ibadetle ilâhî huzura giden, Allah'a yakın olan, Allah katındaki ve huzurundaki şeylerin kendisine keşfedilip açıldığı organımız kalptir. Diğer azalar kalbe tâbidir. Allah'tan başka şeylerden temizlendiğinde, Allah katında makbul olan kalptir. Allah'tan gayri şeylerin düşünce ve derdi içinde kaybolduğunda, Allah'tan perdelenen kalptir. Allah tarafından muhatap alınan ve kendisinden kulluk talep edilen de kalptir. İtaat etmediği zaman azarlanacak ve azap görececek olan da kalptir.

Evet, kalp öyle bir azadır ki, kul onu manevî kirlerden temizlediği zaman Allah'a yaklaşıp kurtuluşa erer; inkâr ve isyanla kirletip safiyetini bozduğu zaman zarar eder, şaki olur, azaba uğrar.

İmam Gazâlî (rah), daha sonra der ki:

"Kalp öyle bir cevherdir ki, kul onu tanıdığı anda nefsinin tanır; nefsinin tanıdığı anda, Rabbini tanımış olur. Kul kalbinin cahili olursa, nefsinin de cahili olur. Nefsinin cahili olan kimse, Rabbinin de cahili olur. Kalbinin cahili olan kimse, başkasını tanıma noktasında daha cahil olur. İnsanların ekseriyeti, kalplerinin ve nefislerinin cahilidir; nefisleriyle kendilerinin arasına farkında olmadıkları birçok perde çekilmiştir."³²⁰

Resûlullah (s.a.v) kalplerin dört sınıf olduğunu belirtmiş ve onları şöyle tanıtmıştır:

"Kalpler dört çeşittir:

1. Temiz kalp. Orada parlayan bir nûr vardır. Bu, mü'minin kalbidir.
2. Kararmış ve ters döndürülmüş kalp. Bu, kâfirin kalbidir.
3. Kılıflara konmuş ve ağzı bağlanmış kalp. Bu, münafığın kalbidir.
4. Kendi haline bırakılmış kalp. Onda iman da bulunur, nifak da. Bu kalpte iman, temiz suyun besleyip geliştirdiği yeşil bir bakla gibidir. Nifak ise, irin ve cerahatin azdırıp artırdığı yara gibidir. Bunlardan hangisi diğerinden fazla ise, kalbe o hakim olur ve hüküm ona göre verilir."³²¹

Diğer bir hadiste kamil mü'minin kalbi şöyle tanıtlır:

*"Mü'min kalbi (kir ve günahlardan) tertemizdir. İçinde parlayan bir ışıktır."*³²²

³²⁰ Geniş açıklama için bk. Gazâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, 3/3 (Beyrut 2000).

³²¹ Ahmed, *Müsned*, 3/17; Taberânî, *es-Sağîr*, s. 443 (nr.1077); Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/278.

³²² Ahmed, *Müsned*, 3/17; Ebû Nuaym, *Hilye*, 1/278

Büyük veli Muhyiddin bin Arabî (k.s) der ki: "Kalp, dört hal içinde döner durur. Cehalet, şek, zan, ilim. Cehalet içindeki kalp, sürekli karanlık içindedir. Ondandır, hak adına hayırlı bir iş çıkmaz. Şek içindeki kalp, amel eder, fakat yakın ve samimiyetle değil. Zan içindeki kalp, iki tercih arasında kalır. Bir iyi bir kötü tarafa döner durur. Ağır basan taraf, kalbe hakim olur. Kesin ilme ve yakine sahip olan kalp ise, sadakatle amel eder, hakka tâbi olur, doğru yolda gider, hata etmez."³²³

Yunus Sabri'ye göre kalp zakirin her nefes tavaf ettiği beyt-i Hak'tır. Allah'ın zikriyle münevver olan zakirlerin kalpleri aynı zamanda Allah'ın hazineleri hükmündedir. Ayrıca içindeki karanlıklar izale edilip nûrla doldurulan kalpler Hakk'ın çeşmesi olurlar.

Her nefeste beyt-i Hakk'ı hep olurlar tâîfîn,

Zikr-i Hak'la hep münevver oldu kalb-i zâkirîn,

Hazîne-i Hak oldular çün hep kulûb-ı zâkirîn,

Gitti zulmet nûr ile doldu kulûb-ı zâkirîn,

Çeşme-yi Hak oldu ancak kulûb-ı zâkirîn,

(M:85)

Şair, kalbi ince, latîf bir mahal, Allah'tan gayrıya yer bırakılmaması gereken bir yer olarak tanıtmakta ve bunun gerçekleşmesini, insanın dünyâyâ geliş sebebi olarak görmektedir.

Geldik kimseyi Allâh'tan daha mahbûb yapmamak,

Hem de geldik Allâh'tan gayrıyı kalbimizden çıkarmak.

(M:46)

O, kalbini masivadan temizlemeyen kimsenin Rabbi'ni arayamayacağını, Allah'ın emrine uygun ibadet yapamayacağını söyler.

Komîtayı kov kalbini tasfiye et rucû et sen ara İlâh'ı,

Komîta ile beraber iken talep edemezsin sen İlâh'ı,

Emrolunduğu gibi ibâdet edemezsin aslâ sen İlâh'ı,

(M:43)

³²³ İbnü'l-Arabî, *et-Tecelliyâtü'l-İlâhiyye*, s. 129 (Beyrut 2002).

Yazar, Hak katında kişinin malının ve evladının ona fayda vermediği, ancak masivaya meyletmeksizin kalpleri selim olanların istisna edildiklerini belirtir ve kalb-i selimin nefsin hüküm sürmediği kalp olduğunu söyler. Kalbi aynı zamanda Hak dergahı olarak vasıflandıran Yunus Sabri, kalp masivadan temizlendiği takdirde Hakk'ın kendi dergahında daimi bir surette tecelli edeceğini söyler.

*Gayr-ı Hakk'a etme ülfet kalbini hem kıl selîm,
Kıl tefekkür nice dedi ol Kerîm-ü ol Rahîm.*

*Mâl ve evlâd fayda vermez kimseye hem et fehim,
İllâ Hakk'a kim gelir ise hem dahi kalb-i selîm.*

*Nice olur kalb-i selîm hem var iken nefs-i leîm,
Nefse hizmet eder iken git gide oldun racîm.*

*Eyle îmât bu nefsi hem cümle evsâf-ı zemîm,
Mâsivâdan kıl mutahhar dergâh-ı Hakk'ı kadîm.*

*Dergâhında eylesin dâim tecellî hep kadîm,
(M:67)*

Yunus Sabri'ye göre kalp zikirle ve salih amellerle nurlanan, inkar ve isyan ile kararan bir latifedir. Allah'ın zikriyle nurlanan kalp, insanı aslıyla buluşturur.

*Ey semâvât ve arzın dâimî nûru Allâh Sen,
Nûrunla zikreden kulun kalbini nûrlandırırısın Sen,*

*Gaflette olup zikretmeyenin kalbini karartırsın Sen,
(M:49)*

Dünyâ uykusuna dalmamaya, ölümü hatırlamaya, kabri tefekkür etmeye çağıran Yunus Sabri, kabirde hiçbir malın fayda vermediği gerçeğinden hareketle Allah'ın zikrinin kabirde geçerli servet hem de kabir karanlığını gideren ışık olması hasebiyle sâliki zikre davet etmektedir. Ona göre kabir, kalbin suretidir. Dolayısıyla insanın hakiki varlığı olan gönlü, zikir ve Kuran'ın nûruyla nûrlandırmak gerekir. Çünkü o, gönlü hem kabrin sureti hem de insanın vücudu olarak görmektedir.

*Bu dünyâ hiç kimseye kalmaz sen hatırla bir kez mevtini,
Bir kefin dört tahtayla gidersin sen kabrine,*

*Bunlardan başka mal senin değildir diğerlerine kalır
Zikrin nûru sende ise hem nûr parlayacak kabrine.*

*Gel ey Sabrî kabrini nûr yap ki surettir gönlüne,
Nûr-u zikir ve Kur'ân ile nûrlandır vücûdünü.*
(M:50)

Ona göre, Hakk'ın nûrunu müşahede edebilmek için selim bir kalp ve göz gerekir, dolayısıyla müşahede ile kalp gözü arasındaki ilişki önemlidir. Benzer şekilde kalbin selim hale gelmesini üç aşamada inceleyen Sühreverdî'ye göre kalbin sonuncu aşamadaki hali, kalbin Allah ile huzurda olma halidir ki o, müşahede kavramı ile açıklanır.³²⁴

*Her zerrenin ziyâsı nûr-ı mutlak kendiymiş,
Yâ Rabbi bu ziyâdan gâfil etme bizi.*

*Kalplere hem gözlere sıhhat ver bu ziyâyı görelim hep,
İlletli göz ziyâdan kaçır gölge karanlık ister,*

*Kendi illeti sebebiyle kaçır hep nûrdan,
Kendinde var olan cehâletten ziyâ istemez her zaman.*
(M:26-27)

Yunus Sabri, gönüle hitap etmekle gönlün Hakk derdiyle uyanmasını, Hakk'ın nûrunu görmesini ister. Hakk'ın nûrunu görmeyen gözün aslında kör olduğunu belirterek kalp ve göz arasındaki ilişkisine işaret eder. Yunus Sabri, müşahedeyi kalb gözüne bağlayarak, bu görüşün irfânî, bilinçsel bir görmekten bahsettiği söylenebilir. Dolayısıyla görenler herkesin gördüğünü görür olmakla beraber, gördükleri varlıkların Allah'la kaim olduklarını ve O'nun vermiş olduğu istidatlar olduğunu bilerek zevki bir görüş içerisinde. Allah'ı görüyormuşçasına ibadet etmek demek olan ihsan, kalbin uyanıp Hakk'ı görüyormuş gibi bir hal ve bilinçte olmasıdır.

³²⁴ Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif Gerçek Tasavvuf*, s.18.

Muhammed Nûrû'l-Arabî de *‘‘Dîdâr görmeyen yoktur, ancak cehâlet vardır’’*.³²⁵ demektedir. Diğer yandan Niyâzî Mısırî'nin *‘‘Ey gönül güş eyle aşıkların güftarını’’* diye başlayan şiirine şerh yapan Muhammed Nûrû'l-Arabî'ye göre gönül beş latifeden biridir. *‘‘İnsanda beş şey vardır’’* diyen Muhammed Nûrû'l-Arabî, bu beş şeyi nefis, ruh, hafî, kalp ve sır diye taksim etmektedir. Her bir latifenin bir işi ve alakası vardır.

Nefsin vazifesi çokluk ile alakadar olmaktır. Nefis çeşitli şeylere ilgi gösterir, bunlardan yüce ve yüksek olanlar olduğu gibi alçak ve yasak şeyler de vardır.

Ruhun vazifesi vahdet'e teveccüh etmesidir.

Hafî latifesinin vazifesi şeriata gözetmektir.

Sırrın vazifesi ahadiyyete bakmaktır.

Gönül'e gelince gönül veya kalp kesretle vahdeti toplayan bir latife olması bakımından berzah işiyle meşguldür. İki yönlü olması hasebiyle *‘‘Rab kalbe sığmıştır’’* hadis-i kudsisini zikretmektedir.³²⁶ Söz konusu hadis şudur: O, *‘‘Beni yerim ve göğüm içine sığdıramadı, mümin kulunun kalbi içine aldı’’*³²⁷ Dolayısıyla kalbin, kesreti de içine aldığından dolayı alçak ve yasak olan şeylerle aldanma riski söz konusudur. Onun için Hakk'ı bulma derdi ile dertlenmesi gerekir.

*Ey gönül gel derd-i Hakk'ı yâr edip uyan bugün,
Elde fırsat var iken kaybetme cânın sen bugün.*

*Şems gibi Zâhir iken Nûr-ı Hüdâ dahi bugün,
Nûr-ı aynın var iken a'mâ durursun sen bugün,*

*Hak Cemâli görmeyen göz odur a'mâ dahi bugün,
Bu gün a'mâ yarın a'mâ dedi Hüdâ hem bugün.*

(M:62)

3.29. Celâl-Cemâl

Ululuk, büyüklük, azamet anlamlarına gelen celal kelimesi, Allah için kullanıldığında O'nun yüceliği ve büyüklüğü kastedilir. Allah'ın tüm tenzîhî ve selbî sıfatlarını anlatan sıfatlar celal sıfatına nispet edilir. Allah'ın övülmeye layık, noksan sıfatlardan berî olması, yaratıklara zerre kadar muhtaç olmaması hakikatine binâen Allah'ın kahır sıfatlarına da ıtlak olunur.

³²⁵ Seyyid Muhammed Nûrû'l-Arabî, *Nûrû'l-Arabî Külliyyâtı 4. Cilt: Birliğe Yolculuk*, s.205.

³²⁶ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.109.

³²⁷ Bk. Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-Hasene*, nr. 988.

Dolayısıyla celal sıfatıyla Allah, kullarına imtihan, bela ve azap vermektedir. Allah Teala Celal sıfatıyla aynı zamanda kulları terbiye edici vasfıyla tecelli ederek kulları Kendi Zat-ı Mukaddes karşısında zelil kılar ve nefsanî arzu ve heveslerinden uzak eder. Dolayısıyla tasavvufta ‘celalsiz derviş olmaz’ kaidesi ifade edilmiştir.³²⁸

Güzellik manasına gelen cemal sıfatıyla ise Allah’ın kusursuz güzelliği kastedilir. Nitekim Allah bir hadis-i şerifte şöyle buyurmaktadır: ‘*Allah güzeldir, güzeli sever.*’³²⁹ Allah’ın kusursuz güzelliğini ifade ettiğinden dolayı Allah’ın cemali, vechi ile tecelli ettiğinde herşeyi kapladığından dolayı Cemalin Celali’nden de dikkat çekilmiştir. Celalin aksine cemal sıfatı Allah’ın rıza, lütuf ve rahmet sıfatlarına nispet edilmiştir. Aynı zamanda Allah’ın yarattığı varlıklardaki görünen güzellik ve mükemmellik de Allah’ın cemalinin zuhuru olarak görülmüştür. Allah’ın bir kuluna Cemali’ni göstermesi için önce Celali’nden geçmesi gerekli görülmüştür.³³⁰

Yunus Sabri’ye göre hem cemal, hem de celalini amel ile ikrar eden kimse Allah’ın her tecellisine rıza gösterir. Nefsanî işleri bırakıp Allah’ın emirlerini yerine getirir. Allah’ın celal ve cemal tecellilerini amel ile ikrar etmekten kasıt, beyitlerin devamında bahsedilen nehiylerden kaçmak ve emirleri yapmaktır.

*Cemal hem celali amel ile kim ikrar eder,
Allah’tan razı olur ne tecelli ile onda eder,*

Bırakır nefsi hem a’mal-i seyyie emrini daim yapar,
(M:29)

Muhammed Nûrî’l-Arabî ise ‘kahır ve lutfün yaratıcısı birdir’ demekle ehlullahın nezdinde ikisinin de ihsan ve hediye kabul edildiğini, hayrın ve şerrin Allah’tan geldiğini bilmeyen kimsenin azap çekeceğini belirtmektedir.³³¹

Arap harflerinin manaları açıklanan şiirlerinde ‘Te’ harfi açıklanırken yazar, tevhid-i sıfat’ı anlatmaktadır. Ona göre Allah’ın sıfatları Allah’ın vücuduna mazhardırlar. Sâlike gözünü açmayı emretmekle, sıfat mazharlarından Hakk’ın Cemali’ni görmesini istemektedir. Dolayısıyla sıfatların tecellisi olan varlıklarda beliren mana ve güzellik Allah’ın zatının sıfatına tecelli

³²⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.85.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.94-95.

³²⁹ Müslim, İmân, 147.

³³⁰ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.86.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.97.

³³¹ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.89.

etmesiyledir. Devamında bu hayatta cemalini görmeyen insan ebediyyen kör kalacağından dolayı kendini de muhataplara katarak okuyana, dâimâ gafletten uyanmasını telkin ve ihtar etmektedir.

*Tevhîd-i sıfâtı ayân eder dahi dâimâ,
Sıfâtında Hakk'ın olmaz ortağı hiç dâimâ.*

*Cümle sıfât vücûduna mazhar dâimâ,
Aç gözlerini mazharlara bak görürsün Hakk'ın Cemâli'ni dâimâ.*
(M:22)

Risale-i Elif beyitlerinde 'Cim' harfî kısmında cem' makamını anlatan yazarımıza göre söz konusu makamda Hak'ın zahir olarak zevk ve idrak edilmesinden dolayı zahir olan Allah'ın daimi güneş gibi Cemalidir. Burada Allah'ın vechinin tecellisi cemal olarak ifade edilmiştir. Ona göre irfan cennetine giren kimse büyük bir zevk ve safanın sebebi olan Allah'ın Cemali'ni dâimâ görür. Cemali'ne mazhar olabilmek için şeriat ve (günahlardan) temizlik şart sayılmıştır.

*Cemâl'i Cem'de Zâhir güneş gibi dâim imiş,
O kimse için ki nefsi bilmiş hem irfân cennetine girmiş.*

*İster isen cehennemden necât hem irfân cennetine idhâl,
Bırak cehâleti hem câhili talep et sen ilim ve irfân.*

*Burada iken kim olabilirse pâk hem kim cennetü'l-irfân'a olunsa idhâl,
Büyük zevk hem çok sefâ bulur dâimâ görür Hak Cemâl.*
(M:23)

*Her bir nefes dâimâ Allâh de kalma sen fî-gaflet,
İstersen Rabb'inden hediye dâimâ cemâl cennet.*

*Murâttır Allâh demek pâklık ile hem tahâret,
Hâşâ değildir menhiyyât ile Rab bizi pâk et.*

Gel ey Sabrî emrini yap ister isen bulmak selâmet,
(M:52)

Cemali, bir insanın erişebileceği en yüksek ihsan olarak gören Yunus Sabri, münacat ve çeşitli dizelerde dua kalıbıyla hem kendisi hem de başkalarına Allah'ın Cemali'nin bahşedilmesini istemektedir.

*Rızanla hem cemâlinle Sabrî'yi daim memnun yap,
Yâ İlâhe'l-âlemîn.
(M:61)*

Cemâlini hep göreler her biri İhvân'dan,

*İster isen Sabrî Cemâlini bulmak leyl-ü nehâr durma Allâh'ı zikretmekten,
Hem de kim Cemâlini bulmuş ey Sabrî zikreder Allâh'ı durmadan.
(M:45)*

Cemal aynı zamanda Hz. Peygamber'in bir sıfatıdır. Onun cemali kendisiyle şefaet ve tevessül edilen bir sıfattır ve Yunus Sabri, bir münacatında Allah'tan, 'Muhammed'in cemali hürmetine bizi ilmin nûruyla nûr yap!' diye iltica etmektedir.

*İlmin nûruyla nûr yap bizi Muhammed'in cemâlinin hürmeti için,
Yâ İlâhe'l-âlemîn.
(M:60)*

3.30. Müşâhede

Görme, temaşa, seyretme manalarına gelen müşahede kavramının tasavvuf terminolojisinde Hakk'ın kalplerde hazır olması, eşyayı tevhit zevkiyle görmek, Hakk'ı Hak ile görmek, zatî, sıfatî ve ef'alî olan ilahi tecellileri görmek, kesrette vahdeti, vahdette kesreti müşahede, cemal tecellisini görmek gibi anlamları vardır.³³²

Abdülmelik Harguşî (407/1016), ilk dönem tasavvuf klasiklerinden *Tehzibü'l-Esrar* adlı eserinde, müşahedenin, Cibril hadisinde tarif edilen ihsan halinden ibaret olduğunu belirterek der ki: "Bu hadisi nakleden bütün sahih kitaplarda, Cibril'in (a.s), Hz. Peygamber'e (s.a.v), "İhsan nedir?" sorusuna, Efendimiz'in (s.a.v) cevabı,

³³² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s.265, s.337.; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s.352, s.465.

“İhsan, yüce Allah’ı görüyor gibi O’na ibadet etmendir. Her ne kadar sen O’nu görmüyorsan da O seni görmektedir”³³³ şeklinde olmuştur. İşte bu tarif, müşahedenin manasıdır. Bu konuda asıl olan şudur: Kim, yüce Allah’a müşahade ve gözle görüyor gibi kulluk ederse, ibadetini ihlas, kalp safiyeti, güzel niyet ve iç temizliği ile yaparsa, onda gösteriş ve kendini beğenmekten sakınırsa, bu şekilde Aziz ve Celil olan Allah’ın muhabbetini, yakınlığını, ünsiyetini ve rızasını hak eder. Bu ise, sevapların en yükseği ve kerametlerin en üstünüdür.”³³⁴

Tabii ki burada konu edilen müşahade, baş gözünün değil, basiretin yani nûrani kalbin görmesidir. Nitekim Ali b. Ebî Talib’e (r.a), “Sen gördüğüne mi kulluk ediyorsun yoksa görmediğine mi?” diye sorulunca,

“Hayır, bilakis ben gördüğüm Rabbime kulluk ediyorum; ancak bu görme baş gözünün görmesi değildir, fakat iman müşahadesiyle kalbin görmesidir”³³⁵ demiştir.

Müşahedenin bir manası da gaypten gelen ilahi haberlerin ve emirlerin hakikatini anlamak, murad-ı ilahiyeye vakıf olmak ve sanki hepsini Cenab-ı Hak’tan işitmiş gibi yakın sahibi olmaktır. Ariflerden Muhammed b. Hafif, bu durumu şöyle özetler: “Müşahade, yakînin safiyeti ile kalplerin, Aziz ve Celil olan Allah’ın gayptan haber verdiklerine vakıf olmasıdır.”³³⁶

Yunus Sabri Hakk’ı her cihette şühud edebilmek için aşk şarabından içip sarhoş olmaya çağırmaktadır. Muhammed Nûrî’l-Arabî’de sarhoşluk üç çeşittir, birincisi tevhid-i ef’al, ikincisi tevhid-i sıfat ve sonuncusu tevhid-i zat sarhoşluklarıdır.³³⁷

*İçelim aşkın şarâbın cümle mestân dâimîn,
Vech-i Hakk’a bîtaraf dâim olalım şâhidîn.
(M:83)*

“Fe’eynemâ tuvellû fesemme vechullâh” “Nereye dönseniz Allah’ın Vechi oradadır”
Bakara 115. ayetinde bahsedilen Hakk’ın her yüzden görülmesi,³³⁸ seyr-i Muhibbî, Hakk’ı

³³³ Buhârî, İman 37; Müslim İman, 57; Ebû Davud, Sünnet, 16; Tirmizî, İman, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed, *Müsned*, 1/27, 51.

³³⁴ Harguşî, *Tehzibü’l-Esrar*, s. 84. (Ebû Dabi, 1999).

³³⁵ Harguşî, *Tehzibü’l-Esrar*, s. 85.

³³⁶ Harguşî, *Tehzibü’l-Esrar*, s. 87.

³³⁷ Seyyid Muhammed Nûr, *Edebi ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, s.196, 52.

³³⁸ Ahmed İbn Acibe, dirayet ve işaretleri cem ettiği *el-Bahrü’l-Medid fi Tefsiri’l-Kur’ani’l-Mecid* adlı tefsirinde bu ayetin işari yorumunda der ki: “Bil ki, mekanlar, yönler ve kâinata mevcut olan bütün şeyler, ilâhî sıfatların Nûrlarıyla ayakta durmaktadır ve Cenab-ı Hak’ın yüce Zatı karşısında yok hükmündedirler. Allah ezelde mevcuttu, kendisiyle birlikte hiçbir şey yoktu; O, şu anda da ezeldeki sıfatı üzeredir. Çünkü Allah’ın varlığı yanında hiçbir şeyin varlığından söz edilmez. Artık siz her ne tarafa yönelseniz, Allah’ın zatı oradadır. İlâhî Nûrların parlamasıyla bütün varlıklar görünmez olur, zat-ı ehadîyetin sıraları karşısında da Nûrlar silinir gider; sonunda bir ve kahhar olan Cenab-ı Hak, zatıyla kalır. Kaside-i Ayniyye sahibi (Seyyid Abdülkadir-i Geylânî) de şöyle demiştir:

kesretsiz görmek biçiminde Makam-ı cem'in şühûdu kısmının anlatıldığı tarifler ile uygunluk arzemektedir. Bu makamın sahipleri sıddıkîn adı ile anılır, özellikleri dâimâ Hak'la olmalarıdır. Yunus Sabri'ye göre Hakk'a şâhit olmak için nefis ve masiva hicabından kurtulmak şarttır. Makam-ı Cem'e ermenin yolu da masivadan arınış olan fenâfillâh'tır.

*Hep hicâb-ı mâsivâ bizde iken hem râsihîn,
Mümkün olmaz bir nefes hiç Hakk'a olmak şâhidîn.*

*Hep kulûb olsun Hüdâ'ya tâlibîn hem sâdikîn,
Olmasınlar mâsivâyâ bir nefes hiç mâilîn.*
(M:83)

Sûfîler, müşahedenin sahih olması için şahidin Hak'ta fani olup Hakk'ı Hak ile görmek gerektiğini vurgulamaktadır. Hücvi'ri'den rivayetle bir pirin "Allah'ı görmek ister misin?" sorusuna ilişkin Allah'ı görmek istemediğini, çünkü Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istediğine rağmen görmediğini, ancak onun aksine Hz. Muhammed rû'yeti istemediği halde görmüş olmasından ötürü istememe nedenini açıklamıştır. Hücvi'ri'ye göre arzu ve istek rû'yete engel durur. Çünkü kulun iradesinin mevcudiyeti perdedir.

Yunus Sabri de, müşahade için, Hakk'ın nûru ile Hakk'ın nûruna şahit oldular der. Miraçta Hz. Peygamber'in Hakk'ı görüp görmediği meselesindeki ihtilafı dile getiren Muhammed Nûrû'l-Arabî; Hz. Aişe'nin miraçtaki rû'yetin gerçekleştiğini söyleyen kimsenin yalan söylediği hadisini zikretmekle beraber, hadisi "Hakk'ı ancak Hak görür" şeklinde yorumlayarak bir uzlaşma getirmiştir.³³⁹ Zat, sıfat, esma ve ef'al olmak üzere tecellileri dörde ayıran Muhammed Nûrû'l-Arabî, zat tecellisini şerh ederken zat, nûrların nûru olup bu zatî nûrun müşahade edilmesinin ancak zatı ile müşahade edilebileceğini söyleyerek Hz. Peygamber'in "Beni nûr yap."³⁴⁰ duasına atıf yapmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi Yunus Sabri de şiirinde nûr-ı Hakk'a dikkat çekmektedir.

Nûr-ı Hak'la Nûr-ı Hakk'ı oldular şâhidîn

"Sevdiğim, cemalini yansıtan aynalarda (varlıklarda) tecelli etti; her bir varlıkta Sevgiliye ait alametler vardır. O'nun güzelliği değişik şekillerde kendini gösterince, her birine ayrı bir isim verildi; hepsi ona nazar edilecek birer mahal oldu." Bk. İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed, el-Bahrü'l-Medid: İbn Acibe Tefsiri (çev: Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand yayınları, 2011, 1. Baskı 1/422.

³³⁹ Aynı konuya değinen Hücvi'ri'ye göre Peygamber'in Hz. Aişe'ye "Hakk'ı görmedim" sözüyle Hz. Peygamber, baş gözü ile görmediğini kastetmiştir. İbn Abbas'a "Hakk'ı gördüm" demesiyle kalp gözünü kastetmiştir. Bakınız: Hücvi'ri, Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb, s.394.

³⁴⁰ Buhârî, Deavât, 9; Müslim, Müsâfirîn, 181.

(M:85)

'İllâ veche' zâhir oldu Hû ile yine Hû'dan,

Hû şâhid Hû meşhûd Hû ile yine Hû'dan.

(M:85)

Şaire göre Allah Teala vücûdü ve rahmetiyle her şeyi var kılıp ehl-i tevhid böyle müşahede eder; ehl-i şirk ise herşeye vücut vererek rahmeti kendilerine gazaba çevirirler. Aynı şekilde bir başka beyitte şair Allah'ın zînetiyle her zerreye tecelli eden olması ve bu zînetin içinde Ehl-i Hakk'ın gark olmaları hasebiyle, Allah'ın zîneti'ni gördüklerini söylemektedir. Ehl-i müşahede ehl-i tevhid olup herşeyi Allah'ın varlığıyla kaim gördüklerinden dolayı hep Hakk'ın tecellilerini görürler.

Rahmetiyle Allâh herşeyi mevcûd eder,

Vücûduyla rahmetiyle hep anları ayân eder.

Ehl-i tevhid ehl-i zikir böyle müşâhede eder,

Ehl-i şirk tüm rahmeti kendine gazâp eder.

(M:25)

Zîneti'yle Kendi tecellî eder Rab dâimâ,

Her zerre bu zîneti beyân eder dâimâ.

Her şeyin bir âşıkı olur onu sever dâimâ,

Aşkına sebep hem Hakk'ın Zîneti olmuş hep.

Kalbi selîm ehl-i Hak Hakk'ın Zîneti'nde olur gark,

O'nu görür O'nu duyar O'nu konuşur dâimâ.

(M:25)

Vahdâniyyet makamı adı ile de adlandırılan Cemü'l-cem makamında muhib ve mahbub beraberdir. Dolayısıyla cemü'l-cem makamıyla yazmış olduğu görünen "Mâsivânın câhili" şiirinde Yunus Sabri, "Hak cemâli'nin şâhidi hem de meşhûdu" biz olduk demekle muhibbin ve mahbubun vahdâniyyetini göstermektedir.

Hak Cemâlin şâhidi hem de meşhûdu olduk biz bugün

(M:86)

Yunus Sabri'nin müşahede düşüncesinin özünde müşahede edilmesi gereken hakikati, gözü açık, rüyasız, hülyasız biçiminde görmektir. O, Hüdâ'nın nûru güneş gibi zahir olduğu için Hak Cemalini bugün görmeyenin yarın da görmeyeceğini belirtir.

*Şems gibi zâhir iken nûr-ı Hüdâ dahi bugün,
Nûr-ı aynın var iken a'mâ durursun sen bugün.*

*Hak Cemâli görmeyen göz odur a'mâ dahi bugün,
Bugün a'mâ yarın a'mâ dedi Hüdâ hem bugün.*
(M:62)

*Bu cümleden geçip şimdi diye leyl-ü nehâr Allâh,
Uyandır şimdiden kendini ölümle Hû ile Allâh.*

*Olur Zâhir Ezel Eed kala Bâkî hemân Allâh,
Bilirsin Hak ile Hakk'ı dahi 'fesemme vechullâh'.*
(M:89)

4. YUNUS SABRİ’NİN ESER MECMÛASI: NÜSHA, NEŞİR, TERCÜME

4.1. Nüsha ve Neşir Yöntemi

Selim Buzolli’nin özel kütüphanesinde bulunan nüsha, Aşlan köyünden gelen Melâmî Tarikatına mensup dervişlerden Süleyman Hetemi Hoca’dan kaleme alınmıştır. Transkripsiyonunu yaptığımız seksen dokuz sayfalı nüshanın ilk yirmi bir sayfada yer alan manzum şeklinde metinlerin Yunus Sabri’ye ait değildir. Yirmibirinci sayfada bu kısacık manzum eserin Bayrami-Melâmî Tarikatı’ndan Şeyh Tahir Cakova Boşniyaku’nun Arnavutça ‘‘Vehbiye’’ eserinin çoğaltımı olduğu, ‘‘Tamam olundu Vehbiye, ne zaman Rabbim bana etti hediye’’ son beytinden anlaşılmaktadır. Nüshanın yirmikinci sayfadan itibaren Yunus Sabri’nin eserleri gelmektedir. Bu sayfadan sonra nüshanın tamamında Yunus Sabri’nin eserleri: Risâle-i Elif {M:22-31}, Risâle-i Nokta {M:32-42}, 9 Arnavutça şiiri {M:43-59}, Arnavutça Münacatı {M:60} ve 11 Türkçe şiiri {M:62-69, 80-89} yazılmıştır.

Yunus Sabri’nin Arnavut dilinde yazılan yirmi dokuz Arapça harfin şiirleri olan *Risâle-i Elif*, on şiirli *Risâle-i Nokta* ve biri eksik olmak üzere sekiz şiir, Haydar Salihu’nun ‘‘Poezia e Bejtexhinjeve’’ eserinde latinize edilmiş haliyle yer almaktadır.³⁴¹ Hajdar Salihu, Arap harfleriyle yazılmış bazı Arnavutça edebî metinleri toplayarak bir kitapta yayına hazırlamıştır.³⁴²

Selim Buzolli’nin çalışmasında *Risâle-i Elif*, *Risâle-i Nokta*, on Arnavutça şiir, Arnavutça Münâcât ve on bir Türkçe şiir bulunmaktadır.³⁴³ Ancak Buzolli, üzerine çalıştığı nüshada bir tek şiir halinde bulunan bir şiiri iki ayrı şiir şeklinde neşretmiştir.³⁴⁴ Buzolli’nin çalışmasında, ayrıca nüshada geçmeyen Ebced şiiri ve iki Türkçe şiir daha vardır. Söz konusu Buzolli çalışmasında hatalardan bazıları şunlardır:

‘‘Ey Gönül Gel Derd-i Hakk’ı’’ adlı şiirinde geçen ‘‘Hakk’a perde kendi nefsinden eşed hem yok bugün’’ mısrasında ‘eşed’ yerine hata ile ‘eser’ diye yazılmıştır.

‘‘Hubb-ı Dünyâ’’ adlı şiirinde ‘‘Onun ilmi cehl-i mahz’dır kaldı Hak’tan bînasip’’ mısrasında geçen ‘mahz’dır’ kelimesi ‘mahzur’ diye çevrilmiştir.

³⁴¹ Hajdar Salihu, *Poezia e Bejtexhinjeve*, Tirane: UEGEN Yayınları, 2010. Sayfa aralığı: 245-296.

³⁴² Her ne kadar elimize geçen kitapta dokuz şiirin varlığını belirten Hajdar Salihu, ‘‘Hıvzi Paşa’’ kütüphanesine ait söz konusu kitapta sadece sekiz şiiri bulduk. Belki de kitabın baskısında eksiklik söz konusudur. ‘‘Ne dash me kone ne medhheb’’, ‘‘Gönlünden Masivayi Kov’’ diye tercüme ettiğimiz şiir eksiktir.

³⁴³ Buzolli Selim, *Jetepershkrimi i Jonuz Sabriut: Personaliteti Vepra*, Kosova, Mitroviça: Basılmamış Çalışma, 2010.

³⁴⁴ Şiir nüshada Risâle-i Elif ve Risâle-i Nokta şiirlerinden sonra ilk şiirdir. ‘‘Kush Te Don Allah Perendine’’ diye başlayan şiir

Ne dash me gjete Sabri xhemalin nate e dite permende Allahin,

Gjithe kush e gjete Sabri xhemalin daim dhiker e boni Allahin. beytiyle noktalanmaktadır. Salihu’da da aynı şekilde yazılmıştır. Buzolli’de yazdığımız bu beyit iki şiirin sonunda da yazılmıştır. Birinci şiiri ‘‘Fark ta bojme Hak batilin te marrim vesh mire Perendine’’ mısrasına kadar yazıp beyit ile şiirin devamından ayırıp noktalamıştır. Dolayısıyla ikinci şiir ‘‘Teri ketu osht i keq gafleti’’ ile başlamaktadır. Salihu’nun kitabında eksik bulduğumuz şiirin bu iki şiirden başka bir şiir olduğunu belirtmek gerekir.

‘‘Hak’tan A’lâ Dost Bize’’ şiirinde ‘‘şems-i Hakikat sönmeyen böyle inan ey cânına’’ mısrasında geçen ‘sönmeyen’ kelimesi ‘söylenen’ diye anlaşılmıştır.

‘‘Gel Birâder Anlayalım’’ şiirinde ‘‘Masivanın telvîsâtından olalım tâhirîn’’ mısrasında geçen ‘telvîsât’ kelimesi yerine ‘telvînât’, ‘tâhirîn’ yerine ‘zahirin’ diye yanlış olarak çevrilmiştir. Aynı şiirin devamında varağın köşesinde on iki mısraların sırasıyla ilgili dikkat çeken not düşürülmesine rağmen yanlışlıkla on iki mısraların sırası karıştırılarak şiirin anlamında da karışıklık meydana gelmiştir.

Nüshada son iki şiirinin bulunmaması sebebiyle bu iki şiirin Yunus Sabri’ye aidiyeti konusundaki şüphelerine gelince, Yunus Mripa da daktilo eserinde Yunus Sabri’nin on üç Türkçe şiiri ve Türkçe ebcedinden bahsetmektedir. Mripa eserinde şiirlerinin metinleri geçmemesine rağmen Buzolli çalışmasında bu iki şiirin bulunması ve son beytinde diğer şiirlerinde olduğu gibi ‘‘Sabri’’ mahlası kullanılması, iki şiirin Yunus Sabri’ye aidiyeti kesinlik kazanmıştır. Son şiirinde Yunus Sabri, ‘‘Bir bahçede bir gülüm var binbir türlü renkler açar’’ demektedir. Yunus Sabri de bahçe ve gül yetiştirmekten meraklı olan biriymiş.³⁴⁵ Diğer şiirlerinde de gül-diken motifini kullanmıştır. Öteki şiirde ise mektep ve mektebin açılması konusu işlenilmektedir. Yunus Sabri’nin tekke ve mektep inşa ettiği bilinmektedir. Bu şiirinin mektebin veya tekkenin duvarlarında yazılıp veya levha halinde asılmış olma ihtimal akla gelebilir, ancak mektebin yıkıldığı, tekkenin de kapalı ve boş olduğu bilinmektedir.

Tezde nüshanın neşrine yer ayrılan bölümde sayfanın değişmesi halinde ‘M’ ile tek olan nüshamıza, rakam ile sayfa numarasına işaret edilmiştir. Tercüme kısımlarında da aynı rakam yazılmıştır. Metnin orijinalinde yetmiş sayısına geçildiğinde hata ile seksen rakamı yazılmıştır. Tezde de nüshadaki belirtilen rakam aynen aktarılmış, araştırmacıların nüshaya ulaşması halinde ise kolayca bulabilirler.

4.2. Metin Tercüme Yöntemi

Risâle-i Elif, Risâle-i Nokta, Münacat ve diğer dokuz şiir Arnavutça’dan Türkçeye çevrilip tezde sunulmuştur. Yunus Sabri şiirlerinde Arapça ve Türkçe kaynaklı kelimeler fazla kullanmıştır. Günümüz standart Arnavut dilinde bile çok sayıda Türkçe menşeli kelime mevcuttur. Halbuki Yunus Sabri’de halk dilinde bilinmeyen ve kullanılmayan kelimelerinin de kullanıldığını düşünüyoruz. Her ne kadar Yunus Sabri Türkçe bilmeyen müritlerine ve cemaatine, anlayacakları şekilde Arnavutça şiirler kaleme almış olsa da, şiirlerinin hiç Türkçe bilmeyenler tarafından anlaşılma derecesinin düşük olduğunu düşünüyoruz. Belki de tasavvufi eğitiminin bir gereksimi saydıkları rehber konumunda olan mürşid-i kamilin her zaman açıklayıcı olması gerektiğini düşündükleri için şiirlerinin her zaman açıklanmaya muhtaç bir mahiyette olacağından dolayı fazla dikkat edilmemiş olabilir. Nüshada yazılmasa bile Selim Buzolli’nin çalışmasında Risale-i Nokta şiirleri tamamlandıktan sonra dediğimizi destekler mahiyette beyitler vardır.

*Tamam oldu bu nokta ve elif
Korkma sen şeriattan değil muhalif,
Hiç okumayı bilmeyen bir kul için,*

³⁴⁵ Selim Buzolli, (görüşme).

*Bu nokta yeterince ona anlatmak için varsa bir kişi,
Dilersen şirkten kurtulasın,
Noktaya yapış, yap bizimle hizmeti...*

“Bu nokta yeterince ona anlatmak için varsa bir kişi.” diye tercüme ettiğimiz mısra da bu eserlerin anlatılmaya ve açıklanmaya muhtaç olduğuna, Yunus Sabri’nin sözü olup olmadığı belirsiz bulunan bu sözlerle dikkat çekilmiştir. Şiirlerde kullanılan bu dilin o dönemin halkı için ne kadar anlaşılır olduğu konusu tespit edilmesi zordur. Sadece aynı zamanda yazılmış diğer eserlere bakıldığında Yunus Sabri’nin dili diğer yazarların diline göre daha fazla yabancı kelime içermesi ve anlaşılması daha güç olması, Arnavutça bilen okurlar tarafından dile getirilen bir durumdur. Manzum yazmanın zorluklarından biri de vezni yakalamak olduğundan, belki de Yunus Sabri vakıf olduğu Osmanlı Türkçesi’nden kelimeler kullanarak bunu sağlamıştır. Dolayısıyla şair Arnavutça tasavvufî bir kavram çalışması ortaya koymamıştır. Arnavutça şiirlerinde kullanmış olduğu bazı tasavvufî söz ve kavramlar arasında şunlar vardır:

Zât, sıfât, ef’âl, cem, fark, vücûd, vahdet, kesret, hazretü’l-cem, cemü’l-cem, ehadiyyet, temâşâ, ehl-i ma’nâ, ehl-i resim, istidât, zevk, müşâhede, ârif-urefâ, mülhid, zındık, câmi (imâr nevinden câmi değil, toplayan anlamında), zulmet³⁴⁶, tecellî, mecâzî, ihtiyâr-ı mevt, fenâ, bekâ, sülûk, bâtın, mir’ât, urûç, nüzûl, himmet, şirk-i hafî, feyiz, Nûr-ı akdem, şerîk, hüküm, Hâkim, mahkûm, zerre, sâbit, gayr-ı hâlik, zâhir, zuhûr, deniz, nokta, bitaraf, vâris, mümkün(mümkün varlık anlamında), basîret, icrâ, şifâ, ziyâ, mudir, nâfi’, mücessem, ıslâh, sivâ, kifâyet, evhâm, ikrâr, şark, garb, mebde, mehâriç, ibtidâ, tulû, eşyâ, tafsîlât, icmâl, helâk, rûsûm, mahrûm, hazîne, aynı, huzûr, cisim, talîm, içtinâp, imtihâl, mevcûd, malûm, a’lâ, esfel, süfliyyât, gark, evsât, ednâ, mağlûb-i cem, seyyiât, hasenât, nehiy-menhiyyât, emir-evâmîr. Kavramlardan başka türkçe ad, sıfat, bağlaç, edat ve zarflar da kullanmıştır: ancak, hem, ile, fazla, zira, sırf, çıplak, fırsat, ücret, ünsiyet, mümkün, taht, izah, cümle, sarhoş, cife, layık.

Yapılan çeviri çalışmamızda mümkün mertebede şiirin çevirisinde de kafiyelerin korunmasına gayret gösterilmiştir. Dolayısıyla Arapça tamlamaları da kullanılmıştır. Hiçbir şekilde şiirin orijinalinde ifade edilen anlamlarını bozacak veya yansıtmayacak şekilde ahenk kaybolmasın diye bir çeviri yapılmamıştır. Çeviride öncelik, şiirde kullanılan kelimelerinin karşılıklarının anlamlarının verilmesidir. Şiirlerde hem kullanılan kelimelerin anlamları hem de şiirin bütünsel anlamı korunmaya çalışılmıştır.

4.3. Çeviri Yazı

1. [Risâle-i Elif:]

(M:22) Tercemetü Elifbâ-i Osmânî Bi-Lisânî’l-Arnavutî
Hediyyetün Li’l-İhvânî Fi’t-Tarîkatî’l-Melâmî
es-Seyyid eş-Şeyh Yûnus Sabri

Bismi’l-Lâhi’r-Rahmânî’r-Rahîm

³⁴⁶ Yazar, bu manadaki Arnavutça ‘terr’ kelimesini şiirlerinde defalarca kullanmıştır.

Elif (ا)

*Njo shkruhët prej ezeli hem njo shihët ai gjithmonë,
Që Zoti o njo sherik nuk ka dahi hem ai isharet bon.*

*Ganidër Dhati hem Ehad Ezel Ebed dahi gjithmonë,
Që Dhati Hakit s'oshtë muhtaxh këtij alemi hiç gjithmonë.*

*Atij muhtaxh gjithë sa send në gjithë sa frymë daim jonë,
Hykym bon Vetë gjithë sa dher're hem qysh të don Ai gjithmonë.*

Be (ب)

*Tevhidi ef'al in bejan e bon dahi gjithmonë,
Që në ef'al Haki s'ka ortak dahi hiç kond Ai gjithmonë.*

*Ç'ka do Vetë Ai ate e punon prej ezeli hem gjithmonë,
Që hykym Ate s'ka kush bon Vetë Hakim Ai oshtë gjithmonë.*

*Gjithë sa dher're o mahkjud me hykym të Hakit hem gjithmonë,
Gjithë sa dher're e bon bejan Ate dahi hem gjithmonë.*

Te (ت)

*Tevhidi sifatin ajan e bon dahi gjithmonë,
Që në sifati Haki s'ka ortak dahi hiç kond ai gjithmonë.*

*Jonë kuti për Vuxhud Tij sa sifate ka gjithmonë,
Çili sytë ti këqyr në kuti sheh Xhemalin Hak gjithmonë.*

*(M:23) Kështu tue konë kush nuk e pa jet aëma ai hem gjithmonë,
Mos rri në gaflet me gjithë mue se k'tu gjithmonë nuk na lonë.*

The (ث)

*Tevhidi dhatin ithbat ne na bon dahi gjithmonë,
Dhati Thabit Gajri halik prej ezeli kështu ish konë.*

*Hupe shirkin nefs kjaqirin merrë vesh Hakin Hak gjithmonë,
Hupe xhunahin nefs vuxhudin gjoje thevabin Hak gjithmonë.*

*Hupe hijen gjoje vuxhudin Dhati Dhatin e gjonë gjithmonë,
Hupe terrin gjoje Nûrin merrë vesh Hakin që oshtë gjithmonë.*

Xhim (ح)

*Xhemalin xhemde dhahir sikur dielli daim ish konë,
Për ato që e di neftin hem o hi në xhen'neti irfan.*

*Në dash me pështue prej xhehen'nemi e me hi në xhen'neti irfan,
Leje xhehlin hem xhahilin lyp ti ilim hem irfan.*

*Këtu tue konë paq kush muj bohët hem kush hi në xhen'neti irfan,
Të madh dhevk hem shumë sefa gjonë ai sheh Xhemalin Hak gjithmonë.*

Ha (ح)

*Në hadret Hak sifatile dhuhur hem kush ti bon,
Oshtë në shariat ikë prej nehji daim emrin e punon.*

*Zemrat me Hak trupin me hallk Hak batilin ferk e bon,
Me Nûrë të Hakit ajni Nûrë o haram hallall ferk e bon.*

*(M:24) Halis muhlis Hak um'meti i Muham'medit oshtë gjithmonë,
Si xhev'heri me tjerë gurë hem mbi këtë alem o gjithmonë.*

Ha' (ح)

*Muhal'led oshtë në xhen'net xhem'ul xhemin kush dhevk e bon,
E sheh detin edhe dallgat dallgat detit tabië jonë.*

*I sheh dallgat për deniz hem ai arif mir'at gjithmonë,
Edhe detin për dallga kuti e sheh hem ai gjithmonë.*

*Ehli Hak oshtë veçse Hakit nuk merrë vesh hiç ai gjithmonë,
Se ndërron Hakin me kërkond hem daim All'llah thotë gjithmonë.*

Dal (د)

*Hidajet në ehadijet Hak Muhammedi na bon,
Në kofshim bo paq prej sivaje me Nûr të tina qysh ai don,*

*Gjithë ç'ka ka prej Nûrit tij kandil oshtë bejan e bon,
Që Nûri Hakit Muhamedi gjithë alemit dritë po bon,*

*Mjerë për to që e qorroi nefsi, gjithë këtë dritë ai ferk se bon,
S'e sheh Nûrin e sheh terrin gjithë dunjanë ai xhem e bon.*

Dhal (ذ)

*Ledh'dhetin e hak tevhidit kush e merrë hem kush e gjonë,
E le taxhin edhe tahtin padishah ai vetë me konë.*

*Jom muvah'hid pa lonë rrenën punët e këqija qysh me thonë,
Për tevhid Ibrahim Ed'hemi taxh e tahtin e ka lonë.*

*(M:25) Ja Muhammed hak hidajet hem shefa'at neve bon,
S'ka ledh'dhet hiç hem hidajet hasha hiç me qetër kond.*

Re (ر)

*Me rahmet gjithë sa send mevvhud All'llahi hem e bon,
Me Vuxhud tij me rahmet tij gjithë ato ajan e bon.*

*Ehli tevhid ehli dhikir mushahede kështu e bon,
Ehli shirki gjithë rahmetin gazep për veti e bon.*

*Ma rondë i vjen dhikri tevhid se me pre me jatagon,
Ehli tevhid ehli rahmet veç All'llahit dhikir s'bon.*

Ze (ز)

*Me zinet bon texhel'li Zoti Vetë daim gjithmonë,
Githë sa dher're këtë zinet bejan e bon daim gjithmonë.*

*Gjithë sa send e ka një ashik që ate daim e don,
Ashkit tijna gjithë sebeb hem Hak zineti pra ish konë.*

*Kalbi selim ehli hak hem në zinet Hakit gark ish konë,
Ato e sheh ato e n'dinë ato e flet ai gjithmonë.*

Sin (س)

*Një insan për All'llahin nefsin kurban që e bon,
Gazi bohët hak shehid hem tu All'llahi ai gjithmonë.*

*Prej gjithë sendi ma i ngatë hem ai tu Zoti o gjithmonë,
Prej xhehen'nemi ma i madh për ehli gaflet zjerm ishkone.*

*(M:26) Për All'llahin gjithë ç'ka ka hem ai që kurban nuk e bon,
Prej gjithë sendi ai tu Zoti ma i poshtër o gjithmonë.*

Shin (ش)

*Shifaje gjithë sa derdit dhikri Zotit vetë ish konë,
Hem gida për shpirt insanit dhikri Zotit vetë ish konë.*

*Në dash shefa'at hem shifa hem prej All'llahit ti gjithmonë,
Mos bo gaflet duje Zotin All'llah thuej ti gjithmonë.*

*Zehër për nefsi e për munkir dhikri Hakit shumë ish konë,
Mos n'digo nefsin e xhahilin All'llah thuej ti gjithmonë.*

Sad (ص)

*Sabër gjithë sa belaje me rida hem kush ti bon,
Akibet i mbërri muradit prej All'llahit gjithë sa të don.*

Dhikri Zotit hem tevhidi për nefsi shumë bela ish konë,

E djeg neftin hem shejtanin për ta shumë xhehen 'nem ish konë.

*Me bo dhikur tevhid Zotin sabri madhë hem ky ish konë,
E djeg shirkin hem shejtanin për turk që shumë shifa ish konë.*

Dad (ض)

*Zijaje gjithë sa dher 'rës Nûri mutllak vetë ish konë,
Ja Rab 'bi prej kësaj zijaje neve gafil mos na bon.*

*Shëndoshnajt zemrat edhe sytë hem zija të shohim na gjithmonë,
Syni i sëmut ikë prej zijaje hijën e terrin ai e don.*

*(M:27) Prej il'leti që e ka në veti ikë prej drite ai gjithmonë,
Në veti e ka prej xhehaletit zija nuk don ai gjithmonë.*

Ta (ط)

*Teharet prej vuxhudit mexhazisë hem kush të gjonë,
Ai merrë vesh maënat e All'llahit me kur'an hem ç'ka o thonë.*

*Hem teharet prej mexhazisë që o folë hem ai që s'gjonë,
Nuk merrë vesh prej mevvhudatit prej kur'anit ç'ka o thonë.*

*Lyp teharet me Nûrë tina në dash ti Nûrë me u bo gjithmonë,
Lype udhën bëvete hakin prej atij që o paq gjithmonë.*

Dha (ظ)

*Zulmi gjithë alemin e djegë hem harab e bon,
Mjerë për to që huj e ka hem zullum robve ai u bon.*

*Malum oshtë që gjithë zalimat Zoti asla nuk i don,
Pa bo tevbe hem hidajet Zoti kurr ata si bonë.*

*E djeg vehtën edhe qetrin shpirtin rahat kurrë se bon,
Mos boft tevbe deri të desin rahmet Zoti në to nuk bon.*

Ajn (ع)

*Ilmi nafië mudirr dy turli hem që ish konë,
Ilmi nafië me ditë Zotin hem All'llah daim me thonë.*

*Ilmi mudirr dunjanë me desht sherri dinit ai ish konë,
(M:28) Me ikë prej tij gjithë na duhët muxhes 'sem shejtan ish konë.*

*Një alim që e do dunjan hem dreq i madh ai vetë ish konë,
Ja Rab'bi çoja vuxhudin islah bone në këtë xhihan.*

Gajn (غ)

*Gani hem Dhati hakit prej alemit gjithë ish konë,
Në sy të ashikit ehli Hakit ky alem evham ish konë.*

*Leje evhamin kapju hakit ihja bonu ti gjithmonë,
Mos me hatër domosdo hem këtë alem je tue lonë.*

*Kapju hakit mos alemit se ky alem han ish konë,
Hani oshtë musafirhane aty gjithmonë nuk na lonë.*

Fe (ف)

*Fani ezel ebed ky alem daim ish konë,
Gynyl kush të ep ma i madh ahmak në dunja ai ish konë.*

*Hallall për turk për me desht hem anxhak All'llahi ish konë,
Haram fanisë gynyl me i dhonë All'llah Baki daim tue konë.*

*Ja Rab'bi Ti bon texhel'li neve laik Ti ishe konë,
D'lirnaj zemrat prej sivaje mbushnaj Nûrë Ti me Nûrë Tond.*

Kaf (ك)

*Likanë e Hakit daim k'tu me gjetë hem kush të don,
Le te le hallkin hu ile hu All'llah daim ai le të thonë.*

*Dhikri i Hakit hem tevhidi ty anxhak këtu paq të bon,
Ameli Salih me bo ti daim laik ty të bojnë.*

*(M:29) Kull për Zotin ti me u bo hem daim laik ty të bojnë,
Nûri i Zotit vet texhel 'li me bo në ty laik ty të bojnë.*

Kef (ك)

*Kifajet Zoti rob it boll i bohët daim gjithmonë,
Kush di Zotin "Kul kefall 'llah" ai e këndon daim gjithmonë.*

*Daim All'llah hu ile hu hem dahi ai dhikir bon,
Nûri i dhikrit e djeg dreqin shpirtin hem rahat e bon.*

*Nûri i dhikrit e pështo robin prej shejtanit hem gjithmonë,
Nûri i dhikrit e z'dritë zemrën gjithë gafletin hem e çonë.*

Lam (ل)

*Xhemalin hem xhelalin me punë ikrar kush ti bon,
Bohët razi prej All'llahit me texhel 'li qysh ti bon.*

*E le nefsin punët e këqija daim emrin e punon,
All'llah thotë gjithë hem punon hem Hakit gaflet nuk i bon.*

*Ehli Hakin ehli dhikrin hem dahi daim e don,
Munafikin hem Jezidin hiç dahi ai nuk e don.*

Mim (م)

*Kemalin e Hakit idh 'har gjithë sa send daim e bon,
Një kemal që o tu insani në kurrnjë send hiç nuk ish konë.*

*Gjithë ç'ka ka vahdetin idh 'har me Kemal insani e bon,
Për ata e çoi All'llahi me kitab hem me Kur'an.*

*(M:30) Hidajetin dalaletin hem insani ferk e bon,
E le nehjin punon emrin Nûrë me Nûrë Zoti e bon.*

Nun (ن)

*Nefsi për insan ma i madhi dushman hem ish konë,
Prej All'llahi këtij insani perde e madhe hem ish konë.*

*Mbyte nefsin çoe perdën pështo prej xhehlit ti gjithmonë,
Me Nûrë të Zotit dije Zotin arif bonu ti gjithmonë.*

*Nûri i Zotit gjithë sa dher're e ka z'dritë daim gjithmonë,
Mos shih dher'rën shihe Nûrin me Nûr bonu Nûr gjithmonë.*

Vav (و)

*Vuxhudi mevvhudatit me vahdet kaim ish konë,
Sikur dallgat me deniz hem daim me to kaim jonë.*

*Vaxhib oshtë vuxhudit detit dallgat mumkin ishin konë,
Pa deniz nuk gjinden dallgat kujtou ti pak fikir bon.*

*Shih mexhazi Hakikat hem pështo prej shub'hës ti gjithmonë,
Le e mexhazin kapju Hakit se mexhazitë fani jonë.*

He (ه)

*Hevasë nefsit tabië mos ju bo ti hiç gjithmonë,
Se të hupë Hakin e të bo të keq ty si shejtan dahi gjithmonë.*

*Ja Rab'bi prej kësaj hevaje pështona neve Ti gjithmonë,
Të bohëm robët e Tu hu ile hem hu Allah daim gjithmonë.*

*(M:31) Hu ile hu hu daim hem dahi na hu me thonë,
Digjët dreqi masivaja shpirti hem rahat na gjonë.*

Lam- Elif (ل)

dy otroja, një xhezëm, një teshtid, një med, një hemzelif, elifi.

Një noktë (·)

*Masi të këndohën njëzetë e tetë harfe një noktë këndohët dâimâ,
Njëzetë e tetë harfe që jonë prej nokte isharet bojnë për urefa.*

*Që me dalë prej tafsilati te ixhmali për urefa,
Isharet ka dahi izah hashâ s'ka për xhuhela.*

*Nokta oshtë isharet Dhatit helak o në to sifât esma,
Merre vesh tevhidi dhatin pështoj prej shirkit ti kat'a.*

*Tevhidi dhati oshtë një ilim mbi to ilim hiç nuk ka,
Nuk o resëm as suret ajni Hak ajni mana.*

*Isharet Dhatit që oshtë nokta për uruxh hem intiha,
Edhe xhem'it bon isharet për nuzul hem ibtida.*

*Dhati i Hakit Nûri akdem për envare gjithë ç'ka ka,
Prej atij Nûri dhuhur boni Nûrë Muham'med Mustafa.*

*Prej këtij Nûri tuluë boni xhymle dher'ret hem eshja,
Këto e merrë vesh Hak'kal jekin ehli tevhid urefa.*

*Tevhidi dhatin nasib bona neve Ti ja Rab'bena.
Prej rusumi prej shirki hafisë pështona ne ja Rab'bena.*

*(M:33) Ehli tevhid ehli dhikir bona ne Ti ja Rab'bena,
Bona gark Ti në Nûrë të Dhatit gjithë ç'ka ka ja Rab'bena.*

Dy nokta (. .)

*Mas një nokte dy nokta isharet bojnë sifât esma,
Në këtë mekam kur të vje një sâlik vesh sifât e esma.*

*Ixhtinab bon prej menahisë kurnjo hiç se punon asla,
Imtiithal bon evamirit kurnjo hiç se lenë kat'a.*

*Mir'at bohët këtu vahdeti për kethret sifât esma,
Sikur në xhem që mir'at ka për vahdet sifât esma.*

*Kethret dhahir vahdet batin një tabir hadret e ka,
Sikur xhem'i që vahdet dhahir kethret batin dâimâ.*

*Ehli tevhîd këtina i thonë që vahdet kethret xhem i ka,
Ehli shirki oshtë në kethret prej vahdeti haber s'ka.*

*Hakikatin shariatit vesh se muer ai kat'a,
Në dhulmet të shirkit fort o lidh hem hiç prej drite haber s'ka.*

*Merhamet bo pështona prej shirkit me Nûrë Tond ja Rab'benâ,
Ehli tevhîd ehli dhikir bona Ti ja Rab'benâ.*

Tri nokta (. . .)

*Mas dy noktave tri nokta merrë vesh kuj isharet ka,
Dhat sifât hem ef'al ai insan që xhem e ka.*

*(M:34) Prej mevXHudi kush ma i dashtun s'o tu Zoti hiç asla,
Edib emin dahi hadi Nûri i Hakit ky kat'a.*

*Bohët laik për hilafet vahdet kethret xhem i ka,
Vahdet kethret këtina perde nuk i bohët hiç asla.*

*Për këto kuti te dyja jonë hem ai Mahbubin për me pa,
Daim me Hak gjithë te Haki bon daëvet ai dâimâ.*

*Ky oshtë Adem edhe xhami suret mana gjithë ç'ka ka,
Këto inkjar hem kush e bon kjafir bohët shubhe s'ka.*

*Ky oshtë varithi i Hak resulit për gjithë ç'ka ka,
Sheriat Tarikat Marifet Hakikat xhem i ka.*

*Farz e kemi këto me lyp na gjithë ç'ka jemi burra e gra,
Tu ai insan biat me bo "All'llah" me thonë dâimâ.*

*Këtë insan ky syni i hallkit nuk oshtë mymkyn për me pa,
Hak basiret lazëm anxhak këtë insan hem për me pa.*

*Zira haram ftyrën e këtina ehli dunjaja me e pa,
Ftyrën e këtina anxhak e sheh ehli Hak ehli mana.*

*Zinet oshtë ky për këtë alem hem ledh'dhet për gjithë ç'ka ka,
Drita e këtyne ky oshtë vetë hem sikur dielli dâimâ.*

*(M:35) Këto me livdue teri në kijamet s'un e livdojnë gjithë ç'ka ka,
Puna e këtina Hakit maëlum sun e merrë vesh hiç xhuhela.*

*Me këtë insan bona ihsan neve Ti ja Rab'bena,
Me feyz tina të bohëm insan edhe na ja Rab'bena.*

Një ystyn, një esre, një otro (— — —)

*Hem një ystyn hem një esre hem një otro dâimâ,
Mbi vahdet hem ky istiëdadi tri mertebe që i ka.*

*N'joni aëla n'joni evsat n'joni edna dâimâ,
Ehli Hakit bojnë isharet këto hareke dâimâ.*

*Si hareket për me këndue qysh të kallxojnë dâimâ,
Istiëdadin si ta kiesh ashtu të kallxojnë dâimâ.*

*Istiëdadin ne paq aëla bohësh aëla dâimâ,
Hem hidhmetin e bon në hudur qorr se bon ti hiç asla.*

*Mushahede bitaraf gjithë xhemalin temasha,
Dhefkin tond kush s'un e gjonë hiç edhe në koftë ai padishah.*

*Zira Turkut rahat nuk ka por me Hak hem me lika,
Mbi munkir mertebja jote tu All'llahi dâimâ.*

*Sikur gjyli që e çelë ftyrën përmbi therra dâimâ,
Therrrat gjylit i kan inadi shume i bojnë iftira.*

*(M:36) Gjyli në aëla therrrat në esfel në adhab të Zotit dâimâ,
Ashik i therrave oshtë magari shumë i don ja Rab'bena.*

*Gjyl Xhemalit dhikrit Tond insani oshtë ja Rab'bena,
Therrrat kondë të mundën me ç'kë punë e kanë ja Rab'bena.*

*Gjylat ashik Zotit me u bo punë e kanë ja Rab'bena,
Xhehen'nem për Turk veçse Hakit gjithë ç'ka ka hem masiva.*

*Eja vëlla ti me gjithë mue dhikir bojmë na dâimâ,
Dhikri Hakit udha Hakit evlijave dâimâ.*

*Dhikri Hakit zjerri Hakit eshkijave dâimâ,
Hakit ma ngatë prej këtij dhikri udhë nuk ka hiç dâimâ.*

*Farzi ajn shifa ledh'dhet për mbi dhikir send nuk ka,
Dhikir me të bo kush laik s'o ledh'dhet s'di ja Rab'bena.*

*I thotë dhikrit "fazlla ibadet" qorr prej Teje ja Rab'bena,
Sikur sexhde Ademit kush s'ke laik ja Rab'bena.*

*Prej hikmeti e le xhahil hem gafil ja Rab'bena,
Prej hajvani ma beter hem gafilët jonë ja Rab'bena.*

Prej shejtani ma beter sherr gafilët jonë ja Rab'bena,

*Prej inkjari prej gafleti pështona ne ja Rab'bena.
(M:37) Ehli ikrar ehli dhikir bona ne ja Rab'bena.*

Dy ystyna, dy esreja, dy otroja (—)

*Dy ystyna dy esreja dy otroja dâimâ,
Mas vahdeti prej kethreti bojnë isharet dâimâ.*

*Istiëdadin evsat aëla hem dahi ai që e ka,
Prej vahdeti me vahdet hem del në kethret ai dâimâ.*

*Kethret dhahir vahdet batin suret maëna paq e ka,
Me Nûrë të hakit Nûrin e Hakit sheriatin e bon ixhra.*

*Muvah'hid hem këtina i thonë që vahdet kethret xhem i ka,
Sikur dielli me envare bohët dhahir dâimâ.*

*Nûrun ala Nûrë oshtë ai hem dhahir batin që i ka,
Zemrën me Hak trupin me hallk edib emin dâimâ.*

*Istiëdadin ai që edna daim dahi që e ka,
Maglubi xhem dahi zindik dahi mulhid dâimâ.*

*Sheriatin evamirin s'un e bon ai hiç ixhra,
Menhijatet suflijatet gjithë i bon daim ixhra.*

*Këtina mulhid dahi zindik shiati hykym i dha,
Sikur mushrik sërë në kethret pa ra në vahdet që i dha.*

*Hidajetin Nûrin tond ana ne ja Rab'bena,
Evamirin dhikrin tond ana ne ja Rab'bena.*

Xhezmi (—)

*(M:38) Dahi xhezmi që i kapë harfet e si lëshon ai dâimâ,
Bon isharet sërë kethreti diko kapë hem dâimâ.*

*Prej vahdeti s'ka haber hiç në zulum të shirkit dâimâ,
Dritë vahdeti s'do me pa hiç gjithë ledh'dhetin në terr e ka.*

*Sikur uri i hanë niëmetet pa pa dritë ai dâimâ,
Në dritë me qitë ai hashër bohët nganë prej terri dâimâ.*

*Hem isharet bon ky xhezmi sërf vahdeti dâimâ,
Diko ka kapë si kethreti nuk e lëshon ai dâimâ.*

*Menhijatet ni punoftë ky evamir mos boftë ixhra,
Hak nispet sej'jiatin hasenatin nefs pra.*

*Edhe këtina sheriatu mulhid zindik hykym i dha,
Çarja këtina prej vahdeti te kethreti me dalë pra.*

*Sheriatin qysh oshtë Hak hem dâimâ me e bo ixhra,
Vahdet kethret te dyja Nûrë janë tu arifët hem dâimâ.*

*Çoe xhehlin e gafletin Ti prej ne ja Rab'bena,
Ehli dhikir hem arif ne bona Ti ja Rab'bena.*

Teshtidi (—)

*Hem teshtidi që i kapë harfet hem i lëshon ai dâimâ,
Ehli Haki urefave bon isharet dâimâ.*

*(M:39) Masi e kapi ky vahdeti ky e lëshoi hem dâimâ,
Që me vahdet te kethreti që o dalë ai hem dâimâ.*

*Arif bohët dahi kjamil ky insan hem dâimâ,
S'bohët gafil prej vahdeti prej kethreti ebeda.*

*Me vahdet ky pështon prej shirki All'llah thotë hem dâimâ,
Me kethret hem prej zindiki prej mulhidi ebeda.*

*Katër dyer për këtë insan me Nûrë çelën dâimâ,
Varith bohët pejgamberit ky insan hem shybhe s'ka.*

*Sheriatin Tarikatin Maërifetin Hakikatin ilim e ka,
Me Nûrë të Hakit i bon taëlim për ato që nasib ka.*

*Hem ikrar të katra i ka që të katra Hak jonë shybhe s'ka,
Ehli dhikir ehli ikrar me Nûrë të Hakit dâimâ.*

*Kush s'e merrë vesh ehli inkjar prej magarit beter pra,
Bona ihsan me këtë insan dâimâ ja Rab'bena.*

Meda (~)

*Edhe meda që i ngrehë harfet bon isharet dâimâ,
Hak resulin Hak varithi gjithë prej Hakit daim pra.*

*I ngrehë hallkin daim All'llah për me thonë ai dert e ka,
Me ashk të Hakit e ka ndërue krye e shpirt ai masiva.*

*(M:40) Veç All'llahit dhahir batin në zemër tina gjo nuk ka,
Gjithë ku të mundët daim All'llah për me thonë hem halisa.*

*Taëlim bon hem gjithë him'metin kështu e ka ja Rab'bena,
Mushrik gafil ikrah bojnë prej kësaj pune dâimâ.*

*Ehli Haki muvah'hidi punë ma të madhe se këto s'ka,
Se ndëron Hakin me dunja hem me ukba me gjithë ç'ka ka.*

*S'i ka ni siva ky sy e zemër me Hak daim ky e ka,
Se merrë vesh këto ehli dunja ehli ukba gjithë ç'ka ka.*

*Ehlull'llah oshtë prej All'llahit asnjë frymë në gaflet se ka,
Kështu bona daim neve ja All'llah ja Rab'bena.*

*Mos na bon ne prej gafilve qorr prej Teje ja Rabb 'bena,
Hallki tue pa keq s'punojnë ruhën ata hem dâimâ.*

*Thonë s'na pa kush xhynah bojnë Ti tu e pa ja Rab 'bena,
Emnin Turk puna e keqe prej gjithë mil'leti ja Rab 'bena.*

*Kështu qorr Turk mos na bon ne çelnaj sytë ja Rab 'bena,
Na prej Teje mos të kem ku mëshefëm në hudur Tond ja Rab 'bena.*

*Me Nûrë Tond Ti bon texhel'li hupe hallkin dâimâ,
Sikur dielli që e hupë terrin hem yllijt ja Rab 'bena.*

Hemze (ؤ)

*(M:41) Hem hemzeja që oshtë mebdë për meharixh gjithë ç'ka ka,
Bon isharet që All'llahi mebdë oshtë për gjithë ç'ka ka.*

*Prej Nûri tij dhahir u bo Nûrë Muham'med ibtida,
Prej Muham'medit tuluë boni dahi hem gjithë ç'ka ka.*

*Kush Muham'medit iman si pru kjafer u bo dâimâ,
Kush iman pru prej gazepe e pështoi shpirtin dâimâ.*

*Në udhë të Muham'medit i bon krye e shpirt kurban pra,
Se muer vesh hiç ç'ka oshtë ari hem namusi ky hallk pra.*

*Me Nûrë të Hakit Nûrin e Hakit dhikir e bon hem dâimâ,
Me këtë dhikir e ka djegë hem xhine shejatine masiva.*

*Me Nûrë të Hakit Nûrin e Hakit ky e deshti dâimâ,
Me Nûrë të Hakit e ka djegë veçse Nûrit kurgjo s'la.*

*Nûrë me Nûrë oshtë ehli Hakit hem kandil për gjithë eshja,
Këto e sheh ai që veç Hakit në zemër tina murad s'ka.*

*Bona nasib gjithë te shohim këtë Nûrë na ja Rab 'bena,
Hem me dhikrit tue thonë "All'Allah" shpirtë me dhonë ja Rab 'bena.*

Elifi zgjatues (`)

*Prej elifi te elifi bon isharete dâimâ ja Rab 'bena,
Prej All'llahi te All'llahi gjithë do të shkonë her se ç'ka ka.*

*(M:42) Ja me hatër ja me zor hem gjithë pa shkue çare s'ka,
Ai që i ka mend se pret zorin shkon me hatër dâimâ.*

*Bon suluk ky ihtijaren sheh fena hem sheh beka,
Hem e sheh ky ç'ka oshtë mebdë hem mead ja Rab 'bena.*

*Zemrën dekun nefsin gjallë mos na bo ja Rab 'bena,
Nefsin dekun zemrën gjallë bona ne ja Rab 'bena.*

*Qiri dritën në veti batin gjithë e ka ja Rab 'bena,
Qiri pa u djeg s'oshtë mymkyn hiç dritë me pa ja Rab 'bena.*

*Qiri dhezët drita tue u djegë bohët dhahir dâimâ,
Qiri dokët edhe shpija hem në to her se ç'ka ka.*

*Kështu insani batin dritën në veti ai e ka,
Daim me ashk tue thone "All'Allah" pa e djegë vehtën dâimâ.*

*S'muj sheh gjo hiç dâimâ ymrin në terr ai gjithë e ka,
Me Nûrë të dhikrit ne djegësh vehtën tu e thonë "All'Allah" dâimâ.*

*Vehtëja dokët merrët vesh hem gjithë ç'ka ka ja Rab 'bena,
Me Nûrë të dhikrit digje ja Rab veçse Teje gjithë ç'ka ka.*

*Me Nûrë të dhikrit zemrat tona bona diell ja rab 'bena,
Me këtë Nûrë na gjithë te shohim këtë vuxhud ja Rab 'bena.*

*Eja Sabri me All'llahin për All'llahin dâimâ,
All'llah thuej her kah të kthehësh bon xhemalin temasha.*

Temam.

*[Temam u bo kjo nokta me gjithë elif,
Mos u tut se sheriat o nuk o muhalif,
Per nje rob qe ai hiç nuk din me kendue,
Boll I del kjo nikta me pas kush me ja kallxue,
Ne paq qef prej shirki ti me shpetue,
Kapju noktes bon hizmet ti me mue.]*

3. [Arnavutça Şiir Mecmûası:]

(M:43) Mecmûatü'l-Îlâhî li Şeyh Yûnus Sabri

Hediyetün li 'l-İhvâni 'l-Hâdimîne fi 't-Tarîkati 'l-Melâmî

1. [Kush te don Allah Perendinë]

*Kush te don All'llah Perendinë le të mbytë nefsin le të d'lirin shpinë,
Pa e mbytë nefsin hem pa d'lirë shpinë mos te lyp hiç ai Perendinë.*

*Gjithë kush oshtë e flet hem e dinë që nefsi oshtë fortë dushman për dinë,
Ko ta bëvetish kështu thotë që dy dushmon një vend nuk rrinë.*

*Ç'ka do nefsi ato ja ep hem une vdes ai thotë për din,
Ai që e mbajti kështu nefsin desë për nefsi ai s'desë për dinë.*

*Ai që e diti ç'ka oshtë dini e mbyti nefsin e d'liri shpinë,
Ai që e mbyti nefsi kjaferin ai muer vesh fortë mirë dinin.*

*Hiqe komitën d'lire zemrën këtheu e lype Perendinë,
Me komitë bashk tue konë ti s'un e lypish Perendinë.*

As njëherë ibadet s'un bojish qysh oshtë emri për Perendinë,

Masi bashk me komitë e bon që se don hiç ai hem Perendinë.

*Zira oshtë dushmani Zotit hiç se don ai Perendinë,
Me dynja nefsi po të habit hem po të hupë Hakin Perendinë.*

*S'la komita me gjetë Hakin e me ditë na mirë turqnin,
Se s'po ka qef kërkush hiç hem me ja qartë ti ati shpinë.*

*(M:44) Herë se ç'ka ka me gjithë vehtën tetonë le për Perendinë,
Mas andej thuej Hakikat e deshta une Perendinë.*

*Nefs dushmanin se ke lonë hiç asnjë herë për Perendinë,
Sallde thue unë e due Hak Xhemalin Perendinë.*

*Kurnjë frymë ti nuk e more as se dhe për Perendinë,
Kështu tue konë ti qysh po thue unë e due Perendinë.*

*Mirë e din Ai kush e don hem kush o djeg për Perendinë,
Veç All'llahit gjo s'ka lonë hem e ka djeg për Perendinë.*

*Jarab'bi Ti pështona neve prej gafleti me Nûrë të dijmë,
Ferk ta bojim Hak batilin të marrim vesh mirë Perendinë.*

*Teri këtu oshtë i keqë gafleti e bon dushmon ai për vetveti,
Si shejtani njëmijë vjet gjithë kënoi laënet ai për vetveti.*

*Njëmijë vjet ai laënet boni hiç nuk diti për ko boni,
Kur na erdhë hazreti Ademi sexhde s'boni hiç shejtani.*

*Ja vuer Haki tonë laënetin në qafë të atij sikur gjerdani,
Masi Ademit sexhde si boni atij laënet herse ç'ka boni.*

*Hem sofî hem me mend të veta alim ish konë thanë shejtani,
Kurnjë vend në ftyrë të tokës nuk ka lonë gjithë sexhde boni.*

*(M:45) Deshti vehtën kibir boni hiç Ademiti sexhde si boni,
Hakikatin hiç se diti fort munkir ish konë shejtani.*

*Te tona sexhdet dija vetë hem ju bonë perde prej Rahmani,
Sod e nesër prej didari o mbetë qorr çyçan shejtani.*

*Jarab'bi Ti pështona neve prej vetveti prej shejtani,
Hakikat mirë të marrim vesh ç'ka oshtë dini ç'ka osht Rahmani.*

*Veçse teje gjithë ç'ka ka hem pështona neve prej atij dumoni,
Mos të habitëm prej dumoni me mbet mahrum na prej Rahmani.*

*Jarab'bi Ti çile derën prej Rahmeti prej Gufrani,
Gjithë Xhemalin le ta shohin gjithë i cilli prej ihvani.*

*Në dash me gjetë Sabri Xhemalin natë e ditë përmende All'llahin,
Gjithë kush e gjetë Sabri Xhemalin daim dhikir e boni All'llahin.*

Temam.

2. [Eja vëlla ti merr vesh mirë]

*(M:46) Eja vëlla ti merr vesh mirë në këtë dynja për ç'ka jemi ardhë,
Në dash me dal ti në hudur të Zotit me ballë çelë me faqe të bardhë.*

*Për me marrë vesh Hak All'llahin ortak s'ka tetonë jemi ardhë,
Her se ç'ka ka oshtë i Zotit për me thonë na jemi ardhë.*

*Në gjithë cillën frymë me përmend na Zotin daim jemi ardhë,
E me pështue prej dushman nefsit me gjetë Zotin jemi ardhë.*

*Mos me konë kush neve ma i dashtun prej All'llahit jemi ardhë,
Veç All'llahit në zemër tonë send mos me lonë hem jemi ardhë.*

Veç All'llahit ai që deshti qetër send ai oshtë dexh'xhall,

Ai tu Zoti me çfarë mendsh hem me çfarë ftyre kqyrë me dalë.

*Tue konë sarhosh me dunja ai çyçan hem sa oshtë gjallë,
Mos boftë tevbe e me u kthye ai prej Zoti sa o gjallë.*

*Tue dek pishman do të bohët hem do të thotë ai ej budallë,
Për një xhife qysh e hupe Hak Didarin ej budallë.*

*Veç All'llahit qetër send ti e përmende si qakallë,
Masi Zotin se përmende mbete thatë ti si qakallë.*

*Gjithë kujë drithin miell ja boni por për veti kurgjo s'boni,
Por u dogj ai me dert të hallkit natë e ditë sikur shejtani.*

*(M:47) Ai që e patë dertin e Hakit kapërcei prej dertit të hallkit,
E kthej ftyrën ai prej Hakit, "kush je ti" i tha këtij hallkit.*

*Domosdo hiç pa e dijtë do të dahësh ti hem prej këtij hallkit,
Për këtë hallk hiç ai që ika mend a hjekë dorën ai prej Hakit.*

*Gjithë cillën frymë hiç pa da hem e përmend dhikrin e Hakit,
Gjithë cillën frymë dâimâ hem e ka gjetë didarin e Hakit.*

*Eja vëlla e lype udhën qysh me hjekë dorë prej këtij hallkit,
Her kah të kthehëm dâimâ e shohim na Didarin e Hakit.*

*Ej Sabri ti në kofsh ashik hem në kofsh sadik për Didar të Hakit,
Merrja dorën një murshidi bonu teslim ti në hazne të Hakit.*

Temam.

3. [Çka oshtë kështu që s'po kujtohëm]

*Ç'ka oshtë kështu që s'po kujtohëm krejtë harrum që tokë do të bohëm,
Se exheli që na u ka q'krue nuk o çare pa u kërkuë.*

*Se dunjaja një mulli oshtë në to kush erdhë ai don me u blue,
Sy tue pasë na do të qorrohëm veshe tue pas na do të shurdhohëm.*

*(M:48) Se kjo deka një sherbet oshtë nuk o çare pa e kërkue,
Padishah e fukara plak e i ri hem fmi e grue.*

*Guhë tue pasë na të pa fjal bohëm mend tue pas na të pa mend bohëm,
Çou i ngratë ti prej gafleti çare lyp ti për vetveti.*

*Duer tue pasë na të pa duer bohëm komë tue pasë na të pa komë bohëm,
Natë e ditë ymri gjithë po shkon gjithë exhelin po na afron.*

*Rob tue pas na të pa rob bohëm mall tue pasë na të pa mall bohëm,
Shum fërsat na tue pasë si një peshk që oshtë në deti.*

*Prej xhunaheve tevbe bojim lypim çare për vetveti,
Na tue konë na hiç do të bohëm me një kefin hem na do të ndërrohëm.*

*Prej xhunaheve ma i madhi vetë ish konë ai për vetveti,
Në gjeti çare na mos të lypim eja lypim prej vetveti.*

*Me shumë dhe hem na do të mblohëm diell e honë mo na s' do të shohim,
Me dunja qysh sarhosh po bohëm për këtë dekë hiç s' po kujtohëm.*

*Sureta na të mirë po dokëm nuk e kemi asnjë të keqe,
Mas dunjaje gjithë po n' gasim sikur qeni me teneqe.*

*Tha Resuli një hadith për gjithë kond që ta kenë në mend,
Kjo dunjaja send i coft o kush ta lypin ai oshtë qen.*

*(M:49) Sikur akulli domë me u ngri në shpi të re vetëm domë me hi,
Kështu pa u bo na eja bohëm hem prej xhunaheve gjithë paq bohëm.*

Se hikmetet e Hak Rahmanit s'ja muerr mendja hiç shejtanit,

“All’llah All’llah” daim thojim prej gafleti kështu pështojim.

*Sabri në kofsh dost për vetëveti mos rri pështo ti prej vetveti,
Në All’llah mbytu pa ardhë zori si një pikë që bjenë në deti.*

Temam.

4. [Nûri qiellës edhe i tokës]

*Nûri i qiellës edhe i tokës Ti All’llah që je gjithmonë,
Ja zditë zemrën me këtë Nûrë Ti atij robi që dhikir bon.*

*E ja n’zinë Ti zemrën atij që o në gaflet ai dhikir s’bon,
Natë e ditë punon kusure emrin e Zotit nuk e bon.*

*Pashë këtë Nûrë që e ke z’ditë Ti zemrën e atij që dhikir bon,
Pështona neve prej gafleti na të bojmë dhikir Ty gjithmonë.*

*Nûri i dhikrit e çonë terrin e të përpyjek me asllin tond,
Nûri i dhikrit Nûrë e bon hem atë dhakir që dhikir bon.*

*Njëmijë diella edhe hona edhe qira shume me konë,
Territ të xhehlit e të gafletit sa një dher’re s’kanë ç’ka i bojnë.*

*(M:50) Veçse dhikrit tjetër Nûrë s’ka prej këtij terri që na pështon,
Eja gafil mos rri xhahil bone dhikir All’llahin tond.*

*Me gaflet e me xhehl mos e digj ti shpirtin tond,
Në dash me pështue prej gafleti e prej xhehli ti shpirtin tond.*

*Mos n’digo nefsin e shejtanin bone dhikir All’llahin tond,
Nûri i dhikrit shejtan nefsin e përzen prej shtatit tond.*

*Natë e ditë sa të bojin hykym shejtan nefsi në vuxhud tond,
Asnjëherë nuk po lonë hiç me bo dhikir All’llahin tond.*

*Në dash me pështue prej gafleti e me gjet ti asllin tond,
Mos n'digo neqsin n'digo Zotin bone dhikir All'llahin tond.*

*Natë e ditë dimën e verë hem sall për neqsi ti po punon,
Abdest nemaz e për dhikir asnjë vakt ti se ke lonë.*

*Kjo dunja kërkuj si jet hiç kujto njëherë ti dekën tond,
Me një kefin me katër dërrasa ti dotë shkojsh n'atë vorrin tond.*

*Veçse këtyne qeter mall hem tonë do të jet për qetër kond,
Nûrin e dhikrit ne paç ti hem dritë do të bon në atë vorrin tond.*

*Eja Sabri z'drite vorrin që o suret për zemër tond,
Me Nûrë të dhikrit e të Kur'anit bone Nûrë vuxhudin tond.*

Temam.

5. [Kush o le gjithë domë me dekë]

*(M:51) Kush o le gjithë domë me dekë kjo dunja kërkuj si jet,
Dhe o konë gjithë kush o le apert dhe do të bohët vet.*

*Gjithë sa frymë ka një hapa komë prej exheli të afron vet,
Hem prej teje hak do të lyp ne paq dhonë marrë ti me gaflet.*

*Ç'ka po kujtojmë axheba na që po rrijmë kështu në gaflet,
Po vjen deka po na prish ne ç'ka kem ditë k'tu gjithë lezet.*

*Ç'ka o kështu që teri këtu jemi mbetun na në gaflet,
O dekë zemra nuk po ndien sado shumë me u folë hikmet.*

*Prej dunjaje prej çallgive prej menhive n'die lezet,
Prej All'llahi prej âhireti prej ibadeti s'ndie lezet.*

*Ymri në dunja oshtë si në ondërr ho ke pashë ti ho ke devlet,
Kurë të vjen deka mirë e sheh ti që s'ke pashë as s'ke devlet.*

*Zor oshtë me u nda prej dostllarve që i ka pasë ai në ondërr të vet,
Kush so da hem para deke shume hasret ai do të shkonë vet.*

*Fërk vjenë deka sun e bon ferk si një dakik si njëmijë vjet,
Hem e sheh që në ondërr je konë veç All'llahit kurgjo s'mbet.*

*Le e kibrin bonu një grusht dhe në dash me u bo sod has um'met,
Sikur dielli bon texhel'li e çon terrin Zoti Vetë.*

*(M:52) Mas dunjaje jemi taptisë kem lonë udhë hem ibadet,
K'tu po lypim prej All'llahit durli rahat hem niëmet.*

*Tue desht nefsin harrum Zotin krejt harrum që kemë me dekë vet,
Le e nefsin duje Zotin atëhere lyp Xhemal xhen'net.*

*Këqyri fminë ti merrë ibret sa të mbanë gjihtë ai në gojë të vetë,
I rrjedh tomli e i shkon atij hem në bark të vetë.*

*Ajni kështu oshtë ai që e mba hem emnin e Zotit në gojë të vetë,
Nûri Zotit pa da hiç hem i zhdrop atij në zemër të vetë.*

*Gjithë sa frymë All'llah thuej dâimâ mos rri në gaflet,
Në dash me të bo Zoti hedij'je dâimâ Xhemal xhen'net.*

*Murad oshtë All'llah me thonë me paqllëk me teharet,
Hasha s'oshtë me menhijate Zoti na boftë paq ne Vetë.*

*Eja Sabri punoe emrin në dash me gjetë ti selamet,
All'llah All'llah dhikir bojim kështu gjojim na selamet.*

Temam.

6. [Kush din nefsin ai di Zotin]

(M:53) Kush di nefsin ai di Zotin hem i gjet xhehlit ilaxh,

Kush s'di nefsin ai s'di Zotin s'un i gjo xhehlit ilaxh.

*Nefsi pa u dijtë xhehli zehër nuk i gjindet hiç ilaxh,
Pejgamber ve Evlia Kitab Kur'an s'ju bo ilaxh.*

*Nûri Hakit Muham'medi baba i Nûrëve i dha ilaxh,
Ebuxhehli baba i xhehlit se la xhehlin me pi ilaxh.*

*Nûri Hakit Muham'medi kur s'ju bo xhehlit ilaxh,
Qetër send qysh muj i bohët xhehlit xhahilit ilaxh.*

*Lyp një insan që e di nefsin hem i gjetë xhehlit ilaxh,
Mësoe nefsin merrë vesh Hakin bonu gjyl ti mos rri kaqë.*

*Gjithë ç'ka ka hem teri plehi që e bo robi oshtë ilaxh,
Sallde xhehli s'osht një send hiç ne dash Zotin lyp ilaxh.*

*Me u shortue me gjyl një kaqë bohët gjyl hem tue konë kaqë,
Pa hizmet thahën kalamat qet prej rrongje apet kaqë.*

*Emri Zotit dhikri daim nefsin shpirt me bo ilaxh,
Nehji Zotit daim gaflet shpirtin nefs me bo ilaxh.*

*Shumë jazik oshtë me kusure gjyl tue konë ti me u bo kaqë,
Kujtou pak ti gjyl e kaqë hem mos ep gjyl ti me marrë kaqë.*

*Shumë durli shumë fjalë u folë hem merrë vesh pak ti mend ni paq,
Borç e kemi me kallzue bonu gjyl ti në dash rri kaqë.*

*(M:54) Në kofsh për veti ti vetë je kërkush për ty s'oshtë hiç muhtaxh,
Haram oshtë me zehër të xhehlit me mbytë shpirtin pa ilaxh.*

*Me dijtë nefsin dhikir Zotin me e bo Sabri oshtë ilaxh,
Me Nûrë të dhikrit shëndoshe zemrën dhikri daim oshtë ilaxh.*

Temam.

7. [Në dash me konë në medh'heb Mustafas]

*Në dash me konë në medh'heb Mustafas d'lire zemrën prej masivasë.
All-llah thuej daim hu oshtë medh'hebi i Mustafasë.*

*Kush ti bon muhab'bet dunjasë nuk oshtë ai në medh'heb Mustafasë.
Muhab'beti i kësaj dunjasë oshtë medh'hebi i eshkijasë.*

*Muhab'beti i Hak Tealasë oshtë medh'hebi i Mustafasë.
All'llah thuej daim hu oshtë medh'hebi i Mustafasë.*

*Nûrë e Hak kush don me pa le të sheh dekën ai pa e pa.
Dunja fani hu All'llah La ilahe il'lall'llah.*

*Pa e pa dekën ai pa e pa s'oshtë mymkin ai Nûrë me pa.
Dunja fani hu All'llah La ilahe il'lallah.*

*Ilmi Hakit murshid ka s'e sheh Nûrin hiç aëma.
Dunja fani hu All'llah La ilahe il'lall'llah.*

*Për to tha hem Hak Teala dunja âhiret aëma.
Dunja fani hu All'llah La ilahe il'lall'llah.*

*Dielli Hakit açik pra lakuriqi s'un e pa.
Dunja fani hu All'llah La ilahe il'lall'llah.*

*Terrin e don ai dâimâ diellin zid ai fortë e ka.
(M:55) Dunja fani hu All'llah La ilahe il'lall'llah.*

*Të tonë ta dijmë ai nevojë ka oshtë prej Nûrit fukara.
Dunja fani hu All'llah La ilahe il'lall'llah.*

Eja vëlla ti pa e da dhikir bon hem dâimâ.

Dunja fani hu All'Allah La ilahe il'lall'Allah.

Enbija ve Evlija dhikir boni dâimâ.

Dunja fani hu All'Allah La ilahe il'lall'Allah.

Ehli dunja gufela dhikir s'boni ebeda.

Dunja fani hu All'Allah La ilahe il'lall'Allah.

Sabri Nûrë ti në dash me pa Hu All'Allah thuej dâimâ.

Dunja fani hu All'Allah La ilahe il'lall'Allah.

Temam.

8. [Nûr Muhammed Mustafaja]

Nûr Muham'med Mustafaja këtij um'meti që i ka ardhë,

Pejgamberi këtij um'meti Nûri i Nûrëve tue ardhë.

Diell e Honë e ylli prej tij Nûrë jonë tue marrë,

Shumë jazik për ehli gaflet rrinë në terr Nûrë so tue marrë.

Bëveti bjeshka dukat me u bo m'bas atij daim me ardhë,

Me Nûrë të Zotit zemrën zengjin se ka dashtë as se ka marrë.

Ai dunjanë hiç nuk e deshti tue dhonë frymë as tue marrë,

Ehli dunjasë prej Resultit fortë shumë marre vjen me i ardhë.

Natë e ditë mas kësaj viranje mos me nga ai si magar,

Kështu tue konë ai në hudur tina me çfarë ftyre kqyrë me dalë.

(M:56) Në këtë dunja varithi Nebi me mbledh pare nuk o ardhë,

Me bo taëlim hak tevhidin tue dhonë frymë hem tue marrë.

Me tevhid për këtë um'met ai anxhak rahmet tue ardhë,

Prej gazepit territ të shirkit me na nxjerr ne ai oshtë ardhë.

*Në dash me gjetë dritë hem hakikat ç'ka o tevhidi vesh me marrë,
Le e rrenën mos ha haram shihe dekën që të ka ardhë.*

*Me gjithë rrenë bashkë prej Resultit teri sod Nûrë nuk o marrë,
Ik prej nehji punoe emrin Hak hidajet në dash me të ardhë.*

*Kaç i madhë Nûri Pejgamberit në ne tue konë hem tue na ardhë,
Për udhë tina ai që nuk ecë ma i keq oshtë se një magar.*

*Ismi xhismi Ruhi paq Hak'kile Hak tue ardhë,
Kështu një insan pa u bo paq Nûrë prej tij s'ka hiç me marrë.*

*Nûrë Muham'med prej sivaje paq tue konë hem paq tue ardhë,
Paq kush o paqin e don duhët vesh na pak me marrë.*

*Hak tarik rahmet hidajet prej paqllëkut gjithë oshtë ardhë,
Terri shirkit hem dalalet prej menhive gjithë oshtë ardhë.*

*Ai që oshtë paq mirë e sheh hem gjithë ibret oshtë tue marrë,
Menhijate tue punue gjithë gazep oshtë tue ardhë.*

*(M:57) Prej gazepi në dash me pështue bone tevbe istigfar,
Natë e ditë thirr ja All'llahu ja Muijnu ja Gaf'farr.*

*Eja Sabri All'llah thuej tu e dhonë frymë hem tu e marrë,
Në dash prej Nûri Nûrë me marrë sikur dielli që o tue marrë.*

Temam.

9. [Ndigoni mirë ej talib te Hakit]

*N'digoni mirë ej talib te Hakit garib te dinit,
Mos ti bojmë na hizmet dinit sikur mini që i bo mullinit.*

*Mos me gjetë paskaj me hangër hizmet si kish bo mullinit,
Për me hongër udha e bira fortë shumë boni në shpi të dinit.*

*Mire ju ka ngrehë kurtha minit hem dahi dushmanit dinit,
Keshe po hamë gjithë tu e nga në kurth jonë ra dushmonët e dinit.*

*Maksad mos të kemë sall me hongër hizmet po bojmë tue thonë dinit,
Mos ta mbajim dinin ikur maca qirin teri ta ndinë erën e minit.*

*Kur ta ndinë erën e minit qirin mas dere vetë mas minit,
Kur po thirrëm gjo me hongër gjithë po shkojmë gafil prej dinit.*

*Kur po thirrëm me dalë në hudur si mos të ishim prej këtij dinit,
Disa vetë një vend me konë mos me pasë gjibet duhan hiç nuk rrijnë për hizmet të dinit.*

*(M:58) Me bo insaf me u kujtue për riza të Zotit Sahib dinit,
Me hongër gjo mos me pasë sa dakikë kishim bo hizmet dinit.*

*Me yxhret pa konë muhtaxh kush ti bon hidhmet dinit,
Fikrin Karun me u bo nij'jeti fasid haini dinit.*

*Kush s'ju bon hak hizmet dinit çare s'ka pa i bo batil dinit,
Për gjithë ditë gjithë tue shku të parët tu e bo xhahilët e dinit.*

*Për punë të këqija derë e madhe o tu e çel për xhahilët e dinit,
Për sebep që i lamë punët e dinit galib na erdh dushmani dinit.*

*Zina rushvet hem lutillëk kush punon qorr shejtani dinit,
Sherab raki namazin me lonë hallall kush thotë kjafiri dinit.*

*Këta me i këqyrë hiç nuk o xhaiz se këta jonë hajnat e dinit,
Menhijate tue punue këta jonë bo rezilët e dinit.*

*Shejh e hoxhë dervish avam meëmur oshtë me hizmet dinit,
Prej sheriati i cili dahët ai oshtë dreq dushmani dinit.*

*Sun e bon ferk Hakin edhe batilin në zemër kush e ka metilin,
Prej muëmini ma shumë e don dâimâ ai dini batilin.*

*Rrenë gijbet haram po domë zor po na vjen hizmeti dinit,
Prej unsij'jetit gafilve t'dinit pështonaj zemrat mbushnaj All'llah me Nûrë të dinit.*

*(M:59) Evamiri emri i Zotit Nûri Zotit në udhë të dinit,
Menhijatet punët e këqija terri Zotit në dushmon të dinit.*

*Duhët me marrë ibret prej dhenvet kush oshtë Hak dosti dinit,
Metil kur hanë vehtën qenvet poja u epin ej dosti dinit.*

*Metil kur s'hanë bohën kurban për insan ej dosti dinit,
Për sebeb që u metilavëm huxhum po bon dushmoni dinit.*

*Prej metili mos u d'lrshim e me u kthye në hizmet dinit,
Shum gazep oshtë tue na bo në ton'na durlit i Zoti dinit.*

*E panë qenët që u metilavën dhenët huxhum po bojnë dushmonët e dinit,
Çarja dhenëve me pështue prej qenëve ç'ka oshtë tue thonë ej dosti dinit.*

*Me lonë metilin "All'llah" me thonë halis me bo hizmet dinit,
Me guhë me folë ajet hadith në zemër tue pasë derdin e minit.*

*Rahat s'ju bo kërkuj zemra për dunja prej derdit minit,
Me baltë me u zhytë fitili qirit dritë s'del prej tij për hajr dinit.*

*Zemra me u zhytë me kusure s'del mo prej saj Nûri dinit,
Në koftë qorr prej Nûrit Hakit prej lezetit Nûrit dinit.*

*Natë e ditë ngan mas dunjaje sikur maca për mas minit,
Prej niëmeteve jet mahrum kush s'i bo halis hizmet dinit.*

"Muhit All'llah" i Zoti dinit halis boni hizmet dinit,

Daim "All'Ilah" Sabri thuej mos i desh petkat e dinit.

Temam.

(M:60) Münâcât li'l-kirâeti ba'de'l-hatmi'l-Kur'âni'l-Azîm

Hediyyetün li't-Tullâbi'l-Mektebi'l-İbtidâiyye mine's-Şeyh Yunus es-Sabri aleyhi rahmetullâhi'l-Kerîm.

Bismil'lahi me emën Tond hatëm u bo Elhamdulil'lah, Ja ilahel alemin.

Salatë selamin bone daim Muham'medit të parit Tinë, Ja ilahel alemin.

Hem ashabve gjithë sa jonë Enbijave Tabiin, Ja ilahel alemin.

Për hurmet All'Ilah ismit Tond qoe terrin le e Nûrin Tond, Ja ilahel alemin.

Sabi jemë muhaxhirin veç se Teje kond nuk dijmë, Ja ilahel alemin.

Për sebep që në mekteb na shtinë magfired bonaj prindninë, Ja ilahel alemin.

Ne me këndue kush të na ndihmon hem ai neve që të na gëzon, Ja ilahel alemin.

Gjithë muradet epja atij pështoe prej terri me Nûrë Tond, Ja ilahel alemin.

Ne me këndue kush të na mëson epja atij Xhemalin Tond, Ja ilahel alemin.

Sabi jemë muhaxhirin veç se Teje kond nuk dijmë, Ja ilahel alemin.

Për hurmet Nûr Muham'medit çile derën e xhen'netit pështona neve prej xhehaletit, Ja ilahel alemin.

Me Nûr të ilmit bona Nûr ne pash xhemalin e Muham'medit, Ja ilahel alemin.

Për hurmet gjithë Enbijas ve Evlijas d'lirnaj zemrat prej sivas, Ja ilahel alemin.

Për hurmet të Esma i Husnas ana ilmin e Enbijas, Ja ilahel alemin.

Sabi jemë muhaxhirin veç se Teje kond nuk dijmë, Ja ilahel alemin.

Halis muhlis bona neve hem me ilim amilin, Ja ilahel alemin.

(R: 61) Prej amelit gjo mos të lypim rizan Tonde talibin, Ja ilahel alemin.

Sytë e zemrës çilja babës që emanetet aty rrijnë, Ja ilahel alemin.

Me sytë e zemrës le te këqyrin dâimâ ai gjithë turqnin, Ja ilahel alemin.

Sabi jemë muhaxhirin veç se Teje kond nuk dijmë, Ja ilahel alemin.

Pështoe turkun gjith kah o hiqjau qafe batilin, Ja ilahel alemin.

Bahusus na ku rrijmë prej gjithë droje e hallit daim bone Ti emin, Ja ilahel alemin.

Prej punës së keqe hiqjau zemrat gjithë prej Teje këthejau ftyrat në emër Tond daim le të rrijnë, Ja ilahel alemin.

Sabi jemë muhaxhirin veç se Teje kond nuk dijmë, Ja ilahel alemin.

Le të kandisën që në dunja daim nuk rrijnë, Ja ilahel alemin.

Për këtë ondër që po dokën mos te hupin Perendinë, Ja ilahel alemin.

Për hyrmet gjithë mevxhudati që prej një Nûri u bo ixhad me to bona daim të ngatë, Ja ilahel alemin.

Gjithë shefaat le të na bojnë Enbijat hem Evlijat kabul bona këtë Munaxhat, Ja ilahel alemin.

Sabi jemë muhaxhirin veç se Teje kond nuk dijmë, Ja ilahel alemin.

Me riza hem me xhemal Tond daim memnun bone Sabrinë, Ja ilahel alemin.

Me ihvan bashkë gjithë sa jonë dâimâ hem dhakirin, Ja ilahel alemin.

Sabi jemë muhaxhirin veç se Teje kond nuk dijmë, Ja ilahel alemin.

Temam.

4. [Türkçe Şiir Mecmûası:]

(M:62) Mecmûatü'l-Îlâhî bi Lisâni't-Türkî

Hediyetün li'l-İhvâni'l-Hâdimîne fi't-Tarîkati'l-Melâmiyye mine's-Şeyh Yûnus es-Sabrî aleyhi rahmetü'l-Bârî

1. [Ey Gönül Gel Derd-i Hakk'ı]

*Ey gönül gel derd-i Hakk'ı yâr edip uyan bugün,
Elde fırsat var iken kaybetme cânın sen bugün.*

*Şems gibi Zâhir iken Nûr-ı Hüdâ dahi bugün,
Nûr-ı aynın var iken a'mâ durursun sen bugün.*

*Hak Cemâli görmeyen göz odur a'mâ dahi bugün,
Bu gün a'mâ yarın a'mâ dedi Hüdâ hem bugün.*

*Kendi nefsin Hak'tan a'mâ eyler seni hem bugün,
Akreb iken şâh damarından Hüdâ sana bugün.*

*Hakk'a perde kendi nefsinden eşed hem yok bugün,
Cümle a'dâdan adîv hem o durur ancak bugün.*

Hak Cemâlin görmek istersen yârin bugün,

Nefis hicâbın nûr-ı vahdet ile dahi yak bugün.

*Ârif-i billâh olanı anla sen dahi bugün,
Her bir ehl-i da 'vâya sen göz kulak açma bugün.*

*Ehl-i Hak olmak dilersen terk-i da 'vâ et bugün,
Ârif mizâc-ı nefis-i şeytân gibi olma bugün.*

*Ârif-i ebedî ol dahi mizâcî dün dahi bugün,
Bulmadı hiç Hak Rızâsın hâdim-i nefis gün bugün.*

*(M:63) Düş hakikat bahrına hiç kalmasın eser bugün,
Hak Rızâsın bulmak ancak bu imiş murâd bugün.*

*'Men aref' sırrına mazhar olmayan dahi bugün,
Hak Cemâli görmez aslâ o imiş yârin bugün.*

*'Mûtû kable en temûtû' sırrı nedir anla bugün,
Hep hicâb-ı nefis yakılır nûr olur sana bugün.*

*Hakk'a vuslat ister isen ölmeden evvel öl bugün,
Bunu fehmetmek dilersen eyle insâf sen bugün.*

*Âdem'i ikrâr edip eyle sücûdü sen bugün,
Bak yüzünde nice imiş Nûr-ı Hak Zâhir bugün.*

*Hem melâik secdesini anla sen dahi bugün,
Et sücûdü Nûr-ı Hakk'a havfı kaldır sen bugün.*

*Nûr-ı Hak'tan gayrı yok hem secdeye lâayık bugün,
Gayr'ı vardır zannetti İblîs-i laîn dahi bugün.*

*Anın için münkir-i Âdem odur ancak bugün,
Gayr-ı Hakk'a secde ile nicedir Rahmân bugün.*

*Hak Zuhûru olmayaydı kendisi Âdem bugün,
Sücûd-ı melâik olmaz idi dahi Âdem bugün.*

*(M:64) 'Men reâni kad rea 'l-Hak' der habîb-i Hak bugün,
Bunu fehmet anla Âdem ne imiş bugün.*

*Âdem'i Âdem'le ancak anlamak mümkün bugün,
Her sûret-i Âdem görüp hem gitme yorgun sen bugün.*

*Âdem oldur Kâbekavseyn sırrı ile zâhir bugün,
Kâl-u kâl resmi dahi eylemiş ihrâk hem bugün.*

*Her nefeste zikr-i Hak'la cümle a'zâ nûr bugün,
Vâris-i Resûl Hak hem bu durur ancak bugün.*

*Kâl-u kâl resim ile kalan dahi ancak bugün,
Vâris-i Resûl Hak hâşâ değildir bugün.*

*Belki hayvân hem edal'dir gâfil-i Hak'tır bugün,
Nâil-i murâd değildir münkir-i Hak'tır bugün.*

*Zikr-i Hakk'ı eyler inkâr men'ine çalışır bugün,
Gönlü hasta ömrü bitmiş bîhaber münkir bugün.*

*Münkir-i Âdem olan münkir-i Hak oldu bugün,
Hakk'ı inkar eyleyen dahi laîn oldu bugün.*

*Haleka-i kayıd var iken nice sücûd eyler bugün,
Kendi vehmi üzre eyler bir sûret izhâr bugün.*

*(M:65) Anı dahi eyleyemez hâlis-i billâh bugün.
Belki hep şirk dahi riyâ bîhaber eyler bugün.*

*Sonra mağrûr olur kendi 'Ben gibi var mı' bugün,
Anın içün veyl eyler Hak dahi ana bugün.*

*Her nefeste zikriyle hem yak hicâb-ı nefis bugün,
Hep izâfât hem kuyûdât mâsivâdan geç bugün.*

*Geç inkârdan eyle ikrâr Hak zuhûrâtı bugün,
Âlem-i itlâka dahi eyle urûc sen bugün.*

*Mâ-i itlâk ile dahi kalbini pâk et bugün,
Gör tecellî nice eder Zât-ı Pâk dahi bugün.*

Hep bilirsin nice imiş manzûr-ı Hak 'tır bugün.

*Hem ilm-i enbiyâya odur mesken dahi bugün,
Hâdî Mehdî bilinir hem kim imiş dahi bugün.*

*Zikr-i Hak 'la eyle ihyâ kalbini dahi bugün,
Gör nice zâhir olur ilm-i ledün dahi bugün.*

*Her bir a'zâdan dahi esrâr-ı Hak akar bugün,
Hem muhabbet Resûl-ı Hak zuhûr eder bugün.*

*Cümle a'dâ-yı Resûl'e menfûr olursun bugün,
Hem alâmet-i verâset bu imiş ancak bugün.*

*(M:66) Gör nice tulû eder şems-i Hakîkat hem bugün,
Her kim ikbâl ederse nûr eder anı bugün.*

*Hem yakar gözlerini münkirlerin dahi bugün,
Hiç bakamaz yüz çevirip dâimâ kaçır bugün.*

*Yâ İlâhî eyle rahmet bîhesâp bize bugün,
Hak Zuhûru cümle olsun cilvedâr Sabrî bize bu gün.*

Temâm.

2. [Sicn-i Mü'min]

Sicn-i mü'min kâfire cennet iken bu cîfe hem,
Kelb-i Hak'tır her ne yüzden kim ise tâlibi hem.

Hak seni ahsen-i takvîm üzre tasvîr etti hem,
Sen nice akbeh-i kabâih cîfeyi kıldın ehem.

Cîfe-i matlûbu elzem bilir iken dembedem,
Aynı kelbi oldun dahi hem gâfil-i Hak dembedem.

Hubb-ı dünyâ var iken ey âlim-i yüzdört kitâb,
Hak katında fayda yok hem belki hep kat kat azâb,

Bîhesâb evlâd ve mâla mâlik olsan bil serâb,
Çünkü bunlar fitnedir hem kalbine zulmet hem nikâb.

(M:67) Zira dünyâ cîfedir hem tâlib olan hem kilâb,
Böyle dedi Hak Habîbi dahi hem yüzdört kitâb.

Gayr-ı Hakk'a etme ülfet kalbini hem kıl selîm,
Kıl tefekkür nice dedi ol Kerîm-i ol Rahîm.

Mâl ve evlâd fayda vermez kimseye hem et fehim,
İllâ Hakk'a kim gelir ise hem dahi kalb-i selîm.

Nice olur kalb-i selîm hem var iken nefs-i leîm,
Nefse hizmet eder iken git gide oldun racîm.

Eyle îmât bu nefsi hem cümle evsâf-ı zemîm,
Mâsivâdan kıl mutahhar dergâh-ı Hakk'ı kadîm.

Dergâhında eylesin dâim tecellî hep kadîm,

Mâsivâ hiç bırakmasın hem nice idi ez kadîm.

*Nûr-ı Ehad kendi olsun hep semâvât-ı zemîn,
Bîtaraf dâim temâşâ olacak vech-i kadîm.*

*Kim bunu etti temâşâ buldu yolu müstakîm,
Etmeyenler bulmayanlar cümle kaldılar sakîm.*

*Sabriyâ âşık isen sen Hak Cemâline kadîm,
Cümle varını edersin Hak Cemâline teslîm.*

Temâm.

3. [Hubb-ı Dünyâ]

*(M:68) Hubb-ı dünyâ her hatânın başıdır dedi habîb,
Her hatâyı câmi' oldun çünkü oldun sen muhib.*

*Her hatâ gönlünde iken nice olur Hak nasîb,
Hak ile bâtul dahi birbirine olmaz muhib.*

*İki zıd bir kalıba girmez olma sen aslâ muhib,
Bâtılı sever iken sen Hak sana olmaz nasîb.*

*Cîfeye koşar iken sen ömrün gitti bînasîb,
Düştü ancak mâsivâ-i esnâm sana hep nasîb.*

*Tâlib-i cîfe iken sen doğru yol olmaz nasîb,
Terk-i dünyâ eyle ukbâ ile ol Hakk'a muhib.*

*Terk-i hasedi terk-i terk et Hak sana ola nasîb,
Çünkü geçtin gayr-ı Hakk'ı Hak sana ola nasîb.*

*Gayr-ı Hakk'ı geçmeyenler kaldı Hak'tan bînasîb,
Et sülûk-i tarîki Hakk'a durma Hak'tan bînasîb.*

*Zira bilmez Hakk'ı bâtili dâimdir bînasîb,
Bâtıla Hak dâimâ der kim ise hem bînasîb.*

*Doğru olmaz bir cevâb Hak'tan ise bînasîb,
Dâimâ aksini söyler ehl-i resim bînasîb.*

*(M:69) Had hudûdu yok iken bu ilmin hem behey muhib,
Resimle hatmetti ilmi ehl-i resim bînasîb.*

*'Men aref' sırrına mazhar olmayan her bînasîb,
Anın ilmi cehl-i mahz'dır kaldı Hak'tan bînasîb.*

*Gönlüne derd-i Hüdâ düşenlere behey muhib,
Buldu mürşîd Hak Hüdâ'ya ilm-i nâfi' hep nasîb.*

*Bunlara mahbûba vuslat dâimâ düşer nasîb,
Çünkü hep emrâza bunlar buldular tahkîk tabîb.*

*Sabriyâ gel ara bul sen kendine tahkîk tabîb,
Her nefeste hüsn-i mahbûb sana düşsün hep nasîb.*

Temâm.

4. [Hak'tan A'lâ Dost]

*Hak'tan a'lâ dost bize hiç yoktur inan ey cânına,
Nefisten büyük düşman bize yoktur inan ey cânına.*

*Bizde dahi kalb-i ehad vardır inan ey cânına,
İki muhabbet olmaz aslâ inan ey cânına.*

*Hak bize dost hem biz O'na olmak inan ey cânına,
Nefsin helâkı ile olur böyle inan ey cânına.*

*(M:80) Hakk'ı seversek biz dahi böyle inan ey cânına,
Düşmanı sevmeyiz dahi böyle inan ey cânına.*

*Düşmanı sevmek dost bize düşman olur ey cânına,
Düşman için dostu dahi düşman etmek ey cânına.*

*Lâyık mıdır söyle bize cevâb dahi ey cânına,
Lâyık değil ayn-ı harâm böyle inan ey cânına.*

*Hak'tan bize düşman kılan böyle inan ey cânına,
Cümle bize ayn-ı harâm böyle inan ey cânına.*

*Hak'tan bize uzak kılan böyle inan ey cânına,
Cümle bize ayn-ı harâm böyle inan ey cânına.*

*Hak'tan bizi mahcûb kılan böyle inan ey cânına,
Cümle bize ayn-ı harâm böyle inan ey cânına.*

*Hak'tan bize perde olan böyle inan ey cânına,
Cümle bize ayn-ı harâm böyle inan ey cânına.*

*Hak'tan bize mâni olan böyle inan ey cânına,
Oldur bize şeytân o inan böyle inan ey cânına.*

*Dünyâ ve ukbâ mâsivâ böyle inan ey cânına,
Cümle bize ayn-ı harâm böyle inan ey cânına.*

*(M:81) Bizden bize akreb dahi dâim iken ey cânına,
O'ndan dahi ayrı duran insân değil ey cânına.*

*İnsân olan vâsıl olan Hakk'a kanan ey cânına,
Hayvân olan 'belhüm edal' gâfîl duran ey cânına.*

*Bahr-ı hakîkatte dahi olduk fenâ ey cânına,
Hak varlığı ile biz dahi bulduk bekâ ey cânına.*

*Hakk'ın Cemâli hep bize böyle inan ey cânına,
Eyler tecellî dâimâ böyle inan ey cânına.*

*Hak'tan bize yoktur ayân böyle inan ey cânına,
Gözsüzlere pinhân imiş böyle inan ey cânına.*

*Biz bize çün olduk ayân Sabrî inan ey cânına,
Şems-i hakikat sönmeyen böyle inan ey cânına.*

Temâm.

5. [Gel Birâder Anlayalım]

*Gel birâder anlayalım niceyiz biz kâimîn,
Hem Hüdâ'ya nice muhtâç her nefeste âlemîn.*

*Kar ile buz su ile nice iseler kâimîn,
Aynı öyle sırr-ı Hû ile cümle âlem kâimîn.*

*(M:82) Bir nefes su suyu çekse kar ile buz hâlikîn,
Hak dahi varlığı çekse cümle âlem hâlikîn.*

*Her nefeste Hakk'a muhtâç cümle âlem dâimîn,
Gayr-ı Hakk'ı gönlimüzden çıkaralım dâimîn.*

*Hak'tan eski dost bize yoktur aslâ hep Muîn,
Eski dostun yoluna biz hep olalım sâlikîn.*

*Her nefeste zikredelim çağıralım yâ Muîn,
Mâsivânın telvîsâtından olalım tâhirîn.*

*Böyle bulmuş hep bulanlar Hak tarîkinden telkînin metîn,
Buldu mürşid oldu teslim aldı telkînin metîn.*

*Telkîninden başka şey bakmadı hiç sâlikîn,
Verdi hayret cümle ashâb-ı Resûl'e sâlikîn.*

*Neşsine ârif olanlar oldular hep kâmilîn,
Kâl-u kâl ile uğraşanlar nefsi bilmez nâkısîn.*

*Gece gündüz ehl-i Hakk'ı ta'n eder hep zâhidîn,
Cümlesi mağrûr-ı sûret Hak'tan anlar gâfilîn.*

*Bulmadılar sırr-ı tevhîdi dahi hiç zâhidîn,
İçmediler hiç aşk şarâbından dahi hiç zâhidîn.*

*(M:83) Sûreti ta'mîr ederken ehl-i nefis zâhidîn,
Hiç bilmez ehl-i Hakk'ı sâdikîn ve kâmilîn.*

*Hakk'ın düşmanı iken bizde dahi ey sâmi'în,
Mümkün olmaz bir nefes hiç Hakk'a olmak âbidîn.*

*Gel olalım bâde-i aşktan dahi biz şâribîn,
Hep görelim her nefeste mâsivâyı hâlikîn.*

*Hak'tan gayrı her ne varsa görmeyince hâlikîn,
Hakk'a olmaz kimseler hiç ârifîn ve vâsilîn.*

*Hep hicâb-ı mâsivâ bizde iken hem râsihîn,
Mümkün olmaz bir nefes hiç Hakk'a olmak şâhidîn.*

*Hep kulûb olsun Hüdâ'ya tâlibîn hem sâdikîn,
Olmasınlar mâsivâyı bir nefes hiç mâilîn.*

*İlm-i tevhîdi olurlar dâimâ hep zâikîn,
İlm-i Hak'tan hem ledünden olurlar nâtıkîn.*

*İçelim aşkın şarâbın cümle mestân dâimîn,
Vech-i Hakk'a bîtarâf dâim olalım şâhidîn,*

*Beyt-i Hak'ta gayr olur mu gel olalım munsifîn,
Hep diyenler gayr olur kaldı Hüdâdan câhilîn.*

*Neylesin nefse câhil ehl-i resim kâilîn,
Nefsi bilmez Hakk'ı bilir aldanır hep kâilîn.*

*'Men aref' ne içün dedi Sultân hep muhakkikîn,
Bunu bildi hep geçenler kâl-u kilden sâlikîn.*

*Gel gidelim olalım biz Hak yolunda sâlikîn,
Bu dünyâyı hem ukbâyı alsın hep zâhidîn.*

*Bir koltuk altında olmaz iki karpuz zâhidîn,
Son nefeste cümle pişman Hak'tan ise gâfilîn.*

*Bize yeter Hak Cemâli gayrıdan müstağnîn,
Gayrı sevenler hep olurlar beraber hem hâlikîn.*

*Sabrî'nin Matlûbu Sen'sin, yâ İlâhe'l-âlemîn,
Cümle ihvânla berâber eyle dâim vâsilîn.*

Temâm.

6. [Gel Tefekkür Eyleyelim]

*(M:84) Gel tefekkür eyleyelim bir dakîka ey sâmiîn,
Bu dünyâya niye geldik hep olalım sâmiîn.*

*Her nefeste cümle mezheb mevte doğru zâhibîn,
Su gibi hep ömür gitti kabre doğru zâhibîn.*

*Bu dünyâyı hep çalıştık biz olalım câmiîn,
Cümlesi hep kalacaktır bir kefin bir lâbisîn.*

*Bu dünyâyı sevmek için gelmedik ey sâmiîn,
Hep sevenler kaldı Hak'tan şüphesiz hem hâsirîn.*

*Çün buyurdu Hak Habîbi hep sevenler kelîbîn,
Kelb gibi cîfeye koşar kaldı Hak'tan hâsirîn.*

*Bu dünyâ ile oldular sarhoş dahi hep zâlimîn,
Ta'n ederler durmadan hiç ehl-i zikri ve sâlikîn.*

*Hak dahi la'net eder hep kim iseler zâlimîn,
Eylemez i'râzı zikirten meğer ise şeyâtîn.*

*Zikr-i Hakk'ı sevdiler hep ehl-i Hak ârifîn,
Çünkü bunlar Hakk'ı sevdi oldular hep zâkirîn.*

*Bir şeyi kimler severse çok olurlar zâkirîn,
Böyle dedi Hak Habîbi Nûru hep bu âlemîn.*

*Dinledik biz Hak Habîbi her nefeste zâkirîn,
Duymadık hiç câhilîn ve mu'ridîn zâkirîn.*

*Kimler Hakk'ı sevdiler hem oldular zâkirîn,
Sevmeyenler zikr-i Hak'tan cümlesi hep mu'ridîn.*

*Emr-i Hakk'ı 'Fezkurûnî' duydu çün hep âşıkîn,
Dediler farz oldu bize hep olalım zâkirîn.*

*Emr-i Hakk'ı hep duyanlar oldular hep zâkirîn,
Duymadılar ehl-i nefis gâfilîn ve câhilîn.*

*Her nefeste olmayanlar Hakk'a daim zâkirîn,
Hak'tan anlar kaldılar gâfil dahi hep nâimîn.*

*Ölmezden hiç olamazlar uykudan müsteykizîn,
Anın içün ölmezden hep öldüler çün ârifîn.*

*Bu ölümle Hakk'a ârif oldular hem vâsilîn,
Varsın şaşsın her ne varsa gâfilîn ve nâimîn.*

*Çün uyanmak nevm-i gafletten olurlar zâkirîn,
Hakk'a vâsıl olmak için oldular hep meyyitîn.*

*Varlığı Hak'la dahi hem oldular hem tâhirîn,
Nûr-ı Hak'la medfûn-ı daim olurlar zâkirîn.*

*(M:85) Zikr-i Hak'tan başka şey hiç yıkamaz ey zâhidîn,
Zikr-i dâim gâsıl oldu sâlikîn ve zâkirîn.*

*Nûr-ı Hak'la Nûr-ı Hakk'ı oldular hep şâhidîn,
Nûr-ı Hak'la yaktılar hep mâsivâyı zâkirîn.*

*Sevdi ancak Hak Cemâlin ârifîn ve zâkirîn,
Anın için her nefeste cümlesi hep zâkirîn.*

*İsm-i Hakk'ı ism-i Hak'la hep olurlar zâkirîn,
Her nefeste beyt-i Hakk'ı hep olurlar tâifîn.*

*Zikr-i Hak'la hep münevver oldu kalb-i zâkirîn,
Hazîne-i Hak oldular çün hep kulûb-ı zâkirîn.*

*Gitti zulmet nûr ile doldu kulûb-ı zâkirîn,
Çeşme-i Hak oldu ancak hep kulûb-ı zâkirîn.*

*Çeşme-i Hak'tan alırsa bir kez abdest zâhidîn,
Mescid-i fenâda dahi olsalar hep musallîn.*

*Hak bekâsı ile olurlar fî salâtin dâimîn,
Mâsivâdan hep halâs hem her nefeste zâkirîn.*

Sabrî'nin Maksûdu Sen'sin yâ İlâhe'l-âlemîn,

Eyle gark Nûr-ı Ehad ile hep semâvât-ü zemîn.

Temâm.

7. [Hep Gelenler Hû'ya Geldi]

Hep gelenler Hû'ya geldi Hû ile ancak Hû'dan,

Hep gidenler Hû'ya gitti Hû ile ancak Hû'dan.

Hep diyenler Hû ile Hû geldi Hû yine Hû'dan,

Yaktılar hep mâsivâyı Hû ile yine Hû'dan.

Hû geldi Hû gitti Hû ile yine Hû'dan,

Gayr-ı Hû'dan her ne varsa Hû ile yandı Hû'dan.

Hep izâfât hem kuyûdât Hû ile yandı Hû'dan,

Hû yaktı ismi resmi bırakmadı gayr-ı Hû'dan.

Hû Hû'ya zâhir oldu Hû ile yine Hû'dan,

Hû Hû'ya etti mi'râç geldi Hû yine Hû'dan.

Vâsıl oldu Hû ile Hû geldi Hû yine Hû'dan,

Gayr-ı Hû hep hâlik oldu Hû ile yine Hû'dan.

'İllâ vecde' Zâhir oldu Hû ile yine Hû'dan,

Hû Şâhid Hû Meşhûd Hû ile yine Hû'dan.

(M:86) Hû Evvel Hû Âhir Hû ile yine Hû'dan,

Hû Zâhir Hû Bâtın Hû ile cümle Hû'dan.

Hû Ehad Hû Vâhid Cem'ü'l-Cem oldu Hû'dan,

Hû vahdet Hû kesret mir'âtiyye oldu Hû'dan.

Mir'âtından hep görünen vech-i Hû ancak Hû'dan,

Sabriyâ Hû ile Hû ol vech-i Hû yine Hû'dan.

Temâm.

8. **[Mâsivânın Câhili Hem Mechûlû]**

*Mâsivânın câhili hem mechûlû olduk bugün,
Hak Cemâlin ârifi hem ma'rûfu olduk bugün.*

*'Küllî şey'in hâlikün' çün Hak dedi kendi bugün,
'İllâ veche' Zâhir iken mâsivâ bilmem bugün.*

*Hak tarîkin sâliki hem meslûkü olduk bugün,
Zikr-i Hakk'ın zâkiri hem mezkûrû olduk bugün.*

*Feyz-i Hakk'ın âhizi hem me'hûzu olduk bugün,
Hüsn-i Hakk'ın âşıkı hem ma'şûku olduk bugün.*

*Hak Cemâlin tâlibi hem matlûbu olduk bugün,
Hak dergâhın hâdimi hem mahdûmu olduk bugün.*

*Hak şarâbın şâribi hem meşrûbu olduk bugün,
Hak Cemâlin şâhidi hem meşhûdu olduk bugün.*

*Ehl-i nefsin nâfiri hem menfûru olduk bugün,
Ehl-i Hakk'ın kâbili hem makbûlû olduk bugün.*

*Gâfilin zıddı ve dahi hem mezdûdu olduk bugün,
Yakızın muhibbi dahi hem mahbûbu olduk bugün.*

*Her tecellînin zuhûrunu mazhardan bildik bugün,
Cümlesi âyât-ı Hak'tır şâhid ol Sabrî bugün.*

Temâm.

9. **[Her Kim İster Cânı Bulsun]**

(M:87) *Her kim ister cânı bulsun nefis-i şeytândan necât,*

Tâlib-i ilm-i ledün olsun dahi kable'l-vefât.

*Her kim ister Hak katında dâim olsun pür necât,
Sâhib-i ilm-i ledün bulsun dahi kable'l-vefât.*

*Her kim ister cânı bulsun mâsivâdan hep necât,
Her nefeste tâlib olsun çeşme-i âbû hayât.*

*Her kim ister hep kuyûdâtta dahi bulsun necât,
Şârib-i âbû hayât olsun dahi kable'l-vefât.*

*Her kim ister zulmet-i şirkten dahi bulsun necât,
İhtiyâr-ı mevt dahi eylesin kable'l-vefât.*

*Her kim ister cümle a'dâdan dahi bulsun necât,
Her nefeste eylesin 'Allah' dahi kable'l-vefât.*

*Her kim ister vuslat-ı Hak gayrıdan bulsun necât,
Gayrı bakmaz bir dahi hem nûr olup kable'l-vefât.*

*İster isen Sabrî vuslat gayrıdan hem sen necât,
Mürşidin emrini dâim tut dahi kable'l-vefât.*

Temâm.

10. [Nevâhî İştigālinden Bizi Hıfzeyle]

*Nevâhî iştigālinden bizi hıfzeyle yâ Rab Sen,
Evâmîr nûru ile dâim bizi eyle münevver Sen.*

*Tahâretle habâsetten edip tathîr İlâhî Sen,
Sefâletten baîd eyle edip izhâr-ı uluvvi Sen.*

*Dalâletten halâs eyle hidâyet eyle ihsân Sen,
Makâm-ı kudsî-yi lâhuta îsâl eyle İlâhî Sen.*

*Makâm-ı nefs-i Nemrûde girip kalan o kişiden,
Bizi şark ile garbtan uzak eyle İlâhî Sen.*

*Dahi habîs ve tayyibe olan bîfark o kişiden,
Anı bizden bizi andan uzak eyle İlâhî Sen.*

*Edep erkân evâmîrden duran üryân o câhilden,
Anın şerri serâyetten bizi hıfz eyle yâ Rab Sen.*

*Dahi zındık ve müşrikten bilâ tevhîd o hayvândan,
Zarârı ziyâde şeytândan bizi hıfz eyle yâ Rab Sen.*

*Kesâfet gömleği bizden izâle eyle yâ Rab Sen,
Letâfet nûru ile aslen tecellî eyle yâ Rab Sen.*

*(M:88) Kesâfetten hicâbâttan fakîr eyle İlâhî Sen,
Tecellî-yi letâfetle ganî eyle İlâhî Sen.*

*Zuhûr-ı mazhar-ı letâfette gark eyle İlâhî Sen,
Tecellî-yi Hakikat'la Hakikat kıl İlâhî Sen.*

*Letâfet nûru ile lutfen zuhûr ancak olur Sen'den,
Fakîr Sabrî letâfetten zuhûr ister dahi Sen'den.*

*Niyâzımız fakîrâne kabûl eyle İlâhî Sen,
Bizi bizden letâfetle ayân eyle İlâhî Sen.*

Temâm.

11. [İlâhî Yâ Rahîm Allâh]

*İlâhî yâ Rahîm Allâh ne kim var nefs-i mâsivâ,
Gerekmez mümine vallâh kulûbumuzdan et ifnâ.*

*Bilâ tevhîd olan gâfil dahi sarhoş-ı mâsivâ,
Bırakıp meyhâne-yi sivâ ne vakit döner sana Allâh.*

*Seven nefsi olan kulu döner mi Sana yâ Allâh,
Eğer etmez isen anı bu benlikten bütün ifnâ.*

*Eğer vahdet ile andan zuhûr etmez isen Allâh,
Kalır nefsi ile hem gâfil dahi Sen'den ebed a'mâ.*

*Hidâyet nûru ile eğer zuhûr etmez isen Allâh,
Dalâlette kalır gerek dünyâ gerek ukbâ.*

*Sever dünyâ ve mâ fihâ olur düşman-ı ehlullâh,
Selâmet yok ona vallâh ne dünyâ ne dahi ukbâ.*

*Behey gâfil olan kişi dahi tâlibi bu dünyâ,
Becâyîş hiç olur mu Hak ile dahi denî dünyâ.*

*Dedi Hak Nûr Resûlallâh bu dünyâ cîfedir anla,
Olan tâlib kilâb billâh inan buna sakın tapma.*

*Bizi hıfzıyla yâ Allâh bu dünyâdan ve mâsivâ,
Tecellî-yi Cemâlullah kulûbumuzda et ibkâ.*

*Olan ağrâz-ı mâsivâ kulûbumuzdan et ifnâ,
Bu ağrâzdan olan tâhir olur vahdetle beytullâh.*

*O kalbe hem olan sâhib odur Hakk'ı bilen vallâh,
Bu kalpten gayır eden da'vâ odur kâzib-i Hakk-ı billâh.*

*Bilen tevhit-i Hakk-ı billâh kabûl etmez yalan vallâh,
Gel insâf eyle bir defa kime kalır düşün dünyâ.*

*(M:89) Hâne-i Kârûn ile Nemrûd dahi Fir'avn-ü Şeddedâ,
Ölüm ismi ile bu dünyâ görürsün ki imiş rü'yâ.*

*Gelir ölüm olur sabâh düşer hisse kefin tahta,
Olur ev hem mezâr sana kapusu yok türâb siyâh.*

*Kânî mansıb kânî lîrâ kânî ahibbâ ve akrabâ,
Kânî kibir ile inâda dahi hep zînet-i dünyâ.*

*Kânî evlâd-ı ehl-ü iyâl kânî benlik ve her mâla,
Kânî zînet-ü kürk kabâ dahi zevkler ile sefâ.*

*Görürsün cümle bîvefâ edip ömrünü hep ifnâ,
Bunlardan fayda yok kat'â mezârda sana hiç aslâ.*

*Bu cümleden geçip şimdi diye leyl-ü nehâr Allâh,
Uyandır şimdiden kendin ölümle Hû ile Allâh.*

*Olur Zâhir Ezel Ebed kala Bâki hemân Allâh,
Bilirsin Hak ile Hakk'ı dahi 'Fesemme Vechullâh'.*

*Diyeen Sabrî yâ Sabriyâ o hâdîden gelir nidâ,
Hidâyet nûru ile Allâh ebed eyle bizi ibkâ.*

*Hayyun Kayyûmun yâ Allâh Hû Lâ Îlâhe illallâh,
Âlîmun Semûn yâ Allâh Hû Lâ Îlâhe illallâh.*

*Basîrun Kadîrun yâ Allâh Hû Lâ Îlâhe illallâh,
Ehad Vâhid ancak Allâh Hû Lâ Îlâhe illallâh.*

Temâm.

[Nüshada yer almayan iki şiir:]

12. [Açıldı Mekteb]

[Açıldı mekteb-i Hikmet Hakîm isteyen gelsin amân Allâh.

Açıldı mekteb-i Rahmet Rahîm isteyen gelsin amân Allâh.

Açıldı mekteb-i İzzet Azîz isteyen gelsin amân Allâh.

*Açıldı mekteb-i Kudret Kadîr isteyen gelsin amân Allâh.
Açıldı mekteb-i Nusret cihân candan geçen gelsin amân Allâh.
Açıldı mekteb-i Sîret bu sûretten geçen gelsin amân Allâh.
Açıldı mekteb-i Vuslat cinân-ı hûrîden geçen gelsin amân Allâh.
Açıldı mekteb-i Ülfet muhabbet isteyen gelsin amân Allâh.
Açıldı mekteb-i Ahmed Muhammed isteyen gelsin amân Allâh.
Açıldı mekteb-i Cennet Cemâl isteyen gelsin amân Allâh.
Cem 'i mâsivâdan hep geçen Sabrî dahi gelsin amân Allâh.]*

13. [Bir Bahçede Bir Gülüm Var]

*[Bir bahçede bir gülüm var binbir türlü renkler açar,
Hiç birisi diğerine benzemeyip renkler açar.*

*Ezdâdiyle birbirini tezyîn edip renkler açar,
Hiç solmayıp kış yaz dahi dâim yeni güller açar.*

*Mü'min olan aşk nârı ile bakıp ana dâim yanar,
Münkir olan inkâr ile kaçıp andan dâim yanar.*

*Mahcûb iken gözleri kör zulmette hem dâim yaşar,
Mahbûbu hiç hem göremez esfelde hem dâim yaşar.*

*Esfelde hem dikenleri a'lâda hep güller açar,
Âşık olan bakmaz diken a'lâda hep güller bakar.*

*Hüsnün gören güllerin hem dikenlerden dâim kaçar,
Hüsnün seyir eylemeyen dikenlerle dâim yaşar.*

*Ey bîdebe meşreb himâr gül bakmayıp diken bakar,
Sen sûretâ insân olup sîretin hem edal' himâr.*

*Ey Sabriyâ Hak gülleri bakmaz diken güller bakar,
Gül gül iken bakmaz diken gül güllere dâim bakar.]*

4.4. Tercüme Metni

1. [Risâle-i Elif:]

*(M:22) Osmanlıca Alfâbesinin Arnavutça Dilinde bir Tercümedir
Melâmî Tarikatı İhvânına Hediye
Seyyit Şeyh Yûnus Sabrî*

Bismi 'l-Lâhi 'r-Rahmâni 'r-Rahîm

Elif

*Bir yazılır hem bir görünür o dâimâ,
Ki Tanrı birdir şerîki yoktur işaret eder ona.*

*Zâtı Gani'dir hem Ehad Ezel Ebed dahi dâimâ,
Hakk'ın Zâtı bu âleme hiç muhtaç değildir dâimâ.*

*O'na muhtaç her bir nefeste cümle eşya dâimâ,
Her bir zerrede hükmeden Kendidir 'kemâ yeşâ' dâimâ.*

Be

*Tevhîd-i ef'âli beyân eder dahi dâimâ,
Ef'âlinde Hakk'ın ortağı yoktur dahi hiç kimse dâimâ.*

*Ne dilerse Kendi işler ezelden beri dâimâ,
O'nu hükmedecek kimse yok Kendi Hakîm'dir dâimâ.*

*Hakk'ın hükmüyle mahkûm her bir zerre dâimâ,
Her bir zerre O'nu beyân eder dahi dâimâ.*

Te

*Tevhîd-i sıfâtı ayân eder dahi dâimâ,
Sıfâtında Hakk'ın olmaz ortağı hiç dâimâ.*

*Cümle sıfât vücûduna mazhar dâimâ,
Aç gözlerini mazharlara bak görürsün Hakk'ın Cemâl'ini dâimâ.*

*(M:23) Böyle iken görmeyen kalır a'mâ hem de dâimâ,
Benimle birlikte kalma gaflette çün burada bırakmazlar dâimâ.*

Se

*Tevhîd-i zâtı isbât eder bize dahi dâimâ,
Zât'ı Sâbit Gayr-ı hâlik tâ ezelden beri böyledir dâimâ.*

*Şirki kâfir nefsini yok et anla Hakk'ı Hak dâimâ,
Günâhı vücûd-ı nefsini yok et Hak sevâbını bul dâimâ.*

*Zıllı yok et vücûdu bul zât zâtını bulur dâimâ,
Zülmeti yok et nûru bul mevcûd olan Hakk'ı anla dâimâ.*

Cim

*Cem'de Cemâli güneş gibi Zâhir dâimâ imiş,
O kimse için ki nefsini bilmiş hem irfân cennetine girmiş.*

*İster isen cehennemden necât hem irfân cennetine idhâl,
Bırak cehâleti hem câhili talep et sen ilim ve irfân.*

*Burada iken kim olabilirse pâk hem kim cennetü'l-irfân'a olunsa idhâl,
Büyük zevk hem çok sefâ bulur dâimâ görür Hak Cemâl.*

Ha

*Hak sıfâtı ile kimde zuhûr etse hazret'te,
Şerîattadır o nehiylerden içtinâp eder emirleri yapar.*

*Kalben Hak ile bedenlen halk ile hak bâtıl farkeder,
Hak Nûru'yla ayn-ı nûr olur harâm helâl fark eder.*

(M:24) Muhammed'in hak ümmeti hâlis muhlistir dâimâ,

Taşlarla cevher gibidir bu âlemin fevkinde dâimâ.

Hı

*Cennette muhalledir her kim cem'ül-cem'i zevk eder,
Görür ummân görür emvâc emvâc ummâna tâbidirler.*

*Görür emvâcı ummân için mir'ât âriftir dâimâ,
Hem görür ummânı emvâc için cevher dâimâ.*

*Hak'tan gayrı bilmez Ehl-i Hak dâima,
Hakk'ı hiç becâyiş etmez Allâh der dâimâ.*

Dal

*Hak Muhammed ehadiyet hidâyet eder bize,
Nûru ile istediği biçimde sivâdan pâk olmuş isek.*

*Herşey onun Nûru'ndandır onu kandil gibi beyân eder,
Hakk'ın Nûru Muhammed cümle âleme nûr vermekte.*

*Veyl ona ki nefsi köreltmış bunca nûru farkedemez hiç,
Nûru görmez zulmeti görür tüm dünyâyı cem eder.*

Zal

*Kim bulmuş hem tatmış Hak tevhîdin lezzâtını,
Kendi padişah olsa bile terkeder tâcı hem tahtı.*

*Muvahhidim nasıl dersin terketmeden yalanı ve seyyiâtı,
Tevhîd için İbrâhim-i Ethem terketti tâc ve tahtı.*

*(M:25) Yâ Muhammed et bize hak hidâyet hem şefâat,
Haşa gayrına olmaz hiç lezzât hem de hidâyât.*

Re

*Rahmeti ile cümle eşyâyı mevcûd hem Allâh eder,
Vücûduyla rahmetiyle dâimâ onu ayân eder.*

*Ehl-i tevhîd ehl-i zikir müşâhede böyle eder,
Ehl-i şirk cümle rahmeti kendine gazâb eder.*

*Yatağan ile kesilmekten ağır gelir ona tevhîd zikri.
Ehl-i tevhîd ehl-i rahmet Allâh'tan gayrını zikretmez.*

Ze

*Zînetiyle Kendi tecellî eder Rab dâimâ,
Her zerre bu zîneti beyân eder dâimâ.*

*Her şeyin bir âşıkı olur onu sever dâimâ,
Âşkına sebep hem Hakk'ın Zîneti olmuş hep.*

*Kalbi selîm ehl-i Hak Hakk'ın Zînetinde hem olur gark,
O'nu görür O'nu duyar O'nu konuşur dâimâ.*

Sin

*Bir insan Allâh için nefsinı kurban eder ise,
Allâh katında olur gâzî hem olur şehîd-i Hakk dâimâ.*

*Cümle eşyâdan yakın olur o Rabb'e dâimâ,
Cehennemden en büyüğü ateş imiş ehl-i gafletâ.*

*(M:26) Her ne varsa cümlesini kurban etmeyen Allâh için,
Her şeyden adîdir Allâh katında dâimâ.*

Şin

*Her bir derdin şifâsıdır zikrullâh,
Hem insanın rûhuna gıdadır zikrullâh.*

İstersen şefâat hem de şifâ Allah'tan sen dâimâ,

Gaflet yapma Rabbini sev Allâh de her zaman.

*Nefse münkire Hakk'ın zikri fazla zehirdir onlara,
Nefsi ve câhili dinleme Allâh de sen her zaman.*

Sad

*Rızâ ile cümle belâyâ sabır eden her kişi,
Allâh her bir murâdına eriştirir.*

*Zikrullâh hem tevhîd nefse azîm bir belâ imiş,
Yakar nefsi hem şeytânı ona fazla cehennem olur imiş.*

*Rabb'i zikir hem tevhîd büyük sabır imiş,
Yakar şirki hem şeytânı Türk için çok şifâ imiş.*

Dad

*Her zerrenin ziyâsı nûr-ı mutlak kendiymiş,
Yâ Rabbi bu ziyâdan gâfil etme bizi.*

*Kalplere hem gözlere sıhhat ver bu ziyâyı görelim hep,
İlletli göz ziyâdan kaçır gölge karanlık ister.*

*(M:27) Kendi illeti sebebiyle kaçır hep nûrdan,
Kendinde var olan cehâletten ziyâ istemez her zaman.*

Tı

*Vücûd-ı mecâzîden tahâret bulan,
Kur'ân'da buyurulan Allâh'ın manâlarını anlar.*

*Bahsedilen mecâzîden tahâret bulmayan,
İdrâk etmez mevcûdâtı hem Kur'ân'da buyurulanlardan.*

İstersen nûr olmak dâimâ talep et tahâret Nûrundan,

Tarîki ara hem Hakk'ı sor daim pâk olandan.

Zı

*Âlemi yakar hem harâp eder zulüm,
Veyl ona ki huyudur kullara etmek zulüm.*

*Zâlimlerin cümlesini aslâ sevmez İlâh budur malüm,
Tevbe olmadan hidâyet etmez anları Rab kat'a.*

*Kendini yakar hem başkasını rûhu rahât olmaz aslâ,
Ölmezden tevbe etmezlerse rahmet etmez anlara İlâh.*

Ayn

*İlim iki türlü olur biri nâfi biri mudirr,
Rabb'i bilmek hem daim Allâh demek ilm-i nâfidir.*

*Dînin şerri dünyâyı sevmek imiş hem ilm-i mudirr,
Andan hepimiz kaçmak gerek çün mücessem şeytândır.*

*(M:28) Bir âlim dünyâyı severse büyük şeytân olur,
Yâ Rab bu cihânda ıslâh et onu vücûdunu kaldır.*

Gayn

*Âlemden Ganî'dir Hakk'ın Zâtı dâimâ,
Ehl-i Hak âşıkın gözünde bu âlem imiş evhâm.*

*Evhâmı bırak Hakk'a et imtisâl ihyâ ol sen dâimâ,
Terkedeceksin bu âlemi hatır ile olmazsa olur ıztırâr.*

*Hakk'ı tut âlemden sakın çün bu âlem imiş hân,
Hân misâfirhânedir orada yaşatmazlar dâimâ.*

Fe

*Fânîdir ezelen hem ebeden bu âlem her daim,
Ana gönül veren büyük ahmak imiş bu dünyânın.*

*Türk için ancak Allâh'ı sevmektir helâl,
Allâh Bâkî iken fânîye gönül vermek harâm.*

*Bizde tecellî et bize lâyük olan Sen'sin yâ Rab,
Kalbimizi sivâdan arındır Nûrun'la nûr yap.*

Kâf

*Hakk'ın likâsını burada bulmak isteyen,
Hû ile Hû halkı terketsin Allâh daim desin.*

*Hakk'ın zikri hem tevhîdi seni ancak pâk eder,
Sâlih amel yapasın diye lâyük ederler.*

*(M:29) Rabb'e kul olmak için seni layık ederler,
Rabb'inin Nûru sende tecellî etsin diye lâyük ederler.*

Kef

*Kula bolca kifâyet olur Rabbi dâimâ,
Kim Rabbini bildi 'Kul kefa'll-llâh' okur dâimâ.*

*Allâh Hû ile Hû dahi zikreder dâimâ,
Zikrin nûru şeytânı yakar hem rûhu rahat yapar.*

*Zikrin nûru şeytândan kulu kurtaran hem dâimâ,
Zikrin nûru kalbi nûrlandırır hem gafleti kaldırır.*

Lâm

*Cemâl hem Celâli amel ile kim ikrâr eder,
Allâh'tan razı olur ne tecellî ile onda eder.*

Bırakır nefsi hem a'mâl-i seyyieyi emrini daim işler,

Allâh der hem işler hem Hak'tan gâfil kalmaz.

*Ehl-i Hakk'ı ehl-i zikri dahi sever her zaman,
Munâfiğı hem Yezîd'i hiç dahi sevmez.*

Mîm

*Dâimâ eder izhâr Hakk'ın Kemâli'ni cümle eşyâ,
İnsandaki var olan kemâl hiç bir şeyde olmaz hiç aslâ.*

*Hem ne varsa vahdeti izhâr eder kemâliyle insan,
Onun çün irsâl etti onu Allâh Kitâp'la hem de Kur'ân.*

*(M:30) Hidâyeti hem de dalâleti fark eder insan,
Nehyi terkeder emri işler Rab onu' nûrun alâ nûr' yapar.*

Nûn

*Nefis insana en büyük düşman imiş,
Bu insana Allâh'tan büyük perde imiş.*

*Nefsi öldür perdeyi kaldır dâimâ kurtul sen cehilden,
Tanrı'nın nûruyla bil Tanrı'yı dâimâ ârif ol sen.*

*Allâh'ın Nûru her bir zerreyi nûrlandırır her zaman,
Zerreye bakma Nûr'a bak Nûruyla nûr ol dâimâ.*

Vâv

*Mevcûdâtın vücûdu vahdet ile kâim,
Dalğanın vücûdu deniz ile olur ancak kâim.*

*Denizin vücûdu vâcip dalgaların vücûdu mümkün,
Deniz olmadan dalgalar bulunmaz temmül et biraz tefekkür et.*

*Mecâzî-yi hakikat gör hem kurtul sen şüpheden,
Mecâzîyi bırak Hakk'ı tut çün mecâzîler fânî olur.*

He

*Hevâ-yi nefsine tâbi olma sen hiçbir zaman,
Çün Hakk'ı kaybettirir hem seni şeytân gibi kötülük yaptırır dahi her zaman.*

*Yâ Rabbi bu hevâdan kurtar bizi Sen her zaman,
Olahım senin kulların Hû ile Hû Allâh diyelim her zaman,*

*(M:31) Hû ile Hû Hû diyelim biz hem her zaman,
Yanar şeytân yanar mâsivâ hem rûh olur rahât.*

Lâm-Elif

*Lâ hem demek Tanrı'dan gayrı hiç yoktur her zaman,
Şarkta ve garpta bizden öncekiler hükmedenler neredeler.*

*Türlü devlet hem şeyhü'l-İslâm hem vezîr hem Süleymân,
Terkettiler tahtı hem cihânı ölüp toprak oldular.*

*Türlü şeyhler hem paşalar dahi Firavun ve Karunlar,
Bıraktılar mal imâret hem çiftlikleri çıplak gittiler.*

Yâ

*Gel yakîn edelim dahi her zaman,
Allâh'tan başka her şey imiş fânî her zaman.*

*Fânîden uzak kal Bâkî'yi eyle imtisâl Allâh de her zaman,
Allâh'ın rahmeti daimdir Allâh de her zaman.*

*Allâh'tan gayrına gidersin olur sana gazap her zaman,
Allâh'tır rahmet hem selâmet Allâh de her zaman.*

*Denizde nokta misâli dalgalar gibiyiz her zaman,
Allâh de daim Sabrî nokta dalga fânîdirler.*

Temâm.

2. [Risâle-i Nokta:]

(M:32) Arnavut dilinde Nokta Tercümesidir

Melâmî Tarikatı İhvânına Hediye

Seyyid Şeyh Yûnus Sabrî

Bismi'l-Lahi'r-Rahmani'r-Rahim

$$(\cdot)(\cdot \cdot)(\cdot \cdot \cdot) (\frac{\cdot}{\cdot} - \frac{\cdot}{\cdot} \frac{\cdot}{\cdot}) (\frac{\cdot}{\cdot} \frac{\cdot}{\cdot} \frac{\cdot}{\cdot}) (\frac{\cdot}{\cdot}) (-\frac{\cdot}{\cdot}) (\sim) (\&) (\cdot)$$

Bir Nokta (•)

Yirmi sekiz harf okunduktan sonra bir nokta okunur dâimâ,

Yirmi sekiz harf noktadandır işaret eder urefâya.

Tafsîlâtta icmâle çıkmak demektir urefâyâ,

İşaret var hem izâh ancak hâşâ yoktur cuhelâya.

Noktadır işâret-i Zât onda bâtındır Sıfât-u Esmâ.

Anla sen tevhîd-i Zâtı kurtul şirk-i hafîden kat'a.

Tevhîd-i Zât bir ilimdir fevkine ilim hiç olmaz,

Resim değildir sûret değildir ayn-ı Hak ayn-ı ma'nâ.

Zâta işarettir nokta urûç için hem de intihâ,

Cem'e dahi eder işaret nuzûl için hem de ibtidâ.

Hakk'ın Zâtı tüm envâra Nûr-ı akdem konumunda,

Bu Nûr'dan zuhûr etti Nûr-ı Muhammed Mustafâ.

Bu Nûr'dan tulû etti cümle zerre hem eşyâ.

Hakka 'l-yakîn anlar bunu ehl-i tevhîd urefâ.

Nasîb et bize tevhîd-i Zâtı yâ Rabbenâ,

Resimden şirk-i hafîden kurtar bizi yâ Rabbenâ.

(M:33) Ehl-i tevhîd ehl-i zikir yap bizi yâ Rabbenâ,
Zâtın Nûru 'nda külliyyen gark eyle bizi yâ Rabbenâ.

İki Nokta (..)

Bir noktadan sonra iki nokta işaret var sıfât-u esmâya.
Bu makâma gelen sâlik giyinir sıfât-u esmâya.

Menhiyâtтан eder içtinâp işlemez hiçbirini aslâ.
Evâmiri imtihâl hiçbirini terketmez kat'a.

Sıfât-u Esmâ kesrettir vahdet kesret için olur mir'ât,
Nasıl ki Cem 'de sıfât-u esmâ vahdete olur mir'ât.

Kesret zâhir vahdet bâtın tabir olunur makâm-ı hazret,
Nasıl ki Cem tabiri vahdet zâhir kesret bâtın olunur dâimâ.

Ehl-i tevhîd ona derler ki onda vahdet ve kesret cem oldu.
Ehl-i şîrk vahdetten bihaber olup kesrette kaldı.

Hakîkati şerîatı o fehmetmedi kat'a,
Şîrkin zulmetine sıkıca tutunmuştur Nûr'dan haber yok ona.

Merhamet et bize Nûrun'la bizi şîrkten kurtar yâ Rabbenâ,
Ehl-i tevhîd ehl-i zikir yap bizi yâ Rabbenâ.

Üç Nokta (...)

İki noktadan sonra üç nokta var anla ki anlarda işaret var,
Zât sıfât hem de ef'âlî cem eden o insan.

(M:34) Mevcûdâtтан Tanrı'ya daha mahbûb ondan yoktur hiç aslâ,
Edîb emîn hem dahi hâdî budur Hakk'ın nûru kat'a.

Vahdet kesret cem yapmış layık olur hilâfet almaya,

Vahdet ve kesret perde olmaz buna hiç aslâ.

*Mahbûbunu görmek üzre bunlar olmuş ona ayna,
Hak'la daimdir bu hem Hakk'a davet eder dâimâ.*

*Budur Âdem her ne varsa câmi-i sûret-ü mana,
Anı inkâr eden hem olur kâfir hiç şüphe yoktur buna.*

*Her ne var ise cümlesine odur vâris-i resûl-i Hak,
Şerîat tarîkat marifet hakikat onda toplam var.*

*Cümle er hem kadına farzdır onu aramak,
Bu insana biat edip Allâh demek dâimâ.*

*Halkın gözü onu görmek mümkün değil,
Görmek için ancak hak basîret lazım ola.*

*Zira yüzünü görmek harâmdır ehl-i dünyâyâ,
Yüzünü görenler ancak ehl-i Hak'tır ehl-i manâ.*

*Bu âleme zînet hem de lezzettir cümle eşyâyâ,
Eşyânın nûru bizzat odur güneş gibi dâimâ.*

*(M:35) Kıyâmete kadar bitmez onu medh-ü senâ,
Onun şeni Hakk'a malümdür idrâk edemez cuhelâ.*

*Bu insanla eyle ihsân bize yâ Rabbenâ,
Feyziyle insan oluruz biz dahi yâ Rabbenâ.*

Bir Üstün Bir Esre Bir Ötre (_ _ _)

*Hem bir üstün hem bir esre hem bir ötre dâimâ,
İstidâtlardan üç mertebe var vahdetâ.*

Biri a'lâ biri evsat biri ednâ dâimâ,

Ehl-i Hakk'a işaret ederler bu hareketler dâimâ.

*Kıraatte ses gösterirler hareketler dâimâ,
İstidâdın dahi neyse seni öyle gösterirler dâimâ.*

*İstidâdın ise a'lâ olursun a'lâ dâimâ,
Huzurda hizmet edersin kör etmezsin hiç aslâ.*

*Bîtaraf müşâhede edersin cemâlin temâşâ,
Zevkini alamaz hiç kimse padişah bile olsa.*

*Zira Türke rahat yok illâ Hakk'ın likâsında,
Münkirlerin üstündedir merteben Allâh katında dâimâ.*

*Nasıl ki gül dikenlerin üstünde yüz açar dâimâ.
Dikenler inât eder güle çokça ederler iftirâ.*

*(M:36) Gül a'lâ'da dikenler esfelde Tanrı'nın azâbında dâimâ,
Dikenlere âşıktır eşek onları çok sever yâ Rabbenâ.*

*Gül Cemâline senin zikrinde olur insan yâ Rabbenâ,
Dikenlerin işidir diken batırmak yâ Rabbenâ.*

*İşidir güllerin Tanrı'ya âşık olmak yâ Rabbenâ,
Türk için cehennemdir Hak'tan mâsivâ.*

*Gel ey kardeş benimle zikredelim dâimâ,
Hakk'ın zikri Tarîk-i Hakk-u evliyâ dâimâ.*

*Hakk'ın zikri eşkiyâyâ nâr-ı Hak dâimâ,
Zikirden daha yakın yol yoktur Hakk'a dâimâ.*

*Farz-ı ayn hem fevkine yoktur daha şifâ daha lezzât,
Zikrine layık olmayan lezzet bilmez yâ Rabbenâ.*

*Zikrine fazla ibâdet söyler kör olur Sen 'den yâ Rabbenâ,
Nasık ki Âdem 'e secde etmeye layık olmayan yâ Rabbenâ.*

*Hikmetin 'den bıraktın onu câhil hem gâfil yâ Rabbenâ,
Hayvândan beterdir gâfiller yâ Rabbenâ.*

*Şeytândan beterdir şerli gâfiller yâ Rabbenâ,
İnkârdan hem gafletten kurtar bizi yâ Rabbenâ.
(M:37) Ehl-i ikrâr ehl-i zikir yap bizi yâ Rabbenâ.*

İki Üstün İki Esre İki Ötre ($\frac{s}{s}$)

*İki üstün iki esre iki ötre dâimâ,
Vahdetten sonraki kesrete işaret eder dâimâ.*

*İstidâdı evsat ve a 'lâ olanlar dahi,
Vahdetten vahdetle çıkarlar kesrete dâimâ.*

*Kesret zâhir vahdet bâtın hem sûret hem manâ ayân olur ona,
Hakk 'ın Nûru şerîatını Hakk 'ın Nûru 'yla eder icrâ.*

*Vahdet kesret cem edene muvahhid derler ona,
Envârla güneş gibi zâhir olur dâimâ.*

*Hem zâhir bâtın 'nûrun alâ nûr' odur,
Kalbi Hak ile cismi halk ile edîb emîn dâimâ.*

*İstidâdı dahi ednâ olan dâimâ,
Mağlûb-i cem dahi zındık dahi mülhid olur dâimâ.*

*Şerîatı evâmîrini hiç edemez o icrâ,
Hep menhiyyât ve süfliyâtı eder icrâ.*

Buna mülhid hem de zındık hüküm verdi şerîat,

Nasıl ki vahdete düşmeden sırf kesrette kalmış müşrik diye hüküm olundu ona.

*Nûrun hidâyetin ver bize yâ Rabbenâ,
Evâmîrin zikrin ver bize yâ Rabbenâ.*

Cezim (—)

*(M:38) Nasıl ki cezim harfleri tutup hiç bırakmaz dâimâ,
İşaret eder sırf kesreti bazısını tutmuştur dâimâ.*

*Vahdetten hiç haberi yok şirk zulmetinde dâimâ,
Nûr görmek dilemez lezzeti karanlıkta.*

*Köstebek misâli nûr görmeden yer in'âmı dâimâ,
Işığa çıkarsa kaçır karanlığa yazık olur ona dâimâ.*

*Hem işaret eder bu cezim sırf vahdete dâimâ,
Bazısını kavrayıp onları bırakmaz kesret gibi dâimâ.*

*Menhiyyâtı işlerse evâmîri icrâ etmezse,
Odur nisbet eden Hakk'a seyyiât nefse hasenât.*

*Buna da zındık hem de mülhid hüküm verdi şerîat,
Vahdetten kesrete çıkmak çaredir ona.*

*Şerîatı Hak üzre icrâ etmesi gerek ona dâimâ,
Ârifler nezdinde vahdet kesret iki nûrdur dâimâ.*

*Cehli gafleti izâle et bizden Sen yâ Rabbenâ,
Ehl-i zikir hem ârif yap bizi Sen yâ Rabbenâ.*

Teştîd (—)

*Hem teşîd hurûfu tutup hem de bırakır o dâimâ,
Ehl-i Hak olan urefâyâ işaret eder o dâimâ.*

(M:39) Vahdette tuttuktan sonra bırakır o dâimâ,
Çıkasın o vahdetle kesrete o dâimâ.

Ârif olur hem de kâmil bu insan dâimâ,
Vahdet kesretten gâfil olmaz ebedâ.

Vahdet ile kurtulur o şirkten zikreder Allâh dâimâ,
Kesretle kurtulur zındık hem de mülhid olmaktan ebedâ.

Bu insana dört kapı açılır nûr ile dâimâ,
Olur vâris-i nebî bu insan şüphe yok bunda.

Şerîat tarîkat marifet hakikat ilimleri bulunur onda,
Nasîbi olana talim eder Hakk'ın Nûru'yla.

Dördünü ikrâr eder dördü haktır şüphe yok buna,
Ehl-i zikir ehl-i ikrâr Hakk'ın Nûru'yla dâimâ.

İdrâk edemeyenler ehl-i inkâr himârdan beter oldular,
Bu insanı eyle ihsân dâimâ yâ Rabbenâ.

Med (~)

Med dahi ki harfleri çeker işaret eder dâimâ,
Hak'tandır hep Hak Resûl'ün hak vârisi dâimâ.

O ki halkı çeker Allâh demeye derdindedir dâimâ,
Hak aşkıyla mâsivâyı değiştirmiş başı ve rûhunda.

(M:40) Gönlünde Zâhir Bâtın Allâh'tan başka yok onda,
Her bir yerde istitâen Allâh dedirtir ihlâsla.

Böyle himmet hem talim eder yâ Rabbenâ,
Bu amelden ikrâh ederler müşrik gâfil dâimâ.

*Ehl-i Hak olan muvahhide bundan büyük amel olmaz onda,
Ne dünyâ ne ukbâ ne de bir şeyle tercih etmez onu Hak'la.*

*Gözü kalbi Hak'tadır mâsivâda olmaz böyledir dâimâ,
Anlamaz bunu ehl-i dünyâ hem ehl-i ukbâ.*

*Allâh'tan bir nefes gaflet etmez odur ehlullâh,
Bizi böyle yap yâ Allâh yâ Rabbenâ.*

*Sen'den kör gâfillerden yapma bizi yâ Rabbenâ,
Elâlem görür iken işlemez günâh çekinirler dâimâ.*

*Kimse görmedi derler günâhtalar Sen onları görürken yâ Rabbenâ,
Ameli şer olup ismi türk millet yâ Rabbenâ.*

*Kör türk yapma bizi gözlerimizi açtır yâ Rabbenâ,
Sen'den saklanılacak yer kalmasın huzurunda olalım yâ Rabbenâ.*

*Nûrun'la tecellî eyle halkı kaldır dâimâ,
Zulmeti hem nücûmu izâle eden güneş gibi yâ Rabbenâ.*

Hemze (ؤ)

*(M:41) Hem hemze mehâric için mebeddir cümlesine,
Her şeyin mebedesi olan Allâh'a işaret eder.*

*Nûru'ndan zâhir oldu Nûr-ı Muhammed ibtidâ,
Dahi Muhammed'den tulû etti cümle eşyâ.*

*Muhammed'e iman getirmeyen kâfir oldu dâimâ,
İman eden kimse rûhunu kurtardı gazaptan dâimâ.*

*Tarîk-i Muhammed'de başını ve ruhunu eder adhâ,
Bu halk hiç anlamadı nedir âr nedir nâmûs.*

*Hakk'ın Nûru'nu Nûr-ı Hak'la zikretti dâimâ,
Bu zikirle yakıtı cinn-ü şeyâtîn ve mâsivâ.*

*Hakk'ın Nûru ile sevdi Hakk'ın Nûru'nu dâimâ,
Nûrdan gayrı bırakmadı hepsini yakıtı Hak Nûru'yla.*

*Nûr'la nûr olur ehl-i Hak hem kandil olur eşyâya,
Bunu görür ancak o kimse ki gönlünde Hak'tan başka murâd yoktur onda.*

*Bu nûru görmeyi nasîp eyle bize yâ Rabbenâ,
Allâh diye diye rûh vermeyi de yâ Rabbenâ.*

Elif - Harekesiz (`)

*Eliften elife işaret eder yâ Rabbenâ,
Her ne varsa Allâh'tan Allâh'a hep gidilecek.*

*(M:42) İster hatır ile ister zor ile çare yoktur hep gidilecek,
Akli olan kimse zoru beklemez isteyerek dâimâ gider.*

*Sülûk ederek ihtiyârı görür fenâyı hem de bekâyı,
Hem görür nedir mebdede nedir meâd yâ Rabbenâ.*

*Kalbi ölü nefsi diri yap bizi yâ Rabbenâ,
Nefsi ölü kalbi diri yap bizi yâ Rabbenâ.*

*Mumun ışığı hep kendinde bâtındır yâ Rabbenâ,
Mum yakılmadan ışık görmek mümkün olmaz yâ Rabbenâ.*

*Mum yanar ışık saçar zâhir olur dâimâ,
Görünür mum hem görünür ev hem onda ne varsa.*

*Aynı böyle insanın nûru bâtın olur onda,
Daim aşkla Allâh diyerek nefsini yakmadan dâimâ.*

*Hiç bir şey göremez ömrü zulmette kalır dâimâ,
Zikrin Nûru'yla nefsinı yakarsan Allâh diyerek dâimâ.*

*Nefis bilinir hem cümle eşyâ yâ Rabbenâ,
Zikrin nûruyla yak Sen'den gayrını yâ Rab.*

*Zikrin nûruyla kalplerimizi güneş yap yâ Rabbenâ,
Bu nûrla görelim hep vücûdunu yâ Rabbenâ.*

*Gel Sabrî Allâh için Allâh'la dâimâ,
Her nereye dönsen Allâh de eyle Cemâli temâşâ.*

*[Tamâm oldu bu nokta ve elif,
Korkma sen şerîattan değil muhâlif,
Hiç okumayı bilmeyen bir kul için,
Bu nokta yeterince ona anlatmak için varsa bir kişi,
Dilersen şirkten kurtulasın,
Noktaya yapış hizmet et sen benimle.]*

3. [Arnavutça Şiir Mecnûası Çevirisi:]

(M:43) Şeyh Yûnus Sabrî'nin Arnavutça İlâhî Mecnûası

Melâmî Tarîkatında Hizmet eden İhvânına Hediye

1. [Kim Severse İlâh Allah'ı]

*Kim severse İlâh Allah'ı öldürsün nefsi temizlesin evini,
Katletmeden nefsi pâklatmadan evi hiç aramasın İlâh'ı.*

*Her bir hatîp âlim kişi bilir ki nefis büyük düşmandır din için,
Kime sorarsan der ki aynı yerde oturamazlar iki düşman.*

*Nefsinin her bir isteğini verip durursun sonra dersin ben ölürüm din için,
Ehl-i nefis ölür ancak nefis için ölmez o din için.*

*Dini bilen kimse öldürdü nefsi pâk etti evini,
Kâfir nefsini öldüren kimse iyice fehmetti dini.*

*Komîtayı kov kalbini tasfiye et rucû et sen ara Îlâh'ı,
Komîta ile beraber iken talep edemezsin sen Îlâh'ı.*

*Emrolunduğu gibi ibâdet edemezsin asla sen Îlâh'a,
Zira Tanrı'yı hiç sevmeyen komîtlerle berabersin.*

*Hiç sevmezler Rabb'i düşmanlarıdır Îlâh'ın,
Dünyâ ile aldatır nefsin hem kaybettirir Hak Îlâh'ını.*

*Komîta sana Hakk'ı buldurtmadı bırakmadı seni bilesin türklüğünü,
Hem de hiç kimsenin keyfî değildir harap edesin sen onun evini.*

*(M:44) Her ne var ise terket sen Mevlâ'n için hem de nefsini,
Sonra dersin hakikat ile ben sevdim Mevlâ'mı.*

*Bir kez bile terk etmedin düşman olan nefsini Mevlâ'n için,
Salt dersin ben severim Hakk'ın Cemâlini Mevlâ'mı.*

*Hiçbir nefes almadın sen vermedin Rabb'in için,
Böyle iken sen nasıl dersin severim ben Rabbimi.*

*İyi bilir O kim sever hem de yanıştır Rabb'i için,
Allah'tan başka bir şey bırakmayıp herşeyi yakmıştır o Rabb'i için.*

*Yâ Rabbi gafletten kurtar bizi nûr ile bilelim Sen'i,
Hak bâtıl farkedelim idrâk edelim Mevlâ'mızı.*

*Bu kadar kötüdür gaflet kendine düşman eder kendini,
Şeytân gibi bin yıl hep kendine okudu laneti.*

Bin yıl lanet etti hiç bilmedi kime ettiğini,

Hazreti Âdem gelince şeytân hiç yapmadı secdesini.

*Hak boynuna taktı lanet gerdanlığının küllisini,
Çün etmedi Âdem'e secde ona lanet oldu her yaptığı.*

*Hem sofî hem de akıyla âlimmiş dediler şeytân,
Yeryüzünde bir karış bırakmadı secde yapmadan.*

*(M:45) Kendini beğenir Âdem'e secde etmedi kibirli olmasından,
Hakîkati hiç bilmezdi aşırı mümkir idi şeytân.*

*Hem sücûdi hem de ilmi perde olur idi Rahmân'dan,
Bugün ve yarın didârdan kaldı kör zavallı o şeytân.*

*Yâ Rabbi bizi bizden kurtar hem şeytândan,
Hakîkati iyice anlayalım nedir Dîn nedir Rahmân.*

*Her ne varsa Sen'den gayrı'ndan kurtar hem de o dumân'dan,
Dumândan bulanıp mahrûm kalmayalım biz Rahmân'dan.*

*Yâ Rabbi Rahmet'ten kapı aç hem Gufrân'dan,
Cemâlini hep göreler her biri İhvândan.*

*İster isen Sabrî Cemâli'ni bulmak leylü nehâr durma Allâh'ı zikretmekten,
Hem de kim Cemâlini bulmuş ey Sabrî zikreder Allâh'ı durmadan.*

Temâm.

2. [Gel Sen Ey Kardeş İyice Anla]

*(M:46) Gel sen ey kardeş iyice anla bu dünyâyâ nedenmiş gelmek,
İstersen sen Allâh'ın huzûruna alnı açık yüzü ak çıkmak.*

*Hak olan Allâh'ı anlamak cümlemiz geldik O'na ortak koşmamak,
Geldik biz her ne varsa Allâh'ındır diye ikrâr etmek.*

*Geldik biz her nefeste dâimâ Allâh'ı zikretmek,
Geldik nefis düşmanından kurtulmak Rabb'i bulmak.*

*Geldik kimseyi Allâh'tan daha mahbûb yapmamak,
Hem de geldik Allâh'tan gayrıyı kalbimizden çıkarmak.*

*Allâh'tan gayrıyı seven kimse odur deccâl,
Hangi kafayla hangi yüzle Rabb'inin huzûruna çıkacak.*

*Bu hayatta dünyâyâ dalmış hem zavallı iken,
Allâh'a dönmezse tevbe etmezse diri iken.*

*Ölürken pişman olur hem çağırır o ey aptal,
Bir cîfe için nasıl kaybettin sen Hakk'ın Dîdârını ey aptal.*

*Allâh'tan gayrını zikrettin sen misl-i çakıldak,
Çün Rabb'ini zikretmedin boş kaldın misl-i çakıldak.*

*Herkese tahılı un yaptın kendine bir şey yapmadın,
Halkın derdiyle tutuşup yandı gece gündüz misl-i şeytân.*

*(M:47) Derdi Hak olan geçti halkın derdinden,
Hakk'a yüzünü çevirdi halka dedi 'kimsin sen'.*

*Ayrılacaksın sen bir gün bu halktan her bir türlü,
Aklı fikri olan bu halk için vazgeçer mi Hak'tan.*

*Durmaz hiç bir nefes Hakk'ı anmaktan,
Her nefes dâimâ bulur dîdâr-ı Hakk'ı.*

*Gel kardeş ara sen bu halktan kurtulmanın yolunu,
Her nereye dönersek müşâhede ederiz Hakk'ın Dîdârı'nı.*

Âşık isen hem sâdık isen ey Sabrî Hakk'ın Dîdârı'na,

Bir mürşide biat et teslîm ol sen hazîne-i Hakk'a.

Temâm.

3. [Ne Oluyor Hiç Düşünmüyoruz]

*Ne oluyor hiç düşünmüyoruz toprak olacağımızı unutuyoruz,
Çün ecel yazılmıştır tatmadan çare bulamıyoruz.*

*Çün dünyâ bir değirmendir kim gelmişse onda öğüdülmek istiyordur,
Göz var iken göz kaybedeceğiz kulak var iken sağır olacağız.*

*(M:48) Çün bü ölüm bir şerbettir tadılmadan çaresi yoktur,
Padişah ve fukara yaşlı ve delikanlı hem kadın ve çocuk hep tadacaktır.*

*Dil var iken kelamsız olacağız akıl var iken akılsız olacağız,
Kalk sen zavallı gafletten ara sen kendine çare.*

*El var iken elsiz olacağız ayak var iken ayaksız olacağız,
Gece gündüz ömür gidiyor eceline yaklaştırıyor.*

*Evlâd-ü iyâl var iken onları bırakacağız mal iken malsız kalacağız,
Denizde balık misali fırsat çok iken bize.*

*Günâhlardan tevbe edip çare arayalım kendimize,
Biz bizde iken hiç olacağız bir kefinle hem biz değişeceğiz.*

*Günâhlardan en büyüğü kendisi imiş o kendine,
Gayrıda aramayalım kendimizde çare bulalım.*

*Fazla toprakla örtüleceğiz güneş ve ay görmeyeceğiz,
Ölüm için hiç tefekkür etmiyoruz dünyâ ile sarhoş oluyoruz.*

*Sûreten iyi görünüyoruz hiç bir kusurluk yoktur bizde,
Bu dünyânın peşinde tenekeli köpek gibi hepimiz koşuyoruz.*

*Aklı başında olan herkes için bir hadiste dedi Resûl,
Bu dünyâ bir cîfedir onu isteyen köpek olur.*

*(M:49) Buz gibi donmak istiyoruz yeni eve yalnız girmek istiyoruz,
Böyle olmadan gelin günâhlardan temiz olalım.*

*Çünkü Hak Rahmân'ın hikmetlerini düşünmeye şeytân hiç yanaşmadı,
Allâh Allâh diyelim gafletten böyle kurtulalım.*

*Sabrî kendine dost isen boş oturma kurtul kendinden,
Denize düşen damla misâli Allah'ta öl sen ızdırâr gelmeden.*

Temâm.

4. [Ey Semavat Ve Arzın Dâimî Nûru]

*Ey semâvât ve arzın dâimî Nûru Allâh Sen,
Nûrun'la zikreden kulun kalbini nûrlandırırısın Sen.*

*Gaflette olup zikretmeyenin kalbini karartırsın Sen,
Gece gündüz kusur işler Allâh'ın emrini edâ etmez.*

*Zâkirin kalbini nûrlandırdığın bu Nûr'un hürmetine,
Bizi gafletten kurtar Seni zikredelim dâimâ.*

*Zikrin nûru karanlığı kaldırır hem senin aslınla buluşturur,
Zikrin nûru zikirde olan zâkiri nûr eder hem.*

*Binler güneş ve aylar hem de çok mumlar,
Cehâletin ve gafletin karanlığını zerrecik bile izâle edemezler.*

*(M:50) Zikirden ancak başka nûr yok bu karanlıktan kurtaracak,
Gel ey gâfil kalma câhil zikret Allâh'ını.*

*Gaflet ile cehâletle rûhunu yandırma,
İster isen rûhun gafletten hem cehâletten necât bulsun.*

*Dinleme nefsi ve şeytânı zikret Allâh'ını,
Zikrin nûru vücûdundan kovar nefsi şeytânı.*

*Gece gündüz hükmederler iken şeytân ve nefis vücûdunda senin,
Aslâ bırakmazlar seni zikredesin Allâh'ını.*

*İster isen sen gafletten necât bulmak hem kendi aslını,
Nefsini dinleme Rabb'i dinle zikret Allâh'ını.*

*Gece gündüz yaz kış çalışırsın nefsin için,
Abdest namaz ve zikir için vakit ayırmadın.*

*Bu dünyâ hiç kimseye kalmaz sen hatırla bir kez mevtini,
Bir kefin dört tahtayla gidersin sen kabrine.*

*Bunlardan başka mal senin değildir diğerlerine kalır,
Zikrin nûru sende ise hem nûr parlayacak kabrine.*

*Gel ey Sabrî kabrini nûr yap ki surettir gönlüne,
Nûr-ı zikir-ü Kur'ân ile nûrlandır vücûdünü.*

Temâm.

5. [Kim Doğmuşsa Ölecek]

*(M:51) Kim doğmuşsa ölecek kimseye kalmaz bu dünyâ,
Toprak idi hem toprağa dönecek her bir veled.*

*Her nefes eceline yaklaştıır seni bir adım,
Hem senden hak isteyecek şayet gafletle alıp verdin nefes.*

*Ne düşünüyoruz acaba biz kalmışız böyle gaflette,
Ölüm gelir burada bildiğimiz tüm zevkleri bozar.*

Ne oluyor buraya kadar kalmışız biz gaflette,

Kalbimiz öldü hissetmez her ne kadar hikmetler söylense bile.

*Dünyâ çalgı ve menhiyyâtta lezzet alır,
Allâh'tan âhiretten ve ibâdetten lezzet almazdır.*

*Dünyâda ömür rüya gibidir paşa olsan veya devlet,
Ölüm gelip çatınca başına anlarsın ki değilsin paşa ne de devlet.*

*Rüyadaki dostlardan ayrılmak olur güç şiddet,
Ölmezden evvel ayrılmayan kimse gider bi'l-hasret.*

*Bin yıl bir dakîka gibi olur tez gelir ölüm hiç farketmeden,
Hem görürsün ki rüyadaydın Allâh'tan gayri helâket.*

*Kibri terk et bir avuç toprak gibi ol sen istersen olasın hâs ümmet,
Güneş gibi tecellî eder Zâtı'yla Rabb hem kaldırır zulmet.*

*(M:52) Dünyâyâ tapıyoruz hem bıraktık yol ve ibâdet,
Burada talep ediyoruz Allâh'tan türlü rahât hem nimet.*

*Nefsi severken Rabb'i unuttuk hem unuttuk başa gelen mevt,
Nefsi terket Rabb'i sev sonra iste Cemâl cennet.*

*Çocuğa bak sen al ibret ne vakit memeleri tutar ağzında,
Akar süt hem gider karnına iner.*

*Aynıdır hem kim böyle Rabb'inin adını tutar ağzında,
Rabb'in Nûru kalbine hiç durmadan iner.*

*Her bir nefes dâimâ Allâh de kalma sen fî-gaflet,
İstersen Rabb'inden hediye dâimâ Cemâl cennet.*

*Murâttır Allâh demek pâklık ile hem tahâret,
Hâşâ değildir menhiyyât ile Rab bizi pâk et.*

*Gel ey Sabrî emrini yap ister isen bulmak selâmet,
Allâh Allâh zikrederiz böyle buluruz selâmet.*

Temâm.

6. [Kim Nefsini Bildi]

*(M:53) Kim nefsi bildi Rabb'ini bildi hem cehline buldu ilaç,
Kim nefsi bilmedi Rabb'ini bilmedi bulamaz cehline ilaç.*

*Nefs bilinmeden cehil zehirdir bulunmaz ona ilaç,
Peygamber ve evliyâ kitâp Kur'ân olmadı ilaç.*

*Hakk'ın Nûru Muhammed nûrların babası verdi ilaç,
Cehâletin babası Ebu Cehil cehline içirmedi ilaç.*

*Hakk'ın Nûru Muhammed hiç olmadı cehline ilaç,
Başka şey nasıl olabilir câhile cehâlete ilaç.*

*Nefsini bilmiş hem cehline ilaç bulmuş bir insan ara sen,
Nefsini öğren Hakk'ı et idrâk yaban gül kalma gül ol sen.*

*Her bir şey dahi insanın yaptığı gübre olur ilaç,
Salt cehil bir şey değildir Rabb'ı seversen ara ilaç.*

*Bir gül ile aşılınırsa yaban gül olur kökü iken yaban,
Hizmetsiz kurur budaklar hem gövdeden biter yaban.*

*Zikr-i dâim emr-i İlâh nefsi rûh etmektir ilaç,
Aksi dâim gaflet nehy-i İlâh rûhu nefis etmektir ilaç.*

*Gül iken sen kusur işleyerek yaban olursun çok yazık olur sana,
Fikir eyle sen gülü ile yabanı gül verme karşılığında yaban.*

Çok hem türlü söz konuşuldu aklın varsa biraz düşün,

Anlatmak borcumuzdur ister gül ol ister yaban.

(M:54) Olursun şâyet kendine olursun değildir sana hiç kimse muhtaç,
Cehlin zehriyle ilaçsız rûhunu öldürmektir harâm.

Nefsi bilmek hem zikrullâh Sabrî odur ilaç,
Nûr-i zikirle gönlü şifâ eyle zikr-i dâimdir ilaç.

Temâm.

7. [Gönlünden Masivayı Kov]

Gönlünden mâsivâyî kov bulunmak dilersin mezheb-i Mustafâ'da,
Allâh dâim de Hû budur mezheb-i Mustafâ.

Kim dünyâyâ muhabbet ederse değildir mezheb-i Mustafâ'da,
Hubb-ı dünyâdır mezheb-i eşkiyâ.

Hubb-ı Hak'tır mezheb-i Mustafâ,
Allâh dâim de Hû budur mezheb-i Mustafâ.

Nûr ve Hak kim görmek ister ölmeden evvel ölümü görsün,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh.

'Mûtû kable en temûtû' görmeden mümkün değil nûr görmek,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh.

Mürşid-i ilm-i Hak nûru göremez a'mâ,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh.

Dünyâ âhiret a'mâ hakkında dedi Hak Teâlâ,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh.

Hakk'ın şemsi ayân göremedi onu yarasa,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ İlâhe İllallâh.

*Güneş gayet zıt olur ona zulmeti sever dâimâ,
(M:55) Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ Îlâhe İllallâh.*

*Cümlemiz bilelim ki ihtiyacı var ona nûrdandır fukara,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ Îlâhe İllallâh.*

*Gel ey kardeş durmadan zikredelim dâimâ,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ Îlâhe İllallâh.*

*Enbiyâ ve evliyâ zikir etti dâimâ,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ Îlâhe İllallâh.*

*Ehl-i dünyâ gufelâ zikretmedi ebedâ,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ Îlâhe İllallâh.*

*Sabrî nûr görmek istersen Hû Allâh de dâimâ,
Dünyâ fânî Hû Allâh Lâ Îlâhe İllallâh.*

Temâm.

8. [Bu Ümmete Gelen Nûr Muhammed]

*Bu ümmete gelen Nûr Muhammed Mustafâ,
Bu ümmete geliyor nûrların nûru Peygamber.*

*O'ndan alırlar nûru güneş ay ve yıldızlar,
Yazıklar olsun gaflet ehline karanlıkta kalıp ondan nûr almıyorlar.*

*Dağlar altın olup peşinden gitmek istediler,
Allâh'ın Nûru'yla gönlü zengin altın istemedi de almadı kat'a.*

*Nefes alıp verdiği sürece hiç dünyâyı istemedi,
Resûl'den çok utanılası ehl-i dünyâ.*

*Gece gündüz bu vîrâneye himâr gibi koşuyorlar,
Böyle iken onlar huzûruna ne yüzle çıkacaklarını zannediyorlar.*

(M:56) *Mal mülk toplamak için bu dünyâyâ gelmedi vâris-i nebi,
Nefes alıp verdikçe talim etmek için geldi hak tevhîdi.*

*Bu ümmete ancak tevhîd ile rahmet olarak geldi,
Şirkin zulmetinden hem gazâbından bizi çıkarmak için geldi.*

*Nûr ve hakikat bulmak istersen tevhîdi hem idrâk etmek,
Yalan harâm lokmayı terk et öleceğine bak sen.*

*Bugüne kadar hiç alınmadı Peygamber'in Nûru'ndan yalan var iken,
Nehiyden kaç emrini yap ister isen sana Hak'tan hidâyet olsun irsâl.*

*Bu kadar azîmdir Nûr-ı Muhammed onda iken biz hem bize gelmekte,
Yoluna gitmeyen kimse himârdır 'belhüm edal'.*

*İsmi cismi rûhu pâk Hak ile Hak olundu irsâl,
Pâk olunmadan O'ndan hiç nûr almaz bir insan.*

*Sivâdan pâktır Nûr-ı Muhammed hem pâk gelmekte olandır,
Anlamak gerekir ki pâk olan pâklık severdir.*

*Hak tarîk rahmet hidâyet hep pâklıktan gelmiştir,
Zulmet-i şirk hem dalâlet menhiyyâtta hep gelmiştir.*

*Pâk olan ibret almış hem hüsn görmüştür,
Nehiyleri işleyene gazâp hep gelmiştir.*

(M:57) *Gazâptan istersen kurtulmak tevbe et hem istiğfâr,
Leyl-ü nehâr çağır 'Yâ Allâh yâ Muînu yâ Gaffâr'.*

*Gel Sabrî nefes verirken hem alırken de Allâh,
İstersen Nûr'dan güneş gibi nûr almak.*

Temâm.

9. [İyice Dinleyin Ey Hakk'ın Talipleri Din'in Garipleri]

*İyice dinleyin ey Hakk'ın tâlipleri Din'in garîpleri,
Farenin değirmene ettiği gibi hizmet etmeyelim öyle dine.*

*Bulmazsa yemek için paskay hizmet etmezdi değirmene,
Yemek için delik ve yol bayağı yaptı Din evinde.*

*Güzelce kurulmuştur fareye tuzak hem dahi düşmân-ı Dîne,
Yiyoruz deyip koşarlarken tuzaklara düşerler düşmanları Dinin.*

*Sırf yemek olmasın maksadımız hizmet ederken biz dine,
Farenin kokusunu duyuncaya dek mum tutar kedi biz de böyle tutmayalım dini.*

*Farenin kokusunu duyunca kapının arkasına mumu atar kendi ise farenin peşinde koşar,
Yemeğe davet edilirken hepimiz gidiyoruz gâfil dinden.*

*Huzûruna davet edildiğimizde sanki değiliz bu dinden,
Bazı eşhâs olmazsa gıybet hem duhan din hizmeti için oturmazlar hiç bir mekân.*

*(M:58) İnsâfla düşünsek Rabb Rızâsına Sâhib-i Dîne,
Taâm olmasaydı kaç dakîka hizmet ederdik dine.*

*Muhtaç olmaz iken kim hizmet eder ücretle dine,
Niyeti fıkır-i Kârûn ise olur fâsidi ve hâini dinin.*

*Kim etmezse hizmet hak dine çaresi yoktur hizmet etmeden bâtıl dine,
Gün be gün gider iken önde gidenler (sâbıkîn) (yerine) geliyorlar cühelâ-i dîn.*

*Seyyiâta büyük kapı meftûh olup cühelâ-i dîne,
A'mâl-i dînin terkinden sebep gâlip geldi adüvv-i dîn.*

*Zina rüşvet hem lûtîlik amel ederse kördür hem şeytân-ı dîn,
Şarap rakı terk-i salâtı helâl diyenler olur kâfir-i dîn.*

*Bunlara bakmak hiç câiz değildir çün bunlar hâin-i dîn,
Menhiyyâtı amel ederlerken oldular rezîl-i dîn.*

*Hizmet-i dîn ile memur olur şeyh hoca derviş ve avâm,
Şerîattan ayrılan kimse odur şeytân hem adüvv-i dîn.*

*Kalbinde illet bulunan hakkı bâtılı edemez fark,
Müminden fazla sever dâimâ bâtul dini.*

*Yalan gıybet harâm istiyoruz bize ağır geliyor hizmet-i dîn,
Din gâfilleriyle ünsiyet etmekten gönlümüzü kurtar Allâh hem doldur bi-nûri 'd-din.*

*(M:59) Rabb'in emirleri Rabb'in Nûru tariki 'd-din,
Kötü ameller menhiyyâtler Rabb'in zulmeti adüvv-i din.*

*Koyunlardan ibret almak gerekir kim ise hak dostu dinin,
İllet kaparsa onları kendilerini köpeklere verirler ey dostu dinin.*

*İllet olmazsa onlarda insan için kurban olurlar ey dostu dinin,
Emrâza bulaştuk biz de hücum ettiler adüvv-i dîn.*

*Bu emrâzdan kurtulmadan hizmete dönmeden dinde,
Her türlü gazap etmektedir bize Sâhibi dinin.*

*İllete bulaştı koyunlar gördüler bunu köpekler hücum ediyorlar adüvv-i din,
Koyunların köpeklerden kurtulma çaresidir ne der dostu dinin.*

*İlleti terk etmektir Allah demektir hem hâlis hizmet etmektir dine,
Ağzı sözü âyet hadîs kalbinde fare gayesi.*

*Fare derdinden dolayı kimsenin kalbi bu dünyâda rahat bulmadı,
Çamurla kirlense mum fitili ıstık saçmaz dinin iyiliği için.*

Kusurlarla kirlenirse kalb ondan çıkmaz nûru dinin,

Kör ise nûr-ı Hak'tan din nûrunun lezzetinden.

*Fare peşine koşan kedi gibi gece gündüz koşar dünyânın peşinden,
Nimetlerden kalır mahrûm kim hâlis etmezse hizmet dine.*

*Muhîttir Allâh Rabbü'd-din hâlis et hizmet dine,
Sabrî dâim Allâh de çıkarma elbisesini dinin.*

Temâm.

(M:60) Kur'ân'ı Azîm Hatmi'nin Münâcâtı

Şeyh Yunus Sabri'den R.A İbtidâî Mektebi Talebelerine Hediye.

Bismillâh İsmîn'le hatim oldu elhamdulillâh,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Evvelimiz Muhammed'e dâim olsun salâtü selâm

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Hem cümle ashâb'a enbiyâ-yü tâbiîn'e,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

İsmîn'in hürmetine zulmeti kaldır Nûrun'la tecellî et ey Allâh,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Sâbîyiz hem muhâcirîn Sen'den başka kimse bilmeyiz,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Mektebe götürdükleri için mağfiret eyle ebeveynimi,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Okumakta bize yardım eden hem bizi sevindiren,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Cümle murâdına eriştir Nûrun'la zulmetten kurtar,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Biz okuyalım diye talim eden Cemâlin'i ver ona Sen,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Sâbîyiz hem muhâcirîn Sen'den başka kimse bilmeyiz,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Nûr-ı Muhammed'in hürmetine cennet kapılarını aç kurtar bizi cehâletten,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

İlmin nûruyla nûr yap bizi Muhammed'in cemâlinin hürmeti için,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Cümle enbiyâ ve evliyânın hürmetine gönümüzü mâsivâdan tasfiye eyle,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Esmâ-i hüsnânın hürmetine ilm-i enbiyâ bize ihsân eyle,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Sâbîyiz hem muhâcirîn Sen'den başka kimse bilmeyiz,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

İlimle âmil hâlis muhlis yap bizi,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

(M:61) Amelden başka birşey istemeyip senin Rızânı tâlibîn,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Babamın kalp gözüünü açtır çün emânetler oradadır, (kalptedir)

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Kalp gözüyle dâimâ görsün o hep türklüğü,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Sâbîyiz hem muhâcirîn Sen'den başka kimse bilmeyiz,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Nerede olursa türkü kurtar bâtılı başından sav,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Bâhusûs nerede oluruz biz her türlü korku ve dertten dâimâ eyle bizi emîn,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Kötü amelden kalplerini döndür itâatin'de dâimî kalsınlar hem yüzlerini Sana çevir,

Sâbîyiz hem muhâcirîn Sen'den başka kimse bilmeyiz,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Dünyâda dâimî kalmayacaklarına kansınlar,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Bu hayâl olan dünyâ için Mevlâyı kaybetmesinler,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Bir Nûr'dan icâd olunan cümle mevcûtların hürmetine bizi Onun'la dâim yakın yap,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Cümle enbiyâ-yü evliyânın şefâatleri üzerimizde olsun kabul eyle bu münâcâtı,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Sâbîyiz hem muhâcirîn Sen'den başka kimse bilmeyiz,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Rızân'la hem Cemâlin'le dâim memnun eyle Sabrîyi,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Hem de dâim memnun eyle cümle ihvânı ve zâkirleri,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Sâbîyiz hem muhâcirîn Sen'den başka kimse bilmeyiz,

Yâ İlâhe'l-âlemîn.

Temâm.

SONUÇ

‘‘Kosova’da Melamilik Üzerine Bir İnceleme: Şeyh Junus Sabri Örneği’’ adlı bu çalışmada Üçüncü Devre Melâmîliğin Kosova Vilâyetinde nasıl teşekkül ederek geliştiğini tespit etmeye çalıştık. Muhammed Nûrû’l-Arabî, Prizren ve Üsküp şehirlerinde yeni bir tarz ve metodla irşâd etmeye başlamıştır. Bu bölgede fazla baskıcı olmayan itirazlarla karşılaşsa bile ona hayranlık duyan ve yolunu en üstün yol kabul edip takip edecek müntesiplerini burada bulmuştur. İstanbul’da yolu daha çok üstün bir meşrep ve meslek olarak kabul edilmiş iken genel itibariyle Balkanlar, özellikle Kosova’da yolunun başka hiçbir tarîkat dersine gerek duymaksızın başlı başına bir seyrüsülûkten oluştuğu ve kâmil manada, tarîkatler üstü bir yol olduğu görülmüştür.

Muhammed Nûrû’l-Arabî’nin melâmet anlayışı ilk melâmetîlerin melâmet anlayışından farklılık göstermektedir. Sühreverdî’nin ilk melâmetîlerin anlayışlarını genişçe değerlendirmesi dolayısıyla Avârîfû’l-Maârif eserindeki Sûfî-Melâmî karşılaştırmasından hareketle Muhammed Nûrû’l-Arabî’nin melâmî tanımının Sühreverdî’nin melâmî tanımından daha çok sûfî tanımına benzediği görülmüştür.

Çalışmada, Muhammed Nûrû’l-Arabî’nin etkisinde kaldığı hocası Hasan el-Kuveysînî’nin Kahire’de Beyyûmiyye Tarîkatının Pîri Ali el-Beyyûmî’nin türbesinde medfun olduğu bilgisi ilk defa kayda alınmıştır. Nitekim Hasan el-Kuveysînî’nin bir Beyyûmî şeyhi olması kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla Hasan el-Kuveysînî’nin Gölpınarlı tarafından melâmet ehlerinden sayılması, talebesi Muhammed Nûrû’l-Arabî’yi Rûm’a göndererek Rumeli’de var olan Melâmîlikle yakınlaşmasını sağladığı, melâmet neşvesini benimsemeye katkısı olduğu düşüncesinin zayıf olduğu görülmüştür.

Toplam altı Melâmî Tekkesi kurulan Kosova’da, erbâbî usulü ile halife tayin eden Kosova Melâmî şeyhleri günümüzde tarîkat silsilesi anlamında yolları devam etmemektedir. Altı tekkeden Vuçiterna Tekkesi geçici bir süre kullanıldığından dolayı binası ayakta kalmamış, Yunus Sabri’nin Suhodol Tekkesi ve Hızır Süleyman Babanın Yakova Tekkesi ayakta kalmakla beraber aktif değiller. Prizren ve Halil Mripa Suhodol Tekkesi günümüzde de aktif bir durumda faaliyet göstermektedir. Bugün aktif olmasa da Rahovça Tekkesi son yıllara kadar gayet aktif ve canlı bir tekke olmaya devam etmiştir. Kosova’da Melâmîler halka açık tekkeleriyle, milletin her kesimiyle irtibat halinde tasavvufî anlamda faaliyetlerine devam etmekle beraber Abdülmelik Hilmî ve Ömer Lütfî Paçarizi gibi halkın eğitimsel, ekonomik ve siyasi hayatlarına yönelik bilim ve siyaset ile ilgilenecek önderlik yapma gayretinde oldukları görünmektedir.

Tez, Türkiye akademik nitelikli çalışmalarda incelenmemiş Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin halifesi Yunus Sabri üzerinde yoğunlaşarak hem onun ve eserlerinin tanınmasını sağlamakta hem de Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin Kosova'daki tesirini tespit etmektedir. Yunus Sabri, Prokuple'de doğmuş, İstanbul'da okumuş, Üsküp civarında Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin terbiyesinde hilâfet almış bir kişi olarak şeyhin emriyle Mitroviça'da Melâmîliği yaymakla hayatını tamamlamıştır. Şeyhin ‘...Mitroviça’ya git; oradaki vazifesine devam et; onların sana ihtiyacı çok, sen onların dilini bilirsin; bu görev senin için hacdır.’ sözüne uyan Yunus Sabri, Arnavutça manzum eser vererek arkasında derli toplu bir irşâdî miras bırakmıştır. Arnavutça dilini kullanarak dini bozmakla itham edilen Yunus Sabri, Üsküp Valisi Hafız Mehmed Paşanın İstanbul’dan getirilen 24 kişilik heyetinin yer aldığı mahkemesinde kendini savunarak Valiyi de tesir altına almayı başarmıştır. Dolayısıyla Osmanlı iktidar otoriteleriyle muhalif Arnavut Millî Uyanış hareketinin bir aktivisti olarak değil, gittikçe şehirleri elden çıkarak zayıflayan Arnavut müslümanlarının millî mücadelesini üstlenmekle dil, din, örf ve geleneklere sahip çıkan bir şahsiyet olarak değerlendirilmelidir.

Yunus Sabri, zâhirî ve bâtinî ilimlere vâkıf olduğu, Gâzî Ali Beg Vuçiterna Medresesinin en üstün otoritesi olan Müderris Abdülkader Dağıstanlı ile olan münazarasında açıkça anlaşılmaktadır. Medrese Muîdi ve aynı zamanda Kâdirî müridi Hafız Veysel Mikulovçi’yi etkilediği gibi kendisinin İstanbul’da yüksek eğitim görmek üzere imkanlar sağlayan çocukluk Hocası Yakovalı Hafız Arif müntesipleri arasında zikredilir. Bu örneklerden başka onun Vuçiterna ve Mitroviça’da sanat ve meslek erbabı kişilerden, varlıklı ağalardan da müritleri olmakla beraber Mitroviça Tümeni Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak’ın da müridi olduğu zikredilir. Yunus Sabri, millet tarafından duası makbûl, keşif sahibi, gaybî güçler tarafından korunan ermiş bir veli olarak tanınmıştır.

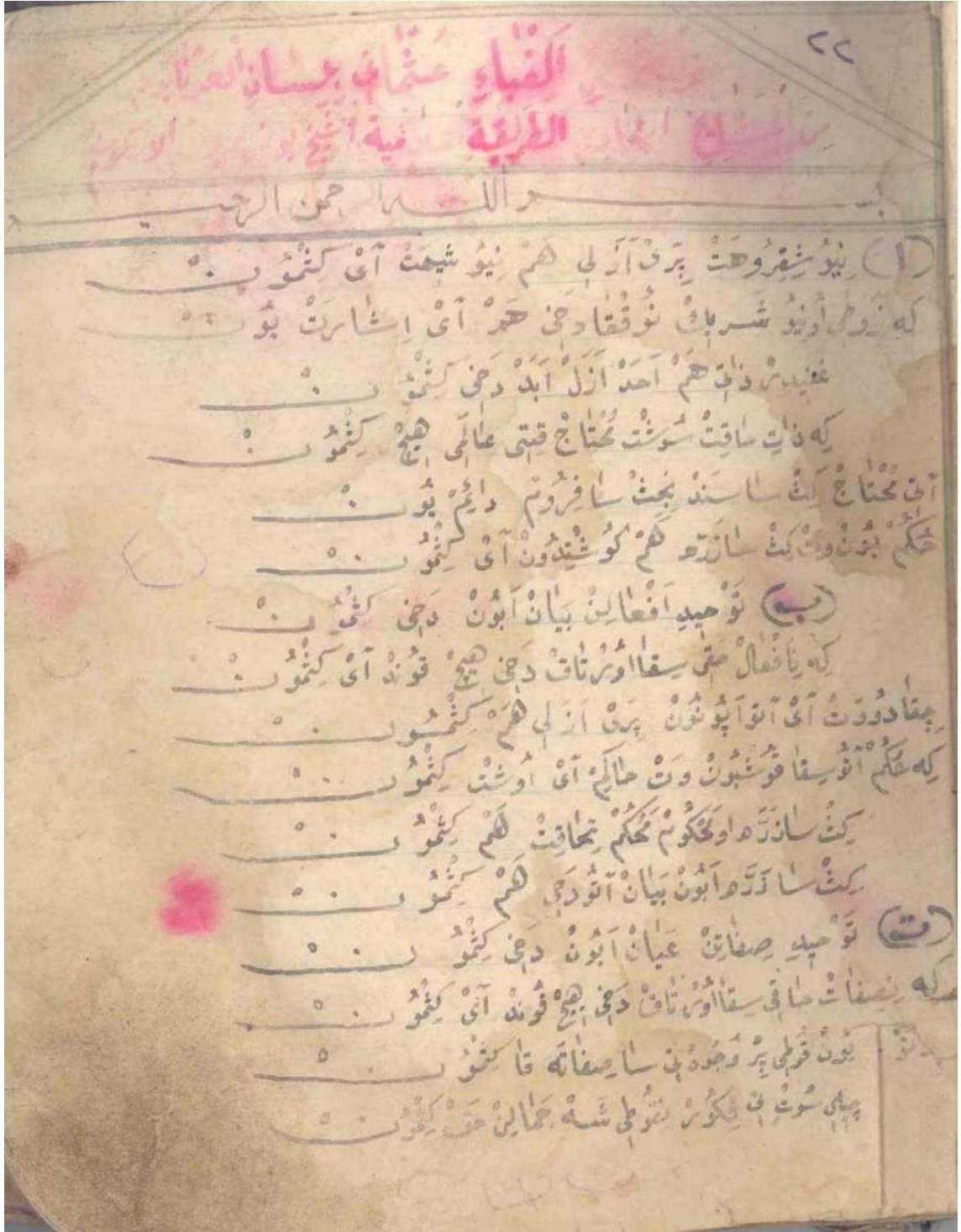
Çevirisini yaptığımız Yunus Sabri’nin eserleri *Risâle-i Elif*, *Risâle-i Nokta*, Arnavutça ve Türkçe şiir mecmuasının Melâmîlik Tarîkatının mertebe ve makamat dersleri, literatürü açısından değeri ve konumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bunlardan *Risâle-i Nokta*, benzeri görülmemiş özgün bir yöntemle telif edilmiştir. Yunus Sabri harflerin noktaları, hareketleri, tenvinleri, cezim, şedde, med, hemze, elifler gibi okuma, tecvid ve yazı kurallarından hareketle Bekâbillâh derslerini anlatır. Aynı zamanda eserde Hakkî ve Halkî mertebeleriyle alakalı zât, sıfât, ef’al tecellîleri, Nûr-ı Muhammedî, vahdet, kesret ve mürşid kavramlarını işlemektedir.

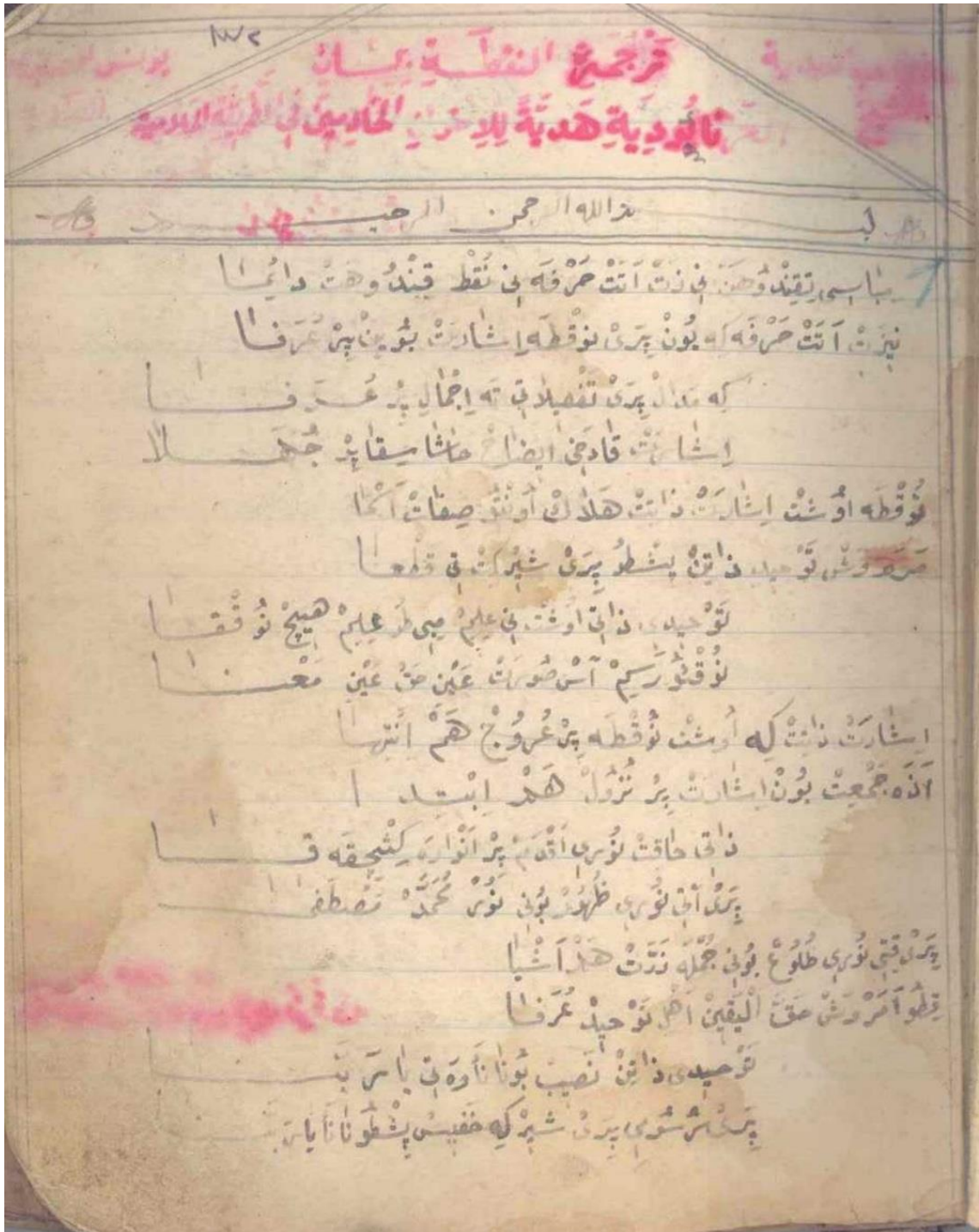
Diğer taraftan tüm eserlerden tasavvufî anlayışı tespit edilerek otuz kavram ve düşünce altında sıralanmıştır. Tasavvufî anlayışının Muhammed Nûrî'l-Arabî'nin tasavvuf düşüncesinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Dönem itibarıyla yeni bir tasavvufî kavramsal çerçeve ortaya

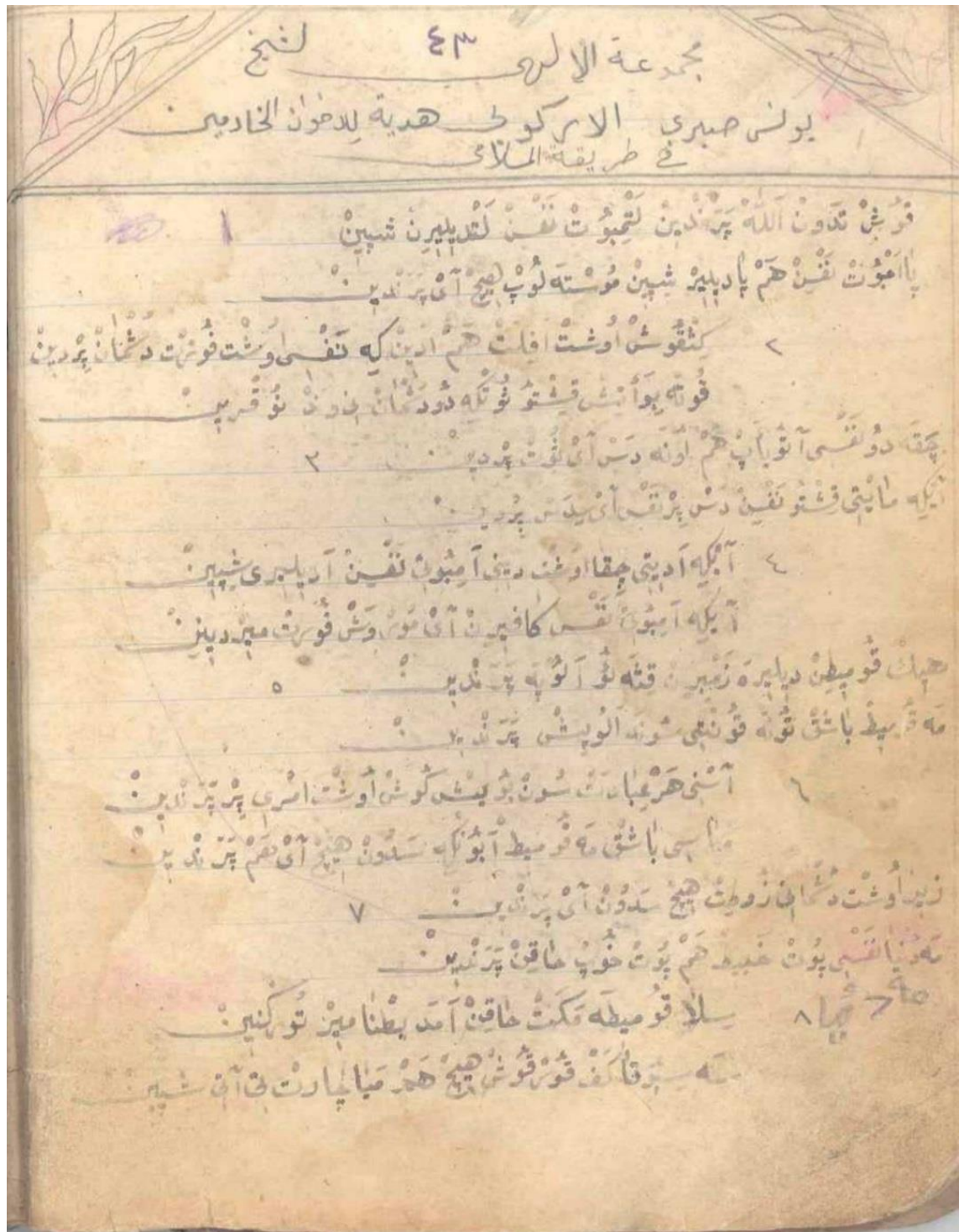
koymasý beklenen bir Őey deęildir. Genel olarak insan-ý kâmilin varlýk açısından önemine dair vurgu yapmýŒtır. Vahdet sırrına erip m Œahede ile Hakikat makamından ve Őeriatın görevlerini yapmaktan gaflete d Œmemesine devamlý deęinerek hayvan  sıfattan kurtarılıp hak k  insan olma yolunu iŒlemiŒtir.

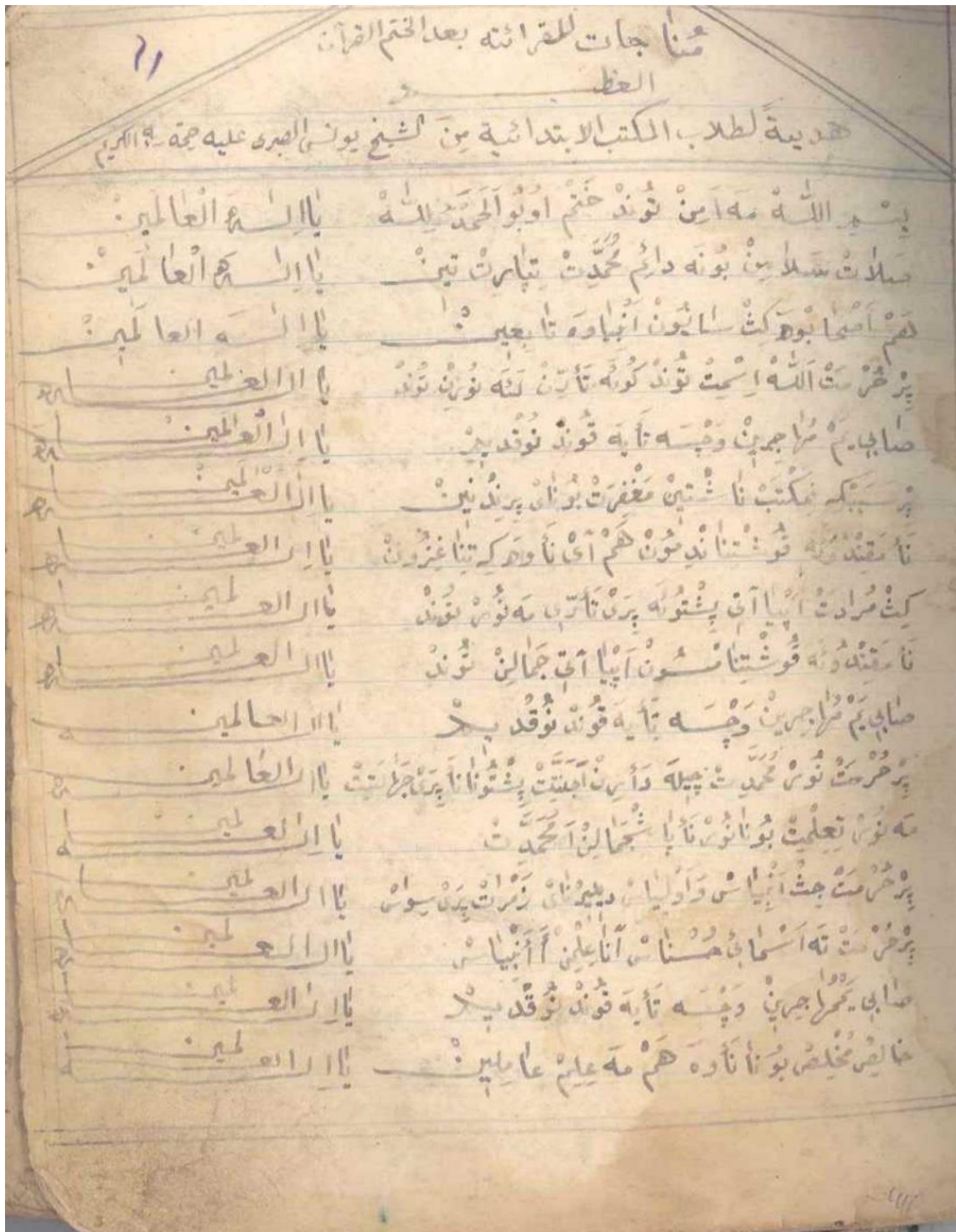

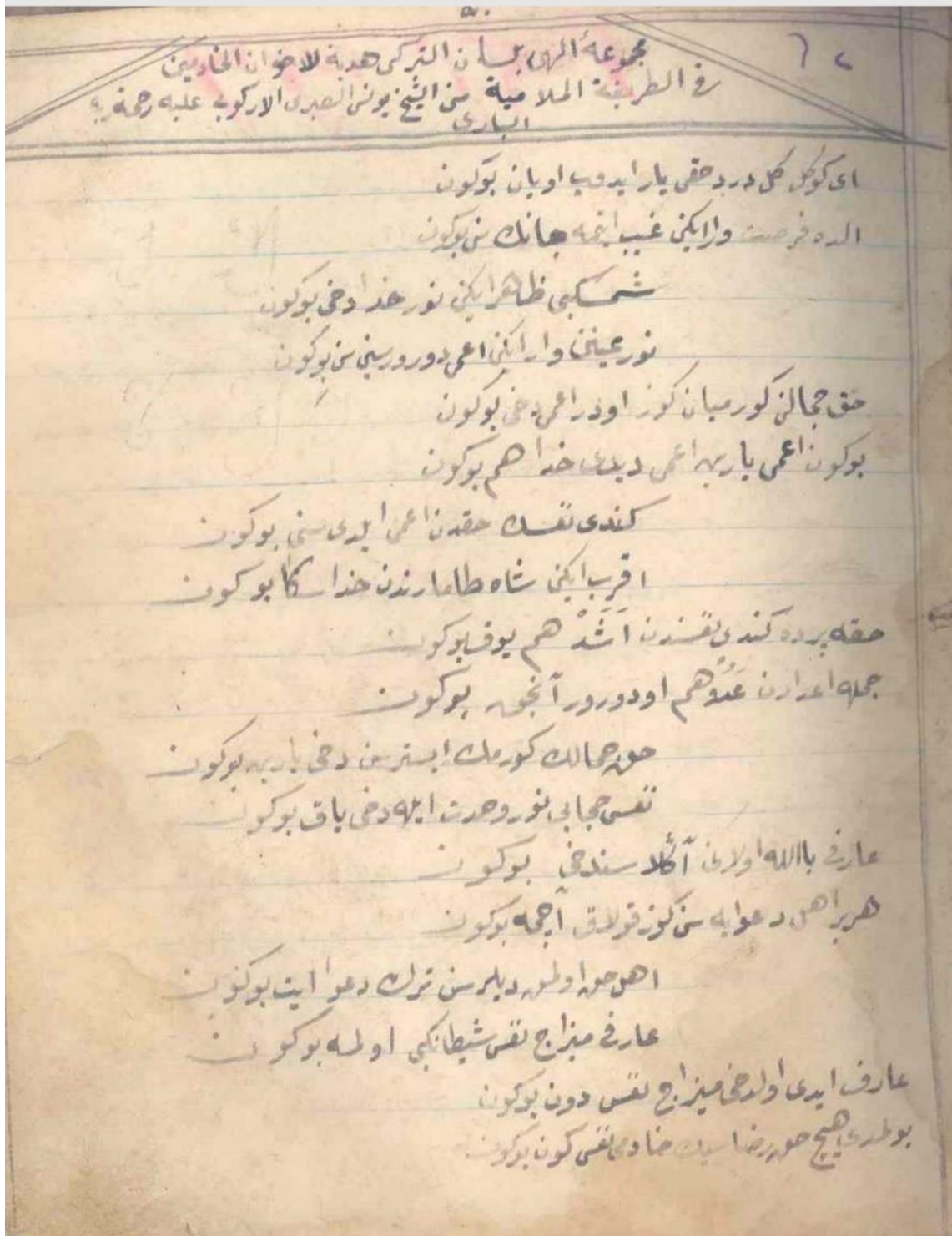
EK. 1: Risâle-i Elif eserinin ilk sayfası.

Edukata mbi gjenmërinë e Perendiës

JETA, PERSONALITETI- ESEJET

e

**SEJJIDYL MELAMI
MUHAMED NURYL ARABISË**

dhe

DISA PREJ PASARDHËSVE TË TIJ

në

RUMELI - KOSOVË

Ë përgatiti

JONUZ HALIL MRIPA-MESUES

në

Pension

1981

Mitrovicë

Kosovë

Në përgatitjen e këtij libri jamë shërbye me këtë literaturë :

- 1 - Sejfidyl Melami, Muhammed Nuryl Arabi (Hajati, shah-sijeti) eserleri), nga Jusuf Zija Inan-1971 Istanbul
- 2 - Melamet, (nga i njejtë autor -Jusuf Zijaja, viti i shtypjes 1975 -Istanbul),
- 3 - Misri Nijazi "Divani Sherhi"-Sejjid Muhammed Nuryl Arabi, i shtypur me 1976-Istanbul.
- 4 - All-llah ve Insan, (i shtypur në Vitin 1977 -Istanbul).
Autor i këtyre dy librave është Mahmut Sade-ttin Bilgineri nga Istanbuli.
- 5 - "Noktatybejan" nga Jonuz Sabri Efendiu.
- 6 - Erkani Maxhe ve ilhami Kâ'be (Hasan Fehmi Kumanlio-oglu 1976 -Izmir.
- 7 - Divani i Abdyl Nalig Hilmi Efendisë nga Mahoveci.
- 8 - Tregimet dhe bisedat e ihvanve të teqes së Suhodo-llit, (Hafiz Is-hak Ramaxhiku, tash udhëheqës i Te-qes, Jahja Mripa etj.).
- 9 - ~~Nga~~ Gjurmime të veprimtaris letrare shqipe në al-fabetin Arab në Kosovë, 1978 nga Muhamet Piraku
Frishtinë.

EK. 8: Jonuz Mripa'nın eserindeki Hamit Saraçi'nin resmi.

EK. 9: Jonuz Mripa'nın eserindeki Hafız Halil Mripa'nın resmi.

HAFİZ HALİL EFENDİ

7.01.1892 - 17.03.1967

EK. 10: Jonuz Mripa'nin eserindeki Hafiz Halil Mripa'nın dervişlerinin sayısı, yaşadıkları yerleri ve benzer bilgilerin kaydedildiği sayfa.

109.

IHVANET E HAFIZ EFENDIS

Hafiz Efendija ka pasë gjithsejt 570 ihvan, ndër këta ihvan ka pasë edhe prej ihvanve të Haxhi Dajës mësuesve të tjerë, që kanë ndrue dersin të Hafiz Efendiu.

Prej kahit kanë qenë ata ihvan:

1 - Vushtrija, nga Vushtrija.....	183 ihvan
2 - Oshlani, nga fshati Oshlan	154 -"
3 - Fantina, nga fshati Fantinë	48 -"
4 - Zhilivoda, nga fshati Zhilivodë	19 -"
5 - Bivolaku, nga fshati Bivolak	14 -"
6 - Leskoshiqi, nga fshati Leskoshic	9 -"
7 - Novalan, nga fshati Novalan	10 -"
8 - Raznikë, nga fshati Raznikë	15 -"
9 - Fosoma, nga fshati Fosomë	45 -"
10 - Mitrovica, qyteti	39 -"
11 - Rajska, Srekonica, Kiciqi	18 -"
12 - Muhodoll, Gushave, Vidimiric	64 -"
13 - Dunnice, Stanove	12 -"
14 - "Bosnia": Bosni, Dubovci, Pupci, Polas, Libia, itet	18 -"
15 - Shabari, Bepol, Shukave	10 -"
	570 -"

Shenimet që janë marrë deri më 17.04. 1963 vit.

- 16 - Në fshatin Grabove 2 ihvan
- 17 - Në Vilanc.

Hafiz Efendija ka filluar me dhanë dorë, me mësue (telkin) me ba, mësimin e Tevhidit më 27.02.1937 vit, e frengji. më 14 Zilhixh-xhe 1345 vit, arabi dhe më 1352 vit, rumi.

Ihvan i parë, që ka marrë dorë i pari të Hafiz Efendija ka qenë JETISH Rexhepi nga Kiciqi, dhëndër i Sejdi Oshlanit

Ihvani i parë Jetish Rexhepi nga Kiciqi, rreth i Vushtrisë prej dëshirës që ka pasë për me u ba dervish, ihvan i Hafiz Efendisë, prej ashtut që e kishte rrokë, bukur një kohë ka pasë ndejtë të Hafiz Efendija, me hangër e me pi edhe shpesh me buejt për me hangër e me pi eka i jepshe nuk kundërshtonte, thoshte po ja kënda, me punue fort nuk ja kojke.

=====

Në librin e shënimeve të kamë emën për emën të gjithë ihvanët, nga edhe familja.

EK. 11: Yunus Sabri'nin Suhodol Tekkesi.

EK. 12: Dışarıdan Tekke ve Cami.

EK. 13: Yunus Sabri ve halifesi Hafız Veysel Mikulovçi türbeleri. (i havludan ekilen fotoėraf)

EK. 14: Yunus Sabri'nin türbesi.

EK. 15: Hafız Veysel Mikulovçi'nin trbesi.

EK. 16: Yunus Sabri'nin kabir sandukası.

EK. 17: Hafız Veysel Mikulovçi'nin kabir sandukası.

EK. 18: Yunus Sabri Tekkesi mezarlığında bir kabir.

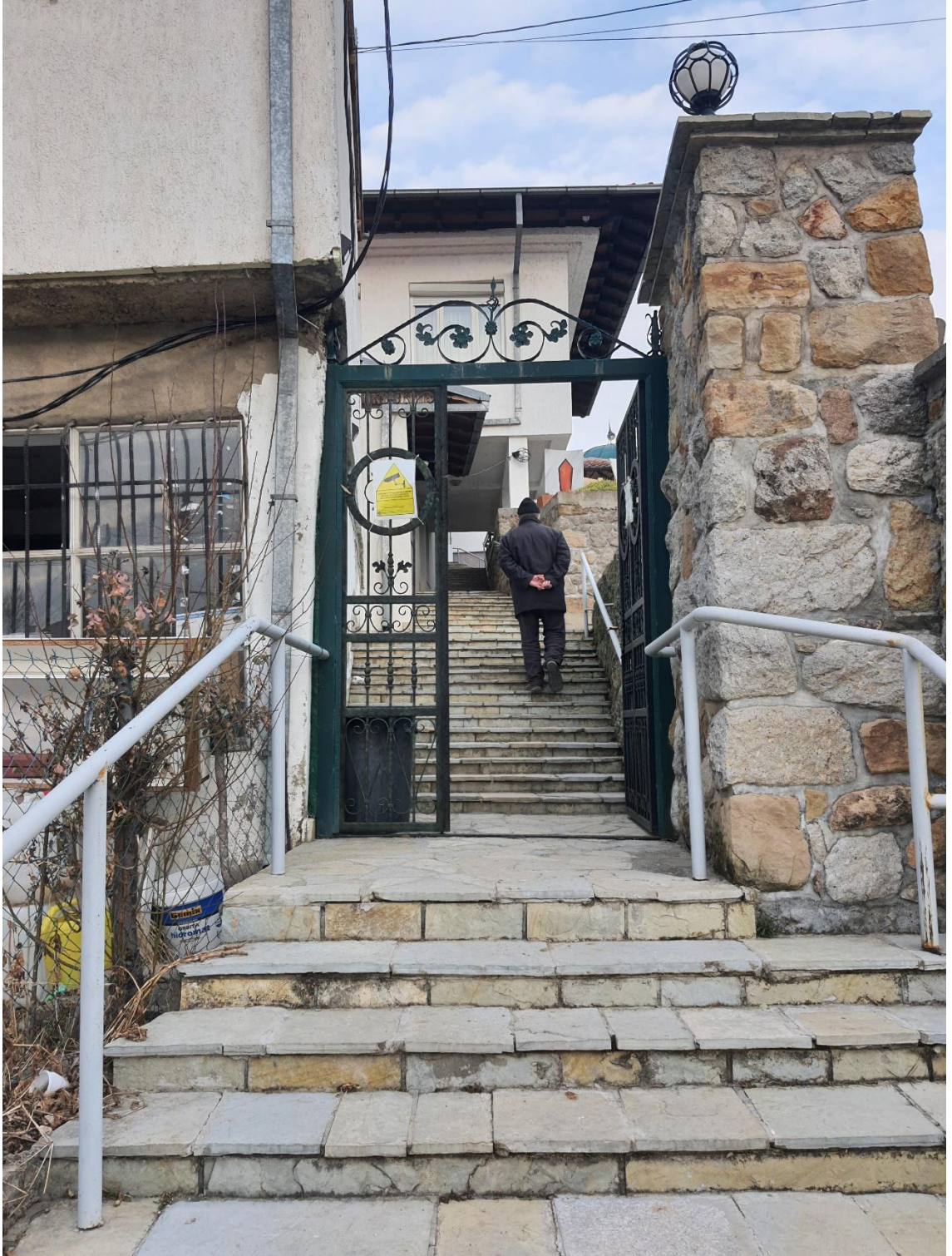
EK. 19: Yunus Sabri'nin kendi eliyle evinde inşa ettiği eşme.

EK. 20: Yunus Sabri'nin kendi eliyle inşa ettiği ev ocağı.

EK. 21: Hafız Halil Mripa Suhodol Tekkesi girişı.

EK. 22: Hafiz Halil Mripa Tërbesi insha aralığı: 30.04.1967-30.05.1967.

EK. 23: Tekke Şeyhi Faik Jonuzi (Beyaz takkeli), Şeyh Faik Sivrikoz (sağda), eski derviş Aziz Jonuzi (solda plisli).

EK. 24: Tekke dervişleri.

EK. 25: Tekke kapısı.

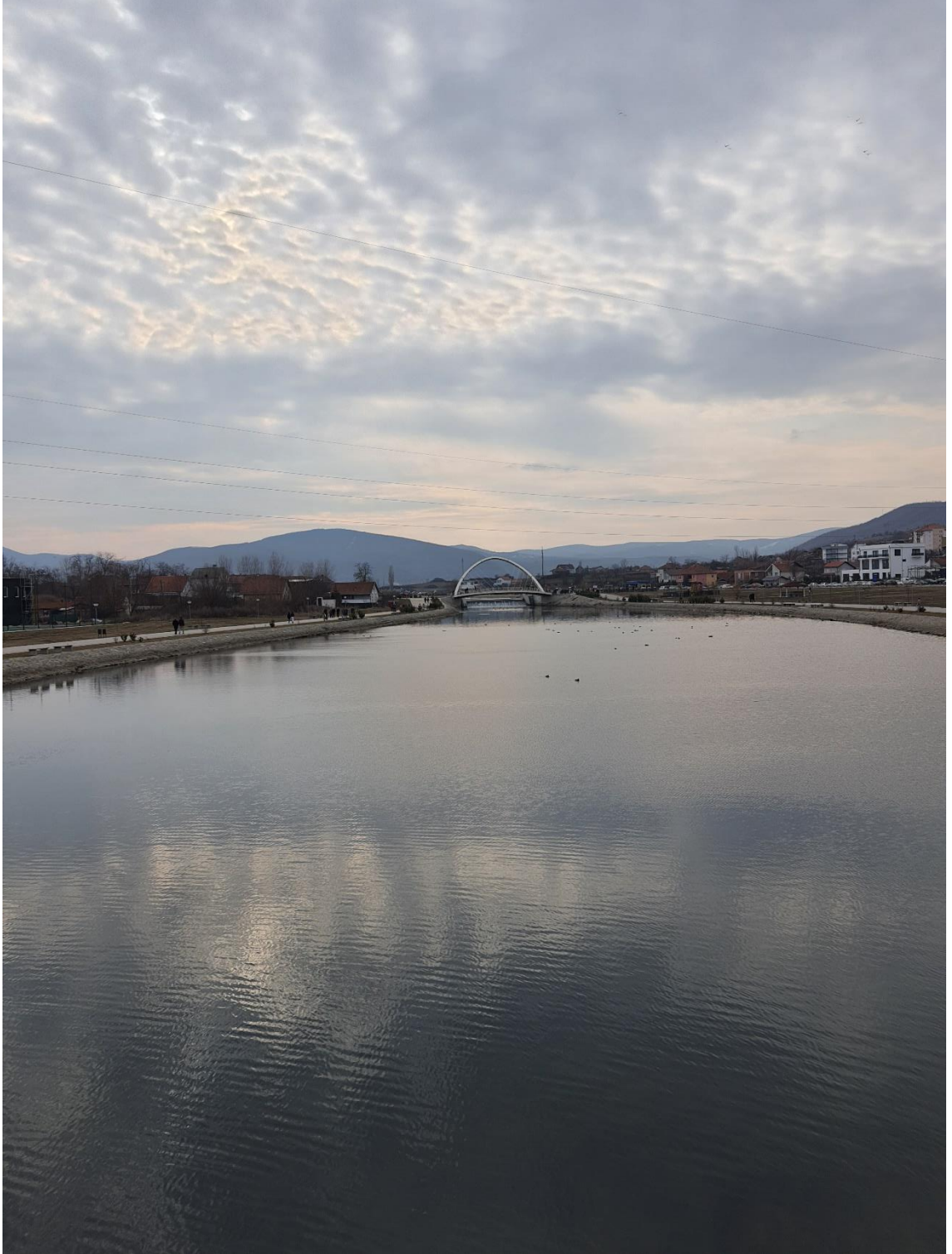
EK. 26: Tekke kible tarafı.

EK. 27: Hafız Halil Mripa Suhodol Tekkesi mezarlığı.

EK. 28: Mitroviça-Suhodol arası İbri nehri.

EK. 29: İstanbul'da Bayrampaşa Topkapı mezarlığında Maksut Hulûsî kabri ve oğlu Mahmut Saadettin Bilginer'in kabri.

EK. 30: Cakova’da Hızır Süleyman Baba’nın türbesi.

EK. 31: Kahire’de Ali el-Beyyûmî ve Hasan el-Kuveysînî Türbesi

Kaynak: Shkodran Jashari’nin Kahire Gezisinden kare.

EK. 32: Kahire’de Ali el-Beyyûmî ve Hasan el-Kuveysînî Türbesi

EK. 33: Kahire’de Ali el-Beyyûmî ve Hasan el-Kuveysînî Camii

xhamia e Kuvejsinit

EK. 34: Prizren Melâmî Tekkesi

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, (nşr. Abdülhamîd b. Aḥmed b. Yûsuf b. Hendâvî) Kahire: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000.
- Aga, Ismail, Tarikatet İslamike Shqiptare, Shqiperi: Tropoje, 1985.
- Altınok, Baki Yaşa, *Hacı Bayram Velî Bayrâmîlik*, Melâmîlik ve Melâmîler, Ankara: Oba Kitabevi, 1995.
- Altuntaş, İhramcızade Hacı İsmail, *Kutbu'l-Ârifîn Gavsı'l-Vâsılîn Mürşid-i Kâmil elHâc Ahmed Amiş Efendi (ks)*, İstanbul: Gözde Matbaacılık, 2012.
- Ajeti, Idris, Pamje Historike e Ligjërimit Shqip të Gjakovës në Fillim të Shek. XIX, Prishtinë: Rilindja, 1960.
- Aşkar, Mustafa, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri: Yugoslavya*, (hızl. Aydın Yüksel-Gülbüz Ertürk-İbrahim Numan), İstanbul: İstanbul Fethi Derneği, 1981.
- Beyhakî, Ebu Bekir Ahmed b. Hüseyin, *ez-Zühdü'l-kebîr*, (nşr. Âmir Ahmed Haydar), Beyrut 1987.
- Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- Beyhakî, *Kitabü'z-Zühd*, Beyrut, 1996, 3. Baskı.
- Bilginer, Mahmut, Allah ve İnsan, İstanbul: Esma Yayınları, 1991.
- Bolat, Ali, *Bir Tasavvuf Okulu Olarak Melâmetîlik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2022.
- Bolat, Ali, *Muhammed Nûr'l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: H Yayınları, 2015.
- Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb-ı Şeyh Seyyid Hâce Muhammed Nûru'l-Arabî Beyân-ı Melâmet ve Ahvâl-i Melâmiyye*, (hızl. Mustafa Tatçı-Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2016.
- Buzolli, Selim, Jetepershkrimi i Jonuz Sabriut: Personaliteti Vepra, Kosova, Mitroviça: (Basılmamış Çalışma), 2010.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvufî Bir Istılâh Olarak Nokta-i Süveydâ*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2022.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları, 2020.
- Çakır, Adalet - Ali İhsan Kılıç, *Şeyhzâde Muhyiddîn Kocevî ve Şerhu Noktati'l-Beyân Risâlesi*, Kocaelili Âlimler, 2019.

- Destani, Bejtullah, Muhaxhuret Dosja Britanike (Spastrimi etnik i Toplices, Nishit, Prokuples, Kurshumlise, Leskovcit, Vranjes 1878-1884), Kosova, Prishtine: Artini Basim, 2019.
- Dobruna, Alban, Ahmet Korenica Ne Lidhjen Shqiptare Te Prizrenit, Gjon Berisha (Ed.), Kosova, Prishtinë: Instituti i Historise “Ali Hadri”, 2020.
- Dobruna, Alban, “Bashkësia Islame e Gjakoves, Gjate Luftes se Dyte Boterore (1941-1945)”, Sabit Syla (Ed.), Kosova, Prishtinë: Instituti i Historise “Ali Hadri”, 2016.
- Dobruna, Alban, Rendet e Dervisheve ne Rahovec: Ne Shekujt XIX-XX, Prishtina: Gjurmime Albanologjike, 2010.
- Dobruna, Alban, Tarikati Islam Halveti Te Shqiptaret, Sabit Syla (Ed.) Kosova, Prishtine: Instituti i Historise “Ali Hadri”, 2017.
- Ebû Dâvud, Sünen, (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut, 1409-1988.
- Ebû Nuaym, İsfahânî, *el-Hilyetü'l-evliyâ*, (çev. Hasan Yıldız-Hüseyn Yıldız) Ocak Yayınevi., İstanbul, 2010.
- Elsie, Robert, Leksiku i Kultures Popullore Shqiptare, (çev. Abdurrahim Myftiu) Kosova: Skanderbeg Books, 2005.
- Fedâî, Abdurrahim, *Prizrenli Abdurrahim Fedâî Külliyyâtı ve Bestelenmiş İlâhileri*, (hzl. Oğuz Yılmaz, Burak Anılır ve Ender Doğan), İstanbul: H Yayınları, 2021.
- Gazâlî, Muhammed b. Muhammed, *İhya Ulumi'd-Din* (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2023, 5/431-432.
- Gjeçovi, Xhelal, Çështja Kombëtare Shqiptare Në Vitet e Luftës Së Dytë Botërore, Studime Historike, Tiran: Qendra e Studimeve Albanologjike, 2005.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî, Melâmîlik ve Melâmîler, İstanbul: Kapı Yayınları, 2022.
- Güleç, İsmail, “Abdurrahim Fedâî'nin Hâfî Dîvânı'nın İlk Beytine Yaptığı Şerhin Kendilerinden Öncekilerden Farkı”, içinde Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri, Rıdvan Yıldırım (ed.), TİKA Kültür Yayınları, Ocak 2016.
- Gürses, İbrahim, *Sûfî Kişilik Psikolojisi Melâmîler Örneği*, Ankara: Hece Yayınları, 2019.
- Hargûşî, Ebû Sa'd Abdülmelik, *Tehzibü'l-Esrar*, (tahk. Bessam Muhammed Bârud), Ebû Dabi, 1999.
- Harîrîzâde, Mehmed Kemâleddin, *Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyânı Selâsili't-Tarâik*, III, vr. 140b-148a, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, nr. 430-432.
- Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Kahire 1349/1931.
- Hondozi, Jahja, Sheh Hilmi Maliqi Dhe Divani i Tij Shqip, Üsküp: Logos-A Yayınları, 2014.
- Hücviri, Hakikat Bilgisi Keşfu'l-Mahcûb, (hzl. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020.
- Hysa, Mahmud, Alamiada Shqiptare II, Üsküp: Logos-A Yayınları, 2000.

- İbn Acibe, Ahmed b. Muhammed el-Hasenî, *el-Bahrü'l-Medid fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecid:İbn Acibe Tefsiri*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011-2014. c.1-11.
- İbn Acibe, *el-Fütühâtü'l-İlâhiyye fî Şerhi'l-Mebâsi'l-Asliyye: İlâhî Fetihler* (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2014, 1. Baskı.
- İbn Haldun, *Tasavvufun Mahiyeti*, (hızl. Süleyman Uludağ) İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- İnan, Yusuf Ziya, *20. Asırda Bir Vahdet-i Vücûd Öğretisi: Melâmet ve Tarikatlar*, İstanbul: Sinan Yayınevi, 2000.
- İnan, Yusuf Ziya, *İslam Işığında Yeni Bir İnsancıl Felsefe: Melamet*, İstanbul: Çankaya Matbaası, 1975.
- İnan, Yusuf Ziya, *İslâm'da Melâmiliğin Tarihi Gelişimi*, İstanbul: Bayramışık Yayınevi, 1976.
- İnan, Yusuf Ziya, *Seyyidü'l-Melâmî Muhammed Nûru'l-Arabî: Hayatı, Eserleri ve Şahsiyeti*, İstanbul: Osmanbey Matbaası, 1971.
- İdiz, Ferzende, “Tasavvufta Hakikat-i Muhammediyye Meselesi ve Mesnevî'den Örnekler” Ekev Akademi Dergisi Yıl: 18 Sayı: 59 (Bahar 2014),
- İzeti, Metin, *Balkanlar'da Tasavvuf*, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2004.
- İzeti, Metin, *Kllapia e Tasavvufit*, Üsküp: BFI-FSHI, 2004.
- Ibrahimi, Nexhat, *Fjalor Enciklopedik Islam*, Üsküp: Logos-A, 2017.
- Kâdî Beyzâvî, Nâsiruddîn Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Dimeşk: Dâru'r-Reşîd, 2000, 1. Baskı, c.1-3.
- Karahoda, Veli, *Shejh Sulejman Axhize Baba*, Prizren: Gjakove, 1997.
- Karamustafa, Ahmet, *Tasavvufun Oluşumu*, (çev. Nagihan Doğan), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Kasumi, Haki, *Bashkesite Fetare Ne Kosove 1945-1980*, Priştine: Kosova Tarih Enstitüsü Özel Yayınları, 1988.
- Kılıç, Mahmut Erol, *İbnü'l-Arabî*, İstanbul: İsam Yayınları, 2019.
- Kılıç, Mahmut Erol, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul: Sûfî Kitap, 2009.
- Knış, Alexander, *Tasavvuf Tarihi*, (çev. Nûrullah Koltaş), İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Kosova İslam Birliği Başkanlığı, *Uluslararası Sempozyumu: Feja Kultura Dhe Tradita Islame Nder Shqipetaret*, Kosova, Priştine: Tarihî Eserler Editörlüğü, 1995.
- Kumanlıoğlu, Hasan Fehmi, Hz. *Pîr Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî: Hayatı, Şahsiyeti ve Tasavvufî Görüşleri*, İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1995.
- Kuşeyrî, Abdülkerim, *Kuşeyrî Risâlesi: Sûfilerin İnanç ve Ahlâkları*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2022.

- Mripa, Jonuz Halil, 'Edukata mbi Qenmërinë e Perendisë, 'Jeta, Personaliteti- Esejet e Sejjidyl Melami Muhammed Nûryl Arabisë' dhe disa prej Pasardhësve të Tij në Rumeli-Kosovë', Mitrovica: (Basılmamış Daktilo Eser), 1980.
- Muhammed Nûr el-Arabî, *İbn Arabî'nin Günlük Duaları ve Şerhi: Şerh-i Evrâd-ı Usbûiyye li 'ş-Şeyhi 'l-Ekber Muhyiddîn el-Arabî*, (hzl. Mahmut Kanık), İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Muhammed Nûr el-Arabî, *Muhyiddin İbn Arabî'nin Gavsiyye Risâlesi Şerhi*, (hzl. Mahmut Kanık), İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Muhammed Nûr el-Arabî, *Noktatü'l-Beyân: Noktanın Sırrı* (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım), (hzl. M. Rahmi Yananlı), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Muhammed Nûr el-Arabî, *Risâleler: Hakikat ve İnsan*, (hzl. M. Rahmi Yananlı), İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fususul-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (hzl. Selçuk Eraydın-Mustafa Tahralı), İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2005.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fusûsul-Hikem*, (çev. Ekrem Demirli) İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2013.
- Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye-Aşk Risalesi*, (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Müslim, Sahîh-i Müslim, (nşr. M. Fuat Abdulkakî) c. I-V Beyrut, 1403/1983.
- Nevevî, Ebû Zekeriya Muhyiddin, *Fetâvâ'l-İmam Nevevî (el-Mesâilî'l-Mensûra)*, Beyrut 2007.
- Örfî, Ali, *Niyâzî-i Mısrî Dîvânı Şerhi- Ey Gönül*, (hzl. Mustafa Tatçı), İstanbul: H Yayınları, 2018.
- Özcan, Hüseyin, *Abdulmalik Hilmi Hayatı ve Şiirleri*, Ankara: 1994.
- Paçarizi, Ömer Lütfî, *Prizrenli Hacı Ömer Lütfî Efendi: Erkân-ı Hac ve İlham-ı Kâbe*, (hzl. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), İzmir: Hasan Fehmi Yayınevi, 1976.
- Popoviç, Alexander, *Balkanlarda İslam*, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Rexhepagiqi, Jashar, *Dervishet Dhe Teqete*, Peje: Dukagjini, 2003.
- Salihu, Hajdar, *Poezia e Bejtexhinjeve*, Tiranë: UEGEN Yayınları, 2010.
- Saraç, Yekta, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2019.
- Sehâvî, Şeşmsüddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-Makâsîdül-Hasene*, Beyrut: Dâru'l- Kutubu'l-İlmiyye, 1987.
- Selvi, Dilaver, *Tasavvufî İrfan ve Ahlâka Dair*, İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2021.
- Selvi, Dilaver, *Kur'an ve Tasavvuf*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Selvi, Dilaver, *Kaynaklarıyla Tasavvuf (Âdab-Mürşid-Hizmet)*, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2013, 14. Baskı
- Selvi, Dilaver., *İşârî Tefsirlerde Nûr-i Muhammedî*, (2022/Aralık) Basılmamış Tebliğ
- Serrâc, Ebû Nasr Tûsî, *El-Lüma': İslâm Tasavvufu*, (çev. Hasan Kamil Yılmaz), İstanbul: Erkam Yayınları, 2019.

- Seyyid Muhammed Nûr. *Edebî ve Tasavvufî Mısırî Niyâzî Dîvânı Şerhi*, (hızl. Mustafa Varlı-Mahmut Sadettin Bilginer), İstanbul: Esmâ Yayınları, 2016.
- Seyyid Muhammed Nûr, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Vâridât Şerhi (içinde Ezân-ı Muhammedî Şerhi, Mürşidü'l-Uşşâk, Risâle-i Sâlihîyye), (hızl. Mahmut Sadettin Bilginer), İstanbul: Özel Basım, 1979.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî. Bedreddin Vâridât Şerhi (Şerh-i Gazel-i Hacı Bayram Velî ve Salavât Şerhi), (hızl. M. Fazlı Güvenç) , İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1982.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Niyâzî-i Mısırî Dîvânı Şerhi, (hızl. Mustafa Tatcı-İbrahim Özey), İstanbul: H Yayınları, 2021.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 1. Cilt: Ezân Namâz Risâleleri, Mecit Yıldız, Burak Anılır, Mustafa Mert ve H. Fatih Yılmaz (hızl.), İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, *Nûru'l-Arabî Külliyyâtı* 2. Cilt: Nesefî Akâidi Şerhi, (hızl. Mustafa Tatcı-Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 3. Cilt: Vahdet Konuşmaları, (hızl. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 4. Cilt: Risâleler-1 Arapça Yazılmış Risâlelerin Tercümesi, (hızl. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), H Yayınları, İstanbul 2017.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 4. Cilt: Birliğe Yolculuk, (hızl. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu-Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2017.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 5. Cilt: Nokta Şerhi Risâle-i Noktatü'l-Beyân, (hızl. Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 6. Cilt: Delâilü'l-Hayrât Şerhi, (hızl. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 7. Cilt: Vâridât Şerhi, (hızl. Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî, Nûru'l-Arabî Külliyyâtı 8. Cilt: Muhammedî Nûrlar, (hızl. Betül-Gürer-Burak Anılır), İstanbul: H Yayınları, 2020.
- Shehu, Lutfî, İbadet dhe Tarikatet, Yakova: Litografia, 1998.
- Shehu, Lutfî, Zeri i Dervishve, Yakova 1997.
- Sühreverdî, *Gerçek Tasavvuf Avârifü'l-Maârif*, (çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları, 2011.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman, *Risâletü'l-Melâmetiyye*, (çev. Ergün Öztürk) (Yüksek Lisans Tezi içinde) Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve 'el-Melâmetiyye' Adlı Risâlesi Çerçevesinde Melâmetîlik ve İlkeleri, Konya, 2016.
- Süyûtî, Abdurrahman Celâlüddin, *el-Hâvî li'l-Fetava*, Beyrut 2000, c. 1-2.
- Şa'ranî, Abdülvehhab, *Tabakâtü'l-Kübra*, Beyrut 2005, 1. Baskı.
- Tüsterî, Sehl b. Abdullah, *Tefsîrü't-Tüsterî*, s. 27 (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002, 1. Baskı)

- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2016.
- Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri, (ed. Rıdvan Yıldırım), Antalya: TİKA Kültür Yayınları, Ocak 2016.
- Vassâf, Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, (hızl. Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz) III, İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Vicdânî, Sâdık, *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye: Melâmîlik*, (hızl. İsmail Güleç) , İstanbul: İz Yayıncılık, 2022.
- Vırnıça, Raif ‘‘Kosova’’da Üçüncü Devre Melâmîliğin Yayılmasında Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Faaliyetleri ve Halifeleri'', Rıdvan Yıldırım (Ed.) Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri içinde (135-153), Antalya: Tika Kültür Yayınları, 2016.
- Vırnıça, Raif, Kosova Tekkeleri: Türbeler ve Kitâbeli Mezar Taşları, İstanbul: Sûfî Kitap, 2010.
- Vırnıça, Raif, *Hacı Ömer Lütî: Hayatı, Divanı ve Diğer Eserleri Bestelenmiş ve Derlenmiş İlahileri*, Prizren: Kosova Türk Araştırmacıları Derneği Kitap Yayınları, 2021.
- Yveysi, Mexhid, Hafizet e Gjakoves-Krenaria e Kosoves, Gjakove: Erpo Print Basımevi, 2013.
- Yveysi, Mexhid, Objektet Materiale, Kulture dhe Shpirtore te Trashegimise OrientaleIslame ne Gjakove: Trashegimia Kulture Orientale-Islame ne Ballkan, Prishtine: Instituti per Shkenca Humane Ibn Sina, 2015.
- Yveysi, Mexhid, 101 Personalitete Fetare-Atdhetare: Kulture-Letrare, Prishtine: Instituti Per Shkenca Humane İbn Sina, 2013.

Anksilopedi Maddeleri

- Azamat, Nihat, ‘‘Melâmet’’, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.29, Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları, 2004.
- Azamat, Nihat, ‘‘Muhammed Muhammed Nûrû'l-Arabî’’: Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.30, Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları, 2020.
- Çelebi, İlyas, ‘‘Şeytân’’, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.39, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 2010.
- Demirci, Mehmet, ‘‘Hakikat-i Muhammediyye’’, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.15, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1997.
- Heyet, ‘‘Melâmiyye’’, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.29, Ankara: Türkiye Diyanet Yayınları, 2004.
- Kara, Mustafa, ‘‘Hamdûn el-Kassâr’’, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.15, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1997.
- Yazıcı, Tahsin, ‘‘Ebû Hafs el-Haddâd’’, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman, "Bâtın İlmi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, C.5, İstanbul: Türkiye Diyanet Yayınları, 1992.

Tezler

- Alagöz, Erkan, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin el-Envâru'l-Muhammediyye fî Şerhi Risâleti'l-Vücûd Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi SBE, 2018.
- Bal, Mikail Türker, Kosova'da Kâdirilik, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi TAE, 2021.
- Özkan, Ela, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı (1839-1914)", Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi SBE, 2017.
- Öztürk, Ergün, Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve 'el-Melâmetiyye' Adlı Risâlesi Çerçevesinde Melâmetîlik ve İlkeleri, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE, 2016.
- Shehu, Kushtrim, "Prizren Birliği'nden Bağımsızlığa Arnavut Milli Kimliğinin Oluşumu (1878-1912)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, 2011.
- Urhal, Ömer, "Mareşal Fevzi Çakmak'ın Hayatı, Askeri ve Siyasi Faaliyetleri" (1876-1950), Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE 1997.
- Uzuner, Ömer Sami, Muhammed Nûru'l-Arabî'nin Eserleri (Metin-İnceleme), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2021.
- Ünlü, Mucize, "Kosova Vilâyeti'nin İdarî ve Sosyal Yapısı (1877-1912)", Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE, 2002.

Süreli Yayınları

- Bektaş, Gönül, "Bir Rumeli Kentinin Modernleşmesi: Üsküp 1839-1912", ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi, C.37, No.1, Ocak 2020, ss.169-198.
- Bolat, Ali, "Muhyiddin İbnü'l-Arabî'de Melâmet Tasavvuru", Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2), 10 (2009), Sayı: 23. ss. 457-469.
- Kara, Mustafa, "Melâmetiye", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.43, 1987, Sayı:1-4, ss. 561-598.
- Levent, Zeynel, "Tarihi Süreçte Kosova", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, C.13, Sayı.52, Eylül-Güz 2013. ss. 853-874.
- Tabakoğlu, Mehmet, Maden, Şükrü. "Nokta Metaforu ve Vahdet Üzerine Eklektik Bir Metin: Noktatü'l-Beyân Risâlesi", AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2019.
- Türer, Osman, 'Melâmet' Düşüncesinin Orijinal Özelliği ve Bu Düşünceye Zamana Meydana Gelen Değişimler, İslâmî Araştırmalar, Mayıs 1988, C.2, Sayı:7, [A9R2BA9.tmp \(isamveri.org\)](https://isamveri.org/A9R2BA9.tmp) (09.06.2023), ss.57-67.

İnternet Adresleri

- BTK, Kosova Tarikatlar Birliği, <https://btkonline.net/per-ne/> (29.06.2023).

İnternet Kitap

Diyanet İşleri Başkanlığı. İlmihal I, 2014, www.diyaret.gov.tr (29.04.2023).

Mülakatlar

- Buzolli, Selim. –Mitroviçalı Melâmî Dervîşi- “Yunus Sabri’nin Hayatı ve Eserleri” konulu görüşme, Mitroviça: (10-11 Mart 2023).
- Derguti, Fehim. -Rahovça Tekkesi Dervîşi- “Sheh Mala ve Tekkesi” konulu görüşme, Rahovça: (17.09. 2022).
- Jashari, Shkodran. -Uludağ İlahiyat Lisans Mezunu- “Ali el-Beyyûmî ve Hasan el-Kuveysînî Türbesi” konulu görüşme, Kumanova: 30.07. 2022.
- Jonuzi, Faik. – Hafız Halil Mripa Suhodol Tekkesi Şeyhi- “Suhodol’da Melâmîlik” konulu görüşme, Suhodol: (07.02. 2022).
- Jonuzi, Jonuz. –Yunus Sabri’nin Torunu- “Yunus Sabri ve Tekkesi” konulu görüşme, Suhodol: (07.02.2022).
- Krasniqi, Abdullah. –Cakova’da İmam-Hatip ve Araştırmacı Yazar- “Kosova’da Melâmîliğin Tarihi” konulu görüşme, Cakova: (15.08. 2022).
- Shehu, Mulaim. –Cakova’da Hızır Süleyman Baba’nın torunlarından, Libya’da Arap Dili ve Edebiyatı Mezunu - “Yakova Melâmî Tekkesi ve Hızır Süleyman Baba’nın Hayatı” konulu görüşme, Cakova: (08.03. 2023).
- Sylaj, Ali. -Cakovalı Melâmî Şeyhi- “Rahovça’da Melâmîlik” konulu görüşme, Yakova: (16.08. 2022).
- Ymeri Sivrikoz, Faik. –Priştineli Melâmî Şeyhi- “Kosova’da Melâmîlik” konulu görüşme, Priştine: (12.03. 2023).